Народния Музей
Господинъ
А. Протичъ

МАТЕРИАЛЪ

по

Историята на нашето възраждание.

гр. Шуменъ.

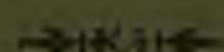

СЪБРАЛЪ

Ил. Р. Блъсковъ.

Издава:

Шуменското Градско-Общинско Управление.

ШУМЕНЪ,
Печатница „СП. ПОПОВЪ"
1907.

Часть първа

Първитѣ благотворни трудове за новъ духовенъ животъ.

ГЛАВА I.

Кратки понятия за търговията и занаятитѣ при началото на 18-и вѣкъ.

До Врѣмето на Руско-турската война год. 1828—Турски насилия — „Бевистенитѣ“, като прибѣжище на търговцитѣ — Занаятитѣ въ най долно положение: желѣзарството, медникарството, терзилика, абаджилъка, кожухарството и обущарството — Забогатяване на турцитѣ отъ работници българи — жестоки неправди надъ угнетенитѣ работници — Сдружаванията (Еснафлъка), като едничко спасение — Възобновление храма „Св. Възнесение“ год. 1829 — Документъ по пожертвуванията за храма — Какъ се продавали и откупвали църковнитѣ тронове. — Мждъръ и любопитенъ начинъ по исплащане дълговетѣ на храма.

ГЛАВА II.

Врѣмената на онъ-икилиитѣ 1849 и на общинаритѣ г. 1850.

Гюлхански „Хатишерифъ“ и „Танзимата“ г. 1839 — Онъ икилиитѣ съ своитѣ башъ чорбаджии — Съзиждане първо училище — Отпадане на онъ-икилиитѣ — Силата на общинаритѣ — Документъ по управлението на общинаритѣ г. 1850 — Старата система, плащане частно ученицитѣ на учителитѣ, се замѣнява съ заплащане отъ общо — Рѣшение за постояната подръжка на училищата—Правà на еснафитѣ за въ полза на училищата.

ГЛАВА III.

ЕСНАФИТѢ.

Документъ за сжществуване на еснафитѣ въ 17-и вѣкъ — „Тестирътъ“ или тържествено провъзгласяване на калфи и мастори — Подробности по церимониитѣ на „тестиря“ — еснафитѣ слѣдъ танзимата — Първитѣ еснафски касси и тѣхнитѣ приходи — Рѣдъ и управление у еснафитѣ — И тур-

ското правителство припознава и подържа властьта н
фитѣ за въ полза на църковно-училищната касса — Ц
епитропи — Помощници на църковнитѣ епитропи и т
длъжности: *касиеръ писаръ*. Служители при пангаря, с
ли при голѣмитѣ свѣщилници, носители на дискозит
обикновенитѣ праздници, особено прѣзъ голѣмитѣ и
нитѣ дни; гробопродаватель, нагледникъ на сирома
Нуждата отъ дребни пари (пенези) въ църквата —
ствено сѣчене църковни пенези.

ГЛАВА IV.

Нови приходи г. 1850.

Нуждата отъ нови приходи за новоуреденитѣ у
отъ полиелей, погребение, парастаси, вѣнчаване, дърве
ло — Едно високопримѣрно пожервувание — Еснафск
ници, освѣтление на църквитѣ по еснафскитѣ празни
читание къмъ прѣстарелитѣ мастори — Испълнение
отъ главнитѣ християнски добродѣтели: „милосерди
нравственитѣ и материяли ползи отъ усърднитѣ пос
на църквитѣ. Приходитѣ отъ тия посѣщения. „Едн
мие другата и двѣтѣ лицето".

ГЛАВА V.

По църковния въпросъ г. 1860.

Парична криза — Нови пожертвувания на Есна
Нови затруднения — Една грѣшка на гражданитѣ сп
лянитѣ — Помощь и подкрѣпа отъ невидѣло: Д-ръ П.
— Достопохвални качества на нашитѣ селяни. Полз
сближаването на гражданитѣ съ селянитѣ — Докуме
г. 1860 — Рѣдовнитѣ книжа на общинаритѣ по тѣхъ
на — Два протокола — Писмо до прѣврѣмения Б
съвѣтъ въ Цариградъ год. 1871.

ГЛАВА VI.

ЗАВѢЩАНИЯ.

Какъ сѫ гледали нашитѣ стари хора на благод
— завѣщания съ благодѣтелна цѣль още въ г. 1832

завѣщания съ имената на завѣщателитѣ и тѣхнитѣ подаяния за въ полза на църквата и училищата год. 1832—1874 — Вънкашни благодѣтели: *Д-ръ П. Беронъ* и *Маринчо Бенли* — Съвѣтъ въ общината, какъ да останатъ имената на завѣщателитѣ имъ вѣчнопамятни — Начало на ежегодното тържествено въспоменание отъ църквата имената на благодѣтелитѣ на Шуменското българско общество (г. 1865) и благотворнитѣ слѣдствия отъ това.

ГЛАВА VII.

ПРИЛОЖЕНИЕ.

Празднуване именнитѣ (визитни) дни и тѣхното влияние по нашето възраждане.

Прѣдготовления за празднуването именнитѣ дни. — Посрѣщания на посѣтителитѣ. — Какъ ставаха честитяванията. — Добрата страна на тогивашнитѣ визити. — Едно сравнение съ сегашнитѣ визити.

„Народитѣ черпятъ своята сила и крѣпость въ съзнанието, че тѣ сѫ потомци на славно племе, че тѣ сѫ наслѣдници на прѣминало величие и че тѣхната длъжность е да поддържатъ това величие. По тая причина твърдѣ важно е за единъ народъ да има славно прѣминало, да има примѣри за подражение. Такова прѣминало укрѣпява, възвишава и поддържа живота въ настоящето, просвѣщава и благотворява го съ паметьта на великитѣ дѣла, на благороднитѣ страдания и добродѣтелни подвизи на неговитѣ прародители“.

С. Смайлсъ.

ГЛАВА I.

Кратки понятия за търговията и занаятитѣ кадѣ края на 17-и и въ началото на 18-и вѣкъ.

До врѣмето на Руско-турската война (год. 1828), търговията и занаятитѣ у насъ сж били въ най-жалостно състояние, а особено търговията. Думата *търговецъ* и *търговия* даже сж били неизвѣстни въ тогивашнитѣ врѣмена *). Търговецътъ наричали *базиргенинъ*: за търговци считали само тия, които сж прѣнасяли стоки отъ иностранни държави, както: манифактурни стоки, колониялни, актарийни и разни за домашни нужди и украшения. Понеже всичкитѣ тия иностранни стоки сж имали особитъ блясъкъ, то тогивашното турско население глѣдало на тѣхнитѣ доставители като на много богати базиргени. Нѣмало е нужда тогивашнитѣ бездѣлници—разбойници турци да ходятъ и се наказватъ изъ горитѣ, да пазятъ и чакатъ по пжтищата, за да оберать търговецътъ; разбойничествата сж ставали явно всрѣдъ градищата, по срѣдъ бѣлъ день, безъ никакви стѣснения и прѣпятствия отъ страна на властьта. Минува бездѣлникътъ турчинъ по край дюгеня на търговеца, фърля отъ прѣдя му бѣлата си кърпа и, ако търговецътъ не свърже въ тая кърпа една сумица отъ събранитѣ пари прѣзъ деня, то тежко му отъ послѣ и на главата, и на дюгеня, и на кжщата. Бездѣлницитѣ се умножавали, а съ това произволнитѣ уберничества се усилвали. Отъ това станало нужда да се построяватъ високи и широки камени здания, наречени *безистени* *). Вътрѣ въ безистенитѣ около-

*) Това ми е разказано отъ *Дѣдо Тодора Кждждиевъ*, роденъ прѣзъ годината 1817, живущъ до годината 1904 и още живъ.

*) Безистенъ е турска дума; тълкува се: запазено мѣсто за пазарь, тържище, покрита чаршия.

връстъ е имало малки дюкенчета и помѣщения на т
говцитѣ заедно съ стоката имъ. Освѣтлението е
хождало само отъ горѣ чрѣзъ отворени прозорци, о
ловръстъ е имало много малки прозорчета, въоруж
съ желѣзни клѣтки; и търговцитѣ, и купувачитѣ
влизали само прѣзъ една желѣзна врата, която с
затваряла и отваряла чрѣзъ тежки ключове. На едн
ката тая врата е пазела денонощно правителств
стража, съ голѣмо възнаграждение отъ страна на т
говцитѣ въ безистеня. По тоя начинъ търговият
търговцитѣ сѫ биле до нѣкѫдѣ запазени понѣ
срѣдъ самитѣ градища. Въ много градища и до дн
сѫ пазени тия безистени, които потвърдяватъ гор
тѣ свѣдения.

Занаятитѣ и **занаятчиитѣ** сѫ били по безопас
Главнитѣ занаяти сѫ били: *желѣзарството, медник
ството, терзилика, абаджилъка, кожухарството и о
щарството.*

Желѣзарството. За това занятие е трѣбвало
мо сурово желѣзо, което не е могло да се краде. Ж
лѣзарството е доставяло всички необходими орѫди
пособия за земледѣлцитѣ, така сѫщо и за друг
занятия.

Медникарството се извършвало чрѣзъ дос
вена съвършено проста руда, която медникаритѣ с
пявали, ковели и отъ послѣ правяли мѣдници и др
извѣстни домашни сѫдове. Турцитѣ сѫ гледали
особито уважение на тия двѣ занятия.

Терзилика. За Българитѣ, Ерменцитѣ, Евре
е било нуждно да бѫдатъ по приближени до свои
деспоти — турцитѣ, за това тѣ сѫ глѣдали да се
подобяватъ съ тѣхъ понѣ вънкашно, т. е. чрѣзъ обл
лото: туркинитѣ сѫ носели шалвари, дълга анте
дори до нозѣтѣ, една врѫхна широка дрѣха нарѣч
фереджа, главата и лицето обвити съ бѣлъ тюлбе

(дрѣхи, които носятъ и до днесъ); тия сѫщо сѫ носели и българкитѣ съ разлика, че на мѣсто горнята дрѣха *фереджа* сѫ обличали *бинишъ*, дрѣха доста прилична на попско расо. Бинища е обвивалъ цѣлото имъ тѣло. Гражданитѣ мѫже носели на главата си *шубара* — шапка прилична на попска издуга скуфя, шита отъ платъ съ доволно испъкнатини — сѫщо като на пъпешъ, испълнени съ памукъ. Тия отъ първенцитѣ, даскалитѣ, носели сѫ дълга антерия до нозѣтѣ, опасана прѣзъ кръста съ широкъ вапсанъ опасъ, горнята имъ дрѣха е била тоже прилична на бинишъ. Всички помѣнати дрѣхи сѫ ги шиели терзиитѣ отъ купешки платъ, който имъ доставяли отъ безистеня.

Абаджилъка. По вечето отъ гражданитѣ, както и селенитѣ, сѫ носели дрѣхи отъ мѣстна изработена аба. Тѣ сѫ носели калци или потури (намѣсто днешнитѣ панталони), елекъ—облѣкло прилично на днешната джилетка, и отъ горѣ аба, за лѣтѣ кѫса до поясъ, а за зимѣ — дълга до подколѣнѣтѣ, подплатена съ кожи. Всѣки, който искалъ да си направи облѣкло, ще си занесе истаканата аба на абаджията, който ще му я скрои и уший съ извѣстно възнаграждение.

Кожухарството. Всѣки, който е ималъ нужда отъ кожухъ или калпакъ, ще занесе на кожухаря, още прѣзъ лѣтото, колкото овчи кожи сѫ нуждни за зимно облѣкло; кожухарътъ прѣзъ лѣтото ще ги ущави, ще ги аргасва и прѣзъ зимата ще ги крои и ушие. Често пѫте, тия три занаяти не сѫ намирали достатъчна работа въ града, за това почти половината занаятчии сѫ излизали, особно зименъ день, по турски и български села, гдѣто сѫ намирали доста добъръ приемъ, а въ сѫщо врѣме по добра печалба; но често пѫте тѣ се завращали обрани отъ познати тѣмъ мющерии турци.

Дикиджии или **обущари**. Отъ всичкитѣ горни занаяти най главенъ е билъ дикиджилика. Главенъ го

наричамъ за това, защото е билъ покровителствува: отъ самитѣ турци, които сж боравяли съ сжщото з нятие; а при това и издѣлията отъ този занаятъ (биле отъ най распространенитѣ. Тогивашнитѣ обуш наречени по турски *емении*, а по български *постал калеври*, сж биле еднакви, т. е. едно и сжщо издѣл и за сиромаси и за богати. И турчинътъ нарече *кадия* или *мюхтия* е носялъ мѣстюви, видъ мешине: лапчини, обуги на босъ кракъ и послѣ обути въ че вени емении, сжщитѣ такива е носялъ и българинъ чорбоджия и циганинътъ *черибашия*. Така сжщо и жен тѣ безъ разлика на народность сж носѣли сжщо еднак обуща: желти чехли, дълбоки подковани *катжри* пантофи на чело съ копринени пюскюлчета. А поне: всички тия обуща сж бивали изработвани отъ суро кожи, нарѣчени гьонь, савтиянъ, мешинъ (такива ка вито до днесъ се изработватъ за турското селско н селение), съ вътрѣшна материя гнили парцали, и лѣпени съ черишъ и хума, то и трайностьта имъ била день до пладня Отъ това и обущарството е у пѣвало и за това производството му е било въ ржцѣ на турцитѣ.

Първо и главно турцитѣ сж имали свои *табах* — единъ видъ фабрики въ много проста форма, въ т табахни сж щавили биволски, волски и овчи кож които чрѣзъ нѣкои допотопни изкуства сж ги исп чали и сж ги изваждали въ такава сурова матер каквито сж ставали отъ тѣхъ и обущата, както каза по горѣ. Работницитѣ на тия обуща сж биле и ключително българитѣ съ название *дикиджии*, бе да имъ е било обаче позволено да ги продаватъ сам И днесъ сжществуватъ въ по голѣмитѣ градища ост тоци или развалини отъ турски ханища въ срѣдъ г лѣмитѣ чаршии, нарѣчени дикиджийски ханища. (Дум та *хане* по турски се тълкува страноприемница и домъ за живѣние). Въ тия ханища е имало до 100—1 отдѣлни стаички, всѣка стая е можела да помѣсти еди

майсторъ, единъ калфа съ двама, трима чираци, заедно съ тезгяхитѣ имъ (инструментитѣ имъ). И така единъ турчинъ, владѣтель на ханътъ, е ималъ подъ ржката си до 500—600 работници българи. Тия работници сжземали една нищожна заплата само по изработването на обущата. Всѣки понедѣлникъ господарътъ имъ турчинъ ще имъ достави гйонеове, мешинъ, савтянъ, конци, чиришъ и всѣки, колкото може обуща да изработи, на край недѣлята въ сжботата ще си земе заплатата, която не е излизала по вече отъ 15—20 гроша; но и тя се е давала по благоволението на турчина. До едничкитѣ врата на дикиджийскиятъ, нарѣченъ, ханъ е имало на лице единъ доста голѣмъ дюгенъ, въ който сж изнасяли изработената стока за продань. Продавачитѣ въ тоя дюгенъ сж били изключително турци; тѣхъ наричали *кавафи*, за разлика отъ думата 'дикиджии, които сж биле само работници. Българинъ кавафинъ не е имало, нито е можело да има. За дикиджиитѣ – българи, понѣ това е било утешително, че безъ никакъвъ капиталъ, само съ една игла, сж изработвали сухото коматче хлѣбъ, а още по вече, покровителствувани отъ своитѣ господари турци, тѣхниятъ животъ е билъ въ безопастность.

Сдружавани, но и при такивато мжки и неволи, тогивашнитѣ работници и занаятчии пакъ сж намирали съ какво да се подкрѣпятъ и утешатъ, а това е било тѣхното *сдружване* или *еснафлъкъ*. Подтиснати, подтикнати отъ турци, и отъ евреи, дори и отъ самитѣ цигани, тѣ намирали въодушевление и насърдчение въ сдружаването всѣки съ своитѣ другари и приятели по занятие. Безъ началството за тѣхъ е било гибелно; отъ малки до голѣми, тѣ си имали свое началство. Имали сж майстори, майсторитѣ сж имали калфи, които сж били длъжни да се покоряватъ на своитѣ майстори; калфитѣ сж имали и чираци, които сж били длъжни безпрѣкословно да се подчиняватъ на своитѣ калфи. Самитѣ майстори сж имали свои първомайсто-

ри, на които се подчинявали; имали сж и опит
старци нарѣчени *старейшина*, които всички по млад
по долни слушали. Въ случай на нужда, ставали с
збирни—събрания, дѣто се сговаряли, споразумявал
съвѣтвали въобще по своитѣ занятия и поминъкъ.
тия сдружавания постепенно така се усилвали, щот
както ще видимъ въ отдѣла за *еснафитѣ*, тѣ сж д
стигали до това могжщество, щото сполучливо да упр
вляватъ църкви и училища — благодатнитѣ посрѣдн
ци на нашето възраждане.

Възобновление Храмътъ „Св Възнесение" слѣдъ войната (год. 1828/29).

На мѣстото на днешната вече стара църква „С
Възнесение" е имало друга още по стара отъ нез
помнени години; тя е била много ниска, вкопана
земята, както всичкитѣ наши по тѣхъ врѣмена цъ
кви. Въ тая стара църква не е било вече възможн
да се служи. Въ врѣмето на войната тя е служи
за влагалище на воени припаси, била е прѣпълне
съ храна, това спомогнало за по скорото ѝ грохван
тя е била вече на събаряне *).

Прѣзъ врѣмето на войната, побѣдитѣ на Руси
доволно умѣкчили жестокоститѣ на турцитѣ спрѣм
българското население; всички работници българи ра
пустнати на свободно, сѣки трѣбало да мисли, че д
ри и турчина, за главата си, за прѣхраната си.
нашия българинъ въ таквиято случаи умѣе да се въ

---

*) Баба Хаджи Димитра, родена прѣзъ 1812 год., жена доста
метлива, ето какво разказва за тая черква: „*П*рѣзъ всичкото моар
(война) ние нѣмахме дѣ дѣцата си да кращаваме, дѣ младоженцитѣ
вѣнчаваме, дѣ мъртвитѣ да упяваме При единъ бой Турци съ Ру
подъ селото Кюлевча (2 часа далечъ отъ Шуменъ) биде убитъ еди
генералинъ. Съ позволението на Турцитѣ мъртвецътъ донесоха въ
кашната църква да го упѣятъ и го погребатъ. Генералинътъ, кой
придружаваше мъртвецътъ, попита турскиятъ военачалникъ — кол
джамии имате въ Шуменъ? — 36, отговорилъ — а колко църкви — ед
— При толкова джамии какъ не пощадихте едничката българска ц
ква, а сте я държали толкова врѣме затворена, като единъ общин
хамбаръ?" Турския паша нищо не можилъ да отвовори.

ползува отъ обстоятелствата; въ отчаението си, турцитѣ занемарили всичко, тѣ бѣднеяли, а нашия българинъ мълкомъ богатѣялъ, така щото сега слѣдъ войната ималъ е спечелено, скжтано, и за него, и за каквото друго би потрѣбало вънкашно. А каква по голѣма потрѣба, нужда е била важна за него отъ тая, отъ подновяването на църквата му, въ която той въ разни грозни врѣмена е просилъ отъ Бога милость за спасението не толкова за душата, колкото за тѣлото си; какъвъ по другъ споменъ е можалъ да остави той за потомството си, за дѣцата си, освѣнъ възобновлението на едничката негова свѣтиня, едничкото негово утешение, едничкия скъпъ залогъ — завѣщание на неговитѣ бащи и дѣди, на които гробоветѣ сж биле около тоя порутенъ храмъ?

А за доказателство, за голѣмата грижа на нашитѣ българи — Шуменци по въздиганието на храмътъ прилагамъ тукъ като свѣдѣтелство — документъ — слѣдующето извлѣчение изъ една Шуменска стара кондика *).

КОДИКА ЦЕРКОВНАЯ

1830:

Септемвріе первий зачало созижденіе церковное.

Тука извѣстеннуй по имени койту отъ христіаните помогнаха и са притекуха сасъ гуляму желаніе за церковната помоцъ, и за направата й и за схоліоту всякій споретъ силата си, и произволно кому каквото му са отдели отъ серцету, и отъ ветата церква

*) Кондика, така нарѣчена църковната книга или тефтеря, въ които сж описани име по име пожертвуванията на гражданитѣ, черковни доходи, разходи и пр.

колкуту пари са намѣриха, и колку сребр
са намѣри отъ ветху и са продади, и то бе
янъ става, и отъ тронови дето са купувах
и отъ гробища, и са написватъ тука по име
ни всякій заради да се поменуватъ вѣчн
ктиторы на богуугодната тази работа.

Въ тая кондика слѣдватъ пожертвувателитѣ, им
по име, кой щото подарилъ: по гр. 100—200, 50(
че и до 1000. Но между помощитѣ се срѣщатъ
доста едрички суми до 2000 гроша, навѣрно отъ п
личнитѣ граждани, а именно: Х. С. Х. Илиевъ, Х
С. Х. Василевъ, Хаджи Райчо, Хаджи Димитръ, Ра
душъ Маневъ, Х. Друми, Хаджи Ласку и Ладуге
ровъ. Въобще такивато пожертвувания на тогиваш
нитѣ граждани, спорѣдъ врѣмето, сѫ били доволн
По-между частнитѣ пожертвувания се срѣщатъ
общи отъ еснафи. Отъ това се разбира, че еснаф
ски касси, за които ще поговоримъ нататъкъ п
на дълго, имало ги е още тогива. Тѣ сѫ били 7 есна
фа, отъ които всѣкий спомогналъ отъ 500 до 400
гроша, а именно: *дикиджии* (*обущари*), *терзии*, *ба
кали*, *кюркчии*, *куюмджии* (*златари*), *брадвари*
каванджии.

Новата църква е била свършена и освятена от
тогивашния гръкъ владика Григория, год. 1831.

Въ горѣпоменатата кондика, слѣдъ пожертвува
нията за новата църква, слѣдватъ разноскитѣ коит
излизатъ гр. 143,724 и 15 пари по направата на цър
квата. Помощитѣ, обаче, не били достатъчни да с
заплати тая прѣголѣма за тѣхъ врѣмена сума, а
зданието било голо и неокрасено, та за това е трѣба
ло да прѣмисли новоустроената община.

**Срѣдста по исплащане дълговетѣ по новата
църква.** Въ кондиката се срѣщатъ събранитѣ сум
по исплащането на църквата въ заеми, но за насъ н

важи толкова означението на тия заеми, отколкото срѣдствата, чрѣзъ които сж били събирани помощи за погашение на тия заеми.

Его какъ ми разказа за това Хаджи Ради Бешевлията *), който въ това врѣме е билъ членъ отъ младежитѣ на Дикиджийския еснафъ.

„Съберяха се членоветѣ на общината, заедно съ тѣхъ първомайсторитѣ отъ еснафитѣ; тѣ знаяха горѣдолу състоянието на своитѣ граждани, и до колко всѣкой единъ може да понесе заемъ по исплащанието на новата черква. Сами опрѣдѣляваха заемътъ и послѣ всѣкиго едного повикваха въ събранието.

— „Тебе, киръ Петраке, та видѣхме мунасипъ (достоенъ) да спомогнешъ взаемъ гр. 500 за изплащание борчътъ ни по новата черква, за да не се възкачва на лихва. А тебе, киръ Иване, видѣхме за мунасипъ да помогнешъ взаемъ гр. 1000, за да не дотежавам: на сиромашьта“.

— „Чюнки (понеже) сте ни видѣли за мунасипъ и сте ни почели, защо да не дадемъ, нали е за Божи домъ? Да сж живи християнитѣ, тѣ ще спомогнатъ да се разплати и черква и заемъ, отговарѣха поканенитѣ и изваждаха та наброяваха прѣдложената имъ сума.

„Забравихъ да кажа и това, че на чело на заемитѣ личаха имената на общинаритѣ съ нѣщо повечко заемъ, за поваждание на други, спорѣдъ което, никой отъ повиканитѣ не отказваше. Тъй исплатихме черквата, и зографисахме я, като накупихме всички потрѣби, като полиелей, златни потири и др.

„Но трѣбваше да се помисли и за изплащанието на заемитѣ. Всѣкий, спорѣдъ силата си, кому какво-то бѣ се откъснало отъ сърдце, бѣше спомогналъ още въ начало на въздиганeто на храмътъ, но то вече всѣкий го бѣ далъ за душата си, и то се бѣше забравило. А заемътъ си е заемъ, не бива черквата нико-

*) Разказа ми прѣзъ год. 1867, когато той бѣ старецъ на 47 год.

му да остава длъжна. Но не бѣше само това, въ кондиката има писано, че помощьта на гражданитѣ се отнася и за направата на едно сколйо (училище), и не подобаваше на общинаритѣ да лъжатъ християнитѣ. Умни бѣха тогивашнитѣ общинари, и ето какво измислиха за приходъ, отъ който и заемитѣ се заплатиха и готови пари останаха.

„Всичкитѣ тронове въ черквата сѫ на четъ 300. По-напрѣдъ общинаритѣ разподѣлиха троноветѣ на нѣколко боя (класове), опрѣдѣлиха имъ цѣнитѣ отъ гр. 250 до 1000, за всѣкой единъ тронъ спорѣдъ мѣстото му, расписаха ги, кой тронъ за кого е мунасипъ (приличенъ), спорѣдъ честьта, имота, старината, службата на всѣкиго едного, когото повикваха прѣдъ събранието.

— „Ти, киръ Коста, ще имашъ тронъ на еди коя страна, неговата цѣна е отредена за гр. 500, далъ си взаемъ 300, ще платишъ още 200 гр. и ще го имашъ откупенъ, като свой мюлкъ (притежание) догдѣто си живъ.

— „Ти, киръ Димитраке, ще имашъ тронъ срѣщу деспотива (владишкия) тронъ, на тая страна троноветѣ сѫ по-скѫпи, по гр. 800, далъ си взаемъ 500 гр., ще дадешъ още 300 на пангаря.

— „Ти, дѣдо Хаджи, си далъ взаемъ 1000 гр., на тебе башъ тронъ, наредъ съ владиковия, тѣ сѫ по 1000 гр., *не аладжакъ не вереджекъ* (не ще дадешъ, не ще имашъ да земашъ).

„Мнозина отъ насъ, които бѣхме дали взаемъ, токуречи не се надѣвахме, биля и не си помисляхме, че ще дойде редъ да ни се повърнатъ паритѣ, а тая добра мѣрка всѣкиго задоволи, и всѣкий съ благодарение си плащаше горницата.

„Но продаването на троноветѣ си имаше и своитѣ *салтанати* (блѣскавость), при тѣхното прѣдава[не] на стопанитѣ имъ *).

*) Това го заварихъ и азъ при втората нова църква „Св. Ки[рилъ] и Методий", което бѣше остало единъ видъ формалность отъ ста[ри] врѣмена.

„Ето ти единъ празниченъ день, въ врѣме на службата, Коста или Димитраки, покупователитѣ на извѣстни тронове, си стоятъ долу, на страна отъ купенитѣ си тронове, безъ да смѣятъ още, прѣди благословението на священика, да влѣзатъ въ тѣхъ. Стария отъ епитропитѣ отива та извиква изъ олтаря служащая священикъ, който, облѣченъ съ св. одѣжди, излиза подиръ епитропа и отиватъ до Коста, когото улавя священослужителя за ржката, повежда го и го посажда на откупения му тронъ:

— „Да ти е честитъ, да остарѣешъ и побѣлѣешъ въ него“, поздравява го священика, благославя го, Коста му цѣлува ржката, като му подава приготвения подаръкъ.

„Слѣдъ священика, Коста се поздравлява тихичко съ „честитъ“ отъ епитропа и отъ близо седящитѣ. Всичкитѣ въ църква изпоглеждатъ Коста, който не може да се нарадва на една такава честь, която бива веднъжъ въ живота му.

„По тоя редъ троноветѣ се изпродадоха за скоро врѣме, и на мнозина бѣ останало хатъръ, за дѣто били ги забравили и не поканили съ тронове. Ако да бѣше станало съ наддаване, то църквата би се позлатила“. До тукъ е испрчказано отъ покойния вече Хаджи Ради Бешевлията, който до послѣднитѣ си старчески години е билъ ревностенъ служитель на църкви и училища, щедъръ пожертвуватель за всѣко общеполезно прѣдприятие. Вѣчна му память!

Приведохъ тукъ тия подробности за това, за да укажа на честнитѣ тогивашни срѣдства, съ които сж си служали тогивашнитѣ хора за изнамѣрванието църковни приходи. А това е било и едно голѣмо улеснение за по-скорото въздигание на ново училище.

Едно общество по тѣхъ врѣмена, колкото непрѣсмѣтнато се е впускало и забатачвало въ църковни дългове, които се въскачвали на лихви, толкосъ по-късно е захващало да прѣмисля за второстепенното,

[illegible] его почитали [illegible]
[illegible] турецк[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] представител[illegible] [illegible]
[illegible] Турецкаго [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] есть [illegible]
[illegible]
[illegible] войнах [illegible]
[illegible] войну.

— [illegible]
[illegible]
[illegible] 1868. [illegible] оставшихся [illegible]
[illegible]
[illegible] Пушкиных [illegible]
[illegible]
[illegible] освобождения [illegible]
[illegible] войны [illegible]
[illegible]
[illegible] войну [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ѫнватъ Хаджи Стояна, който дошелъ въ града си и
ѫстжпилъ мѣстото на башъ чорбаджия (год. 1841).

Първо взаимно училище. Въ врѣмето на Хаджи
Стояна Х. Ганушевъ, на мѣстото на старата килия
е въздигнало ново училище сжщо по планътъ на Габ-
овското Априлово *Взаимно училище.* Тая постройка
първото въ Шуменъ здание нарѣчено училище, или
о тогивашному *Алилодактико или взаимно-училище.*
То е костувало на църквата и на гражданитѣ, спо-
рѣдъ горѣпоменатата кондика, гроша 27,037 и 10 па-
ри. (Днесъ на това училище мѣстото му едвамъ е
познато).

Отпадането на онъ-икилиитѣ. Силата на онъ-
икилиитѣ е траяла до година 1848, а и по-вече не
е можала да трае. По духътъ на Хатишерифътъ, тия
общинари е трѣбало да се грижатъ по-вечето за ско-
рото събиране царското даждие. Събирането, обаче,
на всички дванайсетъ души не е могло да става тъй
лесно: ако дадатъ осемъ, то четирмата не могатъ да
додатъ; това щото направяли присжтствующитѣ, от-
сжтствующитѣ често не го удобрявали и го разваля-
ли. Освѣнъ това, започнало е да се забѣлѣзва у башъ
чорбаджиитѣ, както и у членоветѣ, нѣкакви злоупо-
требления съ църковнитѣ доходи, отъ които най-глав-
ното е било: *приноси* (бакшиши, подаръци) отъ стра-
на на онъ-икилиитѣ на всички въ града *аги, беюве,
паши, кадии, мюфтии* и пр. По Великъ-день на всѣ-
ки по 10—20 вапсани яйца съ единъ кравай, а по
Гергевъ-день по едно агне. А тия аги и беюве не сж
пле малко. Всички тия приноси се исплащали отъ
църковната каса. — „Трѣба сегисъ тогисъ да се по-
мазватъ голѣмитѣ капии (вратя), утрѣ да ни доди
нѣкоя пакость, пакъ до тѣхъ ще прибѣгнемъ“, говоре-
ли башъ чорбаджиитѣ. „Всичко приглъщаха нашитѣ
християни“ (говори дѣдо Кръстю Славовъ), нъ само
това не можаха да грѣгълнатъ, да се гаврятъ наши
чорбаджии съ тѣзи ни голѣми праздници прѣдъ т

спорѣдъ тогивашнитѣ мнѣния, т. е. за училищ
примѣръ имаме втората Шуменска църква „Св. К
и Методий". Тя бѣше захваната по подскокорос
то на тогавашния гъркъ владика съ Аллахъ к
(Богъ е добъръ и помощникъ) и съ „да сѫ жив
стианитѣ", но колко години наредъ се плаща
стотини хиляди грошове лихви, и на лихвитѣ
по дълговетѣ за доискарванието ѝ! И Богъ зн
гдѣ биха достигнали тия дългове, ако пакъ есн
не биха ги подзели съ изчерпванието на каси
и не биха ги погасили! А каква огромна повре
послѣ за училищата се почувствува отъ изч
нето на тия благословени каси?

И при една такава до небеса издигната в
лѣпна църква "Св. Кирилъ и Методий", на коят
ликата тогава имаше само въ Цариградъ, по
гръцкитѣ богати църкви, какво училище мисл
имате?

За срамотитѣ, тъкмо до годината 1860 сѫщ
ваше близо до тая църква една ниска, тъмна
порутена кѫща, по лоша и отъ килия, и гдѣто д
се тъпчеха, притискаха едно до друго Благод
на тогивашния новопоявенъ „святецъ" Ангелуш
1861), спорѣдъ когото църквата се ползува съ
реденъ доходъ 20,000 гроша, та се направи с
едно основно училище; иначе, много години още
дѣцата да се завиратъ въ новитѣ врѣмена въ
килии. Това е било адското желание на Вене
съ въздиганието на голѣма църква, да се изч
всички училищни доходи, и съ това да омал
училищата!

Нъ да си додимъ на прѣдмѣта. И тъй, тог
нитѣ граждани слагали, дигали, вземали, давал
гдѣто съвършено се расплатили, че и още съ
готовъ париченъ материялъ се видѣли. Това е
до година 1836. До тогава за училище е сл
все старата килия въ църковния дворъ.

ГЛАВА II.

Врѣмената на онъ-икилиитѣ *) и на общинаритѣ.

Гюлхански Хатишерифъ. Въ врѣмето на турския султанъ Абдулъ Меджида (1839—1861) е билъ провъзгласенъ, чрѣзъ негова пръвъ министръ Рашидъ Паша на 2-й Ноември 1839 година, Султански Хатъ (указъ) нареченъ *Гюлхански Хатишерифъ*, съ който се е давало равноправность на християнитѣ; така сжщо и гаранция за пълна безопастность на животътъ и имотътъ имъ.

Отъ послѣ, спорѣдъ този Хатишерифъ, султанското централно управление е издало цѣлъ рѣдъ устави подъ общо име *Танзиматъ*. Танзиматътъ отъ 1844 год. се състоятъ отъ 4 части. по мѣжду които се говори главно: за правилното расхвърляне и събиране на даждията и за равенството на християнитѣ прѣдъ мѣстнитѣ *мезлиши* (правителствени събрания и съвѣти). Ако и Танзиматътъ да е давалъ голѣми обѣщания, впрочемъ, мъчно испълними отъ турското правителство, но все пакъ той билъ едно важно доказателство, чрѣзъ което правителството е заявявало, че не прави разлика между мюсулмани и немюсулмани. Той напомнювалъ още, че и християнитѣ могатъ да иматъ по добра наредба въ своитѣ и правителствени дѣла. Особно това напомнюване е окуражило и българитѣ за да се уредятъ по добрѣ съ своитѣ общински управления.

Онъ-икилиитѣ. Първитѣ запознати управници по распореждане и събиране правителственни даждия и по уреждане общински градски работи сж биле *онъ-икилиитѣ* — 12 члена комисия. Тѣ водятъ началото си още отъ 1831 година. Онъ-икилиитѣ си имали свой главатарь, нареченъ *башъ чорбаджия.* Най влиятелно-

---

*) *Онъ-икилии*, турска дума, значи комисия или община отъ 12 души, които сж биле длъжни да се грижатъ за правителствени и общински дѣла. За *Онъ-икилиитѣ* гласи и българската пословица. „И ращетарката счита мжжътъ си между дванадесетяхъ“.

то лице въ гр. Шуменъ е билъ Х. Савва, родомъ караманлиецъ: него почитали не само българитѣ, но и самитѣ турски управители, които, както казватъ, ставали му на крака, а заптиитѣ (жандармитѣ) му стоели диванъ чапразъ (като подъ козирокъ). Той е билъ единъ силенъ прѣдставитель на българското население прѣдъ Турското правителство; него наричали *Башъ Чорбаджия*.

Подъ прѣдсѣдателството на Х. Савва е била съставена за първъ пжть (год. 1831) българска община, състояща отъ 12 члена. А и тѣзи 12 души не сж биле твърдѣ долни хора, но и тѣ сж биле отъ най първитѣ и богатички граждани, а имено: Х. Симеонъ, Х. Райко, Х. Бойчо, Х. Матю, Х. Герги, Х. Димитраки, Х. Ив. Башкалфаолу, П. Дерепоназовъ, Х. Ласку, Г. Ладугеровъ и Р. Златевъ. Всичкитѣ тия сж служили безъ възнаграждение, но не само това, тѣ още сж били длъжни, врѣме безъ врѣме, когато се повикатъ на збирня, да напущатъ работата си, и цѣлъ день да размислятъ за общи работи.

— „Но едва се село засели и кучета се завждиха“ (говори Дядо Руси Буранлията, роденъ год. 1790—1868). По врѣмето на тогивашния влиятеленъ главатаръ Хаджи Савва повдигна се и Хаджи Стоянъ Хаджи Галушевъ, корененъ Шуменски гражданинъ, истински българинъ. Хаджи Савва започва съ интриги, оскърбления, да гони Хаджи Стояна, който се принуди да избѣга и да се прѣсели въ Разградъ. Спорѣдъ раздоритѣ на Хаджи Савва и Хаджи Стояна, общината се разтури и общитѣ работи тръгнаха назадъ дори до годината 1840“.

Подновяванието общината съ новъ башъ чорбаджия. Най сетнѣ гражданитѣ си припомнили за своя добъръ съотечественикъ Хаджи Стояна. Една депутация отъ двама души, имено: Хаджи Герги Х. Димитровъ, Кюсе Радушъ, отиватъ въ Разградъ, по-

канватъ Хаджи Стояна, който дошелъ въ града си и застжпалъ мѣстото на башъ чорбаджия (год. 1841).

Първо взаимно училище. Въ врѣмето на Хаджи Стояна Х. Ганушевъ, на мѣстото на старата килия се въздигнало ново училище сжщо по планътъ на Габровското Априлово *Взаимно училище.* Тая постройка е първото въ Шуменъ здание нарѣчено училище, или по тогивашному *Алилодактико или взаимно-училище.* То е костувало на църквата и на гражданитѣ, спорѣдъ горѣпоменатата кондика, гроша 27,037 и 10 пари. (Днесъ на това училище мѣстото му едвамъ е познато).

Отпадането на онъ-икилиитѣ. Силата на онъикилиитѣ е трала до година 1848, а и по-вече не е можала да трае. По духътъ на Хатишерифътъ, тия общинари е трѣбало да се грижатъ по-вечето за скорото събиране царското даждие. Събирането, обаче, на всички дванайсетъ души не е могло да става тъй лесно: ако дадатъ осемъ, то четирмата не могатъ да додатъ; това щото направяли присжтствующитѣ, отсжтствующитѣ често не го удобрявали и го разваляли. Освѣнъ това, започнало е да се забѣлѣзва у башъ чорбаджиитѣ, както и у членоветѣ, нѣкакви злоупотребления съ църковнитѣ доходи, отъ които най-главното е било: *приноси* (бакшиши, подаръци) отъ страна на онъ-икилиитѣ на всички въ града *аги, беюве, паши, кадии, мюфтии* и пр. По Великъ-день на всѣки по 10—20 вапсани яйца съ единъ кравай, а по Гергевъ-день по едно агне. А тия аги и беюве не сж биле малко. Всички тия приноси се исплащали отъ църковната каса. — „Трѣба сегисъ тогисъ да се понамазватъ голѣмитѣ капии (вратя), утрѣ да ни доди нѣкоя пакость, пакъ до тѣхъ ще прибѣгнемъ“, говорели башъ чорбаджиитѣ. „Всичко приглъцаха нашитѣ християни“ (говори дѣдо Кръстю Славовъ), нъ само това не можаха да грѣгълнатъ, да се гаврятъ нашитѣ чорбаджии съ тѣзи ни голѣми праздници прѣдъ тур-

цитѣ и да ходятъ да имъ сж подобряватъ, . за
вече врѣме да се държатъ на постоветѣ (на в
и то съ чии пари? — съ общи, черковни, сиро
И захванаха на край врѣме нашитѣ хора да г
на онъ-икилиитѣ като на потурчени българи".
зи начинъ, онъ-икилиитѣ станали нетърпими
гражданитѣ, и за правителството. Послѣднит
икилии съ своя башъ чорбаджия Х. Димитр
били до година 1849.

Врѣмената на общинаритѣ. По силата на
мата, по прѣдложението на правителството и п
брението на гражданитѣ, се видѣло за нуждн
лезно слѣдующето: да се избере отъ града сам
лице — българинъ, припознатъ отъ турското пр
ство, който да прѣдставлява цѣлото Българск
ление прѣдъ властитѣ, прѣдъ които и да го за
Досегашнитѣ онъ-икилии служили сж безъ з
за това и тѣхнитѣ работи отивали сж бавно и
ля; а сега избраниятъ трѣбало е да бжде съ з
И този избранъ отъ града наричали го *чорба*
той е билъ задълженъ, не само да гледа пр
ствени дѣла, нъ и да се грижи за доброто на
жданитѣ си. За всѣки единъ църковно-училищ
еснафски въпросъ, той еималъ сила да свик
витѣ граждани, първомайсторитѣ на всѣки е
църковно-училищнитѣ епитропи и съ тѣхъ да
вѣтва. Така обмислянъ и рѣшенъ въпросътъ, ост
на него да го положи въ дѣйствие по какъвто
види за добрѣ.

Слѣдующиятъ документъ ни доказва тѣхнит
и длъжности; той още показва, отъ кога е зах
градътъ да се управлява чрѣзъ общинари. Н
на тоя документъ е подписътъ на тогивашния
владика, който удостовѣрява и подтвърдява и
нитѣ условия. Отдолу слѣдватъ подписи, кои
могатъ да се четатъ като смѣсъ съ гърцки с
съвършено неграмотни.

Тоя документъ се съхранява днесъ въ архивата на Шуменското педагогическо училище.

Гражданско опрѣделително зговорно писмо.

Ний подписанитѣ Шуменци отъ послѣднитѣ честни два надесетъ еснафи. Терзии, Дикиджии, Бакали, Абаджии, Кюркчии, Куюмджии, Дюлгери, Казанджии, Чивчии, Балтаджии и Шербетчии. Днесъ отъ страната на тѣзи еснафи и на всичкия народъ, согласно отбираме и опрѣдѣляваме на любезното наше отечество общаго градоначалника. Сиречъ (чорбаджия) Г. Г. Жека Хаджи Василевича.

1. Увѣрени синца, че е единъ отъ добронравнитѣ съотечественици, единъ отъ почтенитѣ граждани като съ усердие сѫ грижатъ за общонародното просвѣщение и за общата полза согласно днесъ го упознаваме Градоначалникъ и го опрѣдѣляваме да управлява Царската покорна рая спорѣдъ Танзимата царскаго.

2. Да има силата отъ общонародната страна да се намѣрва непрѣменно на опрѣдѣленитѣ дни на Царскаго сѫбора (сиречъ на мезлиша). Спорѣдъ високото повеление Царско за обшонародната правда.

3. Да има силата отъ обществото отъ страната да подписва съ Шюрата (членоветѣ на мезлиша) и да удря печатътъ си на потребнитѣ онѣзъ книжа Мазмати, които за граждански нѣкои потрѣби сѫ случва да сѫ изпращатъ отъ Шюрата за нѣкѫдѣ си спорѣдъ потрѣбата на различни случаи.

4. Колкото и да сме го упознали, че може да посрѣщне разни утеснениятa и колкото и да сме увѣрени че отъ него направеното е добронаправено, но пакъ се удължава на всѣка значителна работа да сѫ опитва и совѣтува по тънко съ насъ, както и Ми подобно синца сѫ обѣщаваме и сѫ одължаваме да му спомагаме всегда словомъ и дѣломъ на всѣки маслахатъ, като за пари и други таквизи подобни, кога както се унужди отъ намѣрването ни.

7. *) Който би дългъ че има да изплаща; бакъи (остатъци) отъ Хаджи Димитракевото врѣме, общо думаме всѣки да ги заплаща до аспра и ако ли сѫ яви нѣкой противъ, има сила чорбаджията да дѣйствува, които срѣдства познава да ги опитва.

8. Колкото сирашки пари сѫ явѭтъ на метоху ще има

---

*) 5 и 6 членъ оставихъ като незначителни.

грижата да ги смѣства безъ забава на сигуръ мѣста съ обичайната горница (лихва) и да ги забѣлѣжи на главната кондика за сигуранцията сирашка.

9. Удължаваме сж да се направи и да се държи за всегда на общия метохъ една главна церковносколна (черковноучилищна) книга, кондика въ която да се прѣпишатъ отъ ветхата сичкитѣ дѣто сж намиратъ до сега написани церковносколни дарби и хесапи по име както и по сега занапрѣдъ да се забѣлѣзватъ всичкитѣ церковносколни дарби и хесапи съ трѣботнитѣ рѣдове по тънко отъ край до край на новата кондика сжщата коя ще се поставя въ църква на пангаря и ще сж прѣдава ката година отъ еснафъ на еснафъ.

10. Заради да спослѣдватъ всѣкоги всичкитѣ общонародни и граждански дѣла непрѣстанно съ добъръ чинъ споредъ Танзимата удължава се чорбаджията да внимава и да се труди на всѣка случка за общонародното добро споредъ Царското Танзиматско повѣление и да дѣйствува да се наказва онзи отъ гражданитѣ който се посочи чи отхожда противъ на гражданскитѣ рѣдове.

11. Въ приличното врѣме като му се поищатъ годишнитѣ хесапи градски на данъкъ, на гюмрюкътъ и пр. длъженъ е да ги прѣдаде безъ забава пакъ на насъ на сжщий който сж отдолу подписваме.

12. Тѣзи сичкитѣ синца общо съ благодарность се обѣщаваме да пазиме и всички случки противни и какъ сме упознали негова милость (за чорбаджия) Градоначалника Г. Господинъ Жека Хаджи Василевича за сигуранцията негова вручаваме му тѣзи своеручни подписи.

15-и Май 1850 год.
Шуменъ.

Върбанъ Стояновъ, Ранко Николовъ,
Подписи: Х. Вичо Вичевъ, Стувянъ Нидѣлковъ,
Х. Жечо Х. Вичевъ, Нидѣлчо Никовъ.
(Повечето подписи не могатъ да се прочетатъ).

Рѣшения за постоянната подрържка на училищата. Въ годината 1849 бѣ издигнато новото училище — классно. Училищнитѣ разноски се увеличаваха. Старата система на платитѣ на учителитѣ. да се заплащатъ частно отъ ученицитѣ, бѣ съборена както бѣ съборена и старата система на килийното уче-

ние. Трѣбваше, прочие, да се заплаща на учителитѣ редовно отъ общото, отъ църковната касса. Църковнитѣ приходи, обаче, въ начало сж биле слаби, а и църквата си имала своитѣ разноски. Ето защо новосъставената община, съ своя първъ общинаръ, съ могжщата сила и помощь на доброжелателнитѣ еснафи и на първитѣ ученолюбиви граждани, още въ начало, слѣдъ много обмисляния рѣшаватъ първо: всѣки единъ отъ еснафитѣ съ своитѣ членове да управляватъ на редъ по една година църквата, а не както е било по прѣди само едно лице да бжде епитропъ; съ това се е дало и голѣма честь на еснафитѣ и голѣми права.

Второ: да се тури по добъръ редъ въ епитропията на църквата, да се изнамѣрватъ постепенно срѣдства за повечко църковни доходи. По такъвъ начинъ се е дало отъ страна на общината и на еснафитѣ не само голѣми права, а и голѣма свобода за въ полза на църковноучилищната касса. По нататъкъ ще видимъ тѣхната дѣятелность.

На тия благословени и благодатни на врѣмето си дружества, нарѣчени еснафи, ний дължимъ постепеното и успѣшно напрѣдване на нашитѣ учебни заведения, както за въ града Шуменъ, тъй и вредомъ въ други наши градища, които сж били честити да си иматъ подобни дружества — еснафи. Нѣка се знае и помни, че безъ това, днесъ прѣзряно, унижено умаломощено съсловие — еснафитѣ, безъ тѣхнитѣ частни и задружни пожертвувания, безъ тѣхнитѣ нравствени и материяльни подкрѣпления, нашитѣ училища не биха достигнали до това доста похвално положение, въ което ги завари освобождението ни.

ГЛАВА III.

ЕСНАФИТѢ.

„Човѣкъ е създаденъ за дру
„животъ. Това заключение се осно
„природнитѣ закони. На дѣтето
„родителска помощь, на жената е н
„мо мжжко покровителство, на млад
„потребна опитната старость, а сѣк
„насъ е нужно братско участие и въ
„и въ злото, и въ щастието и нещ
„Освѣнъ това человѣческия напрѣд
„развива само тогава, когато хората
„мѣжду себѣ си своитѣ знания и кога
„трѣбяватъ общи сили за общото
(„Знание“ Л. Каравеловъ 1875 год. б

Думата *еснафъ* е турска производна отъ
истълкувана на български значи *класса, разрѣд*
съсловие. Единъ еснафъ се състои отъ хора раб
или търговци, които боравятъ съ еднакво
или търговия, напримѣръ: тия които работятъ
лѣзо всѣкакви издѣлия, като брадви, мотики,
се наричатъ *желѣзарски еснафъ.* Колкото еди
нафъ се е състоялъ отъ много членове, толков
билъ по силенъ вжтрѣшно и толкова по влия
вънкашно. Всѣки членъ отъ единъ еснафъ, осо
наятчии, се състоялъ отъ слѣдующитѣ лица: ма
калфи и чираци; чиракътъ е като първоначале
никъ, той се подчинявалъ на калфитѣ, които
биле подчинени на майстора, който е билъ к
мовластенъ господарь; майсторътъ нравствено
подчиненъ на *първомайсторътъ* или *устабашия*
бранъ отъ цѣлия еснафъ за глава на всичкитѣ
ве отъ сжщия еснафъ.

**Единъ документъ за отдавнашното сжщ
вание на еснафлъка.** Началото на еснафлъка
говото много далечно сжществувание не може

опрѣдѣли. Долоозначениятъ, обаче, документъ твърди, че еснафлъка е сѫществувалъ още въ 17-и вѣкъ. А заедно съ него е сѫществувалъ турския еснафлъкъ; никакъвъ рѣдъ или организация въ старитѣ еснафлъци не може да се забѣлѣжи. Да иматъ българскитѣ еснафи опрѣдѣлени помощи отъ всѣки единъ членъ, да иматъ еснафски касси въ тѣхъ врѣмена, както ги имало въ новитѣ врѣмена, когато търговията и занаятитѣ сѫ биле въ най жалостно положение, това едвали може да се прѣдположи. Знае се, че турскитѣ еснафи, които сѫ биле доста богати, събирали по мѣжду си помощи, *комуто колкото* се откѫсне отъ сърдцето, нъ не за нѣкакви общеполезни заведения, а само за нѣкакви увеселителни пиршества, които сѫ ставали въ опрѣдѣлени години на полето; въ тия пиршества се произвеждали отъ чираци калфи, а отъ калфи майстори, това което наричали *тестиръ*. И българскитѣ еснафи сѫ събирали такива волни помощи, нъ само тогива, когато е ставало нужда да се спомогне за църква или за нейнитѣ вѫтрѣшни нужди. Всичкитѣ главни икони (светици), останали отъ старо врѣме въ църквитѣ, сѫ биле откупени отъ извѣстенъ еснафъ, на който името е забѣлѣзано надъ иконата. Въ църквата „Св. Възнесение“ се намира едно епитафие (плащаница), изработено отъ чиста *сърма* (злато шито), ако и работено въ 17-и вѣкъ, работата му е толкова добра, щото и днесъ изглѣдва на ново. На чело на това епитафие личатъ слѣдующитѣ златоушити гърцки думи на лѣво:

О ПАРОН ЕПИТАФИОС ИПАРХИ ДИА ДАПАНИС
ТОН ЕВЛОГИМЕНОН РУФЕТИОН КАЗАНЖДИДОН
ТОН АПО ПОЛЕОС СУМЛА ЕН ЕТИСИ 1776 *).

---

*) Надписътъ на епитафието е писанъ съ старогърцки букви, но понеже такива нѣма въ печатницата, то замѣстихме ги съ български.

Р.

На дѣсно сѫщитѣ думи, само намѣсто еснафа казанджии е писано (гунарадонъ) — кюркчии, или кожухари.

Горнитѣ гръцки думи прѣведени на български гласятъ: *настоящето епитафие сѫществува чрѣзъ иждивението на благословенитѣ еснафи казанджии, кожухари, които сѫ отъ града Шуменъ* въ лѣто 1776.

Това може да ни послужи като свидѣтелство за сѫществуванието на нашитѣ еснафи още въ 18 и вѣкъ, както и за благолѣпието на църквата. Испитахъ, че цѣната на епитафието е била 4500 зл. гроша; изработено е въ Цариградъ.

Понеже историята на „тестиря" е любопитна, за това, прѣди да говоря за *еснафитѣ*, ще опиша подробно съ какви приготовления и съ какви церемонии се извършвалъ той отъ българи и турци.

Тържественно провъзгласяване на *мастори калфи* подъ име *тестиръ*. Тестиритѣ сѫществували по предание и сѫ траели до 1833 г., тѣхъ сѫ ги правѣли само по-първитѣ еснафи, т. е. табашки, терзийски, дикиджийски и абаджийски и то ето какъ. Щомъ въ единъ отъ тия еснафи излѣзатъ до 10—15 калфи (калфа се е наричалъ тоя, който е служилъ три години чиракъ слуга, само да учи занаятъ; плата му е била въ тритѣ години: хлѣбъ, колкото може да яде, бой колтото може да носи, и облѣкло скъсаничко, прѣправено отъ господарскитѣ му вѣхти дрѣхи и нищо повече; на 4-та година му се давало 100—200 гроша плата, а на петата вече излизалъ калфа), тѣзи калфи ще прѣдложатъ на майсторитѣ си, *които имъ сѫ дали хлѣбъ на рѫката*, че желаятъ вече да си отварятъ собственъ дюкянъ. Майсторитѣ за това ще ходатайствуватъ прѣдъ *уста башиитѣ*, които сѫ биле турци, уста-башиитѣ удобряватъ прѣдложението на майсторитѣ. Калфитѣ отъ своя страна ще дадатъ по 50—60—80 гроша всѣкий спорѣдъ занаята си, още и по

два аршина сукно, единъ-два чифта желти мести (единъ видъ турски обуща съ които се кланятъ) и по това тѣ – калфитѣ ще бѫдатъ провъзгласени за свободни, да упражняватъ самоглавно занаята си; но официално още не се считатъ за *башъ майстори*. Тая официалность имъ се дава слѣдъ *тържеството на тестирътъ*. Първитѣ церемонии по полуофициалното произвождане отъ калфа на майсторъ е било: 1) ще се испрати нарочно отъ уста-башиитѣ чаушинъ, *) който ще издигне кепенкътъ на дюкянътъ му, т. е. ще го отвори; 2) на вечерьта новиятъ майсторъ ще направи едно малко угощение, наречено *локма*, като прѣдвечерие на тестиря.

Щомъ се намножатъ въ всѣкой еснафъ подобни нови калфи — майстори, става съвѣтъ отъ всичкитѣ уста-башии, старейшинитѣ въ еснафа, за *тестиръ* (тестиръ е ставалъ на 4—5 години веднъжъ). Въ тоя съвѣтъ се рѣшавали слѣдующитѣ: 1) врѣмето по което ще стане тестирътъ (той е ставалъ обикновенно прѣзъ м-цъ Юли и Августъ, прѣзъ тия мѣсеци наречени *ялови*, когато и работата, и търговията слабо сѫ отивали по причина на земледѣлческитѣ тогива тежки занятия); 2) по колко гроша ще се взематъ отъ всѣкой новъ майсторъ, новъ калфа за разноски по тестиря; 3) колко разноски ще сѫ нужни по тестиря, и 4) по колко гроша трѣба да се распишатъ на всѣкой единъ отъ еснафа за помощь и допълнение на разноскитѣ. Еснафски касси тогива не сѫществували, освѣнъ у табашкия еснафъ, като по-богатъ, нъ тая касса е била за въ полза само на тестиритѣ; що не достигвало дососвало се отъ тамъ.

Когато приближавало врѣмето за тържеството по тестиря, направяли се вънъ отъ града прѣдълговати чардаци (сѣнници) за всѣкой еснафъ особно, а за познаменити личности отъ еснафа и отъ гражданитѣ се распъвали чадари. Отдолу подъ тѣхъ пъкъ се поста-

*) По днешному нареченъ *разсиленъ*.

вяли отъ единия край до другия трапези. На всѣка една трапеза трѣбало да има мѣсто по за 100 – 200 души. Малко по-далечъ отъ трапезитѣ се разполагали готварницитѣ. Забѣлѣжете, че всѣкой единъ еснафъ си ималъ своитѣ сждове: голѣми казани, сахани, лъжици, готварски сребърни топузлии тояги (главулекъ), още и особни дрѣхи за уста-башиитѣ.

Слѣдъ сички приготовления, давало се е извѣстие чрѣзъ телалина (глашетай) изъ града, че еди-кой день, еди-кой еснафъ ще има угощение. Всѣкий единъ еснафъ е ималъ по единъ опрѣдѣленъ день за угощението, което се продължавало отъ 7 до 10 дни. На опрѣдѣленото врѣме се е слагала трапезата. Уста-башиитѣ, новитѣ майстори, башъ-калфитѣ, облечени въ особена промѣна, държащецъ въ едната си ржка топузлуена тояга (главуляка), а другата, дѣсната ржка на поясъ въ знакъ на почитание; всички редомъ наредени на двѣ страни, посрѣщали съ вѣжливость поканенитѣ старейшини отъ тѣхния, както и отъ другитѣ еснафи, и съ покланене казвали: „хошъ гелдинисъ, буюрунусъ софрая“ (добрѣ дошле, заповѣдайте на трапезата). Слѣдъ като насѣдатъ на трапезата старейшинитѣ отъ разнитѣ еснафи, тѣзи, които правятъ угощението, цѣлуватъ ржка на насѣдалитѣ по-стари и почетни, които отъ своя страна ги благославяли съ разни молитствувания. Ядение, пиение съ веселба се захваща, „и *мнящe вообщѣ творйтъ* дѣло свѣтое“.

Всѣкий каненъ, неканенъ трѣба да се гости. Майсторитѣ и калфитѣ служатъ и канятъ. Слѣдъ 7—8 дни като се изредятъ угощенията на мало и голѣмо, става особно угощение отъ новитѣ майстори-калфитѣ само на тѣхнитѣ стари майстори. Тогава ще всѣкий новъ майсторъ-калфа да дарй своя старъ майсторъ или съ 1 топъ шамъ аладжа,[1] или съ сукно, а стари-майстори отъ своя страна дарятъ новопроизведе-

[1] Единъ видъ скжпоцѣнно платно.

итѣ си съ 1 ендазе (аршинъ), ножици, или други особия нужни за занаята му, придружени съ разни лагослови: всѣкой новопроизведенъ цѣлува ржка и риема подаръцитѣ си, ако и ничтожни, нъ за него труватъ много. Съ радость, даже и гордость, че ечъ сж свободни майстори, припознати официално тъ всичкитѣ еснафи и отъ цѣлия градъ, да си отвоятъ сами дюгенъ, тѣ трѣба да цѣлунатъ ржка и на ай-послѣдния, и на готваритѣ, които въ тоя случай тѣ се турятъ на редътъ; най-накрая стои чаушинътъ ъ сребърната си тояга, той ще извика: „Тестиръ!“ ще удари полека съ тоягата си новопроизведения; ова послѣднето е било придружено съ весели смѣове, и тъй се свършвали тестирскитѣ пиршества и еремонии.

За горнето пълно описание за тестиръть не иждамъ за нужно да привождамъ свидѣтели, понеже днесъ има остатоци отъ миналото — стари майтори, които съ едно благоговение приказватъ за тия инали безвъзвратни тържествени и вѣчнопамятни а тѣхъ врѣмена. Ще спомена само, че описанието на естирътъ е изслушано прѣзъ годината 1865 отъ отавна вече починалиятъ Хаджи Иванчо Башъ Калювъ, който тогива бѣше старецъ на 78 години и ойто на два пжти е присжтствувалъ на пиршествата о тестирътъ. Сжщитѣ подробности сж потвърдени рѣзъ 1888 година отъ Хаджи Василя Балтаджиевъ 5 годишенъ старецъ, единъ отъ високоуважаемитѣ ученолюбиви стари Шуменци.

Окопитване на еснафитѣ. Слѣдъ дадената свобода по хатешерифа, слѣдъ построяванието на новата ърква, всички работници занаятчии се заловили по стройството на тѣхнитѣ здружавания нарѣчени есафи, а това устройство е било слѣдующото.

Всѣки единъ еснафъ да си има по единъ *първомайсторъ* (уста-башия), който да бжде избранъ и добренъ отъ членоветѣ на сжщия еснафъ. За първо-

майстори се избирали лица не само по влия
и по богати. Богатиятъ е можалъ да си ост
тата и да сърта (слугува) за хатъра на есн
бѣдния не е можалъ, или ако е приемалъ
съсипвалъ. Първомайсторитѣ сѫ служили бе:
Всѣки първомайсторъ си ималъ по единъ *ча*
силенъ, съ едно малко възнаграждение. Кога
вало нужда първомайсторътъ да обмисли и
нѣщо за въ полза на еснафа, то ще проводи
на да свика по влиятелнитѣ отъ еснафа си
съ тѣхъ ще обмисли вопроса, ще го рѣши
ще го положи въ изпълнение; това събран
наричали *лонджа* (съвѣщание). Голѣмитѣ е
имали и свои засѣдателни помѣщения, нарѣчен
одасѫ. Когато е трѣбвало да се обмислять
вопроси относящи се до всичкитѣ еснафи, ил
кое градско общеполезно дѣло, то ще бѫдат
всичкитѣ първомайстори съ тѣхнитѣ първи
други отлични граждани въ общо помѣщен
чено миллетъ-одасѫ (народна стая) и тамъ п
ворятъ и уговарватъ по въпроса, дордѣ д
едногласно рѣшение и слѣдъ това полагат
нията си въ дѣйствие. Всѣки еснафъ, споре
си, е ималъ по една сумица събрани пари,
раздавали взаемъ за подпомагане и усилва
слабитѣ членове отъ еснафа си, а тия пари,
брой, било въ записи, наричали *еснафска к*

Първитѣ еснафски каси и тѣхнитѣ

Слѣдъ година 1835 ние намираме слѣднитѣ
и распорѣждания за усилване на еснафск
съ слѣдующитѣ приходи: 1-во, отъ записв
чиракъ гроша 5; 2-ро, отъ произвеждане ч
калфа гроша 10; 3-то, отъ произвеждане
майсторъ гроша 20—30; 4 то, отъ разни
10, 20, 30 гр. споредъ грѣшката. Глобитѣ
единъ постояненъ доходъ. Глобявали за грѣ
нѣкой отвори дюгена си въ уреденитѣ от

еснафски съставъ празници; кога нѣкой продаде или купи топтанъ нѣщо скрито; кога нѣкой безъ позволението на еснафа си самъ дързне да отвори самоволно дюгенъ; кога беззаконо самъ се произведе калфа или майсторъ, съ една рѣчь, за всички рѣшения, постановления, които сѫ се съставили въ еснафскитѣ сбирни, прѣстѫпникътъ отъ сѫщия еснафъ се е считалъ за виновенъ и се е наказвалъ съ глоба. Такивато грѣшки ги наричали *холсузлукъ* (работа безъ рѣдъ — безпѫтна, беззаконна).

Имало е още единъ видъ наказание, което се е упражнявало връхъ непокорливитѣ членове. Непокорливи наричали тия, които съвсѣмъ немарливо или хладнокръвно се отнасяли къмъ рѣшенията на сбирнитѣ, относящи се за общото добро на цѣлия градъ; така напримѣръ: еснафътъ рѣшава еди-кой да бѫде епитропъ на църквата, еди-кой касиеръ, еди-кой училищенъ настоятель; на непокорливия му се напомня еднъжъ, дважъ, най сетнѣ се испровожда чаушина да му закрий тизгяха (пособията съ които работи) за да не смѣе да работи. Това наказание е било много по тежко отъ паричното, защото сѫ го имали за голѣмъ срамъ да се рѣче за нѣкого, че му *закрили тизгяхътъ*. Подобенъ виновникъ, догдѣ не си признае погрѣшката и не поиска прошка отъ първомайстора, не му се позволявало самъ да си открие тизгяха и да работи.

За най-голѣмо прѣстѫпление се е считало и слѣдующето: тогива, всѣки не е билъ въ сила да иде въ далеченъ градъ и да си купи нужната стока, а дохаждали сѫ отъ вънъ търговци и продавали стоки на дребно всѣкиму. Тъй напримѣръ, дохаждали съ кервани коля бакалска стока: соль, катрань, пастарма, солена риба и пр. Бакалскиятъ първомайсторъ, заедно съ своитѣ отбрани членове — първи бакали, ще се съберать въ своята отредена еснафска стая, гдѣто ще привикатъ търговецътъ, катранжията, соларътъ, или който е, ще се заловятъ на общъ пазарлъкъ за сто-

ката му; ако се спогодятъ — добрѣ, тогива ще позволятъ всѣкиму отъ еснафа да си купи отъ стоката по условната цѣна; ако ли пъкъ търговецътъ се поунижне и не склони на дадената му цѣна отъ лонджата (събранието), забранява се на всичкитѣ бакали, никой да не смѣе да купи отъ тая стока. Улови ли се нѣкой, че скрито е наддалъ и е купилъ часть отъ тая стока, той се наказва съ голѣма глоба, като зломишленикъ и пакостникъ на еснафа. Въ случай, че стане спогодбата съ вънкашния търговецъ, той е дълженъ да даде единъ добъръ париченъ подаръкъ за еснафската каса.

Подръжката на еснафитѣ отъ правителството. Тукъ, за любопитство на читателитѣ, ще кажа нѣщо по вече за тогивашнитѣ еснафлъци, като до колко сила и власть сж имали тѣ. Слѣдъ даденитѣ имъ права по *танзимата*, когато турскитѣ своеволия и произволи постепено се обезсилвали и намалявали, турскитѣ власти, до годината 1870 т. е. до тогава, до когато сж имали вѣра у българина, не само сж уважавали всички постановления на еснафитѣ, нъ сж имъ подпомагали и сж ги защитявали. Дори и за нѣкои спорове мѣжду членоветѣ отъ единъ и сжщъ еснафъ, правителството такивато ги е прѣпровраждало пакъ до първомайстора имъ той да ги отсжди или спогоди; глобяването оставало за въ полза на еснафската каса.

Единъ примѣръ. Прѣзъ 1858 год., когато първомайсторъ на кавафския еснафъ е билъ Иванъ Башъ-Калфоолу, нѣкой си по богатъ турчинъ отъ табашкия еснафъ напсувалъ едного дикиджия (обущаря) българинъ на вѣрата. Ускърбениятъ българинъ се оплакалъ на първомайстора си Иванча, който веднага събира лонджа и отсжжда турчина за наказание на псувнята да даде 5 оки восъкъ на църквата и 5 оки лоени свѣщи за джамията, или ако не даде, то ще се забрани на всичкия дикиджийски еснафъ да не купува ото него мешинъ за обуща. А табацитѣ безъ дикиджиитѣ—работници не струватъ нищо. Табацитѣ обра-

ботватъ кожитѣ, а дикиджиитѣ ги купуватъ. Турчинътъ се въспротивилъ на това рѣшение; день, два, недѣля—двѣ гледалъ той, че никой отъ българитѣ дикиджии нито се укадява край дюгеня му. Най сетнѣ принуждава се да иде самъ прѣдъ уста-башията Иванча, да иска прошка, склонява да даде глобата, и тъй се разрѣшава забраненото.

Другъ единъ примѣръ (год. 1860/62). Българинъ нѣкой си, доста богатъ, отъ друга страна доста своенравенъ и опачина човѣкъ, въспротивя се да даде опрѣделеното му отъ еснафътъ даждие или помощь за църковно-училищната каса. Той е билъ манифактураджия, топтанджия, т. е. продавалъ исцѣло стока на другитѣ по дребни търговци. Въ то врѣме твърдѣ строго сж пазели недѣлния день, както и всички узаконени отъ еснафитѣ прѣзгодишни празници, така сжщо и строго сж наказвали прѣстжпницитѣ. Горѣпомѣнатиятъ обаче българинъ, за да може да прави продажба и прѣзъ празницитѣ, сдружава се тайно съ единъ евреинъ, а тѣ много се ползуваха прѣзъ християнскитѣ празници; свободно си търгуваха прѣзъ всички християнски празници. Това подушаватъ еснафитѣ. Като на почтенъ и първъ търговецъ първомайсторътъ, въ името на еснафътъ, му направя прѣдварително нужната забѣлѣжка, че трѣба и той, като единъ членъ отъ еснафа, да уважава еснафскитѣ постановления. Но той съ прѣзрѣние отблъсналъ тая миролюбива постжпка на първомайсторътъ. Най сетнѣ, еснафътъ прибѣгва до узаконеното си право: заповѣдва се на всички дребни търговци, никой да не смѣе да купува нито исцѣло, нито на дребно, стока отъ тогова, който не зачита еснафътъ си. И това се испълнило. Търговецътъ прибѣгва до тогивашния градски управитель Юсеинъ-паша, като се оплакалъ противъ стѣснението на свободата на търговията отъ еснафътъ. Управительтъ, слѣдъ като узналъ отъ двѣтѣ страни, какъ стои работата, погадилъ (посмъмрялъ) непокор-

ливия на еснафскитѣ постановления, като му казалъ, че правителството уважава еснафскитѣ присѫди и не може да ги разваля, нито да се мѣси въ тѣхъ, за то самъ той трѣба да прѣклони глава и да се помири съ еснафътъ си. Недоволенъ отъ тая присѫда, търговецътъ отива въ гр. Руссе, като на по-горня инстанция, и тамъ се оплакалъ; но и отъ тамъ получава сѫщия отговоръ както и отъ Шуменския управитель.

Разядосанъ, търговецътъ, слѣдъ като накрусва съгражданитѣ си съ доста неприлични и оскърбителни думи, парясва града си и отива въ Цариградъ, гдѣто прѣнася кантората си. Тамъ той значително западналъ и билъ съсипанъ съвършено.

„Гласъ народенъ, гнѣвъ Господенъ".

Новъ редъ въ църквитѣ за въ полза на църковно-училищната каса. Подиръ устройството на еснафскитѣ каси се е пристѫпило къмъ по доброто управление по църковни приходи. И се уредило. А какъвъ добъръ редъ виждаме ний по управлението на църквитѣ! Каква ревность отъ страната на всички еснафи, малки и голѣми, богати и сиромаси, и въобще отъ всички граждане—християни! Никога потомството не трѣбва да забравя тия вѣчнопамятни услуги на своитѣ дѣди и прадѣди, услуги къмъ църквата и училищата. И ний трѣба да се гордѣемъ съ тия тѣхни услуги, като знаемъ, че не само въ гр. Шуменъ, но почти у всичкитѣ наши градове, гдѣто мнозинството е било българско, е имало подобенъ уредъ въ църквитѣ.

Въ тия услуги на нашитѣ дѣди се вижда тѣхната голѣма прѣданость къмъ утешителния за тѣхъ, въ тѣхното робство, Домъ Божи, гдѣто тѣ си отдъхвали и отушавали. Но отъ друга страна, ний въ тия услуги съзираме едно непрѣсилено, ученолюбиво и народно чувство у нашитѣ добри и примѣрни граждани: трудили се тѣ, давали сѫ своята лепта, но въ тѣхъ е имало и това съзнание, че тѣхниятъ трудъ, тѣх-

ната лепта, е не само за въ полза на Божия Домъ, но и за чадата имъ, за еднородцитѣ имъ. Но на прѣдмѣта си.

1. Управителитѣ на църковно-училищнитѣ приходи се наричали църковни епитропи. Всѣки единъ еснафъ билъ длъженъ да управлява църквата отъ началото на нова година до свършването ѝ. Всѣки единъ еснафъ си е знаялъ реда, подиръ кой еснафъ трѣба да заеме епитропството. Слабитѣ, малки еснафи се съгласявали по два еснафа заедно по управлението на църквата. Злѣ се е осждалъ и критикувалъ оня еснафъ, който като е държалъ година врѣме църквата, не се е распоредилъ, или не е сколасалъ точно на новата година да си прѣдаде смѣткитѣ на общината; най-късно до Ивановъ-день, трѣбвало е да се отдръпне отъ пангаря бившето епитропство, за да го замѣсти новото.

2. Първомайсторътъ отъ еснафа, чийто редъ е билъ да поеме управлението на църквата прѣди новата година, прѣдварително ще направи нѣколко *лонджи*, събирания безъ разлика всички членове отъ еснафа, въ които ще си иматъ съвѣщания за настжпающата имъ длъжность. Въ тия събирания се опрѣдѣлявали изъ помежду си съ общо съгласие и удобрѣние слѣдующитѣ служители: 1-во кассиеръ, той е и като прѣдсѣдатель; 2-ро писаръ; 3-то служители при пангаря; 4-то служители при главнитѣ свѣщилници; 5-то кои ще носятъ дискузитѣ; 6-то тия, които ще ръсятъ по визитни и голѣми празници; 7-мо гробопродаватель, и 8-мо нагледници на сиромаситѣ.

Нека разгледаме въ кратцѣ тѣхнитѣ длъжности.

1. **Кассиеръ.** За кассиеръ ще се избере старъ майсторъ, опитанъ по своята честность, нему ще се повѣрятъ всички капитали, църковни имущества, като: злато, сребро, кандила, църковни книги, одѣжди, восъкъ, масло; събиранието за напредъ доходи отъ църковни недвижими имущества и проч. Приемалъ се е,

ако и да не е грамотенъ. Той държи всичкитѣ клю-
чове на пангарътъ и кассата. Безъ писаря той нито
приема, нито дава пари. Щомъ се свърши божест-
венната служба и се разидатъ християнитѣ, всички
парѝ, паднали прѣзъ него день на пангаря: отъ про-
данъ свѣщи, дискози, подаръци, вѣнчавания, кръща-
вание, падналитѣ прѣзъ недѣлята отъ гробове,—ще се
причетатъ отъ кассиера, а писарьтъ ще ги прикара въ
главната *приходна* книга. А когато трѣбва на края
мѣсеца да се плаща на учители, слуги, лихви и други
паритѣ ще се извадятъ отъ кассата и ще се запи-
шатъ въ *разносната* книга. Кассиерътъ е длъженъ да
бди надъ всичко, щото може да нащърби прихода;
обикаля често свѣщилницитѣ, полиелеитѣ, внимава да
не би да горятъ безъ нужда много свѣщи; на-
гледва кандиларя, какви свѣщи лѣе, колко масло
харчи и проч.

Ако стане нужда да се вематъ или дадатъ пари
съ лихва, това кассиерътъ самъ не може да направи
освѣнъ съ разрѣшението на цѣлия еснафъ. А въ по-
голѣмъ размѣръ, съ разрѣшението на всички еснафи.

2. **Писарь**. Той е дѣсната ржка на кассиерътъ;
той си знае само: да прѣкарва всичко взето, дадено
въ църковнитѣ тефтери.

3. **Служителитѣ при пангаря**. За такива се из-
биратъ нѣколкома млади мжже, които сж длъжни
щомъ се отвори църквата да бждатъ при пангаря,
гдѣто трѣбва да стоятъ до отпускъ. Тѣхната работа
е да продаватъ свѣщи, да приематъ пари, да размѣ-
нуватъ на дребно, кой каквито дребосъци поиска.

4. **Служителитѣ при свѣщилницитѣ**. За такива
се отреждатъ отъ по-долнята еснафска класса бѣдни
старички, които трѣбва съ врѣме да се намѣрятъ и
застоятъ всѣки при опрѣдѣлени за него *свѣтилник*.
Тѣхната длъжность е да поематъ воценицитѣ отъ
приноситѣлитѣ, да ги запалватъ, да ги пазятъ, да ги
гасятъ. Не малко полза докарватъ тѣ на църквата

Щомъ е голѣмъ празникътъ и християнитѣ приидатъ изведнъжъ на множество, поемательтъ на вощеницитѣ, една ако запали, петь оставя незапалени, които съ купове повръща пакъ на пангаря, а запаленитѣ не оставя да догорятъ. (Тия угарки се прибиратъ, прѣтупяватъ и лѣятъ отъ тѣхъ нови свѣщи).

5. **Носителитѣ на дискозитѣ**. Ако и тая служба да се вижда доста унизителна, като единъ видъ просия, т. е. да разхождашъ дискозъ изъ църквата и да го поднасяшъ всѣкиму да спусне по пара̀, но пакъ за това служение се избирали хора отъ срѣдня ржка, старички, доста уважаеми, тъй щото подарительтъ, като погледне на лицето, да би пустналъ на мѣсто пара̀ — петь.

6. **Тѣзи, които събиратъ пожертвувания прѣзъ главнитѣ годишни празници и тѣзи, които носятъ дискозъ по визитни дни.** За тая служба ще изберятъ най-отличнитѣ хора отъ еснафя, даже и първомайстора. Тѣ трѣба да бждатъ трима. Его тѣхната работа: съ съгласието на всички еснафи отбѣлѣзани сж слѣдующитѣ по главни Господски прѣзъ годината празници, а именно: Рождество Христово, Връбница, Вьскресение, Благовѣщение, Тезоименнятия день на църквата и св. Кирилъ и Методи. Въ тия дни отъ ранина ще се разположатъ и тримата избрани вънъ при придвѣрието на храма прѣдъ една голѣма маса. На тая маса е пъленъ панеръ съ направени китки, лѣтѣ отъ разни цвѣтя, а зимѣ отъ чимширъ и босилекъ, до него хартия и мастило и писарьтъ готовъ да пише имената на приходящитѣ, за да се спомѣнатъ отъ священика при литургията въ него день. На края дискозъ за пари. Който и да дойде въ църква, знае си дългътъ, ще се спре прѣдъ масата, първия отъ стоящитѣ до масата ще го посрѣщне съ думитѣ „за много години!“ и ще го поръси съ розова вода; втория ще му подаде китка, съ думитѣ „честитъ празникъ“, третия ще поднесе дискоза и ще рече:

„подарете за църквата и за училището". По това, при такава честь, прѣдъ такива личности и най-бѣдния, ако не отъ друго, то понѣ отъ вежливость, ще хвърли най-малко 20 пари. Писарьтъ му записва името. Тукъ подаянията биватъ и до 5 гроша

Прѣзъ именитѣ праздници, да речемъ, като Ивановъ-день, Гергиовъ-день, Енювъ-день, подиръ обикновенитѣ дискози, излиза единъ другъ дискозъ по слѣдующия тържественъ начинъ. Отъ трimата назначени епитропи ще върви първо башъ епитропътъ съ стъкло въ ржцѣ, пълно съ розова вода, вгория по него носи светицата на празнующия се него день святия, третия носи дискозъ, на който сж турени отъ пангаря нѣколко бѣли меджидий, така щото, който и види да се сѣща. Този, който върви напредъ съ розовата вода, непремено трѣбва да знае имената на тия отъ присжтствующитѣ въ църква съграждани, които носятъ името на празнующия се святецъ въ тоя день. Напримеръ, ако е Ивановъ-день, ще идатъ прѣдъ всѣки единъ Иванъ, отъ заможния до най-сиромаха, първия ще го поръси като каже: „За много години! Св. Иванъ да ти е помощникъ! Да живѣешъ съ името си!" вгория ще му поднесе светичката да я цѣлуне; третия дискоза. Въ такивато именни дни сж падвали на дискоза до 1000 гроша. Нъ ще се случи нѣкой отъ нерасположение, да не е дошълъ на имения си день въ църква. Това се забѣлѣзва отъ внимателнитѣ епитропи. Слѣдъ отпускъ на църквата, трimата отредени ще завиятъ въ книжки толкова *анафори* наречени *ипсома*, за колкото сж отсжтствували, ще идатъ всѣкиму въ кжщата; тамъ слѣдъ нѣколко вѣжливи приказки, едина ще стане ще поднесе съ благоговение ипсомата съ честитяние за деньтъ му, а той вече си знае грѣха; отъ благодарение, че сж го почели та дошле дори у домътъ му, двойно ще да се отплати.

7. **Гробопродавательтъ.** Неговата работа не е

твърдѣ лесна. Въ дѣлникъ, празникъ, колкото работа да си има, той ще трѣба да я напусне и да иди заедно съ роднинитѣ на умрелия на гробищата, да опрѣдѣли мѣстото за гроба, да го упазари според състоянието на покойния, и послѣ да издаде позволение за гробокопателитѣ. Гробопродавательтъ се изисква да бжде малко коравосърдчевъ, да не слуша много милозливи оплаквания, които често се употрѣбяватъ за да се купи по-ефтинъ гробътъ. Гробове сж се продавали отъ 1000 до 60 гроша; за бѣднитѣ безплатно.

8. **Нагледникъ на сиромаситѣ.** Той има длъжность да пригледва тия сиромаси, които се редятъ прѣдъ църковнитѣ врата за просия, да ли дѣйствително сж сиромаси. Понеже имя и такива честни сиромаси, които не приематъ да простиратъ ржка прѣдъ църковнитѣ врата, тѣ биватъ издирвани, изпитвани отъ надзирателя на сиромаситѣ, който ги прѣдставя прѣдъ събранието на еснафа, гдѣто, като се подвърди че заслужватъ помощь, издава имъ се *разписка* подтвърдена съ църковния печатъ; въ тая разписка се пише размѣрътъ на помощьта, недѣлна или мѣсечна, отъ 10 до 30 гроша, и който поднесе тая разписка на пангаря, дава му се отредената милостиня.

Всичкитѣ принадлежащи длъжности на мжжетѣ се изпълнятъ сжщо отъ женитѣ имъ въ женската църква, съ исключение кассиеръ, писаръ.

Приеманието на църковнитѣ имущества и смѣтки отъ новитѣ епитропи е бивало съ голѣмо внимание. Всичко, като восъкъ, свѣщи, дървено масло, трѣбва да мине прѣзъ теглилки. Миналогодишнитѣ смѣтки се провѣрявали чрѣзъ балансъ (равносмѣтка) подписанъ отъ бившия кассиеръ. Църковни книги, свещенически одѣжди, вѣтхи кандила, всичко се е пригледвало внимателно и тъй се е приемало. Наличнитѣ пари сж се прѣброявали дори до единъ пенязъ.

„подарете за църквата и за училището“. По това, при такава честь, прѣдъ такива личности и най-бѣдния, ако не отъ друго, то понѣ отъ вежливость, ще хвърли най-малко 20 пари. Писарьтъ му записва името. Тукъ подаянията биватъ и до 5 гроша

Прѣзъ именитѣ празници, да речемъ, като Ивановъ-день, Гергиовъ-день, Еньовъ-день, подиръ обикновенитѣ дискози, излиза единъ другъ дискозъ по слѣдующия тържественъ начинъ. Отъ тримата назначени епитропи ще върви първо башъ-епитропътъ съ стъкло въ ржцѣ, пълно съ розова вода, вториятъ по него носи светицата на празнующия се него день святия, третия носи дискозъ, на който сж турени отъ пангаря нѣколко бѣли меджидии, така щото, който и види да се сѣща. Този, който върви напредъ съ розовата вода, непремено трѣбва да знае имената на тия отъ присжтствующитѣ въ църква сграждани, които носятъ името на празнующия се святецъ въ той день. Напримеръ, ако е Ивановъ-день, ще идатъ прѣдъ всѣки единъ Иванъ, отъ заможния до найсиромаха, първия ще го поръси като каже: „За много години! Св. Иванъ да ти е помощникъ! Да живѣешъ съ името си!“ вторият ще му поднесе светичката да я цѣлуне; третия дискоза. Въ такивато именни дни сж падвали на дискоза до 1000 гроша. Нъ ще се случи нѣкой отъ нерасположение, да не е дошълъ на имения си день въ църква. Това се забѣлѣзва отъ внимателнитѣ епитропи. Слѣдъ отпускъ на църквата, тримата отредени ще завиятъ въ книжки толкова *анафори* наречени *ипсома*, за колкото сж отсжтствували, ще идатъ всѣкиму въ кжщата; тамъ слѣдъ нѣколко вѣжливи приказки, единъ ще стане ще поднесе съ благоговение ипсомата съ честитяние за деньтъ му, а той вече си знае грѣха; отъ благодарение, че сж го почели та дошле дори у домътъ му, двойно ще да се отплати.

7. **Гробопродавательтъ.** Неговата работа не е

твърдѣ лесна. Въ дѣлникъ, празникъ, колкото работа да си има, той ще трѣба да я напусне и да иди заедно съ роднинитѣ на умрелия на гробищата, да опрѣдѣли мѣстото за гроба, да го упазари споредъ състоянието на покойния, и послѣ да издаде позволение за гробокопателитѣ. Гробопродавательтъ се изисква да бжде малко коравосърдчевъ, да не слуша много милозливи оплаквания, които често се употрѣбяватъ за да се купи по-ефтинъ гробътъ. Гробове сж се продавали отъ 1000 до 60 гроша; за бѣднитѣ безплатно.

8. **Нагледникъ на сиромаситѣ.** Той има длъжность да пригледва тия сиромаси, които се редятъ прѣдъ църковнитѣ врата за просия, да ли дѣйствително сж сиромаси. Понеже има и такива честни сиромаси, които не приематъ да простиратъ ржка прѣдъ църковнитѣ врата, тѣ биватъ издирвани, изпитвани отъ надзирателя на сиромаситѣ, който ги прѣдставя прѣдъ събранието на еснафа, гдѣто, като се подвърди че заслужватъ помощь, издава имъ се *разписка* подтвърдена съ църковния печатъ; въ тая разписка се пише размѣрътъ на помощьта, недѣлна или мѣсечна, отъ 10 до 30 гроша, и който поднесе тая разписка на пангаря, дава му се отредената милостиня.

Всичкитѣ принадлежащи длъжности на мжжетѣ се изпълнятъ сжщо отъ женитѣ имъ въ женската църква, съ исключение кассиеръ, писаръ.

Приеманието на църковнитѣ имущества и смѣтки отъ новитѣ епитропи е бивало съ голѣмо внимание. Всичко, като восъкъ, свѣщи, дървено масло, трѣбва да мине прѣзъ теглилки. Миналогодишнитѣ смѣтки се провѣрявали чрѣзъ балансъ (равносмѣтка) подписанъ отъ бившия кассиеръ. Църковни книги, свещенически одѣжди, вѣтхи кандила, всичко се е пригледвало внимателно и тъй се е приемало. Наличнитѣ пари сж се прѣброявали дори до единъ пенязъ.

Сѣчение църковни дребни п
или пенези.

Голѣмата нужда отъ дребни пар

Отъ горѣпоменатитѣ епитропски уред
се забѣлѣжи, че посѣщението на нашитѣ
гомолци, при общественото богослужение н
визало твърдѣ ефтино.

При влизането въ църква, вънъ прѣд
витѣ врата те посрѣща дискозъ, по на вж
гарътъ съ вощеници отъ дѣто непрѣмено т
купишъ нѣколко свѣщи да ги прѣпалишъ
свѣщилници прѣдъ главнитѣ икони, че трѣ
пишъ 2 – 3 вощеници да излѣзешъ на вънъ и
палишъ на гробоветѣ на неотдавна починали
ки (тогава гробищата бѣха въ църковни
дворъ). Вътрѣ въ църквата сноватъ 5 - 6
волни подаяния. На излизане слѣдъ отпус
те въ църковния дворъ, наредени, десетина
които често поднасятъ просяшкитѣ си блю
подъ носътъ ти. Че кому по прѣди? Наи
дянията биватъ доброволни, но какво да
Человѣкъ има очи на лицето си, било отъ
ло отъ любочестие, било отъ съзнание, че
му заслужва, всѣки му е било угодно, да
дискоза безъ да спусне въ него нѣщо.
искалъ да замине вънъ сиромаситѣ безъ д
дари повѣ съ по една парà. Какъ да се удо
всички тия?

Дребни пари — по парà нѣмаше; петач
но всѣки можаше ли да даде по петаче?

Най-послѣ се рѣши, щото църквата да

ма свои дребни пари, чеканени отъ самитѣ епитропи. А тѣхъ правеха така: купувахѫ съ ока единъ видъ желта тенекия, съ зѫмби (единъ видъ машинка) обрѣзваха отъ тая тенекия дребни парички, на които съ друга зѫмба отпечатваха първитѣ букви на храма и така ги пущаха въ крѫгообращение само въ църквитѣ.

Чеканението или сѣчението на пенезитѣ си имаше и своето тържество, ко то ставаше само въ годината веднъжъ. По нова година, тия отъ новитѣ епитропи, които сѫ поели църквата, първата имъ грижа бѣ да се снабдягъ съ дребни пари.

Срѣщу единъ отъ зимнитѣ празници, прѣзъ дългитѣ нощи, епотропията ще си избере една широка стая. Тукъ ще се свикатъ всичкитѣ членове отъ църков. настоятелство. Всѣки ще донесе по бѫклица вино и нѣщо за закуски. Всѣки ще доведе своитѣ калфи и чираци. Послѣднитѣ се залавятъ на работа: едни секатъ отъ тенекиитѣ съ една машинка (зѫмба) околчести парички, втори ги поематъ и ги посплосквагъ, трети съ друга машинка удрятъ печатъ Господаритѣ на една страна ще му голѣятъ и ще нагледватъ работницитѣ. Почти по-вечето отъ тия пенези до края на годината се прахосваха и изгубваха. Новото настоятелство си имаше грижата за нови пенези.

ГЛАВА IV.

НОВИ ПРИХОДИ.

год. 1855.

Освѣнъ споменатитѣ по-горѣ църковно училищни приходи въ новоуредената кондика подъ название: *книги за приходи и разходи по църковно-училищната касса отъ година 1860 (по удобрението на сичкитѣ еснафи и граждане)* се срѣщатъ други нови приходи,

навѣрно новоизнамѣрени отъ устроената градска община за въ полза на църквата и училището. Не малки сѫ и тия приходи, за това заслужватъ да се отбѣлѣжатъ; тѣ сѫ:

1-во отъ *полиелей*, 2-ро – отъ *свадби*.

1. Отъ *полиелей*. Пълното освѣтление на храмътъ се е наричало по турски *цъла донанма*. А това е запалването на всичкитѣ свѣщи по всичкитѣ полиелеи и колкото кандила има въ храма. Такъвъ видъ пълно освѣтление е ставало и става въ особити случаи съ едно извѣстно възнаграждение въ полза на църковно-училищната касса.

И ето въ кои случаи:

1-во. Въ тържественитѣ дни на еснафскитѣ празници.

2-ро. При *погребение*.

3-то. При *парастасъ* и

4-то. При *вѣнчавание*.

Освѣнъ при еснафскитѣ празници, освѣтлението, което е било задължително при другитѣ случаи, е оставено на всѣкиму на добрата воля; ако желае освѣтление, ще извѣсти прѣдварително за това, за да се наредятъ нови свѣщи, и по това ще си заплати *таксата*.

Размѣрътъ на заплата се е земало по количеството на свѣщитѣ отъ 50 гр. до 150.

Пълнитѣ освѣтления прѣзъ всичкитѣ годишни празници сѫ за смѣтка на пангаря. Сѫщо и при погрѣбението или парастаса на нѣкои бѣдни или заслужили на църквата и училището, освѣтленията ставаха подаръкъ отъ пангаря въ знакъ на признателность.

2-ро. **Отъ вѣнчавания**. Слѣдъ като се прѣвърши вѣнчалния обрѣдъ, на излизание младоженцитѣ ще ги посрѣщне на църковнитѣ врата по влиятелния или по старият отъ епитропитѣ и слѣдъ благословието: „Честито! за много години“, ще поднесе църковния дискозъ съ думитѣ: „подарете за училището!“. И младоженецътъ и кръстникътъ и сватови и девѣри си знаяха длъж-

ностьта. Самата дума за „училището“ ги наклоняваше безпрѣкословно да поднесатъ подаянието си. И най бѣдния не отказваше помощьта си. И когато за свадбени разноски: за угощение, за пиене, за цигулари, сѣки, и най-бѣдния, намираше да харчи, то за училището ли що откаже?

Въ равносмѣткитѣ прѣзъ годинитѣ 1860/65 сж забѣлѣзани въ особити редове приходъ *отъ свадби* подъ название помощи *отъ свадби за училищата*, а именно:

Година	1862-ра	събрани гроша	2150
„	1863-та	„ „	2234

Приходъ отъ дървено масло. Никога не се е купувало отъ вънъ за въ църквитѣ дървено масло, но още е имало и за продань. Ето по какъвъ начинъ се е здобивала църквата съ такова голѣмо количество дървено масло. Всѣки домакинъ при тезоимениятъ день на нѣкой членъ отъ семейството му, на вечерня ще испрати по едно стъкло дървено масло въ размѣръ отъ ока до 100 драма, а сутриньта ще испрати една голѣма свѣщь въ олтаря да се запали на свѣтия прѣстолъ, заедно съ свѣщьта и единъ — два гроша за священослужителя да спомене за *здравие* при литюргията имената на цѣлия имъ домъ. Второ: на срѣщу праздника *Успѣние Богородици* (Августъ 15) всѣка една домакиня ще занесе сама, или ще испрати по едно стъкло дървено масло въ църква приносъ за църковнитѣ кандила. По заможнитѣ една ока, или половина. — Най-бѣдния ще испрати понѣ 100 драма. Това масло се налива въ дълбоки кюпове, вкопани въ земята. Прѣзъ годината 1860-та, по точната смѣтка на кандиларитѣ, внесено е въ двѣтѣ църкви 900 оки дървено масло приносъ. Отъ това масло освѣнъ като се палятъ всички кандила въ църква, на край годината остава до 300—400 оки, което или се е прѣдавало

на бждащи епитропи, или се е продавало за в
на църковната каса.

Едно знаменито пожертувание. За въ и училищата, (год. 1858), по между исказанитѣ
усилия на общинари и еснафи, по изнамѣрвая
ходи, най удивителното и безпримѣрното е слѣду

Главнитѣ еснафи тогава сж биле на четт
фондоветѣ на всѣка една каса отъ тия 6 ес
приложили още по гроша 10,000 до гроша 5
редъ еснафа. Така умноженъ фондътъ да дава
лихва, и отъ тия лихви всѣкой единъ еснафъ
задълженъ да внася по 2000 гроша въ църк
училищната касса, и така по сигорно да сл
да се подържатъ училищата. А това прило
станало така: самия еснафъ си е разхвърга
помежду си 10-тѣ хиляди гроша всѣкиму
силата, кому 500, кому 200, че и до 100
но въ това разхвърлене не е играло пара,
простъ записъ. Напримѣръ, виждали Ивана
сипъ" да носи 500 гроша, натоварвали му
съ думя, и му земали *записъ* че длъжи веди
винаги за църковно-училищната касса гроша
които ежегодно ще плаща лихва (на $^0/_0$ по
на мѣсеца). Но ако Иванъ е въ състояние и
да има подобенъ задължителенъ записъ въ цър
касса и да плаща лихва, той ще извади
500-тѣ гроша. Тия пари ще се дадатъ н
онуждёнъ отъ еснафа съ поржчителство, които
послужатъ за улеснение въ занятието или тър
му, като въ сжщото врѣме се задължи да им
редовно лихвитѣ. По долнитѣ еснафи, които
на четъ 7 и които не сж биле още въ полож
иматъ подобни касси, сж биле задължени
изпомѣжду си, да събиратъ и заплащатъ е
на църковно-училищната касса гроша 100
споредъ силата на еснафа.

Отъ начало тия доходи сж биле не само

тѫчни за всички училищни разноски, но и артисвало. Артисалитѣ пари пакъ давали подъ лихва за увеличение на фонда и прихода.

Това е слѣдвало непрѣкъснато и безъ никакво съпротивление отъ никого. Ако бащата умре, то наслѣдницитѣ сж биле длъжни да признаятъ бащинътъ си задължителенъ записъ, когото промѣнявали на името си.

Въ една кондика отъ год. 1860—1865 подъ надсловъ: *книга, която сѫдържа описание на имуществата, които принадлежатъ на черковно училищнѫ-тѫ народна касса въ Шуменъ. Сѫчини сж на 1862 януарий 1 й, Съ удобрение на всичитѣ еснафи и граждани*, намира се слѣдующата таблица, която показва състоянието на църковно училищната касса прѣзъ годината 1862. Първитѣ суми сж вѣщественитѣ капитали въ брой и записи на всѣки еснафъ, а вторитѣ само въ записи, за които споменахме по горѣ.

1862 анурия 1. Бѣлѣжимъ колко пари има черковни въ еснафитѣ съ фаисъ и съ записи.

1. Въ Дикиджиискій еснафъ ìма черковно-школскы	гр.	27500
Въ Дикиджийскій еснафъ само отъ шкòлскж-тж кàсж		10000
	гр.	37500
2. Въ терзійскый еснàфъ ìма черковно-школскы	гр.	27500
Въ исты-ты отъ школскж-тж кàсж .		10000
	гр.	37500
3. Въ Бакàлскый еснàфъ ìма черкòвно-школскы	гр.	17000
Въ ìсты-ты отъ школскж-тж кассж .		5000
	гр.	22000
4. Въ кюркчиіскій еснàфъ ìма черковно-шкòлскы	гр.	17500
Въ исты-ты отъ школскж-тж кàссж .		2500
	гр.	20000

5. Въ Казанжийскый еснафъ ѝм
черковно-шкȏлскы . . . .
Въ ѝсты-ты отъ шкȏлскѫ-тѫ кȃссѫ

6. Въ куюмджийский еснȃфъ черков
но-школскы ѝма гр. . . . .
Въ ѝсты-ты отъ школскѫ-тѫ кȃса

7. Въ чобȃнскый ѐснафъ ѝма черков
но-шкȏлски . . . .
За шкȏлскій доходъ въ годѝна да
вать гр. 300.

8. Въ балтаджийский еснафъ нѣмат
черковни пары само плащатъ за шкȏлск
кȃссѫ доходъ годѝшенъ гр. 300.

9. Въ дюлгерскій еснафъ нѣматъ чер
ковни парѝ само плащатъ за школскѫ ка
ссѫ дохȏдъ годишенъ гр. 150.

10. Въ фучиджийскій еснафъ нѣмат
черковни пары само плащатъ за шкȏлск
кȃссѫ доходъ годишенъ гр. 150.

11. Въ механеджийский еснȃфъ нѣ
матъ черковни парѝ, сȃмо ще плащатъ з
шкȏлсѫ кȃссѫ доходъ годишенъ гр. 30(
й начѐватъ да го плащатъ отъ 1862 Іа
нуария I.

12. Въ табашкый еснафъ нѣматъ чер
ковны пары сȃмо ще плащатъ за школ
скѫ кȃссѫ доходъ годишенъ гр. 200, і
начѐватъ да го плȃщатъ ȏтъ 1862 Іану
арія I.

13. Въ керемедчийскый еснȃфъ нѣ
мѫтъ черкȏвни пары сȃмо ще плащатъ з
школскѫ кȃссѫ доходъ годишенъ гр. 15(
й начѐватъ да го плȃщатъ ȏтъ 1862 Іа
нуарія I.

15. Налбантский еснафъ нѣматъ черковни пари, само плащатъ за школска кассѫ доходъ годишенъ гроша 53 и начеватъ да го плащатъ отъ 1 Януарія 1874.

ЕСНАФСКИ ПРАЗНИЦИ.

Всѣки единъ еснафъ си има прѣзъ годината свой тържественъ празникъ-деньтъ на нѣкой святия, когото еснафътъ е избралъ за свой покровитель. Така напримѣрь, Бакалски еснафъ си има за свой покровителъ св. Николая, Овчарски св. Игнатия, Кожухарски св. Илия и тъй нататъкъ. И въ тия наречени еснафски празници сѫ ставали особити църковни тържества. Цѣлото църковно освѣтление, което бива пълно, т. е. съ запалване на всички кандила и полиелеи, всички разноски по службата на священици, по нарочно поканения архиерей, по парастаса, петохлѣбието, биватъ за смѣтка на еснафа, който си прави деня.

Нѣколко недѣли прѣди тоя тържественъ день ставатъ сбирни отъ членоветѣ на еснафа, въ които ще се споразумѣятъ какъ празникътъ да стане по възможности по бляскъвъ.

Ако иматъ свои еснафски пари готови въ касата, добрѣ, ако ли не, ще потърсятъ волни помощи изъ помѣжду си. Много бѣднитѣ еснафи прибѣгвали до помощьта къмъ всичкитѣ еснафи граждани, които ги дарявятъ съ щото можатъ. Тия отъ по-главнитѣ, капиталисти еснафи, никога не сѫ прѣбѣгвали до такава допростена само за по долнитѣ еснафи просия.

Петохлѣбие. На вечернята, срѣщу празника, на което трѣбва да присѫтствуватъ всички членове отъ еснафа, при едно отлично освѣтление на църквата, става особита служба *петохлѣбие* (молебенъ за живитѣ отъ еснафа). При петохлѣбието, священослужи-

5. Въ Казанжийскый еснафъ ѝма черковно-шко̀лскы . . . . гр
Въ ѝсты-ты отъ шко̀лскѫ-тѫ ка̀ссѫ .

гр

6. Въ куюмджийский еснафъ черковно-школскы ѝма гр. . . . .
Въ ѝсты-ты отъ школскѫ-тѫ ка̀са .

гр

гр

7. Въ чоба̀нскый ѐснафъ ѝма черковно-шко̀лски . . . . гр
За шко̀лскій доходъ въ годѝна даватъ гр. 300.

8. Въ балтаджийский еснафъ нѣматъ черковни пары само плащатъ за шко̀лскѫ ка̀ссѫ доходъ годѝшенъ гр. 300.

9. Въ дюлгерскій еснафъ нѣматъ черковни парѝ само плащатъ за школскѫ кассѫ дохо̀дъ годишенъ гр. 150.

10. Въ фучиджийскій еснафъ нѣматъ черковни пары само плащатъ за шко̀лскѫ ка̀ссѫ доходъ годишенъ гр. 150.

11. Въ механеджийский сна̀фъ нѣматъ черковни парѝ, са̀мо ще плащатъ за шко̀лсѫ ка̀ссѫ доходъ годишенъ гр. 300, ѝ начѐватъ да го плащатъ отъ 1862 Іануария I.

12. Въ табашкый еснафъ нѣматъ черковны пары са̀мо ще плащатъ за школскѫ ка̀ссѫ доходъ годишенъ гр. 200, ѝ начѐватъ да го пла̀щатъ о̀тъ 1862 Іануарія I.

13. Въ керемедчийскый есна̀фъ нѣмѫтъ черко̀вни пары са̀мо ще плащатъ за школскѫ ка̀ссѫ доходъ годишенъ гр. 150, ѝ начѐватъ да го пла̀щатъ о̀тъ 1862 Іануарія I.

15. Налбантский еснафъ нѣматъ черковни пари, само плащатъ за школска кассѫ доходъ годишенъ гроша 53 и начеватъ да го плащатъ отъ 1 Януарія 1874.

ЕСНАФСКИ ПРАЗНИЦИ.

Всѣки единъ еснафъ си има прѣзъ годината свой тържественъ праздникъ-деньтъ на нѣкой святия, когото еснафътъ е избралъ за свой покровитель. Така напримѣрь, Бакалски еснафъ си има за свой покровителъ св. Николая, Овчарски св. Игнатия, Кожухарски св. Илия и тъй нататъкъ. И въ тия наречени еснафски празници сѫ ставали особити църковни тържества. Цѣлото църковно освѣтление, което бива пълно, т. е. съ запалване на всички кандила и полиелеи, всички разноски по службата на священици, по нарочно поканения архиерей, по парастаса, петохлѣбието, биватъ за смѣтка на еснафа, който си прави деня.

Нѣколко недѣли прѣди тоя тържественъ день ставатъ сбирви отъ членоветѣ на еснафа, въ които ще се споразумѣятъ какъ празникътъ да стане по възможности по бляскъвъ.

Ако иматъ свои еснафски пари готови въ касата, добрѣ, ако ли не, ще потърсятъ волни помощи изъ помѣжду си. Много бѣднитѣ еснафи прибѣгвали до помощьта къмъ всичкитѣ еснафи граждани, които ги даряватъ съ щото можатъ. Тия отъ по-главнитѣ, капиталисти еснафи, никога не сѫ прѣбѣгвали до такава допростена само за по долнитѣ еснафи просия.

Петохлѣбие. На вечернята, срѣщу празника, на което трѣбва да присѫтствуватъ всички членове отъ еснафа, при едно отлично освѣтление на църквата, става особита служба *петохлѣбие* (молебенъ за живитѣ отъ еснафа). При петохлѣбието, священослужи-

теля моли Бога за тѣлесното и душевно здравие на всички членове отъ еснафа, сѫщо моли Бога да благослови, наспори тѣхнитѣ трудове и прѣдприятия. За утрѣнната още отсвечера се изваждатъ изъ църковното скривалище всички сребърни кандила, *поликандила* *), очистятъ се и се покачатъ дѣто трѣбва, за по-голѣмо освѣтление за прѣзъ литургията на идущия день.

А понеже всѣки еснафъ си има особна отлична голѣма икона (ако празнующия еснафъ е бакалски, то иконата му ще е св. Никола), то за още по голѣмо благолѣпие сниматъ отъ вечерь тая икона отъ мѣстото, дѣто е била цѣла година, окрасяватъ я околовръстъ съ вѣнецъ отъ разни цвѣтя и я поставятъ на високъ иконостасъ, малко настрани отъ срѣдъ църквата, отпрѣдъ съ голѣмъ свѣщникъ, на когото приходящитѣ палятъ най-голѣмитѣ свѣщи.

На утреньта за литургията цѣла църква свѣтва. Близо до олтаря сѫ два голѣми дискози (нарочно за такъвъ случай направени отъ църквата) пълни съ коливо настлано съ захаръ и искусно исписано съ червенъ захаръ думитѣ: „Вѣчная память“ еснафъ (еди кой).

При великия входъ священнослужителя, помежду другитѣ обикновенни възгласи, споменува изъ общо „и еснафъ терзийский“, (или който еснафъ си празнува деня), да споменетъ Господъ Богъ во царствии своемъ.“ Подиръ свършване на литургията се започва парастасъ (панахида за починалитѣ отъ еснафа). На всички присѫтствующи въ това врѣме се раздаватъ

*) Всѣки единъ еснафъ, освѣнъ своя еснафска икона, си има и по едно кандило отлично отъ другитѣ малки църковни кандила. То е въ срѣдата кандило, а отъ странитѣ му свѣщи, доволно прилично на едно малко полиелейче Но за да се разпознава кой поликандилъ кой еснафъ притежава, ще има отъ долу му да виси срѣбъренъ знакъ, напримѣръ ако еснафътъ е бакалски, ще има везни, ако е терзийския ножици, обущарски муща, дюлгерски трионъ, кръчмарски вино и пр. Тия кандила се изваждатъ и покачватъ само въ голѣмитѣ тържествени празници и по еснафскитѣ.

отъ страната на еснафа запалени вощеници. Свещенослужителя споменува име по име всички починали мастори и първомастори, присѫтсвующитѣ отговарятъ „Богъ да ги прости“, и на края имъ се испѣва „Вѣчная память“ и съ това се свърша молебена и за упокой.

Слѣдъ отпускъ на църквата по виднитѣ отъ еснафа ще се съберать въ кѫщата на първомастора. Тукъ ще се разгледатъ тия:

1-во Прихода и разноскитѣ имъ по праздника.

2-ро Всички записи отъ еснафски пари непромѣнени ще се промѣнятъ и лихвитѣ имъ ще се приберать въ брой.

3-то Остапалитѣ пари отъ приготвенитѣ за праздника, (което се случва само у по богатитѣ еснафи), както и една часть отъ лихвитѣ, да се раздадатъ на бѣднитѣ отъ еснафа имъ, но само на тия бѣдни, които сѫ добрѣ испитани за такива, като некадърви вдовици, несъстоятелни личности, на тия които сѫ се залѣжали много години, или пъкъ затворени въ тъмницата, на които женитѣ и дѣцата, отъ срамъ и честолюбие, не смѣятъ да простиратъ рѫка прѣдъ църковния пангарь. И слѣдъ едно весело почерпване, което първомасторътъ съ благодарение поднася, всички си отиватъ доволни че сѫ отслужили на Бога и на покровителя си, при това и, споредъ силитѣ си, спомогнали сѫ на своитѣ ближни находящи се въ бѣдность.*)

Испълнение на една отъ най-главнитѣ християнски добродѣтели „Милостинята“.

Помѣжду другитѣ достопохвални добродѣтели на еснафитѣ, или на цѣлото българско общество отъ гр.

*) Случвало се е щото при тия молебствия и сбирни нѣкои отъ членоветѣ на еснафа, или по старость, или по болесть да не може да присѫтствува. Ако е бѣденъ, ще му се испрати паричн[illegible] ако ли е пъкъ въ състояние, ще му се испрати въ домътъ [illegible]ната на първомастора една чиния съ коливо, украсено съ [illegible]тенъ захаръ—знакъ на почитъ и уважение

Шуменъ, се забѣлѣзва по смѣткитѣ въ расходнитѣ имъ книги и това: испълнението имъ на една отъ най главнитѣ Евангелски добродѣтели: *Милостини за бѣднитѣ.*

Споменахъ, че всѣки еснафъ при тържественото празнуване на еснафския си праздникъ, при другитѣ подаяния за въ полза на църквата, при другитѣ си разходи, не е забравилъ и своитѣ бѣдни. Споменахъ още по горѣ, че въобще за всички бѣдни въ града църквата си имала грижата, като имъ отпускала ежемѣсечно по 10 – 20 — 30 гроша спорѣдъ нуждитѣ имъ.

А какви суми е харчило Шуменското българско общество отъ църковната си каса за бѣдни, това свидѣтелствуватъ разноснитѣ имъ смѣтки тукъ изложени като извлечие изъ годишнитѣ равносмѣтки, вписани въ една стара кондика:

Год.	1861	*за сиромаси*	дадено	3800	гр.
„	1862	„ „	„	4772	„
„	1863	„ „	„	3600	„
„	1864	„ „	„	3387	„
„	1865	„ „	„	4862	„

За тия петь години има много рѣдовни смѣтки, та може всичко подробно да се разбере. Въ другитѣ равносмѣтки *милостинитѣ* влизатъ въ общи суми съ разноски, та не е възможно да се узнае колко за сиромаси, колко за друго.

Земамъ поводъ отъ горнитѣ пожертвувания на църковно-училищната каса за сиромаситѣ да кажа за една отъ благоразумнитѣ расчетливости на църковнитѣ епитропи. А въ тия имъ расчетливости се вижда и тѣхната справедливость. Така, тѣ гледали щото всички подаяния на християнитѣ да се даватъ тамъ, за каквото е било назначението имъ. Просели сж, напримѣръ, съ дискозъ въ ржка отъ свадбаритѣ при вѣнчаване съ думитѣ: „подарете и за училището“. Но тия подароци тѣ гуждали на особно за въ полза на училищата.

А така събиранитѣ за църква да се харчатъ за училище, или обратно, или за сиромаси, то по такъвъ начинъ би объркали смѣткитѣ си, а още по-вече би злоупотрѣбили съ доброволни поднасяния на помощи, които не отиватъ по назначението си.

Така сж постжпвали и съ милостинята за сиромаситѣ. Отъ петьтѣ дискоза, които расхождали изъ църквата, единъ гласи: „за църквата", другъ за „училището", най послѣдния – за „сиромаситѣ". Падналитѣ пари отъ 1 пара до 5 пари въ всичкитѣ тия дискози се приброявали особено и се вписвали въ тефтерътъ по назначението си. Така е било и съ тия за „сиромаситѣ". Но сиромаситѣ се умножавали, падналитѣ пари въ дискоза за тѣхъ сж биле недостатъчни. За да има, прочее, нѣщо по-вече да пада за сиромаситѣ, при това да се усили още по-вече милосердието на християнитѣ, ние виждаме слѣдъ год. 1860 вънъ при църковнитѣ врата, на лично мѣсто, кутии заключени, запечатани, съ надписъ за *сиромаситѣ*. Така щото, всѣки който мине, замине да може да спусне щото му се откжсва отъ сърдце, безъ да го види нѣкой, колко е подарилъ и съ това да се испълнятъ и евангелскитѣ думи: „когато правиме милостиня да не знае лѣвицата, що дава дѣсницата".

Ето и фактическата сполука на тия кутии: год. 1862 отъ двѣтѣ кутии на двѣтѣ църкви събрани:
гр. 1121. Год. 1863 гр. 1150
„ 1864 „ 937
Вписани въ равносмѣткитѣ на кондиката год. 1860/65.

* * *

Малко на страна отъ горнята църква, дори до освобождението ни, имаше съзидано помѣщение съ 5 стаи — видъ на приютъ; тукъ прѣкарваха послѣднитѣ дни отъ живота си тия отъ най-бѣднитѣ, още и странни, които нѣмаха нито домъ, нито нѣкои познати въ града. Помѣщението наричаха *факирхане*, дума турска, която ще каже: *домъ за бѣднитѣ*.

Любовь къмъ църквата.

Въобще Шуменеца обичаше всичко що бѣ добро, честно и прѣкрасно. Обичаше домътъ и домашнитѣ си, обичаше съгражданитѣ си, обичаше училищата си, и тая си обичь той показваше и на дѣло, обичаше и църквата си, за благолѣпието на която даваше мило и драго.

Като имаше хаджии, хаджийски синове, попски синове и внуци, тѣ по-вечето знаяха и църковния редъ на службата А тогива благослужението се служаше така както го изисква врѣмето на служението, и не по кефа на всѣкиго. Ударѣше се първото клепало още при зори, току речи въ тъмнина. Знаеше се че по това врѣме се чете *полунощницата*. Ударѣше и второто клепало при изгрѣване на слънцето, знаеше се че се почва *утрьнята* съ думитѣ: „Слава тебе показавшему намъ свѣтъ". Удареше ли третото клепало, всѣки знаеше, че започва литургията и думитѣ „Благословено царство". А въ това врѣме всѣки трѣбаше да бѫде въ църква.

Помежду второто и трето клепало, църковната улица ставаше тѣсна; мѫжъ съ жената си прѣдружени съ дѣцата си, стари, млади, момци, момичета испълняха улицитѣ. Сѣки бързаше, кой по-скоро да иди и да се настани на трона си, или да завземе мѣсто. Прѣдъ видъ на една пълно освѣтлена църква, при единъ благоприятенъ редъ, при едно общо събрание отъ най-първия до най послѣдния гражданинъ, приятнитѣ впечатления се четяха на всички по лицата. Прѣзъ цѣлата седмица всички на работа и работа денонощна, единъ съ другъ се не видѣли, не срѣщнали. Тукъ и тѣлесна почивка, тукъ и духовна ослада, тукъ събрани, тѣ благовѣйно поглеждатъ къмъ Св. Олтаръ, любезно се поглеждатъ и единъ други, като да не сѫ се виждали отдавна. Слѣдъ отпускъ, на църковния дворъ всѣки ще гледа да се срѣщне съ познатитѣ си, съ

роднини, приятели и съ всѣкиго ще се поздрави съ думитѣ: „за много години!, Света Литургия да е на-помощь"; всѣки ще покани, кой когото си има по старъ, у дома си на гости. А църковнитѣ епитропи оставатъ и до пладня, догдѣ прѣвършатъ около пангаря приятнитѣ си длъжности.

Но обичьта къмъ църквата си нашитѣ хора не сж исказвали само съ една душевна вътрѣшна услада, но тукъ е трѣбало и всѣки да принесе, споредъ състоянието си, своята лепта за благолѣпието на Божия Домъ. Хубавото, прѣкрасното не става безъ пари. Въ нѣкои годишни равносмѣтки има особито перо, което означава сумата събрана само отъ купуване свѣщи, отъ паднали пари на дискози, сума доста голѣма, която показва че и най-дребнитѣ пожертвувания не сж биле досущъ ничтожни, слаби, но че *капка по капка ставало е море.*

Ето какви суми се срѣщатъ въ една кондика, съ наименование: *Пангарски доходъ* отъ *свѣщи*, отъ *дискози.*

Година	1860	гроша	20,300
„	1861	„	30,786
„	1862	„	31,526
„	1863	„	35,777
„	1864	„	34,966

„Едната ржка мие другата, а двѣтѣ – лицето".

Тая умна пословица можемъ напълно да приложимъ по уредитѣ на нашитѣ бащи, дѣди и прѣдѣди. Тѣ сж служили на църквитѣ си безкористно. Удовлетворявали сж всичкитѣ нужди по благолѣпието на храма, и по скромнитѣ си тогивашни училища. Трудоветѣ имъ, съ Божията помощь и съ тѣхнитѣ взаимни усилия, сж биле тъй б гато възнаграждавани, щото, безъ да го искатъ, и тѣ сами частно сж биле възна-

граждавани. Единъ господарь или майсторъ е билъ законно усигоренъ съ свои калфи, чираци, слуги. Той вижда, че работата му ще бжде по полезовита, ако има по-вече капиталъ. Тогива, както и днесъ имяше *панаири*, както *сютъ панаири* (Провадия), *Джумая* (при гр. Джумая), *Пазарджикъ* (при гр. Добричъ,) *Карасу* (въ срѣдъ Доброджа,) а въ тия панаири се е развивала голѣма търговия, особено за дикиджии (обущари), манифактураджии и бакали.

Единъ трудолюбивъ, например'ръ, дикиджия, лесно би се замогналъ, ако имаше достатъчно капиталъ.

Калфи, чираци много, но пари за материалъ сж нужни. И тѣхъ той намираше у своитѣ си. Нѣмаше нужда да ходи по сарафи, евреи да заема пари съ тогивашнитѣ чифутски лихви по 10—15 - 20 %. Той ще прибѣгне до своя еснафъ, който има на ржка спестени църковни пари. Като членъ отъ тоя еснафъ, като познатъ, той ще заеме безъ поржчители, безъ свидѣтели съ единъ на % колкото пари му трѣбатъ, ще изработи 2—3 кола стока, ще я изнесе на панаиря, ще я расхарчи, и ето че спечелилъ и за себе си, и за лихвитѣ, съ които се умножава и убогатява еснафската каса. Нѣмаме примѣри по злоупотрѣбение на подобни църковни училищни заеми.

ГЛАВА V.

ПО ЦЪРКОВНИЯ ВЪПРОСЪ.

Парична криза. Годината 1860 завари отечеството ни въ най-силния разгаръ по църковния ни въпросъ.

Родолюбивитѣ Шуменски граждане, толкова похвални съ своитѣ училища, съ своитѣ народни учители, трѣбаше сега, въ най-усилната борба, да зематъ и най-живо участие. И бурни проповѣди, и увѣща-

ия, и насърчевия, и благи надѣжди за едно свѣтло
ждаще, всичко добро; това, обаче, добро за да се
остигне трѣбаха пари, и не малко, но суми, — жертви,
ожертвувания дори по-вече отъ силитѣ си. Но дѣ па-
а? За какво по-прѣди да се печели, за какво по-
рѣди да се събиратъ пари? За училищата ли, които
ега брояха здания четри съ 12 учители, съ едни раз-
оски отъ 60,000 гроша, или пъкъ за новитѣ още по-
лѣми разноски по „църковния въпросъ". Но ето че
рѣдъ тѣхъ зѣеше страшна яма: новитѣ лихвени дъл-
ве по новата заправена, а наполвина недоправена,
ърква. А тия дългове достигнаха 160,000 гр.

И тая яма, ако не се намѣрѣше лѣснина да се
крие съ врѣме, би погълнала и еснафската и цър-
вно училищната каса, и пакъ би остало дългове.

Нови пожертвувание на еснафитѣ.

И въ тоя фаталенъ случай, колко сѫ за похвала
Пуменци! Ела да се чуятъ въ тѣхъ отчаени думи,
а да вуематъ да осѫждатъ прѣдначинателитѣ на
овата църква, като виновници на това имъ съвър-
енно безисходно положение, и съ това да се поро-
ятъ междуособни раздори. Но кой кого ще осѫжда?
ега вече излѣзоха младитѣ мѫже (по на 35 – 40
одини) на чело на работитѣ, а виновницитѣ старци
ѣха тѣхнитѣ бащи. Всико трѣбаше да се прѣпити;
тало що станало, *кръвьта съ кръвъ се не измива*
казватъ благоразумнитѣ граждане и подпрѣтватъ
. Събирания слѣдъ събирания, убедяватъ се всички
огати еснафи, отдѣлятъ отъ капиталитѣ си повече
ъ половината, а частно богатички граждане даватъ
заемъ по 1000 – 2000 гроша, и по тоя начинъ се
огасяватъ 160,000 гроша лихвени дългове и злото
прѣмахва.

Пожертвувания на старцитѣ.

Не ще е излишно да кажа и това: новата църква имаше около си широкъ дворъ. Въ това врѣме гробищата не бѣха още отдѣляни отъ църковнитѣ дворове.

Ктиторитѣ, тия отъ старитѣ които сж спомогнали съ хиляди за постройката на новия храмъ, тѣхното желание е било да бждатъ заровени близо до храма. Това би била голѣма честь за тѣхъ. И тукъ постжпватъ старателнитѣ епитропи, както съ новитѣ тронове. Опрѣдѣлятъ мѣста близо до църквата, дори до светия олтарь, за гробове на старцитѣ, прѣдлагатъ имъ по благъ начинъ да си откупятъ приживѣ гробоветѣ, зарадвани и тѣ — старцитѣ че ще иматъ тая послѣдня утѣха, да бждатъ близо до храма, близо до Св. Олтаръ, всѣки на драго сърдце си заплати кой 1000, кой 2000 гр. за мѣсто на вѣчното жилище. И съ това не малко се спомогна и за дългове, и за доправене църквата.

И гражданитѣ си развързаха ржцѣтѣ. Сега свободно можеха да прѣстжпятъ къмъ дѣлото по църковния въпросъ. За увѣщания вече нѣмаше нужда. Всички имаха вѣра въ сполуката за едно близко щастие за цѣлия български народъ. Ще си иматъ свои народенъ българинъ владика, който ще бжде украшение, свѣтило, слънце, за почернелитѣ и потънели тѣхни любими храмове, който ще имъ бжде водитель, подкрепитель въ църковно-училищнитѣ работи, още и прѣдставитель, покровитель прѣдъ властьта; всички тия правѣха всѣкого едного отъ гражданитѣ да му се усилватъ надеждитѣ, и за то пакъ съ усмихнати очи, той развързваше кисията си и може да кажа, даваше и послѣднята си парица.

Нови затруднения.

По съ 5—10 гроша дадени волни помощи ра-
тата не спорѣше. Трѣбаше да се испращатъ прѣд-
авители въ Цари-градъ, трѣбваше да имъ се плаща
жпо, трѣбаше да иматъ и тѣ — прѣдставителитѣ
вечко пари у себе си за да харчатъ тамъ дѣто
ѣба, по-голѣмитѣ капии. Иначе, съ малко пари, съ
исната кисия, съ малко разноски не се вършатъ
лѣми работи. А всички тия разноски тѣжаха на
адътъ. Да се отнесатъ за помощь до окржжнитѣ
ла гражданитѣ се свѣняха, едно, че до сега не
имали съ тѣхъ близки сношения, и друго, че мо-
аше селското население, което въ начало глѣдаше
доверчиво къмъ рѣшението на единъ такъвъ съм-
ителенъ за тѣхъ въпросъ, щомъ имъ се поискатъ
ри, да се откаже и отъ българинъ владика и отъ
ичко, и съ това да напакостятъ на дѣлото. Една
лѣма грѣшка трѣба да прѣпишемъ на тогивашнитѣ
ши главатари граждане, а тая е, че тѣ гледаха
мо за себе си: за своитѣ градски училища и цър-
ви, а за селскитѣ, — които на много мѣста не сж-
ествуваха още, нито помислѣха; освѣнъ едно зимане
ване, нищо друго ги не свързваше. Нѣкои отъ
опитенитѣ села самички се грижаха за своитѣ цър-
ви и училища, и ако да е имало кой отъ гражда-
итѣ да ги понасърчи, селскитѣ имъ работи би имали
гдавна по добъръ успѣхъ.*)

*) Имаше за това добъръ примѣръ. Прѣзъ годината 1848. из-
стнии учитель Савва Вълчевъ Филаретовъ благоволи да се намѣри
годишнитѣ изпити въ едно село отъ Правздийско на име с. Чер-
вна. Това село е разположено въ мѣстностьта наречена *Сърткъоилери*,
други 13 български села на около. Нъ нито въ едно отъ околнитѣ
ла нѣмаше училище. Даскалъ Рашку († Райко Илиевъ Блъсковъ) бѣ
пѣлъ да се съзиди въ Черковна училище, както тогавашнитѣ Взаи-
оучилища. За поощрение на селенитѣ, даскалъ Рашко направи и го
щенъ изпитъ, съ всичкитѣ му тогава принадлѣжащи тържества. По-
нени сж биле на *изпитанието* и селени отъ 13-тѣ околни села. За
хъ голѣма честь бѣ посѣщението имъ отъ Филаретова.

Съ своитѣ слова, речи, приказки, той подбуди, усили ученолю
ето на събранитѣ селени до тамъ, щото това с. Черковна стана от-
тнѣ разсадникъ на просвѣщението, тъй като отъ училището на това
ло излѣзоха учители, священици за околнитѣ села.

Сега, да имъ идатъ гражданитѣ, да имъ по̂м
катъ помощь, не ще съмнение, че всѣки селенинъ
имъ обърналъ гърбътъ си.

Помощь и подкрѣпления отъ невидѣло.

На хубавото и Богъ е помощникъ. И въ то
врѣме градътъ Шуменъ се намираше твърдѣ въ кри
тическо положение.

Да глѣдашъ отпрѣдѣ си доброто и полезното, а
не си въ сила да си спомогнешъ за да го постигнеш
е мжка голѣма.

Училища 4, въ тѣхъ ученици и ученички до 50
Учителскиятъ персоналъ трѣбва да се умножи. И
биде. Училищата бѣха снабдени съ отбуръ учите
Училищнитѣ разноски изведнъжь подхвръкнаха о
10,000 гр. на 25 - 30,000 гроша.

Докторъ П. Беронъ.

Ето въ това сжщо врѣме за честьта на гр. Ш
менъ и окржга, се появява отъ далечна страна, и
гр. Крайова едно високоблагодѣтелно лице, което
своето щедро, богато благодѣяние, доди да подкрѣ
родолюбивитѣ граждане въ тия имъ тежки усилно
А това благородно лице бѣ вѣчнопамятния, незаб
вимъ за цѣлото ни отечество, особено за Шумнен
Д-ръ П. Беронъ, „Вѣчна му память". Тоя драгъ си
на отечеството ни, тоя родолюбецъ, тоя искренъ
брожелатель на успѣшния напрѣдъкъ на съотечест
ницитѣ си, тоя славенъ вѣнецъ отъ вѣнцитѣ, съ ко
се краси и ще се окрасява челото на майка Бъ
рия, подбуденъ отъ отеческа милость къмъ младото
коление, благоволи да испращаприживѣ ежегодна
мощь отъ 400 Австрийски жълтици за въ полза
дѣвическитѣ училища въ Шуменската епархия.

Тая си помощь покойниятъ Д-ръ П. Беронъ бѣ прѣдоставилъ на Шуменската община да я распрѣдѣли по нейно благоусмотрение на 20 села, дѣто има училища, особено дѣвически. Но по то врѣме, нито въ едно село имаше дѣвическо училище, освѣнъ въ града. А помощьта се распореди по 50 жълтици на селата, именно: Дивдѣдово, Прѣславъ, Осмаръ, Кочово, Бешевлие, Драгоево, Смѣдово, Златаръ, Злокучени, Салманово, Марашъ, Касапларъ, Горни и Долни Иджикъ, Овчарово, Кюлевча, Равна, Ичера, Медвенъ и Вардунъ.

Въ първата година тая помощь се раздаде лично отъ главатаритѣ на общината, именно отъ Матю Рачевъ и Жеко Чолакъ, хора доста влиятелни. Тѣ бѣха въ сила да докажатъ на селенитѣ до колко учението и училищата се полезни, тъй като хора отдалечь, като Д-ръ П. Беронъ, за доброто на селенитѣ, жертвуватъ суми помощи, само и само да се види за въ бждаще и селското население съ хора що годѣ учени и образовани.

Едно отъ похвалнитѣ качества на нашитѣ селени. Ахъ! благопоклонни бѣха тогива нашитѣ добри селени къмъ всѣко селско или общеполезно дѣло, стигаше да има кой да ги поведе, кой да ги убеди, да имъ расправи, както трѣба, и тѣ въ всичко бѣха послушни. Какво е нѣщо партизанство, незачитане, странене отъ общо добро, или единъ отъ другъ, такивато днесъ сжществующи поразяющи пороци за тѣхъ врѣмена бѣха неизвѣстни. За добра честь почти всѣко село си имаше по единъ или по двама и трима почетни старци, които чрѣзъ своитѣ безкористни грижи за селско, църковно, общо добро, си спечелваха, безъ да искатъ, до такава степень уважение отъ съселенитѣ си, щото тѣхната дума се почиташе като законъ, слушаше се и се испълнѣше. Появѣше ли се отъ нѣкадѣ страненъ човѣкъ, познатъ, като учитель, примѣренъ священикъ, или добъръ гражданинъ, кехаята

(селски общъ слуга) ще го поведе и настани у къщата на почетния отъ селото старейшина. Обрадваният домовладика ще си посрѣщне гостътъ съ свойствената любезность, ще си го нагости, ще сѣдне до него, ще го пита, разпитва, слуша, и мило бѣ за него да се раздѣли отъ единъ такъвъ скъпъ за него гость. Зная, зная ги, помня ги такивато наши селски добри старци, основатели, ктитори, приложници на много днесъ църкви и училища по селата, и нѣма да ми бѫде легко на душата, до като не обнародвамъ, кога и да е, тѣхнитѣ имена, за вѣченъ спомѣнъ, заедно съ тѣхнитѣ богоугодни и народополѣзни дѣла!

Ето съ какви личности имаха работа Шуменскитѣ пратеници. А на тия пратеници имъ привираше на устата, умѣеха какъ да распалятъ у старейшинитѣ и въобще у селското население справедливо негодование противъ фенерското духовенство, ревность и желание за свои народни български владици и, подиръ това, да поискатъ и тѣхната помощь. Зарадвани селенитѣ едно отъ благодѣянието на Д-ръ П. Берона и друго, че сѫ ги почели гражданитѣ да ги направятъ съучастници въ свѣтото дѣло на съвършеното освобождение отъ алчното и ненаситно враждебно тѣмъ гръцко духовенство, на радо сърдце даваха обѣщания че, по харманъ, всѣки ще споредъ силитѣ си да помогне съ жито за въ полза на Шуменската българска община, по разноскитѣ ѝ за прѣдставитель въ Цариградъ. И отстояваха си на думата. И какъ да не си отстоятъ? Немà малко бѣха тѣхнитѣ даждия по харманъ за гърцкитѣ владици — даждия отъ които отъ двѣ години насамъ бѣха се поотървали? На вѣнчило ще поиска владиката отъ 2 до 4 крини жито, ичимикъ. По него ще додатъ единъ двама светогорски, или синайски таксидиоти съ владишка заповѣдь, и на тѣхъ по крина по двѣ, хади и за протосингела по нѣщо, че го свършене нѣмаше. А сега защо за своитѣ си, които сѫ имъ показали добринитѣ си и словомъ

и дѣломъ, да не дадатъ? И събираха по харманъ жито за помощь на Шуменската община, продаваха го и внасѣха паритѣ въ общата църковно-училищна каса. Отъ всѣко село падаха по 30—40 лири турски.

Слѣдъ 2 години Бероновата помощь прѣстана, нъ селскитѣ помощи по църковния въпросъ не прѣстанаха, до дѣто той не се рѣши окончателно, т. е. до год. 1870/72.

Документи по редовнитѣ книжа на Шуменската община год. 1860.

Ето нѣкои кратки извлѣчения изъ кондикитѣ на Шуменската община, отъ когато вече сѫ имали по редовни книжа съ протоколи, нумера и копия. Въ год. 1861 Априли 23 се испроводилъ за прьвъ пѫть въ Цари-градъ прѣдставителъ по църковния въпросъ именно: Докторъ Вичо Пановъ (копие № 45) 1860 год. Май 8 исхвъргане името на патриарха. Въ сѫщата година 28 Ноември сѫ настанили за общински кметъ Г-нъ Жека Хаджи Василевъ и общината започнала да носи названието *Църковно-Гражданска* (защото се разгледваха и малки граждански дѣла по земане даване и други спорове, съ позволението на правителството). Година 1862, съ съгласието и удобрението на всичката епархия, общината зема подъ свой надзоръ църковнитѣ и духовнитѣ дѣла по Шуменската епархия, като поставя и едно духовно лице при кмета, именно отца попъ Василия Икономъ (№ 124 копие). Година 1862 Февруари 17 за споменъ освобождение отъ Грьцкото духовенство освѣтяватъ митрополията, изъ която отдавча (год. 1860 5 Октомври) бѣ изгоненъ послѣдниятъ гъркъ владика Венеаминъ, послѣ освѣтяването - слова (копие № 196).

Въ сѫщия день се прѣмѣстя кметството отъ метоха въ митрополията, дѣто захваща по охолно и по сериозно водението на дѣлата и смѣткитѣ.

Ето образецъ по порядочностьта, която се е държала отъ то на сѣтнѣ, относително общинскитѣ книжа, които и до днесъ се държатъ въ църковнат архива.

ПРОТОКОЛЪ № 75.

Днешното събрение, което стана въ Шуменъ съ окръжнитѣ Прѣславски епархиоти, по пълно вишегласие избир Г-на Величка Христова за да го проводи въ Цари-град прѣдставитель при привремений съвѣтъ за урѣждание на е зархията ни, дадему собствени поводи (ръководства) писмени и устни да го прѣдстави на казаний съвѣтъ, отъ странат ни, да изрази желанията ни и да запазва както интересит на народа ни тъй и на епархията ни.

Отъ днесъ до колкого врѣме стои въ Цари-градъ Г-н Величко Христовъ за заплата на всѣкой мѣсецъ му се опр дѣли съгласно по двѣ хиляди гроша 2000, която ще му прѣ плащатъ, или ще му внасятъ тамъ въ началото на всѣ мѣсецъ; при това и за пѫтни разноски, за отхождание и д хождание и за други дребни освѣнъ казаната заплата хиля 1000 гроша му се прибавятъ за еднаждъ.

Г-нъ Величко Христовъ като му се прѣдаватъ нужни документи ще замине на службата си като си гледа усерд работата, безъ да гледа друго или търговия да прави, само ще бѫде ограниченъ връхъ мисията си, сир: ще дър съ Шумненската община рѣдовна кореспонденция въ тѣк щитѣ работи на събраний съборъ, като се задължава да и вѣстява желанията на засѣданията му и да се отнася пр лично на званието си.

Шуменъ 1871 на 13/25 януар.

(подписи)

ПРОТОКОЛЪ № 76.

Днешното събрание съ общо вишегласие рѣши да д на прѣдставительтъ си Г-на Величка Христова слѣдующ наставления за поводъ относително за екзархията ни въ п члена, които са:

Членъ I-й. По вишегласие населението на Прѣславск епархия иска, щото сѣдалището на Екзарха да бѫде Цари градъ.

Членъ II. Прѣславската епархия иска по настоящему за прьвъ пѫть за Екзархъ да се избере Г-нъ Иларионъ Макариополский.

Членъ III. Искаме щото Екзархътъ да бѫде меняемъ периодически на четире или седемь години.

Членъ IV. Митрополититѣ и Епископитѣ да се избиратъ отъ епархиотитѣ дѣто ще слугуватъ (священнодѣйствуватъ).

Членъ V. Защото Прѣславската епархия е малка, желае се щото да се уголѣми прилично названието ѝ, като ѝ се отстѫпятъ нѣкой села отъ околнитѣ епархии.

Въ гр. Шуменъ 1871 13/25 януар.

(подписи)

Прѣписъ отъ прѣпорѫчителното писмо на прѣдставителя до прѣврѣмений Български съвѣтъ въ Цари-градъ.

Високопочитаеми господа членове на приврѣменнийтъ Българский съвѣтъ.

Въ Цариградъ.

Приносящийтъ настоящето писмо (което носи собственитѣ ни подписи и църковнийтъ печатъ) г-нъ Величко Христовъ родомъ Шумненецъ, отличенъ въ доброто си повѣдѣние и свидѣтелствуватъ за добъръ патриотъ, избра се днесъ съ пълно вишегласие както отъ градътъ Шуменъ тъй и отъ цѣлото окрѫжие (епархия) за Прѣславский прѣдставитель въ Цари-градъ, който ще се яви на опрѣдѣленото врѣме прѣдъ почтенитѣ ви лица, когото молиме Ви да приемете като лице на цѣла Прѣславска епархия и прѣпорѫчите на другитѣ почтенни прѣдставители, които ще се стекатъ тамъ отъ всичкитѣ Български епархии.

Той (Г. В. Христовъ) опълномощенъ отъ Прѣславскитѣ епархиоти и снабденъ съ потрѣбнитѣ документи, е въ пълно право да гласоподава за нарѣжданието на народната ни църква и за нейнитѣ управители, като се съобразява съ условията, които сѫ станали между него и насъ.

Тукъ почтени наши архиереи и ви братя миряни комисари, които сте отъ Бога опрѣдѣлени и помазани за този подвигъ, внимайте на положението си, подвизавайте бодурствувайте, да не би подпаднали въ примката са ческа, защото дяволътъ се труди да искуси избранитѣ, е възможно. Помните братия нашия Иисусъ въ послѣд часове на животътъ си какъвъ завѣтъ даде на апостс си. Той каза на любимийтъ си ученикъ Пет

визаватъ и бодрствуватъ, защото сатана ги дири и иска да ги сѣе като пшеница; и отъ писанието знаемъ че сатана се опита самаго Богочеловѣка да искуси; колко по-вече ние слабите человѣци трѣбва да бъдемъ осторожни и да се прѣдпазваме да не би се увлѣкли въ нѣкоя зараза на пустословие.

Който не промишлява за своитѣ, особенно за домашнитѣ си, той се е отрекалъ отъ вѣрата си и е полошъ отъ невѣрнитѣ, казва Павелъ.

Никой не е сътворенъ въ този свѣтъ да живѣе самъ за себеси, нъ има още по-висока цѣль за сѫществуванието человѣческо. Това го казваме не съ намѣрение като съвѣтъ, нъ само като напомнювание на свои единоплѣменни братия, които нѣма да ни осѫдятъ за дързостьта която земаме.

Като ви принасяме приличнитѣ поздравления оставаме за всегда ваши покорни чада и братия во Христа Иисуса.

гр. Шуменъ 1871 год. 13/25 Януарий

Въ това писмо се спомѣнува думата *съблазнитель сатаната,* по поводъ разногласието, което сѫществуваше помежду прѣдставителитѣ, по причина че нѣкои отъ първенцитѣ българи въ Цариградъ прѣдлагаха едно помирение пагубно до дѣлото съ гърцката патриархия.

ГЛАВА VI.

ЗАВѢЩАНИЯ.

„Великъ е само оня человѣкъ, комуто се е паднало славното прѣимущество да завѣщае добъръ примѣръ и урокъ на онѣзи, които ще дойдатъ подиръ него. Великитѣ хора, тѣзи наши братя по кръвь и произхождение, като да продължаватъ да ни говорятъ изъ гробоветѣ си и да ни канятъ по пѫтя, по който сами сѫ вървели.

(С. Смайлсъ).

Какъ сѫ гледали повечето отъ нашитѣ стари хора на благодѣянието. И по завѣщанията азъ ще похваля пакъ нашитѣ стари хора. Но, отъ дѣ до дѣ, тая рѣвность да се е породила въ тѣхъ, особно въ

тия години, както 1830—40, когато, нито е имало кой да ги подсѣти за такивато увѣковѣчающи имената имъ благодѣяния, нито пъкъ кой да имъ покаже трайнитѣ ползи отъ завѣщания тѣхенъ имотъ? Ако е само да имъ се споменуватъ имената, и знати и непознати да кажатъ „Богъ да ги прости“, за такова едно сухо споменуване знаяли сж го отъ дѣдитѣ си, като какво трѣбва да направятъ, така напримѣръ: чушми, мостове и пр. Или пъкъ, ако е за прощение на грѣховетѣ имъ, за това имало е кой да ги подканя и убѣждава; не напразно сж ходѣли до год. 1855 свѣтогорски, божигробски духовници, калугери изъ България; тѣхната главна роля е била да продумватъ по богатичкитѣ наши набожни българи, баремъ единъ пжтъ въ живота си, ако не въ Божи-гробъ, то да идатъ понѣ въ Свѣта гора за спасение на душитѣ си. По такъвъ начинъ сж подкарвали множество поклоници, като овце, и сж ги закарвали въ свѣтогорскитѣ монастири, дѣто хубавичко сж ги ускубвали. Но не, нашитѣ по свѣстни бащи и дѣди сж обичали да глѣдатъ свѣтото, хубавото и душеспасителното въ града си, тѣ сж глѣдали на църквитѣ си като на мѣсто, дѣто сж можели на всѣки часъ да намерятъ душевно утешение и подкрепление въ най тежкитѣ си страдания, и тѣхъ сж глѣдали да украсяватъ. Тѣ сж виждали ползитѣ отъ училищата, гдѣто тѣхнитѣ дѣца, внуци изучвали едно отъ найглавнитѣ знания, което е било неизбѣжно нужно за кое да е тѣхно занятие. А тия отъ окопитенитѣ сж отивали по надалечъ, тѣ сж прѣдвиждали и съ увѣреность доказвали, че само чрѣзъ училищата може да се постигне едно свѣтло бждаще за народа, и за това единъ изъ другъ (разбира се по заможнитѣ) напрѣдварвали се, споредъ силитѣ си, кой по вече да спомогне, по какъвто да е възможенъ начинъ, за въ полза на драгитѣ имъ свѣтила, за църквитѣ и училищата. Така тѣ сж отдѣляли и завѣщавали още приживѣ часть

отъ имота си, това за което и наслѣдницитѣ имъ се радвали и гордеяли.

Тукъ прилагамъ нѣколко отъ завѣщанията, които сж вписани въ двѣ *кондики* отъ год. 1830 и отъ год. 1860, безъ никакви измѣнения.

Година 1832.

„Ведомо буди каквото Андрея, синъ Хаджи Жечовъ васиетъ*) бѣше сторилъ заради да спомогни на тая черква и гу пристигна смъртъ и са престави, ала синъ му киръ Злати не му престжпи завѣта, надстоя на неговъ васиетъ и заради въспоменание на родителитѣ си, на баща си, и на майка си, прѣдстоя произволно за църковното каменопослание и даде гроша 5000 сиречъ петь хиляди заради да се постели съ камени редомъ вжтрѣ църквата, и вжтрѣ свѣтий олтаръ, и вънъ артиката редомъ той ги послалъ. И за това наречи ся спомоществуватель и великий ктиторъ църковний достойнъ на катадневното въспоменание църковно въ светая литургия непрѣстанно починалитѣ негови родители на вѣчний память, и за това му сж дава тази книга отъ църквата за увѣрение дето той послалъ тази църква 1832 година Февруарий 15“.

Година 1850 17-й януари Х Друми завѣщава една кжща за дѣвическо училище.

Година 1851 юли 6, Радушко — Великовъ два дюгеня съ една магазия.

Година 1858 априли 18, Х. Кжню Николовъ 1 дюгенъ и 1 кжща. Сжщата година, Димитръ Саватчиовлу 1 кжща и Хаджи Станчо 1 дюденъ.

Година 1858.

З А В Е Т Ъ.

На имято отца и сина и свѣтаго духа, Аминъ.

Асъ на имѣ Варбанъ Станюфъ исповѣдникъ на христіянската православна цѣрква опрѣдѣлявамъ и подарявамъ свою имотъ според отъ долните двадесетъ определени пунтове.

1-ву. Подарявамъ свою ханъ щогу имамъ на купиръ сасъ всичката отъдолница дюгенъ бакалскій маази михана на

*) Завѣща.

черковно-училищната каса отъ идущата гудина 1859 1 Іануаріе ще са задържава отъ еснафите. Но дугдѣ живѣе асъ или стопанката ми Златка ида ни са плаща пу гроше двехиляди на гудината и като починими и двама устава всичко въ реченната каса.

2-ро. Прі арастата свою ханъ подарявамъ на моета ступанка Златка да му приема пресъ животаси самовластно дохода а послѣ смертай устава и той спорет первіо пунтъ въ цѣрковно-училищната каса.

3-то. Тай завѣщавамъ азъ грѣшній и служитель на Іисуса Христа нареченните ханове доходаимъ даса держи особенъ отъ цѣрковните епитропи на тифтерете и като стани дохода доволенъ зада задаржи едного момка въ ученіето въ странно мѣсту да са задарявава единъ момакъ да исъучава богословіето сасъ согласіе като са поварни исъученъ да служи въ градо ни сасъ прилична заплата и така колкуту години са е училъ, толкосъ гудини ще служи и ката година ще си отъплаща нагудината пуколкутуе земалъ и така и така редовно катоса отплати ще е веки свободенъ гдѣ иска дайди и лихва ни пара нѣма дамуса зема.

4-то. Споредъ натретіями пунтъ определеніето ми споредъ исгата мѣрка катоса умнужи тойзи капиталъ да се задаржава и вторій момакъ на филологическото ученіе и следователно третій на ходожественно ученіе защото само щеса спумага на момцитѣ безъ лихва асетне щеса зематъ назадъ даденитѣ грошуви. Това колкуту расте и ще расте числото на учениците ноща начнаватъ перво богословіе второ либословіе трето художество ученіе.

5-то. На Правадіе мою дюгенъ подарѣвамъ натамошната церква.

6-то. На Джюмаета мою дюгенъ подарѣвамъ на тамошната церква.

10-то. Мою капиталъ гроше трійсти хиляди що гу имамъ въ ортуета сасъ Костадина и Христа подарявамъ на новата церква гр. две хиляди.

14-то. Подарѣвамъ на церковно училищната каса отъ истіо капиталъ гроша четри хиледи отъ който отъ лихвата имъ да са плаща всяка гудина на поповите пу гро. двесте зада пуменуватъ въ службата си варбанъ и станю и родомъ ихъ.*)

18-то. Азъ сасъ чиста моя совестъ си нарѣждамъ това завещаніе а който или отъ родниниte или отъ епитропите посегни да развали това ми завещаніе да има да отговаре на всевидимаго правосѫдія.

*) Помежду изоставенитѣ *пунктове* (членове) изоставихъ, понеже се отнасятъ до домашнитѣ и роднински наслѣдия на завѣщателя.

19-то. Моле нашего митрополита Г. Веніамина и поч тенните граждани детоми подтвърдѣватъ уверѣватъ днес товами завещаніе кой остани живъ отъ мене после, да уставетъ нищо даса развали отъ обещаніетоми.

20-то. Уставемъ да бади наместникъ векилинъ посмертъ та моя за да нареди завещаніето ми мой побратимъ Христ Іливъ а като стигни на возрастъ уздрѣлъ Димитраки Кост диноФъ да е наместникь той и наслѣдіетому за да имат сила да пригледва справедливостъ 3-тото и 4-тото Бого угод нодноми завещаніе.

1858. Ноемврие Шуменъ.

Год. 1859 Іулія 25 виждамъ си на дюгенъ хесапа без борчь намирамъ капиталъ гр. 8000 осмь хиляди въ здравіето си опрѣдѣлямъ діатѫ спорятъ подписаныты мартуры и оста вямы васія Г-на Иванча Димитровъ да ми урѣди земавіето споредъ тая моѫ діатѫ.

Азъ Илія Марковъ додѣто съмъ живъ и здравъ опрѣ дѣлявамъ таѫ діатѫ съ три понтове.

1-во и 2-ро Завещание на баща ми и жена ми.

3-то Имами половинѧтѫ кѫщѫ моѫ съ хюджету заедно на врѣмѣто както съми ѭ зелъ тѫѭ половинѧтѫ кѫщѫ по дарувами ѭ на черковѧтѫ храмъ стаго възнесеніе затемель да стои никога да не сѫ продава, анджакъ ступанката ми до дѣто е жива никой нѣма да ѭ вреди и тя когато умрѣ то гава мойо назиратель ще ѭ теслими на черковѧтѫ.

Ако иска нѣкой да развали тѫѭ моѭ діатѫ да е про клетъ отъ Бога.

Одолжавамъ сѫщо почтенныты градоначалници и цър ковны епитропы да направѧтъ спорядъ тѫѭ моѭ діатѫ так и подписаныты лица да слѣдуватъ спорятъ діатѫтѫ ми.

Саморѫчно подписва слѣдуѭщиты думы. Почтенни гра доначалници епитроти общи тѣзи слова дѣто сѫ отгорѣ от моиты уста сѫ излѣзли който развали да нѣма прощеніе отъ Бога.

Година 1862.

Долуподписаный во имя отца и сына и святаго дух исповѣдувамъ днесь въ здравый си разумъ какъ принасям и посвящавамъ 32 и словомъ тридесять и двѣ златны ото мански лиры на долнемахленскѫтѫ въ Шуменъ церков Тріехъ Святителей за църковно-училищнѧтѫ кассѫ душевная ради спасенія.

Черковното же настоятелство спорядъ христіанскѫ длъжность ще одължи священницыты да споменуватъ въ божественнѫтѫ службѫ имято на приносителя во оставленіе грѣховъ и душевнаго ради спасенія.

И за увѣреніе собственнорѫчно сѫ подписвами.

Въ Шуменъ 2 Юлія 1862.

Иванъ Станчю
Куюмджи.

Додѣто живѣе горѣ рѣченный Иванъ Станчевъ черковното настоятелството на долнемахаленскѫтѫ черковѫ въ Шуменъ одолжява сѫ да плаща за всякый мѣсяць гр. 50 и словомъ петдесять за обдържяніе на горѣ помянѫтаго хрістолюбиваго приносителя Ивана Станчева и за увѣреніе написаса въ сіѭ народнѫѭ книгѫ.

Въ лѣто 1862 Юлія 2 въ градъ Шуменъ.

Година 1863.

ЗАВѢЩАНІЕ.

Во имя отца и сына и святаго духа.

Долоподписаный Мирчо Вѫлчевъ съ настоящето си завѣщаніе увѣрявамъ какво, като имамъ прѣдъ видътъ си суетѫтѫ на този лъжовенъ свѣтъ, самоволно и съгласно съ супругѫтѫ си Янкѫ рѣшихме и още въ живота си посвящавами (подарявами) всичкый нашъ имотъ отъ кѫща и покѫщнинѫ, който, спорядъ юджетътъ, когото дадохми прѣзъ правителството на църковнѫтѫ кассѫ, сѫ оцѣни на мехкемето за петь хыляди двесте и шесть десять № 5260 грош. Сѫще така и другыты пары, които сѫ зехѫ отъ Русчукъ 1450 грош.

При това сѫ обѣщавами да внасями и всичко друго наше притежаніе, което бы сѫ случило да придобіемъ додѣто сме живи, въ църковнѫтѫ кассѫ. И, понеже правимъ това посвященіе за вѣчно въспоминаніе на нашиты имена въ църквѫтѫ за спасеніе на душиты ни, задължавами църковныты надстоятели, които и да бѫдѫтъ, да плащатъ отъ църковнѫтѫ кассѫ всякоѭ годининѫ на свещенницыты по *сто* № 100 грош. за да споменуватъ имената ни въ святѫтѫ службѫ и въ живота и слѣдъ смъртьтѫ ни. И, за да бѫде здраво на вѣчность това наше завѣщаніе, проклинами и запрѣщавами въ имято Божіе на всичкыты наши сродници, щото никой да не бы дерзналъ да развали това наше завѣ-

щаніе и търси нѣщо отъ църковнжтж кассж, защото ще подлежи подъ Божій сждъ и наказаніе.

Въ увѣреніе на всичко това подписувами сж сами и това наше завѣщаніе ведно и на лице прѣдъ подписаныты вѣрны свидѣтели.

Шуменъ 7-й Априлія 1863 год.

Година 1864.

Долоподписаниты засвидѣтелствуваме, какво, хаджи Ивановата съпруга Хад. Димитря, слѣдъ смъртьтж, която се случи нечаянно, въ 1862-рж год. Октомврія 7-й на нейното чадо Х. Анастаса, *) хариза и приписа сичкото си иманіе, което имаше: с. р. кжща, покжщнина лозіе и все що имаше придаде го на църквжтж храмъ—Вознесеніе Господне, съ това условіе: до дѣто е жива да сѣди вжтрѣ и да ж поддържава църковната каса, и, когато умрѣ, слѣдъ приличното й погребеніе, църквата да има пълна власть надъ всичкото нейно притяжяніе, както горѣ казахме.

И тъй тя, като живѣ слѣдъ Х. Анастаса една година и осемь мѣсяци, пристави сж на 1864-тж година Маія 16-й день, а църквата остава стопанъ на казаныты имущества, които сж оцѣнихж отъ съврѣменныты църковны настоятели за десять хиляды и петь стотинъ число 10500 грош. И отъ приходътъ на това количество, споредъ желаніето на тѣхныты настойници и съ съгласието на градското общество, се опрѣдѣли да сж плаща всѣкж година отъ църковнжтж кассж по *150* сто и подесять грош. на свѣщенницитѣ за да споменуватъ въ Св. Службж имената на подарителиты, за душевно спасеніе: — Иванъ, Димитра и Анастасъ; поклоници.

---

*) Хаджи Анастасъ Блюдаровъ, народенъ учитель въ тогивашното 4-класно училище, любимъ отъ всичкитѣ си съграждане, отъ своитѣ другари учители Д. П. Войниковъ, А. П. Гранитски и пр., биде звѣрски убитъ, закланъ всрѣдъ самия градъ.

Година 1869.

ъкращеніе на завѣта покойного Андрея Ранкова.

Покойпый Андрей Ранковъ, нашъ съотечестве-икъ, който бѣше познатъ на всѣкиго гражданина за-ади благодѣянията си, въ живота си, съ здравъ ра-умъ и чиста съвѣсть направи долнето завѣщаніе на ерквата Св. Вознесеніе, презъ мѣсецъ Ноемврія 1869, това завѣщаніе уячи и потвѣрди чрѣзъ мехкемето.

1, Завѣщава кжщжтж си съ единъ хюджеть № 29 ри митрополіята, въ която той направи Дѣвическо чилище съ свое иждивленіе, и за поддържавіе опрѣ-ѣли долнитѣ доходи.

2. Завѣщава съ единъ хюджеть подъ № 27 трій-те хиляди гроша, ввѣрени въ ржцѣты на Г-да Х-и Ілія и Х-и Василаке Х. Дѣчови, съ четри хиляди и еть-стотинъ гроша годишна лихва, които ще плащатъ ѣдовно ката година горереченнитѣ Х. Илія и Х. Ва-илаки на церковно-училищни настоятели, за поддър-іавіе на Дѣвическото училище.

3. Завѣщава сжщо съ единъ хюджеть № 28 че-ыре дюгеня № 40, 42, 46, 48 въ чершіята на двѣте грани на лицето на хана му, и задлъжава сжщите -да Х. Илія и Х. Василаке, отъ киріята имъ всѣка одина рѣдовно по пять хиляди гроша да даватъ на ерковно-училищните настоятели които както и лихва-а 4500 сжщо и тыя 5000 гроша за поддържавіе на Дѣвическото училище.

Това завѣщавіе за да слѣдва рядовно, покой-ый задлъжава Г-да Х-а Иліа и Х-а Василаке додѣ- бждатъ живи да бждатъ надзиратели връхъ точно- изпълненіе на завѣта му, а подерь тѣхната смѣрть, лъжни сж тѣхнитѣ наслѣдницы да придаджтъ на чер-овно-училищни надстоятели, трійстѣхъ хиляди гроша четрытѣ дюгене, безъ да иматъ смѣся на нищо отъ ѣхните доходи, и нито на надзирателството имъ, как- съдѣржаватъ и самитѣ хюджети.

Понеже това завѣщаніе е за добринжтж на градж ни, и за да сж учжтъ сиромашкитѣ ни дѣвойки, покойный съ умоленіе задлъжава всичкыте граждани и потомцыте имъ да надзиравать и да сж грижатъ за добрия порядокъ на завѣта му и за наирѣдака на училището.

И за това сж подписватъ Г-да Х. Иліа и Х. Василаки Х. Дѣчеви за по-вече потвѣрденіе и прочійте граждани който свидѣтелствуватъ, горните дѣвятъ хиляди и пять-стотинъ гроша наченватъ да сж даватъ отъ 23 Априлія хиляда и осемь-стотинъ и седмъ десята година.

Година 1870 Септемврія 4.

Днѣсъ Г-нъ Стоянъ Дремсизъ, родомъ Котленецъ, подканенъ отъ любородно чувство, подарява самоволно чрезъ Г-нъ Димитра Х. Стояновичь на черковната и касса Вознесеніе гр. 1050 хиляди пиндисять, за возпоменаніе на него и съпругата му Г-жа Марія, и това стана въ врѣмето на Дикиджийскія еснафъ, когато бѣха черковни епитропи, и за увѣреніе свидѣтелствувами.

Година 1874 Завѣщание.

На покойната Василка Андрѣюва, сопруга на Мате Рачювъ, харизва отъ нейните мюлкюви две мази на куширъ що харчатъ бакалска стока, въ едната харчи стока днесь Начку Мишкоглу. а въ другата Харалань Герчювъ и двете сж до едно друго.

Харизва ги на черковната школска каса и на който кирията отъ днесь нататкъ ще зема общината. Потъ сжщото условие ще бждатъ горриказанитѣ две мази, както сж тапавицата и бахчета дадени подиръ смарта на Злати Андреиовъ отъ двете му сестри и сопругата му; черковната школска каса или епитро-

тите неще иматъ никакво право да ги продадатъ, ще ги поправетъ за да ни сж сжборетъ. Ако би да искатъ някоги да ги продаватъ по каква дя е причина, тогава синоветѣ ми и дащирите ми ще иматъ право да ги замнатъ на затъ, безъ да платетъ нещо на черковната школска каса.

Споретъ завещанието ѝ още като бѣше жива сж дава това на черковната община на 20 Апр. 1874 г. градъ Шуменъ.

Вънкашни благодѣтели: *Д-ръ П. Беронъ.* Отъ вънъ Шумненското общество е имяло помощь отъ Докторъ П. Беронъ и отъ Маринчо Бенли. Докторъ П. Беронъ прѣзъ год. 1861—1862 е спомагалъ съ 400 Австрийски жълтици отъ които 50-тѣ за Шумненското дѣвическо училище, а останалитѣ се раздавали на 20 селски училища въ Шумненско и Правадийско, тамъ дѣто Шумненската община е виждала за нужно и полѣзно. Ако и тая помощь да е траяла само 2 години, но тя е принесла твърдѣ голѣма материялна и нравствена полза по назначението си.

Маринчо Бенли (слѣдующето е извлечение изъ периодическото списание „училище" година V 1875, издавано въ Букурещъ отъ покойния Райко Ил. Блъсковъ): „М. Бенли е роденъ въ градъ Шуменъ год. 1809, родителитѣ му сж били отъ селото Дивдядово (Ченгелъ) близо до Шуменъ". По „завѣрата" е забѣгналъ въ Влашко, въ гр. Букурещъ, гдѣто и постигналъ голѣмо богатство. Поминалъ се въ гр. Букурещъ година 1875 Октомврий 1 й.

„Ето вкратце завѣщанието му".

„Отъ всичкия му недвижимъ имотъ въ Влашко, да се дава ежегодно: 1, на 15 села въ Шумненско по 50 желтици Австрийски за подръжка на училищата имъ. 2, 3000 рубли за направата на едно училище въ градъ Шуменъ въ сжщия неговъ дворъ и за подържанието му по 1500 рубли ежегодно".

„3. за издържанието на ученици, които редовно

да се испращатъ въ Европа за окончателното имъ извучване опрѣдѣлява 1200 рубли за всѣка година. Учениците ще се избиратъ отъ най отличнитѣ по прилежанието и повѣдѣнието си и ще сѫ изъ свършившитѣ въ направеното отъ сѫщия училище въ гр. Шуменъ. Всички тия ученици длъжни сѫ да ставатъ учители и да практикуватъ тѣхната специялность въ България."

По тия слѣдватъ въ завѣщанието обреченитѣ суми за въ полза на Романия и на роднинитѣ му.

„Това завѣщание бѣ написано на копринена хартия и потвърдено съ подписа му и съ подписитѣ на душеприкасчицитѣ му, както и на Руско-Императорското Генарално Консулство въ Румания год. 1871 мартъ 28 Букурещъ. Но за жалость това завѣщание си остана мъртва буква!"

Една часть отъ благодъянието на М. Бенли испълнено при живота му. Испращанието ежегодно (10 години наредъ) по 10 Австрийски желтици и по единъ отъ съврѣменитѣ български вѣстници за училищата на 10 села.

2. Подържание три години наредъ селското училище въ родното си село Дивдѣдово, въ което се учаха селски възрастни ученици за бѫдащи учители по селата (год. 1866—1869).

3. Подържание петима младежи въ Европа, които станаха послѣ учители, споредъ условията на покойния.

4. 10 сѫнджка учебници, които се раздадоха на 20 села около Шуменъ, въ това врѣме, когато селянинътъ по скъперничеството си, за да не даде пари за учебници, не испращаше дѣтето си въ училище.

Малка е била дѣйствителната помощь на М. Бенли, кратковрѣменна е била и помощьта на Докторъ Берона, но при все това пакъ голѣма полза прѣнесоха на врѣмето си.

Споменъ за живитѣ и мъртви благодътели на Шумненското Българско общество. Въ годината 1865

на 1-и Януари първенцитѣ отъ Шуменското Българско общество, слѣдъ прѣгледването годишнитѣ си равносмѣтки, забѣлязаха че единъ отъ главнитѣ и постоянни приходи за църковно-училищната касса сж и доходитѣ отъ разни завѣщания и едноврѣмени подаръци. Забѣлѣжиха при това, че на мнозина отъ завѣщателитѣ имената захванали да се забравятъ. Стана нужда да се изброятъ, име по име, благодѣтелитѣ. Съ много трудъ и ровене стари набрани отъ 20 години кондики, тѣ намѣриха имената на 73 души, отъ които 23 души усопши, а останалитѣ 50 живи.

Въ това събрание покойния старъ учителъ Н. И. Бацаровъ, до колкото помня, слѣдъ една дълга рѣчъ исказа и тия: „Така ли трѣбва да бждатъ забравени, занемарени благодѣтелитѣ на нашето общество? Тѣ сж оставили, кой малко, кой много, отъ своего Богоданно имение, ужъ за споменъ, а така само изъ тефтеритѣ ли трѣба да се четатъ и споменуматъ имената имъ? Какво да се направи, щото имената на усопшитѣ да се споменуватъ и въ родъ и родъ?

„Не трѣба ли да се споменуватъ и имената на живитѣ, това което ще имъ е една радость и утешение, като знаятъ, че както приживѣ, така и по смъргьта имъ, тѣхнитѣ имена не ще бждатъ забравени?“

„Наистина, който е подарилъ, може да не го е направилъ съ такава цѣль, но ние трѣба ли да прѣмълчаваме благодѣтелитѣ и благодѣянията имъ? . . .“ „Слѣдъ тия се постанови слѣдующето рѣшение: Всѣка година въ първата недѣля отъ св. Великий постъ, нарѣчена *Недѣля Православия*, да се казва слово слѣдъ Евангелието, относително за благодѣтелитѣ, въ което слово, име по име, да се споменуватъ първо имената на усопшитѣ и послѣ живитѣ. При споменувание имената на усопшитѣ, пѣвцитѣ да пѣятъ „Вѣчна имъ память!“ а при споменувание имената на живитѣ — „На многая лѣта!“ При отпускъ на

църквата да се отслужва парастасъ прѣдъ приготвено отъ църквата „коливо" за упокой на мъртвитѣ благодѣтели, като се споменатъ имената имъ.

Това рѣшение се приложи въ дѣйствие още сжщата година 1865. И слѣдва до днесъ. Ползата отъ тоя ежегодишенъ споменъ може да си прѣдстави всѣкой, като види че числото на благодѣтелитѣ до година 1877 се въскачватъ отъ 200 по нагорѣ. Днесъ имената се споменуватъ отъ священика само въ олтаря. На Великий входъ священикътъ при другитѣ възгласи, въ споменатия день, особено възглася: „И църковно-училищния благодѣтели града сего, да поменетъ Господъ Богъ во царствии своемъ."

Забѣлѣжка. Тия завѣщания, както споменахъ и по горѣ, сж приложени тукъ само за образецъ. Тѣ сж извадени изъ двѣ стари *кондики*, въ които се срѣщатъ още други разни завѣщания и въ пари, и въ недвижими имоти. Освѣнъ тия, азъ съмъ срѣщалъ, прѣди освобождението ни, и други завѣщания въ други кондики, но тия кондики, колкото и да ги дирихъ слѣдъ освобождението ни, не можахъ да ги намѣря. И жално! додѣто други народи се славятъ и гордѣятъ съ своитѣ завѣщатели—благодѣтели на разни общеполезни завѣдения, като величаятъ отечеството си съ тѣхъ, ние, напротивъ, подхвъргваме нашитѣ, които спроти нашето бѣдно положение трѣба да сж за насъ много по цѣнни отъ други богати държави, подхвъргаме ги, думамъ, на забвѣния.

Длъжность е, прочее, мисля, на Шуменското Градско-Общинско Управление да се погрижи и прибере понѣ тия отъ запазенитѣ завѣщания и да ги напечата въ особена книжка. А съ това ще се изпълни единъ священъ дългъ къмъ покойнитѣ отдавна завѣщатели, на които памятьта по тоя начинъ ще се въскраси, като ще се споменуватъ отъ свои, отъ сграждане, въ родъ и родъ; отъ друга страна това ще послужи и за единъ примѣръ и съревнование на днешното и бждащето потомство. Нека се знае още и това, че колкото оскудява признателностьта къмъ разни обществении благотворители, толкова повече се намаляватъ и благодѣтелитѣ.

ГЛАВА VII.

ПРИЛОЖЕНИЕ.

Празнуването именнитѣ (визитни) дни и тѣхното влияние по нашето възраждане.

Тихото, спокойното, до нѣкждѣ и безопасното, прибѣжище за нашия българинъ, прѣди 40–50 години, бѣ неговия домъ. Тукъ бѣ и почивката му, тукъ и неговитѣ празнични развлечения. Като работникъ, той ще стане отъ прѣди зори, ще иди на дюгеня си, ако е желѣзаръ, медникаръ цѣлъ день ще блъска чука заедно съ своитѣ калфи; ако е обущаръ, терзия, кожухаръ, абаджия, цѣлъ день ще надява иглата, и дори за пладнушка – обѣдване не си отиваше у дома. Зименъ день, прѣзъ дългитѣ нощи, работата бѣ по усилена. Отъ срѣдъ нощь ще видите надъ желѣзарскитѣ дюгени искритѣ да хвърчатъ изъ куминитѣ имъ; чуковетѣ по наковалнитѣ се чуваха на далечъ, а у други работници, като терзии, обущари, абаджии, кожухари, доврамаджии, отъ втори петли лоенитѣ свѣщи се запалѣха: едва ли на вечерьта работникътъ биваше у дома си, и то, нà двѣ нà три, ще прилапа заедно съ домашнитѣ си и ще гледа кога да си легне, за да набере сили за утрѣшния день. За този, комуто работата бѣ въ града, какъ и да е, той понѣ имаше това утѣшение, че, прави що прави прѣзъ деня, вечерьта ще си бжде у кжщата. Но какво да се кажи за тия работници или търговци наречени *кжрджии*, които излизаха изъ града по чужбина прѣзъ лѣтото и се завръщаха прѣзъ зимата? И какви не усилности не прѣкарваха тѣ? по чузди села, по чюзди кжщи, не до-спали, не до-яли, въ струдове, калове, страхове, само съ едничка надѣжда, да продадатъ стоката си, да се расплатятъ на търговцитѣ отъ които сж я зели, че и да прѣпечелятъ за въ кжщата си! И каква голѣма радость бѣ за тѣхъ, когато се завърнѣ

ха живо и здраво у дома си и се прѣдадѣха на една заслужена почивка?

Ето защо бѣха за тѣхъ още по радостни, по весели зимнитѣ празници, въ които имаха случай да се срѣщнатъ съ своитѣ съсѣди, сродници и приятели, да се посприкажатъ, да си подѣлятъ както радоститѣ, тъй и скърбитѣ, както сполукитѣ, тъй и несгодитѣ и несполукитѣ.

Празнуването на именни дни азъ заварихъ кога бѣха въ най-голѣмата си сила при най-чиститѣ домашни нрави, при едно невино увеселение, при едно удоволствие отъ двѣтѣ страни—на празнующитѣ и на посѣтителитѣ. На вѣрно, че трѣба да е имало и по прѣди подобни честитявания и веселби, но тѣ не сж имали тая нравствена подслада, както тия около половината на изминалия вѣкъ. Крайчица на прѣдишнитѣ честитявания азъ заварихъ. Тѣ не служаха за друго, освѣнъ да се яде и пие, до прѣядане и до прѣпиване, като се свършваха съ скарвания и убивания. Не така бѣ празнуването на именитѣ дни въ тия врѣмена, които съмъ прѣдприелъ да опиша като свидѣтель на тѣхната непорочность и чистота.

Всѣки знае че усилията на нашето възраждане започватъ отъ годинитѣ 1845/50, и още по силно слѣдъ кримската война: съзиждания, отваряния и уреждания училища, търсения учители, съставяне читалища, а като трърненъ вѣнецъ надъ всички тия избухва и „църковния въпросъ". Трудове, борби, мжки тежки, но въ сжщото врѣме приятни, сладки, утѣшителни. Драго ти бѣ да глѣдашъ, какъ и селата по примѣра на градищата се надпрѣварваха кои по хубави църкви да направятъ, кои по згодни училища да построятъ, кои по добри учители да иматъ. Драго ти бѣ да глѣдашъ, каква дѣятелность развиваха настоятели, членове въ градски и селски читалища, и какъ

се събираха тогава въ тѣхъ да чуятъ нѣщо ново по църковния въпросъ. И всички тия нови явления влияеха благотворно: дѣятелностьта на народнитѣ дѣйци намираше по голѣмъ просторъ, гласоветѣ на учители — проповѣдници по църквитѣ и училищата ставаха по силни, дори и грубитѣ нрави въ тия врѣмена като да се побиваха и облагородяваха. Не отиваше вече нашия по окопитенъ българинъ по зборове и свадби, дѣто само се ядѣше и пияше, но отиваше да търси дружества, дѣто да чуе нѣщо ново, хубаво, утешително, да чуе нѣщо поучително, било отъ учителя, било отъ нѣкой ученъ человѣкъ, най-послѣ, да чуе нѣщо отъ вѣстника за владици, за патрици, всичко това като да удовлетворяваше неговата любознателность и за него думитѣ: *училище*, *учение*, *просвѣщение*, *народность*, *напрѣдъкъ*, *българско духовенство* бѣха като на дневенъ рѣдъ.

Празнуването на именитѣ дни въ нашенско ставаше много по тържествено прѣзъ зимнитѣ дни, отъ колкото прѣзъ лѣтнитѣ. Честь бѣ за тогова особено, който се завращаше отъ странство при домашнитѣ си, ако имения му день бѣ прѣзъ зимнитѣ празници. Въ тоя удобенъ случай, той щѣше да има честьта и благодарението да се види и сприкаже съ всички свои, които непрѣмено щѣха да го посетятъ, и за „честитене“ на деньтъ му, и за „добрѣ допелъ“. А по многото тезоименити дни съвпадатъ въ празницитѣ по Коледа. Като казвамъ тезоименити дни, не трѣба да се разбира сѫщето име на святия день, като, напримѣръ, на Стефановъ день само Стефанъ да има визита, а и всички тия на които имената имъ сѫ приблизително подходящи на името Стефанъ, па и въ краенъ случай стига името да започва отъ буквата С . . . така, напримѣръ, въ първи день на *Рождество Христово* се търсятъ: Христовци, Раевци, Радевци, Райновци, Русковци, Рачковци, Ранковци, Рахневци, Радковци. На третия день *Св. Архидяконъ Стефанъ* —

Стефановци, Станчовци, Стаматевци, Стоевци, Дяковци, Дочковци, Драгоевци, Друмевци. На първи януари *Св. Василий* — Васильовци, Вълчовци, Вълчиновци, Обретеновци, Обрѣшковци. На 6 и януари *Богоявление* — Богоевци, Боевци, Божковци, Божиловци, Божиновци, Боневци и пр.

А за да бѫде посрѣщането на посѣтителитѣ още по бляскаво, така щото да остане всѣки доволенъ, че и на празнующия да му е драго, то приготовленията за праздника започваха нѣколко дни по прѣди. Домакинята ще си очисти кѫщата, ще я постели, накичи съ Великденскитѣ прѣмяни, ако има и мома, то прѣчистенията на кѫщата, на двора, ще бѫдатъ още по внимателни. И жени дохаждатъ на визита, а женитѣ сѫ твърдѣ много прѣдирчиви и прѣсмихулки. Мѫжътъ отъ своя страна ще накупи и прѣнесе всичко нужно за посрѣщане на гоститѣ: сладко, вино, ракия, тютюнь отъ добро качество, разни мезелици: хубава пастарма, наденци, че и нѣщо печено отъ кокошки, мисирки за по отлични гости; той ще още да приготви и нѣколко живи кокошки, мисирки, ще ги хвърли въ курника да се намиратъ за всѣки случай. Сутриньта на праздника мѫжътъ и жената ще идатъ въ църква, мѫжътъ да испълни своята религиозна обязаность, а жената, освѣнъ това, и да направи особита честь на своитѣ по ближни, като ги покани и поведе отъ църква за у дома си.

Честитяванията ставаха така: първитѣ посѣтители бѣха отъ по виднитѣ граждани: свещеници, че и владиката, подиръ тѣхъ приятели и сродници. Празнующиятъ ще посрещне отъ вратата посѣтителитѣ, които съ едно полагане рѫката на гърдитѣ си, съ единъ малъкъ поклонъ, ще поздравятъ празнующия съ думитѣ: „за много години! да живѣешъ съ името си!“ (рѫкуването бѣ рѣдкость). Домакинътъ съ едно засмяно лице, съ една вежливость, слѣдъ отговора „благодаримъ че сте ма почели“, ще ги покани да сѣднатъ

и самъ ще поднесе ченията съ тютюня. Младитѣ въ кжщи ще поднесатъ сладко, а самичакъ празнующиятъ ще поднесе чения съ мезеликъ и питие, съ което ставатъ наздравици и честитявания. Случвало се е цѣлъ день да не сѣдатъ домашнитѣ, дори и да не обѣдватъ; но всичко това се понисаше и посрѣщаше съ едно голѣмо благодарение. Колкото по вече биваха посѣтителитѣ, толкова по вече бѣ голѣма радостьта на домашнитѣ. Но само съ дневния трудъ се не свършваха честитяванията: има роднини, приятели, които не се задоволяватъ съ едно кратко виждане (както го казватъ днесъ официялно), тѣ искатъ по вече да си посѣдятъ, по вече да си поприкажатъ, па и да си похапнатъ и посръбнатъ. Това го знаятъ домашнитѣ, тѣ сж вече приготвили печени мисирки, кокошки и разни мезелици. Испращането на праздника често ставаше по нѣкога до срѣдъ нощь, и дори до сутрѣньта, но и това едва ли обтекчаваше домашнитѣ, а напротивъ ги задоволяваше, като казваха „такъвъ день е въ годината еднажъ.“ А какви разговори се водѣха между тия невинни развлечения? Да се говори за земане-даване, за сполуки или несполуки, за търговия, това го намираха неумѣстно, дори и обтекчително. Женитѣ отъ своя страна отнасяха разговорътъ по своитѣ дѣца, по своитѣ синове въ училището и въ църквата: — еди кое казало апостолътъ въ църква съ много сладъкъ гласъ, на еди кое покачили прѣзъ празницитѣ кавалария, защото било много мирно въ училището. Мжжетѣ водѣха разговоръ за по голѣми работи съ тия въпроси: какво става въ голѣмото село (Цариградъ)? Какви извѣстия има отъ нашия прѣдставитель въ Цариградъ? Какъ ще се рѣши нашия църковенъ вопросъ? Какво говорятъ вѣстницитѣ? Какъ отива нашето училище? Какъ отива нашето читалище? и пр. И на всички тия вопроси се даваха подробни обяснения отъ свѣдующия, което се слушаше отъ присжствующитѣ съ голѣмо любопитство. При тия

занимателни и обществени разговори нѣка пр
и ползата за частния животъ, като направи
малко сравнение съ сегашнитѣ визити.

Днешнитѣ визити съ свойтѣ формалнос
прѣсилени, и обтекчителни за двѣтѣ страни,
лицемѣрни, па и безполезни. Но за тѣхъ
бѣха и искрени, безцеремонни и дружелюбі
сжщото врѣме имаха своето благотворно
Искренитѣ любезности мѣжду приятели още
се уякчаваха и усилваха, и отъ това всѣко
лезно дѣло и вирѣеше и напрѣдваше. Збиј
родъ роднини подържаше тѣхната роднинска
както и тѣхнитѣ милости и състрадания едь
други. Когато днесь, не само приятели, но и
забравиха отъ дѣ се отварятъ вратата на
ближни. Здравъ ли е, боленъ ли е, живъ лі
ния ближенъ, за това имъ извѣстява цъ
камбана, че и тогазъ безъ *покана*, безъ *трау
летъ* не отиватъ!

Часть втора

Училищата
отъ г. 1830—1878

ГЛАВА VIII.

Старитѣ килии и Взаимнитѣ училища.

Килиитѣ г. 1832—1844. — Дисциплина въ килиитѣ съ своитѣ жестокости — Заплата на старитѣ учители — *Взаимнитѣ училища* год. 1845 — Подробно описание на обстановката и пособията въ взаимнитѣ училища: главното седалище, чинове телеграфи, песочници, полукрѫзи, таблици и показувалки. Управлението на взаимнитѣ училища, учитель, иподидаскалосъ (подучитель), главни надзиратели, показователи и двѣрници — Дисциплината въ взаимнитѣ училища, рѣдъ въ взаимнитѣ училища, прѣдъ обядъ, слѣдъ обядъ, вечеръ; наказания на ученицитѣ — благочинието на ученицитѣ отъ училището до у дома имъ — ученически пособия; показовалка, тенекия и плака за писване, хартия, пера, дивитъ, спарта (линия), вмѣсто моливъ и сушилка.

ГЛАВА IX.

Наказания и награди.

Прѣдговоръ. —*Наказания жестоки*: фалангата, почерньоване и заплюване.—Наказания обикновени: биене съ пръчка, исправене правъ, на коленѣ, въ затворъ. — *Награди*: прѣдговоръ—кавалярии, мѫзди — награди или подаръци на учителитѣ отъ страна на родителитѣ: подаръци обикновени, частни. — Злоупотребение съ подаръцитѣ. — Нуждата отъ годишни испити въ взаимнитѣ училища. — Описания на испитанието въ Шуменското взаимноучително, славянобългарско училище год. 1846 Августъ 11-и — Взаимнитѣ училища въ опадъкъ. — Ланкастерската метода на скончанието си. — Отдѣления — Новата *звучна* метода въ началото си. — Възтържествуване на звучната метода год. 1875. Р. М. Рачевъ прьвъ педагогъ.

ГЛАВА X.

Класнитѣ училища.

Прѣдговоръ — Документъ по първитѣ класни училища 1848—58 -- Прѣдоготвителенъ класъ — Документъ отъ 1860

по управлението и дисциплината въ класнитѣ училища: „Длъжностьта на учителитѣ, на ученицитѣ и наказания за прѣстъпленията имъ“ — „Длъжноститѣ на училищнитѣ настоятели“ — Годишни изпити въ класнитѣ училища — Тържествени раздавания награди на ученицитѣ — Къмъ тържествата: пѣснопѣния, прѣставления, декламации—Благотворното влияние на църковноучилищнитѣ проповѣди (рѣчи или слова).

ГЛАВА XI.

Прѣвъ учителски съборъ год. 1873.

Изработване уставъ по длъжноститѣ на градскитѣ и селски училищни настоятели, учители и родители — затруднение въ дѣйствие „уставътъ“ въ селскитѣ училища — „Ревизори“ безъ възнаграждение — усърдна готовность на градскитѣ учители за прилагане устава по селата — посѣщение отъ градскитѣ учители годишнитѣ селски испити.

ГЛАВА XII.

Трима народни учители.

Кратко очертание по учителската дѣятелность на учителитѣ: Савва Ил. Доброплодни, Савва Вълчевъ Филаретовъ и Добри П. Войниковъ. — Една изъ многото *рѣчи* (слова или проповѣдь) съставени отъ учителя Д. П. Войниковъ.

ГЛАВА VIII.

Първитѣ училища и тѣхната обстановка.

Първитѣ помѣщения за ученици бѣха както обикненитѣ тогива кжщя: тѣхъ наричаха *килии*. Сжщи илищни здания започнаха да се строятъ отъ год. 40 на сетнѣ. Първитѣ училищни здания се нариха *Взаимни училища*.

Килии. Послѣдната килия въ гр. Шуменъ бѣ но старо здание, което сжществува до год. 1848. ва здание бѣ общинско, църковно. Килията бѣ двоежна, съ низки тавани, съ много малки прозорци. Въ лния етажъ имаше огнище, тукъ учеха ученицитѣ мѣ край огъня, а лѣтѣ излизаха на горния етажъ. икаква училищна обстановка или пособия не сжщевуваха въ килиитѣ: нито столове, нито маси, нито нове, нито нищо такова. За столове служеха малтѣ постилчици, които всѣки ученикъ бѣ длъженъ си ги достави отъ дома и да ги подлага отдолу си. тѣхъ сѣдяха плоскомъ. За маса служаше дѣсното лѣно на ученикътъ. Подигни колѣното си, постави него дъска или дебела мукава, гуди хартия на нея пиши. На учителя мѣстото бѣ въ кжта. Той сѣдѣ така сжщо плоскомъ на меча или вълча кожа. Отчнитѣ пособия, отъ които всѣки ученикъ треперѣше, ха: снопъ пръчки до учителя и *фалангата* закачезадъ вратата. Учащитѣ ги наричаха *даскалчета*, а ителя *даскалъ*. Ученици се приемаха въ килиитѣ зрастни отъ 12 години на горѣ, и само тия, които ха въ сила да заплащатъ отъ 1 грошъ до 60 пари емѣсечно на учителя; и това му бѣ всичката заплата.

Дисциплина. Въ старитѣ училища, наречени *ки-и* год. 1830—45 училищната дисциплина е била

такава, каквато я имало у еснафскитѣ работилници. Тамъ чиракътъ е билъ подъ властьта на майстора си, безъ ни най-малко да иматъ намѣса родителитѣ: масторътъ ще учи чиракътъ съ сички строгости, ще го наказва, а най-главното наказание е било бой съ *фаланга*, *) додѣто го изучи. Чиракъкъ е билъ длъженъ безусловно да се покорява на мастора си, да го слуша, дори да трепере отъ него и прѣдъ него. Строгоститѣ въ килията сѫ били още по-голѣми. Единъ масторъ ще има не по-вече отъ 5 – 6 чираци, а единъ даскалъ най малко 50 – 60 даскалчета. Отпослѣ въ новитѣ взаимни училища и до 200 250. Прочее, за да може единъ самъ човѣкъ да управлява толкова дѣца, нужни сѫ били по-голѣми строгости. За поддържане що-годѣ редъ, тишина, послушание въ училището първото и главно срѣдство е било *соиата*, *пръчката*, *фалангата*, наказания, които по-долу ще опишемъ. Дисциплината вѫтрѣ и вънъ отъ училището се е състояла въ тия: кога трѣба да се чете съ високъ гласъ, кога трѣба да се мълчи, въ врѣме на писане, числение, и когато учительтъ испитва единъ по единъ ученицитѣ си, ще бѫде такава тишина, щото и кашленето бѣ забранено. Когато ще се яде хлѣбъ (първитѣ ученици до год. 1850 безъ друго бѣха длъжни да си носятъ хлѣбъ, ястие въ училището, тамъ да обѣдватъ, иначе трѣбваше цѣлъ денъ да гладуватъ), не можеше да има глъчка, само ще се чува млѣскане на устата; кога трѣбаше да спять (слѣдъ обѣдъ игра, лудувания не се позволѣваха), то спи имъ се не спи, насила трѣбаше да мижатъ. Вънъ отъ училището, ще си отиватъ благочино до у дома си, подъ надзора на опрѣдѣлени пѫтни надзиратели. Кого какъ срѣщнатъ старецъ, учитель, свещеникъ ще си снематъ шапкитѣ и ще се покланятъ. За прѣстѫпленията оставаше на учителя да наказва както иска, и колкото иска.

---

*) За фалангата ще говоримъ по натататъкъ.

Жестокоститѣ на калфитѣ. Отреденитѣ отъ учителя надзиратели, главни, или както въ начало ги наричаха *калфи*, за надгледване ученицитѣ, бѣха още по строги, по немилостиви отъ своитѣ учители. Тѣхнитѣ жестокости се укротяваха само съ даване подаръци отъ ученицитѣ отъ страна на родителитѣ имъ. Горко на оня ученикъ, който бѣше буденъ, той трѣбаше да истърпява отъ надзирателя най-жестоки наказания, колкото и да бѣ смиренъ. Въ отсѫтствието на учителя (а това биваше често: учительтъ ще иди да си купи дърва, мѣсо, или по друга работа, оставеше за свой намѣстникъ надзирателя), щомъ изпадналия въ немилость ученикъ се помръднеше, ще го извади на срѣдъ, ще го постави на колѣнѣ, а за да бѫде още по болезнено, по чувствително наказанието, ще подложи на колѣнѣтѣ му камъчки; ако това наказание не истърпи, ще го исправи правъ, ще му отвори устата, ще гуди клѣчка между горнитѣ и долнитѣ му зѫби, за да стои съ зинали уста срѣщу ученицитѣ. По пладнѣ, кога трѣба да спятъ, ще постави камъчка на челото му, мръдни ли се нещастния отъ ухапване на нѣкоя муха, свали ли камъчката, то надзирательтъ ще го дигне и ще го накаже да стои на единъ кракъ, додѣто другитѣ спятъ. Клѣтия мѫченикъ, той неможеше, не смѣеше никому да се оплаче нито на учителя си, но дори и на родителитѣ си. Неговитѣ оплаквания му докарваха още по строги прѣслѣдвания, още по-жестоки наказания. Тия своеволия на надзирателитѣ се продължаваха дори до 1860 г., ако и въ малки размѣри.

Взаимниучилища. Тѣ бѣхя здания нарочно съсиждани за училища. Тѣ се зидѣха по образеца на Габровското първо Българско взаимноучилище. Навредомъ по градищата бѣ формата имъ еднаква. За планътъ на Шуменското взаимноучилище е билъ изпратенъ нарочно въ Габрово учительтъ Никола Икономовъ, Раз-

градчанинъ. *) Взаимнитѣ училища бѣха отлични отъ другитѣ здания по формата си. Тѣхната обстановка, тѣхния редъ бѣ невидело и нечуто нѣщо и чудо до захласвание за тогивашнитѣ врѣмена. Мнозина къ днешнитѣ врѣмена сж ги описвали, но не сполучливо. Азъ ще ги опиша така, както ги заварихъ, като ученикъ год. 1848—53 и въ които съмъ практикувалъ, като учителъ, год. 1857—1870.

Взаимнатѣ училища имаха прѣдългowата форма отъ 12 до 20 метра дължина, отъ 6—8 ширина. Имали три отдѣлки: сжщото взаимно училище въ срѣдата съ най просторно помѣщение; на западъ една отдѣлка наречена *прѣдворие*, дѣто се приемаха дѣца отъ 5-6 години. Прѣдворието служеше като забавачница; тукъ като изучваха азбуката, постжпваха въ взаимното училище. На истокъ бѣ третата отдѣкка издигната по на високо, служеше за стая на учителя. Взаимното училище се освѣтляваше отъ кждѣ югъ съ много прозорци, единъ до другъ.

Обстановка и пособия въ взаимнитѣ училища. Тѣ сж биле: чинове съ приложенитѣ до тѣхъ *телеграфи*, *полукржзи*, *показувалки и главно сѣдалище.*

Чинове или сѣдалища на ученицитѣ. Тѣ обземаха почти цѣлото срѣдище на взаимното училище. Околовржсть отъ тѣхъ до стѣнитѣ оставаше 1—1½ метръ празно мѣсто за полукржзитѣ и за пжть и за обиколка на ученицитѣ. Растоянието отъ единъ чинъ до другъ бѣ толкова, колкото да се побере и мине единъ ученикъ напрѣки; тѣ приличаха много на днешнитѣ чинове, само че бѣха вковани яката въ долния потонъ безъ ни най малко да се помръднатъ. Тѣ имаха дължина отъ 4—6 метра, въ които се побираха едно до друго притиснати 12 до 16 ученика. На края на всѣки чинъ, на сѣверната страна, бѣ закована цѣла оградена дъска, на горния край изрѣзана

*) Даскалъ Никола, издателъ на първия учебникъ *землеописание*, отпослѣ священикъ въ Разградъ, дѣто се и помина.

полукрѫгло. Тая дъска имаше височина до 2 метра; на горния ѝ край бѣ закована закачалка за покачвание таблица. Задъ тая дъска, въ желѣзно крѫжило бѣ втикната дебела огладена върлина, която да може да се върти лѣсно, тя бѣ наддадена около половинъ метъръ отгоръ дъската. На горния край на тая върлина бѣ прикована кръстовата дъсчица, на дължина 25 см., а на широчина 20 см., облепена съ бѣла хартия, а околовръсть пѫстра, отъ едната страна на дъсчицата бѣ написано съ едри букви *чинъ первий, чинъ вторий, третий*, което означава редътъ или числото на чиноветѣ, отъ другата страна — думата *исправи*. Тоя снарядъ се наричаше *телеграфъ*. Една върлина, подобна на телеграфъ, стърчеше най на долния чинъ на южната му страна, право срѣщо училищната врата; горѣ на кръстоватата дъсчица на тая върлина бѣ написана отъ едната страна славянското от, а отъ другата — Д; първата буква означава думата *отиде* а другата буква думата *дойде*. Който ученикъ имаше нужда да иде повънъ, той ще обърне телеграфа съ буквата отъ къмъ учениците, а когато се завърне, ще обърне буквата Д. Разбира се, че при едно множество ученици тоя телеграфъ постоянно се въртѣше и по нѣколко ученика прѣсилени отъ нужда се държаха яката у тая върлина, за де не допустнатъ другъ да ги прѣдвари. Най голѣмитѣ смущения ставаха при тоя телеграфъ. Чиноветѣ се дѣляха на чинове за пѣсочници, за — писвание на плочи, за писвание на хартия. *Пѣсочницитѣ* обземаха 2 чина: тѣ се различаваха отъ другитѣ чинове по това, че горницата имъ не бѣ полегата, а равна хоризонтална, отъ двѣтѣ страни на хоризонталната широка дъска бѣше прикованъ околовръсть до 4 см. первазъ или крѫжило, което пазеше посипания пѣсъкъ на равната дъска да не се разсипва долу. Посипания пѣсъкъ по цѣлата наречена пѣсочница се уравняваше съ една дъсчица, наречена *гребло*, или стъргало, отъ едина край до другия

така гладко, щото да може да се пише съ пръстъ по пѣсъкътъ. Чиноветѣ за пѣсочницата бѣха най на долния край къмъ изтокъ. Задъ тѣхъ идѣха чиноветѣ за писване съ плаки; на тия чинове бѣха приковани толкова плаки, колкото ученици трѣбаше да сѣдятъ, за да пишатъ. Подъ тия чинове близо до телеграфа имаше малко сжндже, наречено *чекмеджже*, въ което се пазѣха камаченитѣ писалки, наречени *плакени калеми* и се раздаваха на ученицитѣ само тогива, когато трѣбаше да пишатъ на плака. Плакитѣ се купуваха отъ общината: ученикъ, който счупѣше плаката си, послѣ трѣбаше самъ да си я купи. Ученицитѣ, слѣдъ като се научаха да пишатъ азбуката на пѣсочницата, прѣминуваха въ чинове за писване на плака; тукъ като изучаха писването на срички, прѣминуваха въ чиноветѣ за писване на хартия. *Полукржзитѣ*. Тѣ бѣха отъ полукржгло желѣзо, 2 см. дебело, доста прилични на привезлото на мѣдника, двата края вковани съ брънка (дюкме) у стѣната, така щото да можеше полукржга да се върти на горѣ и на долу; въ срѣдата на полукржга имаше прокарано желѣзо на такава височина, на каквато височина бѣ покаченъ полукржга у стѣната (до 74 см.). Когато не трѣбаха полукржзитѣ, спускаха се долу, като се уравняваха съ стѣната, а когато трѣбаше да послужатъ, издигаха се и подпираха се на срѣдното желѣзо. Околовржстъ полукржга можаха да се наредятъ отъ 8—10 ученика. Вжтрѣ въ полукржга бѣ мѣстото на показователя. Единъ полукржгъ обемаше мѣсто на стѣната около единъ метръ. Отъ единъ полукржгъ до другъ имаше разстояние около 75 см. Въ нашето училище имаше 24 полукржга.

Таблици и показувалки. На срѣща всѣки единъ полукржгъ на стѣната имаше по двѣ окачалки, едната за таблицата, другата за показувалката. Таблицата бѣ направена отъ дъска съ кржжило толкова голѣма, колкото бѣха тогивашнитѣ напечатани листа отъ

взаимноучилишнитѣ таблици — (40 с. м. високи и 20 с. м. широки). Кржжилото на таблицитѣ бѣ направено така, щото да се отваря и затваря, да може да притиска околовръстъ листа отъ печатаната таблица. Щомъ една таблица изучваха ученицитѣ, трѣбаше да се извади листа и да се промѣни съ по горния нумеръ на друга таблица. Първитѣ печатани таблици бѣха дѣло на благодѣтелитѣ на Габровското училище Априловъ и Палаузовъ. Съставительтъ имъ бѣ *Иеромонахъ Неофитъ Рилски.* Тѣ бѣха печатани въ Букурещъ на дебела хартия съ едри църковни букви. Съдържаха азбуката, слогове, срички, изрѣчения, кратки нравоучителни разкази и четиретѣхъ прости дѣйствия отъ Аритметиката. Тѣ бѣха на брой около 66 листа. Слѣдъ тѣхъ отпечата С. И. Доброплодни други, но не сполучливо, тѣ бѣха съ дребни букви до 100 листа, съ много излишно съдържание. Най-послѣднитѣ прѣзъ година 1858 бѣха отпечатани отъ Хр. Дановъ, много по сполучливи отъ първитѣ. Тия таблици бѣха едничкото и главно пособие за ученицитѣ. Никакви буквари или учебници нѣмаше въ взаимното училище: едно, защото таквиато не сжществуваха, и друго, че не имъ се чувствуваше нуждата.

Показувалкитѣ на длъжъ до 75 с. м. бѣха дръвчета издѣлани на стругъ, долу малко дебели, въ видъ на дръжка, а на горния край тънки, за да може да се показва буквата на таблицата. Показувалката бѣ достояние само на показувателя.

Главно сѣдалище. То бѣ извишено мѣсто около 3 метра на истокъ, на равно съ горния етажъ на учителската стая. Сѣдалището обемаше едно пространство на длъжъ, споредъ широчината на училището, а на ширъ около 2 метра. Долу подъ това сѣдалище бѣ затворътъ или тъмницата за виновати ученици. Прѣдъ това сѣдалище, срѣщу ученицитѣ, бѣ звънецъ. На истокъ икона съ образътъ: *сшествието на свѧтаго духа* (по послѣ се замѣни съ ликоветѣ на свѣтитѣ

Кирила и Методия); прѣдъ свѣтицата окачено кандило, което се палѣше срѣщу всѣка недѣля и праздникъ. По долу отъ иконата, отъ дѣсно висѣха красивитѣ *кавалари* *) за радость и насърдчение на добритѣ ученици, а отъ лѣво висѣха грознитѣ черни дъсчици за страхъ и наказание на лошитѣ ученици. На това сѣдалище не бѣ позволено другъ да се въскачва, освѣнъ учительтъ, подучительтъ и главнитѣ надзиратели. Отъ тукъ се управляваше цѣлото взаимно училище.

Управлението на взаимнитѣ училища.

Главния непосрѣдственъ управитель на взаимното училище бѣ наречения *главенъ учитель*; неговия посрѣдственъ помошникъ бѣ така нареченията *иподидаскалосъ* или подучитель, който въ случай на малки и голѣми отсѫтствия замѣстѣше главния учитель. Тѣхната власть бѣ неограничена (въ първитѣ години нѣмаше още училищни настоятели). Учителитѣ или стояха на сѣдалището, или се разхождаха тежко, тежко изъ училището по между ученицитѣ, като наблюдаваха по възможность всичкитѣ дѣйствия на показувателитѣ и надзирателитѣ.

Главни надзиратели. Тѣ бѣха като помощници на учителитѣ, като тѣхъ бѣха и *поднадзирательтъ*, *главния двърникъ*, *малкия двърникъ* и нужното число *показватели;* всички тия се смѣняваха всѣки день.

Главни надзиратель. Той се назначаваше направо отъ учителитѣ; трѣбаше да бѫде до нѣкждѣ възрастенъ и укоконенъ, освѣнъ тия той трѣбаше да бѫде гласовитъ за нужнитѣ възгласи, а главно да знае имената на всичкитѣ ученици (около 250 до 300 ученици), при тия да знае да изговаря и нужнитѣ молитви. Главниятъ надзиратель цѣлъ день трѣбаше да

*) За *кавалариитѣ* и *чернитѣ дъски* ще се говори въ отдѣлътъ за *награди и наказания.*

стои на високото сѣдалище, прѣдъ него стояха 3—4 плаки съ заглавия: *безчиникъ*, *непокорливъ*, *невнимателенъ*, *небрѣжливъ*, *лъжецъ*, *крадецъ*, *блъдословецъ*, *нечистъ*, *забавникъ*. Виновния ученикъ ще го възгласи главниятъ надзирателъ на всеослишание и ще го запиши въ плаката подъ заглавието, дѣто му се стои. Нетърпимиятъ ученикъ съ безчинието си, по заповѣдь на главни надзирателъ, поднадзирательтъ ще го издърпа изъ чинътъ на вънъ и ще го прѣдложи на учителя за наказание, или ще го постави на колѣнѣ. *Поднадзирательтъ* се избираше отъ главния надзиратель. Неговата длъжчость бѣ да ходи изъ училището съ плака въ ръцѣтѣ, въ която да вписва безчиницитѣ, наблюдаваше надъ показувателитѣ, дали тѣ показватъ правилно или криво.

Показувателитѣ. Тѣ се избираха отъ главния надзиратель. Показувательтъ не можеше да бъде отъ същия си чинъ, но той се избираше отъ по горниятъ; нѣговото мѣсто бѣ, въ врѣме на писание да стои на чело близо до телеграфа, отъ гдѣто да възглася, отъ покачената до него таблица, букви или срички, които трѣбаше да пишатъ подвѣдомственитѣ негови съученици въ чинътъ, а въ врѣме на четене, той —показувательтъ трѣбаше да стои вътрѣ въ полукръга и съ показвалката да показва на другитѣ печатаното въ таблицата. Още длъжностьта на показувателитѣ бѣ, да управляватъ телеграфитѣ по възгласа на главния надзиратель, да ставатъ и да приглѣдватъ и поправятъ писаното отъ ученицитѣ, небрѣжливитѣ, невнимателнитѣ да изваждатъ вънъ отъ чина за наказания, също и при четене да испитватъ ученицитѣ: прилѣжнитѣ да поставятъ на *първо* мѣсто, а небрѣжливитѣ да ги понижаватъ на *долно* мѣсто.

Двѣрницитѣ. На главния двѣрникъ особитата специялна длъжность бѣше да стои цѣлъ день до входнитѣ врата на училището съ една висока и дебела тояга въ ръка. Щомъ се зададѣше нѣкой вън-

кашенъ посѣтитель — гражданинъ, двѣрникътъ ще прѣпрѣчи на вратата сопата и ще извика съ високъ гласъ: „изволение има ли!“ Учительтъ бѣ длъженъ минутно да отговори „Волно!“ и двѣрникътъ ще си оттегли тоягата въ знакъ, че е позволено на посѣтителя да влѣзе въ училището. Примълчеше ли учительтъ, това бѣ знакъ, че той е занятъ по изпитване ученици, и двѣрникътъ, безъ да снѣме тоягата, обесняваше на посѣтителя причината за непозволението.

Малкия двѣрникъ. Неговата служба бѣше да ходи често въ нужницитѣ и при училищната чушма, за да наблюдава да не се бавятъ ученицитѣ тамъ, но да се връщатъ скоро за да дохожда рѣдъ и за други. Често ще го видите да тътри отъ нужницитѣ ученици съ гащичкитѣ въ ржцѣтѣ имъ и да ги докарва прѣдъ учителя за наказания, защото сѣдели съ часове въ нужницитѣ.

Рѣдъ и дисциплина въ взаимнитѣ училища.

Нѣка по прѣди се знае, че въ взаимнитѣ училища се набираха не по малко отъ 200—250 ученика, разпрѣдѣлени на 18—20 чина и на 20 полукржзи.

Въ взаимнитѣ училища занимания траяха прѣдъ обядъ 3 часа, послѣ обядъ 2 ч. Прѣди обядъ $1^1/_2$ часъ писане, $1^1/_2$ часъ четене. Слѣдъ обядъ 1 часъ числение съ писване на чиноветѣ, 1 часъ — съ учение на таблицитѣ. Главнитѣ надзиратели бѣха длъжни да додатъ въ училището много по рано отъ другитѣ ученици; само на тѣхъ се позволяваше да влѣзатъ въ училището, за да приготвятъ и наредятъ таблицитѣ, да очистятъ плакитѣ и да прибавятъ пѣсъкъ на пѣсочницитѣ. Въ това врѣме ученицитѣ започватъ да дохождатъ: лѣтѣ се прибираха въ училищния дворъ а зимѣ — се тъпчеха въ прѣдворието. За влизане въ училището се даваше знакъ съ ударене на звънеца

удрѣше ли първия звънецъ, това бѣ знакъ за влизане ученицитѣ въ училището. Въ тѣхъ врѣмена лѣтѣ по вече ученици дохождаха боси, само по богатичкитѣ обути; зименъ день по вечето обути съ ботуши. На влизане трѣбаше да остържатъ калътъ отъ обущата си и така да влизатъ въ училището, нъ при всички тия, чистината не можаше да бѫде запазена. Вътрѣ до училишнитѣ врата, зименъ день, се натрупваше такава камара калъ, щото дъскитѣ не личаха; никога не се миеше училищния потонъ. Влизането на ученицитѣ ставаше мирно, всички се нареждаха околовръсть на училишната стѣна и се закрепяваха; само въ тия минути владѣяше тишина въ училището. Учителитѣ тържествено стояха: главния горѣ на сѣдалището, а подъучительтъ — долу. Въ това врѣме главния надзиратель (отъ миналия день) ударяше звънеца съ възгласъ: н-а-д-з-и-р-а-т-е-л-и д-н-е-ш-н-а-г-о б-л-а-г-о-ч-и-н-н-и-я, (съ подобенъ продължителенъ гласъ биваха всичкитѣ възгласи прѣзъ деня), на този възгласъ излизатъ прѣдназначенитѣ отъ подучителя главни надзиратели, които биватъ най малко двама, ще се искачатъ благочинно горѣ при звънеца, ще занематъ мѣстото на досегашнитѣ, които съ едно благочиние слизатъ долу и си отиватъ въ рѣдоветѣ си. Слѣдъ това новия главни надзиратель ще извади *каталога* — книга съ имената на всички, и ще захване да възглася име по име всички ученици, присѫтствующия ще отговори „здѣ„! а за неприсѫствующия ще отговори този, който е до него: „нѣстъ“! Главния надзиратель ще забѣлѣжи отсѫствующитѣ. Възгласъ „Испитание чистоти“! (Трѣба да се забѣлежи, че всѣки единъ възгласъ се придружава и съ ударение на звънеца). Слѣдъ възгласа „испитание чистоти“, ще слѣзатъ двамата надзиратели и ще почнатъ отъ двата края на нарeдѣнитѣ около стѣната ученици да прѣглѣдватъ всѣкиго едного чистотата му. Това ставаше така: ученикътъ ще си простре двѣтѣ

ржцѣ, ще се прѣглѣдатъ ноктитѣ му, дали сж обрѣзани, или не, ще се прѣгледа косата му, счесана ли е, умитъ ли е, облѣклото му чисто ли е, да не е разгърденъ, нозѣтѣ му ако сж боси, умити ли сж, ако сж обути да не сж кални обущята, и слѣдъ това ще го накара да се завърти около себе си, за да прѣглѣда и отъ задъ чистината на дрѣхитѣ му. Нечиститѣ ще ги оттеглятъ отъ рѣда, на които подъ учительтъ ще удари по 2 прѫчки прѣзъ ржцѣтѣ. Наказанието по ржцѣтѣ ставаше така: ще си простре виноватия едната си ржка, ще го шибне учительтъ по дланьта съ прѫчката, послѣ и другата. Възгласъ „Показователь писание“! и назначенитѣ показователи съ двѣ крачки напрѣдъ ще се отдѣлятъ отъ рѣдоветѣ си. При ударенето на звънеца, показователитѣ направятъ една обиколка около чиноветѣ и се застояватъ отъ лѣва страна на чиноветѣ. При възгласътъ „Съврѣмено“! показователитѣ едноврѣмено влизатъ въ чиноветѣ си и се въскачватъ горѣ на сѣдалището на чина близо до телеграфътъ, като обращатъ телеграфа съ означението нумерътъ срѣщу ученицитѣ. Възгласъ „Раздѣление въ чиновъ“! тръгватъ рѣдовно ученицитѣ и, слѣдъ една обиколка, влиза всѣки въ своя чинъ, като се обръщатъ съ лице къмъ истокъ. Слѣдъ възгласътъ „Внимайте!“, „Шапкитѣ долу“, изчита се отредената молитва, слѣдъ нея при първо ударене на звънеца прѣмятватъ всички единия си кракъ въ стола, на втория звънецъ — другия, на третия — сѣдатъ. При възгласътъ „Ржцѣтѣ на колѣнѣтѣ“! „Показователи--писалкитѣ!“ показователитѣ раздаватъ плакенитѣ калеми на ученицитѣ и, при друго ударение на звънеца, всички показователи изведнажъ се връщатъ на мѣстата си. При възгласътъ „Първаго чина начните!“ започватъ се сега възгласитѣ на показователитѣ отъ най горния чинъ така: „Внимайте!“ пишете думата многосложна *человѣколюбие*: че-е-че, ле-о-ло, ве-ѣ-вѣ, ке-о-ко, ле-ю-лю, бе и-би, е *человѣколюбие*. Слѣдъ

него другия показователь възгласяя сжщото, съ разлика на думи *трисложни*, *двоесложни*, *едносложни* дори до пѣсочницитѣ. Слѣдъ тия постояни възгласи и писвания (продължение на 1 часъ) главния съ знакъ на звънеца ще възгласи: „Изправи!" тозъ часъ показователитѣ ще обърнатъ телеграфитѣ съ думата *сирави*, ще станатъ и ще прѣгледатъ на ученицитѣ писаното да ли е право споредъ възгласътъ: невнимателнитѣ ще извадятъ вънъ отъ чина за наказание. Както при раздаване писалкитѣ тъй и сега показователитѣ стоятъ на край чинътъ и, щомъ се даде гласъ и знакъ „съврѣмено!" тогива отиватъ на мѣстата си до телеграфа. Иди рѣдътъ за четене: възгласъ: „Внимайте!" и ставатъ всички отъ чиноветѣ си и, при възгласъ „Показователи четение!" излизатъ сжщитѣ показователи отъ чиноветѣ си и слѣдъ една обиколка спиратъ се всѣки до полукржга си: на първия звънецъ се отваря полукржга, на втория влизатъ — вътрѣ вь полукржга, на третия — съ възгласъ „Показователи показувалкитѣ!" зематъ на ржка показувалкитѣ. Съ възгласъ: „Раздѣление домовъ!" излизатъ ученицитѣ отъ столоветѣ и, слѣдъ обиколката, нарѣждатъ се около извѣстнитѣ си полукржзи. Възгласъ: „Четение начвите!" „Първий образъ!" На възгласъ „Първий образъ", който трае $^1/_3$ отъ часа, се повдига най голѣмата врѣва въ училището. Показувательтъ изговаря и показва дума по дума, или слогъ по слогъ, отъ таблицата, и всичкитѣ ученици около полукржга съ високъ гласъ изговарятъ показаното отъ показовательтъ. На „Вторий образъ!", който се възглася съ звънеца, показовательтъ изпитва и поправя; на „Третий образъ", безъ да поправя, само испитва; а испитванието става така: показовательтъ посочва съ показувалката една дума, или сричка на първия ученикъ, ако той не отговори добрѣ, а отговори втория или третия, той минува на първото мѣсто и се нарича *игрвъ*, а лѣнивитѣ оставатъ кждѣ краятъ. До свършването на третия

образъ, който ученикъ остане най на края, нарича се *послѣденъ.* Съ възгласъ „Съвсѣмъ!“ съ ударването на зълнеца прѣкъсва се четенето. Единъ шумъ се повдига отъ тракане-свиване на полукрѫзитѣ и отеглюване ученицитѣ край стѣната. При възлгасътъ „Първи“ ще излѣзатъ първитѣ, които ще се възнаградятъ съ една *мъзда* *). Съ възгасътъ „Послѣдни!“ излизатъ послѣднитѣ, които се наказватъ съ двѣ пръчки отъ учителя. Подиръ това послѣдва молитва.

За обядъ. Обядването ставаше въ училището. Всѣкой бѣ дълженъ да си носи хлѣбъ и ястие, отъ това въздухътъ въ училището особено зимѣ бѣ нетърпимъ. Слѣдъ обядъ „числение“ ставаше пакъ по сѫщи редъ, разликата бѣ въ това, че по писванието възгласитѣ биваха много по продължителни, така например: показователитѣ викатъ „Внимайте!“ Пишете събираемитѣ числа 15+67=7 въ рѣда на еденицитѣ, 6 въ рѣда на десетицитѣ, 5 въ рѣда на стотицитѣ и 1 въ рѣда на хилядитѣ.“ И слѣдъ като искаже 3—4 числа събираеми, ще възгласи: „И отдолу теглѣте права линия и намерете сумата!“

Дисциплината. Думата дисциплина въ тѣзи врѣмена бѣ неизвѣстна. Никаква дисциплина или рѣдъ нѣмаше въ тия взаимни училища, па и не бѣ възможно да има. Въ врѣмето на писането сѫществуваше до нѣкждѣ тишина, въ това врѣме учительтъ и помощникътъ му можеха спокойно да се расхожцатъ съ пръчка въ ржка и да прѣгледватъ ученицитѣ дали писватъ правилно, чисто или небрѣжливо. На небрѣжливия учительтъ ще му пообтѣгне ухото, или ще му лепне една хубава плесница, отъ което му свѣтваха очитѣ четри, за да види и си поправи писаното. Най голѣмата безредица и неразбория се повдигаше въ врѣме на четенето по полукрѫзитѣ: кой показва, кой чете не бѣ познато. Ако нѣкой ученикъ не глѣда въ таблицата, показовательтъ пухъ! по главата съ дебелия

*) За *мъздитѣ* ще се говори въ отдѣлътъ „награди“.

показовалецъ. Отъ всичкитѣ полукржзи излизаха разнообразни гласове, а главния надзиратель отъ високото сѣдалище почти ежеминутно възгласяше имената на немирнитѣ: „Иванъ Петковъ-безчиникъ! Георги Стояновъ-невнимателенъ! Димитръ Петровъ-развращенъ!“ И всички тия ги вписваше въ плаката. Ето че се показалъ нѣкой посѣтитель, главния двѣрникъ надава още по силенъ гласъ, за да се чуе отъ учителя, „изволение има ли!“ Нуждающитѣ се да излѣзатъ навънъ се присноваватъ отъ единиятъ край до другия. По мѣжду тая врява изобилния прахъ се издига до толкова, щото главния надзиратель отъ сѣдалището едва може да распознае ученикътъ на горния край Нещастниятъ учитель или ще си подаде главата прѣзъ прозореца на вънъ за да подиша чистъ въздухъ, или ще се вмжкне въ училищната си стая за да си почине; но и тукъ го не здържа: въ малкото негово отсжствие глъчката се издига още по на високо. Слиза пакъ долу, удари пръчката си у стола и приплющяването ѝ даваше знакъ за неговото присжтствие, но и това не бѣ достатъчно за уталожване на шумътъ: издига пръчката и наслагва нѣколко ученика по гърбоветѣ, по очитѣ, при което много пжти си истеглятъ и невинитѣ, и съ това се въдворява за малко тишината. Всичко се привършва съ възгласътъ „Съвсѣмъ!“ (думата съвсѣмъ означава прѣставане отъ училишнитѣ занятия). На вечеря, слѣдъ като се наредятъ сичкитѣ ученици край стѣната, захващатъ се наказанията. Въ това врѣме бива тишината голѣма, а страхътъ у ученицитѣ още по голѣмъ. Ако ги добрѣ прѣгледашъ, по-вечето треператъ, нѣкои си отъ по-малкитѣ и поумокрюватъ гащичкитѣ си. Захваща сега да възгласява главния отъ горѣ: „безчиници!“ и нарежда нѣколко имена; по това „непокорливи!“ други имена; най-послѣ „развращени и блѣдословци!“ Сѣки, който си чюе името, трѣба да излѣзе отъ реда си. Като се свърши списъкътъ на виновницитѣ, захваща сега учи-

тельтъ, или помощникътъ наказанията: на *безчиницитѣ* по 2 пржчки презъ ржцѣтѣ, на *непокорливитѣ* по 4 —, на *развращенитѣ* по колкото вече види за добрѣ по задницата; нѣма питане, нѣма испитване; че то не сж единъ, двама, цѣла върволица 60 — 70 ученика; често на учительтъ умаляваше ржката отъ да бие, че за питане, и за оправдание оставаше ли врѣме? И ето ти едни си духатъ зачервенитѣ ржцѣ и скимисгатъ, други ги триятъ по хладната стѣна, трети си държатъ нажуленаta задница, едни хлѣнчатъ, други се мжчатъ да покажатъ мжжество, като се напрѣгатъ и напжватъ да не пускатъ сълзи или гласъ, а други отъ много болѣжки съ гласъ реватъ. Като се прѣвършатъ тия *обикновени* наказания, главния надзиратель за послѣденъ пжть възгласява „Поидете си съ благочиние“! Слѣдъ тоя възгласъ ученицитѣ единъ по единъ сж длъжни на излизане да се поклонятъ или на учительтъ си, или на горнето сѣдалище. И горкитѣ, кой плачешкомъ, кой съ подути ржцѣ, кой съ зачервени уши, волею и неволею, трѣба да се поклонятъ на учителя си, или на сѣдалището му.

Дисциплината при отиването у дома си. Ученицитѣ си иматъ опрѣделени махленски надзиратели за въ пжть, наречени „надзиратели внѣшняго благочиния“. При излизане ученицитѣ изъ училището, всѣки единъ ще иди при своятъ надзиратель, който ще ги нарѣди на редъ и ще ги поведе мирно изъ пжтьтъ за у дома. По заповѣдь на учителя, ученицитѣ съ никакво вънкашно момче изъ пжтя не могатъ да иматъ работа, никаква глъчка по между имъ не трѣба да има, ако срѣшнать старъ гражданинъ, свещено лице ще му се покланятъ, и по тоя редъ надзирательтъ ги пази, до дѣто ги заведе до у дома имъ. Непослушнитѣ надзирательтъ записва и ги прѣдставя за наказание на утрешния день.

Първоначалнитѣ ученически пособия.

До година 1830 – 40 първото и главно пособие за единъ първоначаленъ ученикъ бѣ *плешката* (говежди): тя и за букварь, тя и за писване, тя и за смѣтане. Тая плешка бѣ дълженъ да я достави бащата на ученика, да я очисти, остържи, оглади така, щото костьта да стане бѣла и гладка. Съ тая плешка въ ржка, и съ торбичка на рамо, ученикътъ, водимъ отъ ученолюбивия си родитель, ще се прѣдстави прѣдъ учителя. Учительтъ ще поеме плешката, ще извади дивитътъ си, и изъ него орелчето перо, ще напише на плешката съ гъсто, черно мастило, цѣлата азбука, и ще подаде плешката на новия си ученикъ съ наставления, да я държи отдолу за оголчестата долница на кокала, да не пипа буквитѣ съ пръстъ, но съ показувалка, замъ да не се уваля плешката и да се заличатъ буквитѣ. А тая плешка си имаше свойта добрина и икономия: щомъ се позаличаха написанитѣ букви, или пъкъ трѣбаше да се промѣни матимата (урокътъ), ще се умие, или поостържи добрѣ, и ето ти я пакъ чиста и готова за употребление.

Показувалката бѣ една хубава удялана дрянова клечка до една педя дълга, долу остра, и на горѣ държилото испъстрено, като машинска прѣлца (хурка).

Слѣдъ плешката влѣзе въ употребение *тенекията*, по която тоже можеше да се пише съ орелчето перо и лесно да се зачистя и пакъ да се пише. Тя се употрѣбяваше само за ракамъ (смѣтане), нея си купуваха по прокопсанитѣ (поизучени) даскалчета.

Слѣдъ тенекията дохожда *хартията* въ първобитного си качество: необработена още, дебела, грапава, щото днесъ не би можалъ писецъ, съ сегашнитѣ желѣзни пера, да напише една дума. Тая хартия наричаха *пенжере кехадж* (книга за закнижване прозорцитѣ зимно врѣме).

Пера. Пера за писване първоначално служаха

орелчитѣ, които само учительтъ можеше да подрѣзва. И тѣ бѣха рѣдкость. Единъ учитель можеше да си служи съ едно орелче перо цѣла година, а единъ свещеникъ — до гробъ. Щомъ влѣзоха въ употрѣбение пачитѣ пера, всѣки вече можеше да си ги има. Въ празниченъ день паткитѣ виждаха и пащаха отъ грижливитѣ ученици, да си доставятъ пера; учительтъ си имаше цѣлъ день работа съ тия пера: ученицитѣ не можаха да си ги подрѣжатъ, та и да можаха да си ги подрѣжатъ, нѣмаха остро ножче, а учительтъ си имаше нарочно за подрѣзване пера наречено *пероножче*.

Но послѣ излѣзе и машинка за подрѣзване пачи пера. Желѣзнитѣ пера се появиха кадѣ 1850 година, и то не въ кутии, както сега, но наредени, зашити едно по едно 12 пера на една шарена корица, отдолу една дръжка; купуваха се отъ $1\ ^1/_2$ до 3 гроша. Ученикътъ трѣбаше да си послужи съ тѣхъ въ течението на цѣла година, т. е. 12 мѣсеца.

Дивитъ или влагалище за пера и мастило.

Дивитътъ бѣ направа отъ пиринчъ, или отъ желта тенекия; състоеше отъ една дълга плоска до 20 с. м. цѣвь съ капачка, въ която се влагаха пачитѣ пера и пероножчето. На горния край на цѣвьта прилѣпено нѣщо като кухъ главулекъ отъ пиринчъ съ капачка, това бѣ влагалище за мастилото, а понеже дивитътъ се носѣше затъкнатъ на пояса, то за да не таи мастилото прѣзъ капачката, пускаха въ мастилото пашкулче отъ коприна или памукъ. Кога да пише ученикътъ, ще пописне перото у напоеното съ мастило пашкулче и то ще си поеме мастило. Дивитътъ бѣ достояние само на учителитѣ и на по първитѣ ученици; той бѣше и нѣщо като гордость за притежателя. Натъкнатъ въ опаса, оставаше главулекътъ му да се желтѣе на вънъ, а до главулекътъ провѣсено желто синжирче, което да се кандилка врѣхъ опасътъ. По долнитѣ ученици си служаха съ прѣстени мастилнички, издѣлие на нашитѣ грънчари, видъ на чашка съ свитъ уста.

Подлисникъ, хараконделъ, плайвасъ. Никакво такова нѣщо нѣмаше до год. 1840/45-та. За да се направи подлисникъ съ черти отъ черно мастило, не би трѣбало твърдѣ много умъ, но да се подложи подъ тогавашната проста, тъмна хартия, не струваше. Първъ пжть, за да може да се пише на прави линии по тая дебела хартия, бѣ изнамѣрено слѣдующето пособие: на една равна изгладена прѣдълговата дъсчица ще се пробиятъ съ шило по двата срѣщуположни края редъ дупчици, една срѣщу друга, на равно растояние една подъ друга, прѣзъ тия дупчици ще се прѣкара дебелъ навощенъ (натритъ съ восъкъ) конецъ обтегнатъ отъ едина край до другия на дъсчицата, така щото да се образуватъ 15 – 20 такива прави конци, както сж днесъ жицитѣ на китарата.

А за да не се движатъ тия конци, ще се полѣятъ съ туткалъ (лѣпило), щото да залѣпнатъ на дъсчицата, така щото, да се образуватъ прави черти и ето ти първобитния подлисникъ. Ще подложишъ тая напрѣчкана съ жицитѣ дъсчица подъ дебелата хартия, ще хлускашъ отгорѣ силно съ ржка додѣто се очертаятъ концитѣ съ испъкнали бръздички надъ хартията и, по това, на тия ржтливи, ще пишешъ, ако не гладко, то поне право. По това доде *сиартата* (линия отъ дъсчица), но тя не би послужила за нищо, (освѣнъ да чертаешъ съ некътъ), ако да не бѣ се измислилъ *куршумъ калеми*, а това бѣ сжщъ куршумъ, олово, чуканъ съ теслата, додѣто стане една прѣдълговата пръчка, ще го подострипгъ и съ него ще *чиздосвашъ*. Но каква радость бѣ за ученицитѣ, когато пакъ измѣжду тѣхъ се появи изобретатель на лѣенето *куршумъ калеми*? А ето какъ ставаше това: ще стопишъ куршумътъ въ едно саханче, ще земешъ единъ масуръ (цѣвь) отъ тънка тръстика, ще очистишъ добрѣ вжтрѣшностьта му, като оставишъ само колѣнцето му да стои на долния краи запушено, и додѣто оловото е течно, ще го излѣешъ въ масуря;

като поистине и затвърдѣе, ще расцѣпишъ масурьтъ, и ето ти че излѣзля изъ него една красива, глатка, бѣла, оловена пръчка, която подостряшъ отъ единия край и си служишъ за чертание, посрѣдствомъ спартата. Слѣдъ това кждѣ година 1850 додоха европейскитѣ хараcондели и по чиста хартия, които, ако и да не бѣха като днешнитѣ, но не бѣха и като до тогивашнитѣ.

Намѣсто **Сушилка или попивателна хартия**. Това пособие излѣзе на скоро. Първоначално писаното на хартия сушаха лѣтѣ на слънцето, а зимѣ срѣщу огъня, или по за скоро посипваха съ пепелъ, или бѣлъ пѣсъкъ, или просто прахъ отъ земята. Черния пѣсъкъ се появи по сетнѣ, той се купуваше, него употрѣбяваха само учителитѣ. Излѣзе и златния нареченъ пѣсъкъ, но той като скъпъ се употрѣбяваше само въ турскитѣ канцеларии.

ГЛАВА IX.

НАКАЗАНИЯ и НАГРАДИ.

И въ старо врѣме учителитѣ, или тъй наречецитѣ по тогивашному — даскали, сж мислѣли и измислювали всѣкакъвъ видъ способи за по успѣшното напрѣдване на ученицитѣ си въ учението, както правятъ и днешнитѣ учители и прочути педагози. Съ тая само разлика, че тогива всѣки единъ отъ „мудрословеснѣйшитѣ" наречени учители, безъ да е имало нито закони, инструкции, нито учителски вѣстници които да ги опжтватъ, тѣ сами бѣха създателитѣ на способи, които сами сж подлагали на опити и прилагали въ дѣйствие.

До годината 1860/65-та, а по нѣкадѣ и до год. 1870-та, единъ отъ най-главнитѣ способи, за по бързото изучване на ученика, е било наказанието, което първоначално (год. 1830/55) е било твърдѣ жестоко,

дори и безчеловѣчно. Днесъ се слави тоя учителъ или педагогъ, който може да измисли най-лекъ начинъ по изучването, по въспитанието на ученицитѣ, а тогива се е славилъ оня учитель, който е билъ способенъ да измислюва всевъзможни дребни, едри наказания, за по голѣмъ успѣхъ, за по добра дисциплина, както вътрѣ въ училището, тъй и вънъ отъ него. Днесъ се почита тоя учитель, който чрѣзъ кротостьта си, сладкодумието си, чрѣзъ своята ревность, прѣданость на званието си, е въ сила да привлѣче обичьта, почитьта, послушанието на ученика, а тогива е билъ на почитъ оня учитель, който чрѣзъ строгостьта си, жестокостьта си е можялъ да сплаши до тамъ ученика, щото да трепери не само отъ погледътъ му, отъ думата му, но дори кога чуе и името му. Тоя способъ като да бѣ удобренъ и отъ самитѣ тогивашни родители, които потвърдяваха това право на учителя. Още въ първия день, когато трѣбаше да заведе единъ баща чедото си въ училището, ще го прѣдаде на учителя съ тия думи: — „нà даскале, давамъ ти сурово мѣсо, да го испечешъ; отъ тебе искамъ само кожа и кокалъ; удряй! когато не слуша, отъ мене изинъ (позволение)". — „Тъй, тъй! ще отговори доброжелателния учитель и въспитатель, пръчката е излѣзла отъ Рай Божий, тамъ дѣто удари тя, трендафилъ цъхва".

И дѣтето слуша и отъ първий часъ затреперва.

Че и обществото бѣ къмъ страната на учителскитѣ жестокости. Ако се случеше нѣкой да се поуплачи другиму, че учительтъ прѣкалилъ съ наказанията, то ще всѣки да му отговори: — „а бе ние имаме по 3—4 въ кѫщи, че не можемъ да имъ додимъ отъ хаку (не сме въ сила да ги усмиримъ), а колко ли единъ даскалъ, който има подъ рѫката си 100—200 дѣца? Додѣто не поудари, непосплаши, то не бива инакъ, тѣ биха се качили на главата му".

Прочее, страхътъ е билъ необходимъ; ако единъ

учитель е искалъ да има ученици мирни, покорни, трѣбаше да му иматъ страхътъ. Не само ученикътъ е трепералъ отъ учительтъ си вътрѣ въ училището, но още и вънъ, по пжтищата, Видишъ ли на улицата че нѣкои дѣца безчинствуватъ, или се каратъ, стигаше да имъ кажешъ, макаръ и на шега: „Даскалътъ иди!“ и тѣ ще се испокриятъ въ миша дупка. Учительтъ бѣ блюститель на благочинието не само въ училището, но и по вънъ.

А едничкото спомагало на тоя спасителенъ способъ сж биле наказанието. Но тъй, като тия наказания бѣха разнообразни, споредъ врѣмето, споредъ грѣшкитѣ и прѣстжпленията, за това тукъ ще ги раздѣлимъ на три главни разрѣда: 1-во жестоки, 2-ро срѣдни, 3-то обикновени.

1-во. Едно отъ най жестокитѣ наказания бѣ *фалангата*, а едно отъ най грознитѣ и отвратителни бѣ *почернюване* лицето на виноватия съ мастило, и заплюване отъ съученицитѣ му.

Фалангата бѣ едно дебело дърво, прилично на кросно: въ срѣдата има двѣ дупки, прѣзъ които е прѣкарана и прѣвързана една дебела връхъ отъ двата края. Осжденія ще лѣгне на гърбътъ си, ще си дигни краката, които ще впримчатъ въ връвьта на фалангата. Слѣдъ като добрѣ осучатъ тая връвь около краката му и ги затегнатъ, двама по силни ученици ще държатъ по едина край на фалангата издигната на горѣ; ако осжденія е малко силенъ и му се поще да пърпа, още единъ ученикъ ще да сѣдне на гърдитѣ му, само да не шава, и отъ то на сетнѣ остава работата за учителя. Той ще забере осжденія съ пръчката по стжпалата на нозѣтѣ, ще удря, ще удря додѣто счюпи нѣколко дрѣнови пржчки и додѣто най сѣтнѣ отъ ревътъ на тогова, когото биятъ, пореве и магарето. Ако прѣстжплението е извършено отъ двама, то ще и двамата да килнатъ на земята, като натикатъ въ фалангата по единътъ имъ кракъ.

Почернюването и заплюването ставаше така: ще извадятъ виноватия изъ затворътъ, дѣто е лѣжалъ цѣлъ день, ще му окачатъ на шията черната дъска, на която е написана вкратцѣ вината му: *развращенъ, пиянецъ, крадецъ* и проч.; по това надзирательтъ ще да начерни цѣлото му лице съ мастило, така щото ставаше едно страшило, въ такъвъ поруганъ видъ ще го изправятъ на срѣщу ученицитѣ, близо до вратата. На отиване ученицитѣ всѣки единъ е обязанъ да заплюе осѫдения и да го заплѣсне по веднъждъ. Ако прѣстѫпникътъ е прѣкарвалъ добрѣ съ съученицитѣ си, то ще плюнкитѣ бѫдатъ по малки и плѣсницитѣ по леки, ако ли, напротивъ, то ще се посипятъ по лицето му, по дрѣхитѣ му, такива плюнки, и ще изеде по такава силна плесница, па отъ нѣкого и по двѣ, щото ще има да си го помни додѣто побѫди. Отъ тия наказания, първото посрѣдствомъ *фалангата* бѣ за възрастнитѣ, второто за маловъзрастнитѣ. Въ взаимнитѣ училища фалангата се замѣни съ биене по задницата, нъ почерпюването и заплесването и тамъ бѣ введено дори до година 1855/60.

2-ро. *Срѣднето наказание* се извършваше винаги на вечеръ, когато ще си отиватъ ученицитѣ. За тѣхъ споменахме при пускането вечеръ ученицитѣ. Къмъ срѣднитѣ наказания може да се приложатъ наказанията съ *затворъ*. Затворътъ или тъмницата бѣ едно тъмно помѣщение вътрѣ въ училището на источната страна, подъ главното сѣдалище, прѣградено съ дъски, съ нѣколко прозорчета. Тукъ затварѣха голѣмитѣ немирници, за да не смущаватъ другитѣ. Затворътъ за такивато не бѣ наказание, нъ единъ видъ почивка и освобождаване отъ занятието имъ. Тукъ затворения можеше цѣль день да си спи прѣспокойно на хладина, безъ да има да почувствува никакви болѣжки, нито отъ биението на съвѣсть, нито отъ — пръчки.

3-то. *Обикновеното наказание* се е практикувало

на всѣки часъ, дори и на всѣка минута, посрѣдствомъ пръчка прѣзъ ржцѣтѣ, плѣсница по страната (лицето) и опжвание на ухото. На това леко наказание сж биле подлагани ученици, които не мируватъ, обръщатъ се на задния столъ, гълчатъ, бутатъ другиго, а често си истеглятъ и ученици съвсѣмъ невинни. Дигне се, напримѣръ, шумъ на горния край на училището, учительтъ отъ далечъ не може да схване отъ кого излазя тоя шумъ, доядей го, дигне пржчката и зашиба кого дѣ свари: по гърбътъ, по ушитѣ, кадѣто вече завърне, и тишината минутно се въдворила- Гнѣвъ го е главния надзирателъ (дежурни) на нѣкои отъ ученицитѣ, защото не сж му донесли нѣщо подаръкъ: круши, сливи, или симитъ, стига да имъ възгласи имената съ обвинението „безчиници!" тѣ щатъ, безъ никакви расправии, безъ никакво съпротивление да си излѣзатъ вънъ отъ чинътъ прѣспокоино, защото знаятъ че за всичко това наказанието му е двѣ пръчки — нищо. Тия отъ ученицитѣ, които не можеха вече да бждатъ търпими въ чинътъ поради постоянното си безчиние, изваждаха ги срѣщу всичкитѣ ученици и ги поставяха на колѣнѣ съ дигнати ржцѣ на горѣ.

НАГРАДИ.

Слѣдъ въвеждането на Ланкастеровата метода или взаимноучителния способъ, послѣдуваха важни училищни промѣнения въ новоустроенитѣ по новия планъ училищни здания, но наказанията си останаха сжщитѣ, исхвърли се само фалангата. Но колкото по-вече тѣлеснитѣ наказания се упражняваха по гърбоветѣ, по ржцѣтѣ на ученицитѣ, толкова по-вече като да обржгваха тѣ на тия наказания. Случваше се единъ немиренъ ученикъ на день, въ разни часове, да изяда прѣзъ ржцѣтѣ си десетъ пжти по 2 пръчки, нищо;

подуха, подуха задебелялата вече кожа на ржцѣтѣ си и въ нѣколко минути отминатъ болѣжкитѣ, и ето ти го пакъ сжщи ученикъ, още съ по-голѣмо твърдоглавство, гледашъ го да прави нови безчиния. За найболезнено наказание се считаше боятъ по задницата, нъ и за него хитритѣ, палави ученици изнамѣриха леснината: стани сутринь, опаше подъ гащитѣ си дебела кожа като броня отгоръ задницата си, тъй осигоревъ, той си позволяваше да прави най голѣмитѣ безчиния; улови да го бие учительтъ по дирникътъ, гледа, пръчката подскача, като че удря на дъска, а ученикътъ отдолу се смѣе. Не би. И учителитѣ често се уморяваха дори имъ умаляваха ржцѣтѣ отъ да биятъ. А ученицитѣ като да ставаха още по вироглави, още по непокорни. Това направи новитѣ учители да се позамислятъ. Ние имахме вече учители съ достатъчно образование.

Въ Шуменъ бѣха С. Филаретовъ, Доброплодни, Ст. Изворски и др. По-вече отъ тия учители въодушевени отъ народенъ духъ, отъ сърдце и душа прѣданни на своето свѣто служение, може да кажа, че денонощно се биеха съ умъ, като какъ да дадатъ по добро направление на до тогивашното грубо управление на училищата. Вкорененія страхъ въ ученицитѣ отъ старата система на учението не можеше тъй лесно да се искорени. Тѣ — новитѣ учители, виждаха въ ученика едно несъзнателно учение, едно затжпяване на ума, единъ бавенъ успѣхъ. (Въ взаимнитѣ училища единъ ученикъ можеше да се търкаля по 3—4 години, безъ да може свободно да прочита или да си записва). Всичко що изучаваше ученикътъ бѣ отъ страхъ на наказания. Трѣбаше, прочее, да се изгони изъ ученика страхътъ, трѣбаше да се постжпи така, щото той—ученикътъ да не гледа на учителя си, като на нѣкой тиранинъ и плашило, нъ като на неговъ втори отецъ, неговъ доброжелатель. Трѣбаше учительтъ да привлѣче любовьта на ученика си, неговото

почитание и уважение и то не отъ страхъ, но отъ съзнание. отъ вѣра въ него, че той—учительтъ дѣйствително се грижи и промишлява за негово добро, и по това синовно да го слуша въ всичко. А това не бѣше лесно: не можеше въ малко врѣме да се постигне; нужно бѣ голѣмо търпение, постоянство и благоразумие. Ето какъ се изразява покойния С. Филаретовъ (бивши Шуменски учитель прѣзъ година 1849) въ едно свое писмо до единъ неговъ приятель въ Россия – Михаилъ Петровичъ . . . „Тукъ все още господарствува патриархална простотия: нищо не може да се направи съ бързане и распаленость. Изпърво трѣба да слѣзешъ на едно стжпало съ тия, на които мислишъ да дѣйствувашъ, по такъвъ начинъ като дѣйствувахъ, азъ се аресахъ. Заварихъ тукъ 200 ученика, сега сж 350, въ туй число има около 30—по на 20—25 години, които сж напуснали търговията си и съзнателно сж дошли да се учатъ. Има и до 100 ученика, които сж надошли отъ околнитѣ паланки 8—10 часа далечъ. Както и да е, азъ не губя куражь *). Прочее, единъ отъ способитѣ за намаляване на наказания бѣ *наградитѣ*.

Стефанъ Изворски прьвъ введе въ Шуменскитѣ взаимни училища единъ видъ поощрителни награди за ученицитѣ, а това бѣха *кавалариитѣ*. Кавалариата бѣ една четверожгълна прѣдълговата книжна коричка, окрасена съ пъстра хартия, наоколо обкичена съ копринени разношарени панделки, въ срѣдата личаха думитѣ: *прѣлежателенъ*, *благочиненъ*, *благонравенъ*, *смиренъ*, *прьвъ*, написани съ едри букви. Тѣ се пазѣха въ учителската стая въ едно украсено тоже съ пъстра хартия панерче. Прѣдварително трѣба да се знае, че тогива въ всѣка сжбота имаше прѣговоръ на изученото отъ ученика прѣзъ миналата седмица, при това ще всѣки ученикъ въ тоя день въ врѣме на пи-

---

*) Глѣдай списанието „Искра" год. II № 11, 12: нѣколко исторически документи за възраждането на Българитѣ.

санието да напише едно листо хартия, до колкото му е възможно съ по голѣмо внимание и краснописание. Въ тоя день на добросъвѣстния учитель работата бѣ извънредно много по-вече, отъ колкото другъ день. Самъ той трѣбаше да изслуша понѣ малко отъ прѣговорътъ и самъ да прѣглѣда краснописанията. За отличнитѣ земаше си бѣлѣжки. Освѣнъ това, учительтъ трѣбаше да си забѣлѣжи прѣзъ седмицата нѣколко ученика отъ по мирнитѣ. На вечера въ сѫбота учението се прѣкратяваше единъ два часа по рано отъ другъ пѫть. Всичкитѣ ученици ще бѫдатъ поредени околовръсть училищнитѣ стѣни, вънъ отъ чиноветѣ си. Тишината въ това врѣме бѣ отлична. Горѣ отъ учителската катедра, главния надзиратель ще да възгласи имената на тия отъ ученицитѣ, които по учителевото наблюдение заслужватъ похвала и награда. Тѣ ще се отдѣлятъ отъ другитѣ ученици. Главниятъ снема тържествено панерчето съ каваларiитѣ, подава го на учителя, учительтъ ще, за всѣки отличенъ ученикъ по достоинството му, да избере каваларията, ще я подаде на главния, който ще я забоде съ една карфица на гърдитѣ на усмихнатия ученикъ. Украсения съ подобна кавалария ученикъ, съ нея ще да си иде у дома и съ нея ще иде въ църква. Така сѫботнитѣ дни бѣха дни тържествени за добритѣ ученици, дни за съревнование на другитѣ и едно удоволствие за родители и учителя. Дору сега ученикътъ захвана да се чувствува, като да излиза отъ безсловесната животинска сфера и влиза въ другъ новъ животъ. Думитѣ на учителя „ученици! елате въ себе си, не отивайте сами да търсите наказанието си; що е това отъ вази? да чакате само за бой, който е даденъ за животнитѣ, а вие сте словесни, които идите въ училището да се учите на умъ и разумъ; обичайте да ви наградяватъ, да ви хвалятъ, да ви се радватъ и родителитѣ и учителитѣ, а не да ви се сърдятъ и да ви биятъ“: такивато и други мѣрки попрѣкратиха до-

статъчно наказанията, и училищната дисциплина земаше по добро направление.

Мъзди. Заедно съ кавалариитѣ се вв-доха и единъ другъ видъ награди, наречени *мъзди*. Нека кажемъ и за тѣхъ нужнитѣ. Мъздитѣ бѣха изрѣзани отъ тънъкъ картонъ, околчасти, въ размѣръ колкото е днешната 10 стотинки мѣдна монета. Тѣ носѣха печатътъ на учителя. Его какъ циркулираха тѣ. На всѣки единъ отличенъ прѣзъ деня ученикъ по четене, по писване, по смѣтане още и наречения *пръвъ* даваше се отъ една до 4 мъзди. Тия мъзди ученикътъ трѣбаше да пази и кѫта по вече отъ пари, защото съ пари не можеше да откупи погрѣшкитѣ си, но съ мъздитѣ — тозъ часъ. Ако го извадѣха за наказание, и ако трѣбаше да се накаже съ 4 или 10 пръчки, стигаше да има толкова мъзди съ които да откупи пръчкитѣ си, даваше ги и си отиваше смѣишкомъ Тия мъзди, найстина, намалиха наказанията, но отъ друга страна тѣхното зло бѣ много по голѣмо: мъздитѣ се даваха повече отъ главния по негово благоусмотрение, който често злоупотрѣбяваше съ тѣхъ, като ги даваше или по хатъръ, или срѣщу тайно възнаграждение. Отъ друга страна, на богатитѣ дѣца, които бѣха по вече разглѣзени, лѣниви и немирни, лѣсно имъ бѣше да купуватъ съ пари мъзди отъ мирнитѣ, бѣдни дѣца, и съ тѣхъ да откупуватъ прѣстѫпленията си. Такова нѣщо като контролъ — да ли сѫ тѣ негови, да ли той ги е заслужилъ, учительтъ нѣмаше врѣме да се занимава съ такива дирения и прѣдирвания.

Слѣдователно, мъздитѣ не намалиха пороцитѣ, а ги умножиха; за това и тѣхното употрѣбление бѣ малотрайно.

Награди или подаръци на учителитѣ отъ страна на родителитѣ.

Въ днешно врѣме, единъ какъвъ да е подаръкъ на учителя отъ страната на ученика, или родителитѣ му, би се зелъ като едно прѣдобряване, или като едно подкупуване на учителевото благоволение, за това такивато подаръци отдавна сж прѣкжснати, защото вече и не си струватъ. Но до година 1860-65 тѣхъ ги имаше и безъ тѣхъ се не можеше. Въ начало тѣ сж биле даже като едно узаконение задължително и за богатитѣ, както за сиромаситѣ. Да не принесѣше, или да не подарѣше единъ ученикъ съ нѣщо учителя си, това се считаше като едно незачитане къмъ въспитателя. А и учителитѣ се радваха на подаръцитѣ, радваха се и ученицитѣ, когато имаха случай съ нѣщо да подарятъ учителя си; па имаха си и ползата тия подаръци.

Тогивашнитѣ родители глѣдаха на учительтъ и на ученикътъ (чедото си) съвсѣмъ другояче, отъ колкото днесъ. До когато единъ родитель нѣмаше дѣте въ училището, до тогива той нито искаше да знае, кой е учительтъ, нито пъкъ знаеше училищнитѣ врата отъ дѣ се отварятъ. Но щомъ дадѣше дѣтето си въ училище, той захващаше да глѣда съ по друго око на учительтъ и на училището. Нѣмаше тогива законъ, който да задължава всѣкиго непрѣменно да испраща дѣцата си въ училище; оставаше всѣкиму на волята. Тѣзи, които по вечето силѣха да испращатъ дѣцата си въ училището, бѣха по вече отъ търговската и занаятчийската класа, които имаха голѣма нужда отъ четмо, писмо и смѣтане по земание даванието си. Въ бързината си, по скоро синоветѣ имъ да се поизучатъ, послѣ да ги дръпнатъ въ дюгеньтъ си за помощь, тѣ трѣбаше да иматъ на страната си особната усърдна грижа на учителя, а тая особита грижа можеше да се добие чрѣзъ чести подаръци и прѣгодяване на учителя.

Подаръци обикновени и частни. Подаръцитѣ отъ страна на родителитѣ къмъ учителя можемъ да раздѣлимъ на *обикновени* или общеприети и на *частни*.

Обикновенитѣ или общеприети подаръци въ началото бѣха: при първото постжпване на ученика въ училището и при искарването на всѣки тогивашенъ учебникъ. Подаръкътъ или приносътъ се състоеше отъ една пита отъ чисто брашно, отгорѣ една зачервена кокошка или пиле, пражени питички, едно шише съ вино и най отгорѣ, купешка рута (кърпа), на край свързано нѣщо — що, грошле или бешликъ. Колкото родителитѣ бѣха по богати, и колкото изучванитѣ учебници бѣха по голѣми, толкова и подаръцитѣ биваха по тлъсти. А учебницитѣ въ старитѣ килии бѣха 1-во *Букваръ*, 2 ро Часословъ или *Наустница*, 3-то *Свѣтче* и 4 то *Апостолъ*, всички на славянски. Врѣмето на изучването на всѣки единъ отъ тия учебници траеше до 2 години. Рѣдкость бѣ да дойде ученикътъ до Апостолътъ. Съ въвежданието на ланкастерската метода нѣмаше нужда отъ никакъвъ учебникъ, но и тукъ подаръцитѣ си слѣдваха съ това исключение, че ставаха само въ началото, когато ученикътъ постжпѣше за прьвъ пжть въ училището.

На *Въскресение Христово* всѣки единъ ученикъ непрѣменно по напрѣдъ на учителя си ще занесе единъ бѣлъ кравай съ 4 — 6 червени яйца, като ще го поздрави съ „Христосъ Въскресе“!

На гроздоберъ ще всѣки, който има лозе, да донесе на учителя си кошникъ съ грозде и котле съ мжсть (сладко вино *).

Частни подаръци. Поканване учителя у дома на обѣдъ или вечеря, дѣто го нагостяваха съ отлични

*) Нѣколко години на рѣдъ (год. 1860|68), когато бѣхъ учитель въ гр. Шуменъ въ долнята махла наречена *овчарска*, когато бѣше гъстото му на подаръци и приноси, азъ не помня да се е минувало день, безъ да остана петименъ за млѣко или сирене. Слѣдъ всѣки Великъ день азъ продавахъ 150 кравая и 1000 вапсови яйца (ученицитѣ ми бѣха 250). По гроздоберъ напълняхъ цѣлъ таванъ съ грозде и едно варелче съ вино около 10 ведра.

ястия, посрѣщаха го и го испращаха много по любезно и, както казватъ, отъ единъ кръстникъ. Ученикътъ ще отслужва на трапезата, а на родителитѣ прикаскитѣ съ учителя се отнасяха само за успѣха и поведението на рожбата имъ.

На голѣмъ праздникъ или на заговѣзни, който не може да покани учителя у дома си, ще му испрати цѣла софра съ ястието му, съ питието му.

Въ разнитѣ врѣмена прѣзъ годината ще всѣки да испрати на учителя отъ това що произвожда за ядение: овчарътъ—млѣко, каймакъ, сирене; пчеларътъ — медъ; градинарътъ —зеленчукъ, круши, ябълки и пр.

Ако учительтъ е нежененъ и отъ другъ градъ, то ще изискатъ прането му, ще го оператъ, ще го уравнятъ и чисто ще му го испратятъ.

Отъ всичкитѣ горѣпоменати и самиятъ учитель тогива имаше голѣма нужда, а най по-вече тоя, който бѣ страненъ. До година 1860 въ гр. Шуменъ нѣмаше никакви гостилници, така щото единъ вънкашенъ учитель, и да е искалъ съ паритѣ си да се храни, да се упере, нѣмаше дѣ, освѣнъ ако самъ си наготвѣше, както и правѣха.

Една отъ добринитѣ на тия родителски подаръци бѣ, че спорѣдъ тѣхъ се намаляваха и наказанията. Учителитѣ захванаха по вече да си служатъ съ съвѣти, като виждаха, че съвѣтитѣ много по благотворно спомагаха за успѣхитѣ и поведението на ученика, отъ колкото жестокитѣ наказания. Но лека по-лека, тия подаръци захванаха да показватъ и лошата си страна; и тѣзи които ги принасѣха, и тѣзи които ги получваха, започнаха да злоупотрѣбяватъ съ тѣхъ.

— „Даскале, донесохъ ти за едни чорапи вълна, хемъ да не биешъ момчето ми“, казва приносницата прѣдъ очитѣ на дѣтето си на учителя. — „Еди кои носятъ често приноси на даскала, за това той — даскалътъ пуска синоветѣ имъ напрѣдъ, а ние, като не-

можемъ да се отстояваме колкото богатитѣ, нашитѣ дѣца оставя назадъ", заговориха едни по вънъ.

— „Учительтъ я кара по хатъръ съ богатскитѣ дѣца, на тѣхъ нищо не дума, а само сиромашкитѣ бие и запира", заговориха други.

Такивато и други обвинения противъ учителитѣ захванаха постепенно да се повдигатъ и, наистина, бѣха справедливи. Богатскитѣ дѣца, като по разглезени, като се имаха за хатърлии прѣдъ учителя, чрѣзъ честитѣ си приноси, позволяваха си всѣкакви безчинвия, за които заслужваха наказания, когато учительтъ глѣдаше прѣзъ пръсти на тѣхнитѣ погрѣшки; а това се забѣлѣзваше отъ другитѣ ученици, както и отъ родителитѣ. Тъй, тъй подаръцитѣ захванаха да се намаляватъ, додѣто съвършено изчезнаха.

Годишнитѣ училищни изпити (екзамени) въ взаимнитѣ училища.

Нуждата отъ годишнитѣ изпити. Честото посѣщаване на училищата отъ страна на родителитѣ бѣ нужно и полезно. Да видятъ рѣда въ училища, да чюятъ дѣцата си какъ учатъ, да попитатъ за тѣхнитѣ успѣхи, поведение, това бѣ желателно и отъ самитѣ учители, за това тѣ — учителитѣ съ драгость посрѣщаха всѣки единъ родитель, като удовлетворяваха всичкитѣ му любопитства; още по съ драгость се посрѣщаха и тия посѣтители, които нѣмаха дѣца въ училището. На такивато нужно бѣ по-вече говорене, по-вече расправяне, за да се възбуди у тѣхъ любовь къмъ учението, че и тѣ да испращатъ дѣцата си въ училището. Често пѫти, обаче, тия свободни посѣщения си имаха своитѣ неприятности, особно въ първитѣ килии. Ни въ туй врѣме, ни въ онуй, ще хлътне нѣкой родитель въ килията: — „Какво правишъ даскале? Учишъ ли дѣцата? Какво прави нашия да-

талакъ, Иванъ, учи ли? Ако не учи, удрей! колкото можешъ, зере у дома майка му аманъ е викнала отъ него!“ И послѣ това ще сѣдне при учителя и ще го залови на приказка. Това до нѣкждѣ се теглѣше. Но когато додѣше нѣкой разсвирѣпенъ родитель, комуто учителя ударилъ на синътъ му 5 - 6 сопи повече, или пъкъ го е онеправдалъ, тогава отъ псувнитѣ, отъ виковетѣ на обидения грубъ родитель ученици и учительтъ се исплашваха. Имало е случай да посѣгне родительтъ и да удари учителя въ присжтствието на дѣцата. Това неблагоприлично отнасяне на родителитѣ се прѣнесе и въ новитѣ взаимни училища. За това въ тѣхъ биде узаконено, при другитѣ урѣдби, да има и *двърникъ* съ сопата въ ржка *) на главнитѣ училищни врата. И това поскрепеше до нѣкждѣ честитѣ врѣдни посещения. Свободното посѣщение на училищата се позволяваше само на училищнитѣ настоятели. Но и първитѣ училищни настоятели не разбираха отъ службата си. Тѣ по-вечето биваха неграмотни; идѣха въ училището само за това, за да се покажатъ че иматъ власть надъ учителя. — „Ти, даскале, еди кое момче много си го наслагалъ (билъ), други пжть не прикалявай толкова“. — „Даскале! тукъ стѣнитѣ сж опръскали отъ калъ, когато си безъ работа поострургвай ги“.

Въ врѣмето на класнитѣ училища (година 1855) посѣщенията на родителитѣ бѣха съвършено забранени. Въ случай на нѣкои оплаквания можеше сѣкой да се срѣщне съ учителя самъ въ училищната стая. Но, казахъ, че нужно и полезно бѣ посѣщението на родителитѣ, за това трѣбаше единъ опрѣдѣленъ день, въ който да бждатъ свободни всички граждани малки и голѣми, богати и сиромаси, учени и неучени, мжже и жени, да додатъ въ училището, да чуятъ и да се убѣдятъ за голѣмата важность и полезность на учи-

*) За какво му бѣ тая сопа или тояга, разправихъ го въ гл. VIII.

лищата и учението, а тоя день бѣ годишнитѣ уч
лищни изпити.

Първо годишно изпитание е станало въ гр. Ш
менъ год. 1845 въ врѣмето на първия взаимно у
тель *Ст. Изворски*. Тогивашнитѣ изпити въ вза
нитѣ училища ние днесъ не можемъ да ги нареч
изпити, но училищни тържества. Тѣхъ можемъ
оприличи на днешнитѣ ученически забавления,
които ученицитѣ говорятъ, декламиратъ, пѣятъ пр
събранитѣ родители, граждани и гражданки. Но
тия днесъ дѣтински забавления си иматъ своята
ность, то тя е била по голѣма въ тия врѣмена, за коит
е думата. Не ставаха тогива изпититѣ за ученици
нъ за родителитѣ. Не сж глѣдали тогива на уч
ческитѣ успѣхи по тия или ония прѣдмети, заш
нѣмаше и кой да отбира отъ тѣхъ, глѣдаше се
вече на бляскавата вънкашность. Да влѣзе ед
гражданинъ въ едно здание великолѣпно, украсено
вѣнци, съ китки, съ надписи, да слуша отъ дѣ
пѣснички, изговаряния на нѣколко стихове, или д
отъ св. писание, това би го привлѣкло много по в
отъ колкото да слуша спряжението на нѣкой гла
търкалямъ, търкаляшъ, търкаля. За това тогиваш
учители, ученолюбивитѣ граждане, които сж глѣд
на такивато изпити като едничко срѣдство за
вличането любовьта на родителитѣ къмъ училищ
за това въ такивато дни училищата трѣбаше да
щатъ много по вече съ своята вънкашность, отъ
кото съ сжщинското значение на думата *испитъ*
за това учителитѣ, още прѣди два мѣсеца, трѣб
да се приготвятъ за изпитанието, трѣбаше да
готвятъ ученицитѣ съ изучване на пѣсни, а още
вече съ изучване на нѣкои стихове, изрѣчения
ако ще и да бждатъ отъ нѣколко думи, стигаше вс
ученикъ да каже по нѣщо.

Десетъ дни прѣди изпитътъ се распрѣск
извѣстия, *покани* въ града, по граждане, роди

ѝ да *благоволятъ и почетатъ съ присѫтствието си из-* *ѝтанието.* Сѣки, който получаваше подобно извѣстие, ѝиташе го за голѣма честь, че го почели, и непрѣ-ѝно трѣбаше да иде.

Деньтъ на изпитанието бѣ единъ отъ най тър-ѝственитѣ дни: църквитѣ, училищата се прѣпълнеха ѝ народъ. Прозорцитѣ, вратяга, чисто измазанитѣ ѝни, както на училището, тъй и на църквата, се ѝрасяваха съ вѣнци и разни надписи. А какъ ста-ха изпитанията? Това намѣсто да расправямъ отъ ѝе си, прилагамъ тукъ изложението на станалото ѝпитание въ града Шуменъ, прѣзъ годината 1846, ѝщо тъй, както е било, и както е отпечатано въ то-ѝвашното периодическо списание „любословие“ отъ ѝтинова, печатано въ Смирна.

Всеобщо испитание на Шумненското взаимно — учително Славяно — Българско училище.

Въ Шуменъ на 1846 година, Авгусгъ 11 въ недѣля.

Прѣди единъ день въ сѫбота, стѣнитѣ на училището се ѝлепиха съ различни надписи; прѣдвѣрието, двѣритѣ и учи-ѝлевото сѣдалище украсиха се съ великолѣпни чимширни и ѝ цвѣтни вѣнци, училището отъ всѣка една страна се обгра-ѝ съ плетени и добрѣ окрасени до 230 столове и съ единъ ѝлѣмъ нарочно за негово прѣосвященство приготвенъ, раз-ѝчни и благоухани цвѣтя, насадени въ прѫстени сѫдове, и ѝуги въ стъкла натопени и нарѣдени по най-личнитѣ стра-ѝ; чудесно и умаяно зрѣлище на вситѣ присѫствующи по-ѝзваха. На утрѣ въ день свѣтая недѣля, като се свърши вѣ-ѝколѣпно нарочната заради училишнитѣ успѣхи Архиерей-ѝа служба, възгласи се на народътъ отъ священоначалниче-ѝа страна, да заповѣдатъ съ негова молитва и благословение ѝ да идатъ на училището вситѣ, колкото желаятъ да видятъ ѝичай, какъвто въ градътъ имъ никога не бивало, нито пра-ѝдигелитѣ имъ прѣдъ толкози вѣкове се удостоили и сподо-ѝли да видятъ. А прѣдъ да се разнесе изъ народътъ уди-ѝтелниятъ този възгласъ, безъ числа множество усердныхъ ѝителей, и мѫже и жени и дѣца, оградили бѣха отъ всѣ-

кѫдѣ училището, каквото на позорище никогда за тѣхъ видѣно и чуено, привлечени, като съ магнитизмъ отъ великолѣпно внѣшно училищно украшение, отъ голѣмото и урѣдно благочиние, съ което се бѣха учeницитѣ приготвили на дванадесетяхъ столове (сѣдалища), по дванадесятъ ученици числомъ — сто и четиредесятъ и осемъ, вситѣ почти бѣлоносци (съ бѣли вѫрхни дрѣхи), съ червени шапки (фесчета) и въ рѫцѣ съ благовони и различни цвѣтя, обърнати на западъ къмъ великитѣ двѣри, ожидающе народното присѫствие съ Негово Прѣосвященство. Отъ вънъ, прочие, това расположение като бѣше, и различнитѣ прѣдмети доволно любопитство като прѣдставляваха и навсѣкого чудни впечатления като показваха, тогази на народътъ по любопитно стана, когато се зададе и Негово Прѣосвященство; сега явно се изобразяваше примѣрътъ на черненото море, чрезъ което Моисей съ народътъ немокрено премина, защото тогази съединената вода, а сега притесненото множество назадъ се на двѣ раздѣли, чрѣзъ което и Негово Прѣосвященство, като другий Моисей, благословение всѣхъ начергавъ, пройде посрѣдъ народътъ съ великолѣпнитѣ си Архиерейски одежди и съ пѣвци прѣдходящи, кои сладкогласно пѣяха пѣсни Богородици „Достойно естъ“, слѣдъ тѣхъ прѣстѫпваха благоговейнитѣ священици и тъй чинно и постепенно слѣдваха първитѣ градоначалници, търговцитѣ, първо искуснитѣ художници и слѣдователи всѣкога чина и възрастъта. Съ това благочинно движение, влѣзоха и въ училището съ голѣма слава и благолѣпие, което произхождаше отъ достойното настоение на двама началници нарочно за това при двѣритѣ стоящи. Негово Прѣосвященство се упрaви и възлѣзи на учителевото седалище, гдѣто тамъ се бѣше приготвилъ окрасенъ столъ за водосвѣщение, на когото се боголѣпно окрашаваше чистиятъ и съ вода пъленъ сѫдъ съ позлатений и честний кръсть Божий, съ благоухана отъ босилекъ зелена китка и съ три голѣми свѣщи въ знакъ Прѣсвѣтая Троица, възлѣзе, казваме, съ двама священици и съ толкози пѣвци, и като се исправи священолѣпно прѣдъ приготовлениятъ столъ, стори начало и благослови за водосвѣщението, пѣвцитѣ запѣха, священицитѣ послѣдуваха, съборътъ се глъбоко умълча и благочинно застоянъ на новото позорище съ удивление внимаваше, съ поглѣдъ единъ отъ други по иступленъ и умаянъ. На конецъ же водосвѣщение, вситѣ постепено като насядаха на столоветѣ, Негово Прѣосвященство распаленъ отъ народната толкози усердна ревность благоговение, изгласи на турский езикъ кратко слово заради успѣхътъ на народътъ и на учението на благополучнитѣ дни

Августейшаго нашего Государя царя Султана, на неговитѣ дни да види каквото не е виждалъ прѣзъ всичкитѣ си вѣкове, на което учительтъ велегласно и достойно отвеща съ слѣдующитѣ стихове:

Въспойте дѣца!
И пѣсень султану
Отъ всего серца
Ей Абдулъ-Меджиду
(Пеѭтъ).

Да живѣе нашъ царъ и проч.

Слѣдъ това сѫщиятъ вишеучений учителъ Господинъ С. П. Н. Изворский възгласи и самъ слово заради учението, каква сила има, какъвъ плодъ дава, що се ражда отъ него, и защо се събрали толкози множество народъ всѣкого чина и возраста. А слушателитѣ въ този часъ на какво расположение бѣха? неможе са описа, като се смисли на едние глобочайшего молчание, на други иступленитѣ внимания и убаяни поглѣди, а на други неудержимитѣ сълзи. Подиръ окончанието на това учителево слово исправиха се отъ дванадесеть-тѣ стола первитѣ показователи или чиновници и начнаха отъ первия до дванадесетия да исказватъ и тий всѣки нарѣдъ изрѣдъ и велигласно различни похвални стихове, отъ които всѣки възгласи по четири рѣдове, и най сетнѣ тѣзи стихове конецъ приеха отъ едно маловъзрастно дѣтенце, което нарочно се бѣше поставило на шестото седалище срѣдъ сичкитѣ ученици и зрители.

Подиръ скончанието на стиховетѣ, ненадѣжно се прѣдстави и показа на задразненитѣ отъ любопитство распалени и съ усердия благодарни зрители, каквото на позоръ, ново дѣйствие и съвсемъ странно и чудно за тѣхъ явление. Защото токо що се насѣдаха показователитѣ, едно глубочайшие молчание като бѣше се въцарило, и най малкитѣ шепнатие обладало и покорило и на вситѣ очитѣ и зрѣнието къмъ една само страна като бѣше възвило и привлѣкло. О! колко и какво впечетление се изобрази въ благочувствителнитѣ духове на зрителитѣ! като се отвори завесата на явлението! О, зрѣние! Явяватъ се чистоодѣяни и благообразни момци и носѣтъ въ рѫцѣ си единъ добрѣукрасенъ столъ (маса), и като го полагатъ предъ негово преосвященство, и прѣдъ прѣдсѣдателитѣ за испитанието, поклонетъ се чинно, и заминаватъ.

Послѣ се показватъ други двѣ добрѣоблечени и краснолични дѣца, и държятъ въ рѫцетѣ си тънкоплатняни плоски кошчета пълни съ изрядно искусно за ученицитѣ нарочно направени *каваларии*. Тия двѣтѣ дѣца, съ чинно движение,

понасятъ кохчетата, и като ги полагатъ връхъ реченията столъ, оставятъ ги съ урядность, и съ едно поклонение се отстраняватъ. Слѣдъ това слѣзва и учительтъ отъ учителското седалище, отъ мѣстото, на което се бѣше изгласило словото. И като се прѣдставя прѣдъ прѣдсѣдателитѣ, поклонява се святому пастирупачалнику, и смирено цѣлува дѣсницата му въ знакъ позволение за да се раздадатъ спорѣдъ способность и кавалариитѣ. А негово преосвященство, въ тоя часъ, каквото предизвѣстенъ за дѣйствителното явление, посегнува въ първото кохче, и поемва първата кавалария, която представляваше и знаменуваше чинътъ и достоинството на учителятъ съ надписъ „първий и върховний учитель на взаимното и славяно-българско училище“! и самъ я достойно привѣси на дѣсното рамо учителево, рекъ съ благословението:

„Богъ чадо да удостоитъ тя и вишнаго звания въ ползу человѣческа и народнаго просвѣщения и образования“! На което учительтъ смирено и благоговѣйно отвеща слѣдующето: „О да би всѣхъ благихъ подателъ Богъ сподобилъ и Ваше Преосвещенство достойний височайшего степене Архипастерства! и любве народния ми словѣсности! и тогда буду, недостойний Вамъ слуга, насищу се внегда явитися ми славу вашия!“ Вситѣ прѣдсѣдатели казватъ „Аминь“! Но, въ тоя часъ обача едно званечно ударение призовава, като едно царско помахвание отъ дванадесетьтѣ стола, дванадесетьтѣ показователи, и още толкова тѣхни подпоказователи достойни за възнаграждение, на гласа: „Каваларисти по кавалариитѣ“! и вситѣ стжпватъ чинно, и се управятъ къмъ учительтъ си, гдѣто бѣше Негово Прѣосвященство, прѣдстоятелитѣ, столътъ кавалариитѣ. О благодарно и душевѣселително зрѣлище! да глѣда человѣкъ двадесеть и четири малки момчета, съ едно благочинно движение, вситѣ соврѣмено и изведнажъ да стжпватъ както чи стжпва едно само тело или че се движи една сама душа! Негово Прѣосвященство разгоренъ и преблагодаренъ отъ такава младенческа радость, вовблагодари се самъ да имъ раздава и прикачва на дѣснитѣ имъ рамения реченитѣ знакове. О благодарение владическо! О смирение и тайна радость! О удивителни чувства и веселие на прѣдсѣдателитѣ и на вситѣ началници! О чудение и на васъ съборъ и рѣдко явлѣние! О родителско наслаждение! О слезно невоздержание! О величание ученическо! О мѣчтание младенческо! Да глѣда человѣкъ такова великолепно украшение и благочинно движение, да тупа на сѣкиго сърцето отъ велико благодарение и да ожида съ нетърпение, и да си дума „какво ли още по любоцитно ще видимъ? Слѣдъ това забие съ

цинъ значеченъ знакъ отъ главниятъ показватель съ такова ѣликогласно възглашение „кавалеристи на мѣстата си“ всичтѣ оказователи и технитѣ подчиновници, соврѣмено се пригот- отъ едносгжпно се движетъ и се управятъ къмъ мѣстата си, олко мечтания! Каква гордость неповинна! и колко вели- иние на назначенитѣ, съ такива прекрасни знакове, често- обивитѣ дѣца! . . . . Внезапно друго явление отвлече на сичкитѣ вниманието: Явѣватъ се 4 дѣца нарѣдъ отъ които, дното носи въ двѣтѣ си ржце книги *Святая Библия вът- хго и новаго завѣта*, на три части, съ чиста и влатна по- зия. Другото държи книга нарицаема *сочинение Св. Ди- итра Растовского*. А четвертото дѣте що ли носи? книга и- енуемая *Полноя Руская Христоматия: Отъ Галахова*, на двѣ исти и не съ по долня отъ другитѣ повезия. Тѣзи реченитѣ иги се донасятъ и се полагатъ на вишепоменатиятъ столъ ѣдъ учителятъ и прочиитѣ. Нъ сега що да глѣда човѣкъ? въоружение и поприще учителско! О опълчение и подвигъ еническиий! Излязува учителятъ предъ столътъ си, растваря в него расписътъ на ученицитѣ, черпилницата си приготвя, мущъ отъ дѣсно Негово Прѣосвященство, а отъ лѣво учи- лищнитѣ надзиратели опрѣдѣлени прѣдседатели, на които като здава приличната честь, съ тѣхно позволение, обраща се къмъ ченицитѣ, и съ обикновеното си учителско честолюбие веле- ласно възгласѣва, „перваго чина заповѣдайте“ чува се единъ вукъ званечний, въ знакъ изволенаго изхождание, учини- итѣ изхождатъ, народътъ пжтъ отваря, тия чинно и сѫврѣ- эно стжпватъ, на опрѣделеното мѣсто дохождатъ! Но мо- е ли се описа съ коя дерзость дохождатъ? Или зрителитѣ в кое благодарение расположение ги изгледватъ? Нъ на кое ий първо да се нагледатъ? да ли на показователытъ имъ. ойто стжпваше и ги водеше отъ страни съ вишереченото крашение и великолепие? или на ученицитѣ, които го тол- ова подражателно на сичко послѣдваха? и проч. Дохождатъ ои учителятъ; звънеца зазвънчя, показовательтъ си снема олу показалецътъ. Тогази учительтъ, съ ржцѣ благородно ръстосани, съ едно смирение възгласи велагласно слѣдую- ето словце:

Ето прѣсвященния нашъ Пастирю, и вси вие господари аждани, ето тѣзи дванадесеть прѣдставени вамъ ученици, е са при мене отъ 10 мѣсеца, тоесть отъ 1-й Октомврия инувшаго 1846 го лѣто, отъ когато обновихме, и тогази къ съ таковъ сжщий съборъ, училището и ги уведохме трѣ, и сторихме съ тѣхъ първото начало на това способно епие. Вие знаете, и явное, че и твърдѣ добрѣ помните на

коя сила тогава ми ги придадохте, понеже и тогази за опитъ направихме мало нѣщо испитание, само и само за да се упознае на здраво, сегашното колко различно ще се покаже отъ тогавашното. Вие вси знаете че тези ученици, кои тогази бѣха съ толкози дивость, а сега ви предстоява съ една такава благородна дерзость и смѣлость!... плачите отъ истина (сичкитѣ прослезиха, и самъ учительтъ и кой разчувственъ не ще пролѣй слезни рѣки подвизаемъ отъ толкова доста слезна неопрѣделена радость?) Вие знаете тогази, колко бѣха непонятни! колко необразовани и колко нечувствени въ азбуката! както въ прочитание безъ никаква свобода, тъй и въ сричанието безъ никаква леснина. И както въ произношението на буквитѣ безъ никоя сладость тъй и въ писанието имъ безъ никое знание както въ едното, тъй и въ другото, нито въ числение, нито въ друго нѣщо си, освѣнъ кухо буквино познание. Истина ли е? (всите въ ответъ потвърдителенъ) „истина". Сега обаче ще видите полѣмо различие, сега ще познаете защо сте настоявали, сега ще усетите защо сте се трудиле, сега ще чуете що се вамъ ревнило, що сте желаели, сега ще гледате правилни части красни и различни и писма по вече съ църковни главни и обикновени букви, и начало отъ краснописателнитѣ, както главни, така и обикновенни, таквизи, каквито не само не се явавали въ този градъ, нъ може да се каже, че нито имената на такива букви не сѫ се продумвали. Сега ще слушате чтение свободно, съ правилно произношение, съ расуждение то на буквитѣ на слоговетѣ, на речитѣ съ познанието на сичкитѣ почивателни и ударителни знакове и съ различието на рѣчитѣ, кои се единосложни и кои многосложни и проч. Сега думамъ, ще слушате, които се чели, т. е. не отъ таблицитѣ взаимноучителни, нъ отъ книги дълбоки, и книги които и на сънъ не се виждале (показва книгитѣ на столътъ). Сега ще глѣдате, че разбиратъ и отъ числителна наука, че могатъ да правятъ, свободно, и сложение, и както и говоримото да пишатъ, тъй и писаното да прочитатъ. Нъ така, както никоги въ старитѣ ви килии не се е учило, въ тѣзи стари училища дѣто горкитѣ окаяни юноши си губиле по толкози години врѣмето, което се несравнява нито съ злато, нито съ друго многоцѣнно нѣщо, и излѣзвали пакъ слѣпи безъ никакво понятие! Ахъ! колко такива бѣдни училища въ злощастното наше Отечество. *)

* * *

*) Недовършено въ сп. „Любословие", правописанието и всичко е запазено, както е въ *Любословието*.

Послѣднята часть отъ испитанието прилагамъ така, както ми е расказано отъ тогавашния ученикъ Жечко Попъ Жечовъ, който е земалъ участие въ испитанието. „По първитѣ ученици, които знаятъ що годѣ да прочитатъ, учительтъ ще отвори една отъ голѣмитѣ книги поставени на украсения столъ и ще накара всѣкиго едного отъ насъ да прочете нѣколко думи. Сжщия ученикъ ще се исправи прѣдъ черната дъска и подъ диктовката на учителя, или на нѣкого отъ прѣдсѣдателитѣ, ще напише едно малко смѣтане отъ четиртяхъ прости дѣйствия. Пакъ тоя ученикъ ще положи на столътъ единъ листъ написанъ съ краснописателни букви. Останалитѣ по слаби ученици излизатъ редовно и поставятъ само приготвенитѣ си краснописания на столътъ. На свършването на испита, Владиката както и прѣдсѣдателитѣ в019зематъ краснописателнитѣ листове, прѣглѣдватъ ги и после ги прѣдаватъ на прѣдстоящитѣ и тѣ, като ги попрѣгледатъ, подаватъ ги на други, така щото отъ ржцѣ на ржцѣ отиватъ листата до горния край на училището, дори и прѣзъ прозорцитѣ вънъ отъ училището, за прѣгледване отъ натрупанитѣ въ училищния дворъ“. Ако и малцина тогива да сж разбирали отъ четене и писане, нъ не съ малка драгость сж внимавали на тая послѣдня часть отъ испитанията. Едно дванайсетъ, тринайсетъ годишно момче, което е слѣдвало само двѣ години въ новото взаимно училище, сега да прочита отъ *голъмата книга*, която само поповетѣ четяха; да прѣсмѣтне въ 2—3 минути 26 оки брашно по 13 пари колко гроша струватъ, да види написани такива красиви букви, нарѣчени по тогавашному *завързано писмо*, това не е било малко за него врѣме.

Взаимнитѣ училища въ опадъкъ.

Безплатното приемане на ученици въ взаимнитѣ училища увеличи тѣхното число до неимовѣрность;

освѣнъ като се прѣпълняха чиноветѣ (столоветѣ) съ ученици, прѣтиснати едно до друго, но съ десятки стояха прави наредени до стѣната безъ никакво занимание, само да се каже че сж въ училището. Ето ти срѣдъ зима повела майката 6—7 годишното си дѣте и го прѣдставя прѣдъ учителя. — Нѣма мѣсто говори учительтъ, оставете го за до година.

— Като има мѣсто за толкова други дѣца и за моето ще намѣрите, отговаря докачената майка.

– Добрѣ, но не виждашъ ли че дѣцата отъ голѣма навалица, отъ прѣтискание ще се издушатъ?

— Нѣка стои право, край стѣната, горко му дошло! само въ кжщи да не лудува.

И бутне дѣтето си въ училището.

За самиятъ учитель, или подучитель, не оставаше свободно мѣсто да прѣмине прѣзъ—срѣдъ ученицитѣ, понѣ да ги погледа що правятъ; повечето врѣме тѣ стояха или горѣ на главното сѣдалище, или долу при двѣрника до вратата, да подишатъ чистъ въздухъ. *)

Отдалечъ училищното здание прѣдставлява едно многошумно тържище, чувашъ въ него само едно продължително хучение, срѣдъ което едва можеше да различишъ гърлеститѣ възгласи на показувателя и надзирателя и плющението по столоветѣ на учителската пръчка: кой чете, кой показва, кой говори, безчинствува, не е познато. Отъ първото още влизание на ученика въ училището замайва му се главата и той, каквото чува и вижда, това захваща да прави.

Додѣто въ начало ученицитѣ бѣха, но малко, имаше до нѣкждѣ успѣхъ, но съ прѣпълнението учи-

---

*) Прѣзъ годината 1860, когато бѣхъ учитель въ долнемахлинското Шуменско взаимно училище, до толкова бѣше напливътъ отъ едри и дребни дѣца—ученици, до толкова въздухътъ се напълнаше отъ гъсть прахъ, (понеже зимень день дѣцата дохождаха повечето съ цървулки-като овчарска махла), щото често пжти азъ отъ задавяне стояхъ повечето врѣме при отворенитѣ училищни врата, като прѣдпочитахъ да мръзна отъ студъ отколкото да се задавямъ отъ прахъ и да не могa да крещя за да се чува гласа ми до оня край на училището.

А съ горкитѣ ученици какво е било? Тѣ сами сж знаяли!

лицата и незначителния успѣхъ се изгуби. Помня добрѣ, когато бѣхъ ученикъ (г. 1852) въ Русенското Алилодактическо училище при учителя Парашкева Дамияновъ (послѣ Бояджиевъ) и когато бѣхъ учитель въ Шуменското долнемахлянско училище (г. 1861—70), че имаше ученици по на 15—16 години, които съ години стърчаха по полукржзитѣ, безъ да могатъ да си попрочитатъ или да си позаписватъ. Родителитѣ започнахя да гледатъ съ лошо око и на училището и на учителитѣ. Училищнитѣ настоятели, наситени отъ да гледатъ само едни училищни формалности и нѣкакви блѣскави *изпитания*, започнаха да гледатъ на взаимнитѣ училища като на дърво, което цъфти, а не вържи. И самитѣ учители не можаха да не гледатъ съ съжаление, че тѣхнитѣ мжки въ тия задушителни помѣщения отиватъ напусто. И изминаха се почти 25 години (1844 - 1870) отъ като Ланкастерската метода замѣсти старитѣ килии, и въ сичко това растояние, никаква промѣна, никакви прѣобразования не станаха за тия нещастни училища.

Ланкастерската метода на скончанието си. Прѣзъ год. 1860 Габровското училище прѣпечата таблицитѣ си на отдѣлни *буквари*, и прѣзъ год. 1865 Савва Ил. Доброплодни, съ отпечването на своитѣ таблици, прѣпечата ги сжщо въ особенъ букварь. Тия буквари се дадоха на ученицитѣ като спомагала, да учатъ изъ тѣхъ, било у дома си, било въ училището, прѣдадения имъ урокъ отъ таблицата. Това биде една стжпка напрѣдъ къмъ въпиющето прѣобразование на отживѣлитѣ вече врѣмето си взаимни училища; ученикътъ сега съ книжка въ ржка всрѣдъ една тишина у дома си чете и приготвя урока си. И родителитѣ едва сега виждатъ и чуватъ това що учи чедото имъ въ училището. И у ученици, и у родители се почувствува една особита ослада къмъ книжното учение.

Не слѣдъ много се появиха напечатани и други нови книги—учебници, приготвени нарочно за учение

слѣдъ букваря. Въ сѫщото врѣме и вѣстници, и списания загърмяха противъ ланкастерската метода, като указваха на разни способи за по успѣшното учение на първоначалниѣ ученици; а учителитѣ бѣха готови да направятъ невъзможното възможно, за да освободятъ и себе си отъ мѫки, че и ученицитѣ си. И доде единъ день честитъ за училищата ни, день въ който и полукрѫзитѣ съ тѣхнитѣ на всѣки часъ дрънкания, таблици, показувалки, пѣсочници, телеграфи съ своята ланкастерска метода се изринаха безвъзвратно изъ взаимнитѣ училища.

Отдѣление. Първото прѣобразувание въ взаимнитѣ училища се състоеше въ разпрѣдѣление ученицитѣ на *отдѣления.* А отдѣленията трѣбваше да бѫдатъ три: първото за първоначалнитѣ — второто за тия които можаха вече да прочитатъ, а третето съ кратки запознаване на прѣдметитѣ: кратка граматика, кратка география, св. история и катихизисъ. (Слѣдъ год. 1873, при *училищнитѣ събори,* тия отдѣления се уредиха по-добрѣ.) Но ето затруднения: тия три отдѣления трѣбаше да бѫдатъ помѣстени въ сѫщото взаимно училище, което състоеше отъ единъ голѣмъ салонъ безъ никакви прѣдѣлки. А всѣко отдѣление състоеше не по малко отъ 60–70 ученика, прочее, трѣбаше и повече помѣщения и повече прѣподаватели. Общината не бѣ въ сила да направи нито едното, нито другото. Въ начало само единъ учитель когато прѣподаваше на едното отдѣление, другитѣ трѣбаше или да пишатъ, или да мълчатъ. Но и това бѣ трудно, учительтъ да прѣподава ли, или да смълчава другитѣ. Най-сетнѣ, общината се погрижи да пристави по двама свършивши ученика отъ класнитѣ училища, съ една мѣсечна плата отъ 50—60 гроша, за помощници на главния учитель; това до нѣкждѣ спомогна на отдѣленията. Но какво трѣбаше да се направи съ тия дреболии, които всѣки день прѣиждаха? Напрѣдъ имаше за тѣхъ пѣсочница, дѣто цѣлъ день си пъпрѣха

по нея пѣсъка, а сега тая безполезна още и врѣдителна за цѣлото училище играчка бѣ изхвърлена. А тия малки дѣца сега правѣха още по голѣмъ шумъ отъ колкото пѣсочницитѣ. Но ето че и за тѣхъ дохода по честити врѣмена, а това бѣ въвеждането на така наречената *новата гласна* или *звучна* метода. Но тия честити врѣмена не дойдоха тъй скоро и тъй лесно; трѣбаше да сѫ изминатъ години, трѣбаше *новата метода* да прѣмини нѣколко фази, прѣзъ нѣколко митарства, да прѣтърпи разни прѣчки и мѫчнотии до нейното възтържествуване.

Новата звучна метода въ началото си.

„Учителския Съборъ“ прѣзъ год. 1874, както ще видимъ по нататъкъ, уреди още по добрѣ новооткрититѣ „отдѣления“, но и това се видя за недостатъчно по изискуемия успѣхъ отъ първоначалното учение. Сѫщинския успѣхъ ни достави новата *гласна* метода.

Още отъ г. 1870 започнаха и вѣстници и списания да пишатъ противъ до тогивашния способъ на учението въ първоначалнитѣ училища, като посочваха полезностьта на новия способъ *гласната метода*. Прѣзъ год. 1872—1873 спис. „училище“ *), което се занимаваше изключително съ училищни работи, отпечата животописанието на Песталоцция, съ прибавление нова метода по прѣподаването въ първоначалнитѣ училища (брой 5, 8 и 9-и год. 1873). Въ сѫщата година и Цариградското ни списание *Читалище* въ първия си брой (год. III) загърмя: „Нашитѣ народни училища изобщо искатъ прѣобразование *коренно, изъ дъно*“, като ни даде и двѣ отлични статии: *Една стѫпка напрѣдъ въ науката*, съ приложение какъ да се учи по нагледната метода (книж. 10—11). Въ год. 1874 се появи *приложение* на спис. *Читалище* подъ загла-

*) Издаваше се въ Букурещъ — уредникъ Р. И. Блъсковъ.

вие: *ржководство за основното училище, отдѣлъ за учители и учителки* (Читалище год. IV. Редакторъ Д. *Цанковъ*); това ржководство слѣдва цѣла година въ 24 особни броя. Въ сжщата година се издаде за първъ пжть *Букваръ по нагледно—гласната метода съ изяснение* отъ *Д. Благоева*. По поводъ на тоя букварь се провикна *Браилското Периодическо Книжовно Списание* (год. I кн 9 и 10): „Слава Богу, че се видѣхме съ Букваръ, толкова полезенъ за първоначалното образование". По надолу, сжщото списание говорѣше: „Но трѣба да се признаемъ, че доста се съмняваме въ успѣха на това добро дѣло, което си иска и майсторътъ" . . . И, наистина, така излѣзе; „изяснението" на Благоева Букварь, както и други ржководства никаква полза не принесоха, понеже трѣбаше и ржководитель, който да подведе нагледно и самитѣ учители отъ дѣ да почнатъ и какъ да прѣдаватъ по прѣпоржчената само на печатъ гласна метода. Мнозина отъ учителитѣ, които ревностно желаехя въвеждането на новата методя, започнаха да се отчайватъ въ нейния успѣхъ. А тия отъ старитѣ учители дори и се подиграваха: „Ние за три години не можемъ да научимъ единъ 12—13 годишенъ ученикъ да прочита и пиши, а днешнитѣ звучари обѣщаватъ въ една година да изучатъ едно 7 годишно дѣте, да чете и пиши. Празна работа!".

Звучната метода възтържествува; *Р. М. Рачевъ* — прьвъ *педагогъ*. Въ отдѣлътъ на *завѣщанията* вкратцѣ изложихъ *благодѣянията* на Букурешкия благодѣтель М. Бенли и неговото завѣщание, което хора алчни, чернодушни слѣдъ смъртьта му упропастиха. Отъ изпълненитѣ му приживѣ благодеяния за гр. Шуменъ и окржга, бѣ изпращането на 4-ма ученика въ странство да усъвършенствуватъ учението си за въ полза на отечеството. Единътъ отъ тия ученици бѣ † Рачю М. Рачевъ.

Покойния Рачю бѣ усърдно любитель на новата

канвать Хаджи Стояна, който дошелъ въ града си и застжпилъ мѣстото на башъ чорбаджия (год. 1841).

Първо взаимно училище. Въ врѣмето на Хаджи Стояна Х. Ганушевъ, на мѣстото на старата килия се въздигнало ново училище сжщо по планътъ на Габровското Априлово *Взаимно училище*. Тая постройка е първото въ Шуменъ здание нарѣчено училище, или по тогивашному *Алилодактико или взаимно-училище*. То е костувало на църквата и на гражданитѣ, спорѣдъ горѣпоменатата кондика, гроша 27,037 и 10 пари. (Днесъ на това училище мѣстото му едвамъ е познато).

Отпадането на онъ-икилиитѣ. Силата на онъ-икилиитѣ е траяла до година 1848, а и по-вече не е можала да трае. По духътъ на Хатишерифътъ, тия общинари е трѣбало да се грижатъ по-вечето за скорото събиране царското даждие. Събирането, обаче, на всички дванайсетъ души не е могло да става тъй лесно: ако дадатъ осемъ, то четирмата не могатъ да додатъ; това щото направяли присжтствующитѣ, отсжтствующитѣ често не го удобрявали и го разваляли. Освѣнъ това, започнало е да се забѣлѣзва у башъ чорбаджиитѣ, както и у членоветѣ, нѣкакви злоупотребления съ църковнитѣ доходи, отъ които най-главното е било: *приноси* (бакшиши, подаръци) отъ страна на онъ-икилиитѣ на всички въ града *аги*, *беюве*, *паши*, *кадии*, *мюфтии* и пр. По Великъ-день на всѣки по 10—20 вапсани яйца съ единъ кравай, а по Гергевъ-день по едно агне. А тия аги и беюве не сж били малко. Всички тия приноси се изплащали отъ църковната каса. — „Трѣба сегисъ тогисъ да се понамазватъ голѣмитѣ капии (вратя), утрѣ да ни доди нѣкоя пакость, пакъ до тѣхъ ще прибѣгнемъ“, говорели башъ чорбаджиитѣ. „Всичко приглъщаха нашитѣ християни“ (говори дѣдо Кръстю Славовъ), нъ само това не можаха да прѣглълнатъ, да се гаврятъ нашитѣ чорбаджии съ тѣзи ни голѣми праздници прѣдъ тур-

цитѣ и да ходятъ да имъ сѫ подобряватъ, замъ повече врѣме да се държатъ на постоветѣ (на власть), и то съ чии пари? — съ общи, черковни, сиромашки. И захванаха на край врѣме нашитѣ хора да глѣдатъ на онъ-икилиитѣ като на потурчени българи". По този начинъ, онъ-икилиитѣ станали нетърпими и за гражданитѣ, и за правителството. Послѣднитѣ онъ-икилии съ своя башъ чорбаджия Х. Димитраки сѫ били до година 1819.

Врѣмената на общинаритѣ. По силата на Танзимата, по прѣдложението на правителството и по удобрението на гражданитѣ, се видѣло за нуждно и полезно слѣдующето: да се избере отъ града само едно лице — българинъ, припознатъ отъ турското правителство, който да прѣдставлява цѣлото Българско население прѣдъ властитѣ, прѣдъ които и да го защитява. Досегашнитѣ онъ икилии служили сѫ безъ заплата, за това и тѣхнитѣ работи отивали сѫ бавно и по воля; а сега избранията трѣбало е да бѫде съ заплата. И този избранъ отъ града наричали го *чорбаджия*, той е билъ задълженъ, не само да гледа правителствени дѣла, нъ и да се грижи за доброто на съгражданитѣ си. За всѣки единъ църковно-училищенъ или еснафски въпросъ, той е ималь сила да свика първитѣ граждани, първомайсторитѣ на всѣки еснафъ, църковно-училищнитѣ епитропи и съ тѣхъ да се съвѣтва. Така обмислянъ и рѣшенъ въпросътъ, оставало е на него да го положи въ дѣйствие по какъвто начинъ види за добрѣ.

Слѣдующиятъ документъ ни доказва тѣхнитѣ права и длъжности; той още показва, отъ кога е захваналъ градътъ да се управлява чрѣзъ общинари. На чело на тоя документъ е подписътъ на тогивашния гръкъ владика, който удостовѣрява и подтвърдява изложенитѣ условия. Отдолу слѣдватъ подписи, които не могатъ да се четатъ като смѣсъ съ гръцки слова и съвършено неграмотни.

Тоя документъ се съхранява днесъ въ архивата на Шуменското педагогическо училище.

Гражданско опрѣдѣлително зговорно писмо.

Ний подписанитѣ Шуменци отъ послѣднитѣ честни два надесетъ еснафи. Терзии, Дикиджии, Бакали, Абаджии, Кюркчии, Куюмджии, Дюлгери, Казанджии, Чивчии, Балтаджии и Шербетчии. Днесъ отъ страната на тѣзи еснафи и на всичкия народъ, согласно отбираме и опрѣдѣляваме на любезното наше отечество общаго градоначалника. Сиречь (чорбаджия) Г. Г. Жека Хаджи Василевича.

1. Увѣрени синца, че е единъ отъ добронравнитѣ съотечественици, единъ отъ почтенитѣ граждани като съ усердие сѫ грижать за общонародното просвѣщение и за общата полза согласно днесъ го упознаваме Градоначалникъ и го опрѣдѣляваме да управлява Царската покорна рая спорѣдъ Танзимата царскаго.

2. Да има силата отъ общонародната страна да се намѣрва непрѣменно на опрѣдѣленитѣ дни на Царскаго сѫбора (сиречъ на мезлиша). Споредъ високото повеление Царско за общонародната правда.

3. Да има силата отъ обществото отъ страната да подписва съ Шюрата (членоветѣ на мезлиша) и да удря печатьтъ си на потребнитѣ онѣзъ книжа Мазмати, които за граждански нѣкои потрѣби сѫ случва да сѫ изпращать отъ Шюрата за нѣкждѣ си спорѣдъ потрѣбата на различни случаи.

4. Колкото и да сме го упознали, че може да посрѣщне разни утесненията и колкото и да сме увѣрени че отъ него направеното е добронаправено, но пакъ се удължава на всѣка значителна работа да сѫ опитва и совѣтува по тънко съ насъ, както и Ми подобно синца сѫ обѣщаваме и сѫ одължаваме да му спомагаме всегда словомъ и дѣломъ на всѣки маслахатъ, като за пари и други таквизи подобни, кога както се унужди отъ намѣрването ни.

7.*) Който би дългъ че има да изплаща; бакъи (остатъци) отъ Хаджи Димитракевото врѣме, общо думаме всѣки да ги заплаща до аспра и ако ли сѫ яви нѣкой противъ, има сила чорбаджията да дѣйствува, които срѣдства познава да ги опитва.

8. Колкото сирашки пари сѫ явѭтъ на метоху ще има

---

*) 5 и 6 членъ оставихъ като незначителни.

грижата да ги смѣства безъ забава на .сигуръ мѣста съ обичайната горница (лихва) и да ги забѣлѣжи на главната кондика за сигуранцията сирашка.

9. Удължаваме сж да се направи и да се държи за всегда на общия метохъ една главна церковноскоянна (черковноучилищна) книга, кондика въ която да се прѣпишатъ отъ ветхата сичкитѣ дѣто сж намиратъ до сега написани церковносколни дарби и хесапи по име както и по сега за напрѣдъ да се забѣлѣзватъ всичкитѣ церковносколни дарби и хесапи съ трѣботнитѣ рѣдове по тънко отъ край до край на новата кондика сжщата коя ще се поставя въ църква на пангаря и ще сж прѣдава ката година отъ еснафъ на еснафъ.

10. Заради да спослѣдватъ всѣкоги всичкитѣ общонародни и граждански дѣла непрѣстанно съ добъръ чинъ споредъ Танзимата удължава се чорбаджията да внимава и да се труди на всѣка случка за общонародното добро споредъ Царското Танзиматско повѣление и да дѣйствува да се наказва онзи отъ гражданитѣ който се посочи чи отхожда противъ на гражданскитѣ рѣдове.

11. Въ приличното врѣме като му се поищатъ годишнитѣ хесапи градски на данъкъ, на гюмрюкътъ и пр. дълженъ е да ги прѣдаде безъ забава пакъ на насъ на сжщій който сж отдолу подписваме.

12. Тѣзи сичкитѣ сипца общо съ благодарность се обѣщаваме да пазиме и всички случки противни и какъ сме упознали негова милость (за чорбаджия) Градоначалника Г. Господинъ Жека Хаджи Василевича за сигуранцията негова връчаваме му тѣзи своеручни подписи.

15-и Май 1850 год.
Шуменъ.

Подписи: Върбанъ Стояновъ, Ранко Николовъ,
Х. Вичо Вичевъ, Стувянъ Нидѣлковъ,
Х. Жечо Х. Вичевъ, Нидѣлчо Никовъ.
(Повечето подписи не могатъ да се прочетатъ).

Рѣшения за постояната подръжка на училищата. Въ годината 1849 бѣ издигнато новото училище — классно. Училищнитѣ разноски се увеличаваха. Старата система на платитѣ на учителитѣ да се заплащатъ частно отъ ученицитѣ, бѣ съборена както бѣ съборена и старата система на килийното уче-

метода. Съ голѣмо желание той се зае да въздигне и да извади изъ тинята покрусаната въ неговото ученическо врѣме новопоявила се „звучна метода“. Честьта му поработи да постжпи въ Кенигрецкото педагогическо училище, гдѣто свърши въ 4 год. курса съ успѣхъ и се завърна въ гр. Шуменъ. Тукъ той биде приетъ съ радость, гдѣто биде условенъ за основенъ учителъ, само по неговата специалность. Покойниятъ бѣ надаренъ съ всичкитѣ изискуеми качества по това ново учение: тихъ, кротъкъ, търпеливъ, сладкодуменъ, скроменъ, любезенъ, а най главното бѣ, че обичаше малкитѣ дѣца така, както обичаше прѣдмета си. † М. М. Рачевъ, може да се каже, бѣ пръвъ учитель, — педагогъ, не само за гр. Шуменъ, но и за цѣлия Шуменски окржгъ. Прѣди освобождението ни покойния можи да учителствува само една година (1875/76) Въ края на учебната година новиятъ учитель зачуди гражданитѣ съ голѣмия си успѣхъ, който бѣ направилъ за една година: дѣцата пѣятъ вкупомъ, играятъ разни весели игри прѣдъ публиката, отговарятъ и разказватъ смѣло, четатъ свободно и пишатъ, а най чудното бѣ, такива малки дѣца, дѣто толкова бързо смѣтаха наизустъ и писменно. Присжтствующитѣ, които бѣха по-вече учители, едва сега очевидно разбраха и се убѣдиха въ голѣмата полза, леснина, на новата метода. Всички пожелаха, ако не сж били честити да бждатъ ученичи на единъ сжщински учитель—педагогъ, то поне да бждатъ по възможности учители по тая метода.

— „Не трѣбва учительтъ Рачку да бжде прѣподаватель на дѣца, заговориха всички — той трѣбва да бжде прѣподаватель, учитель на възрастни учители, ние всички искаме да му бждемъ ученици; а съ това, ползата отъ неговото учение, отъ неговия трудъ ще бжде много по голѣма“.

И, отистина, всички селски и градски учители пожелаха да се отдѣлятъ за нѣколко врѣме отъ учи-

телскитѣ си занятия и да се позапознаятъ съ новото учение. Но размирнитѣ год. 1876—77—78 попрѣчиха на това имъ горѣщо желание.

ГЛАВА X.

КЛАСНИТѢ УЧИЛИЩА.

Като какви сѫ биле първитѣ ни класни училища, съ тѣхнитѣ помѣщения, дисциплина, уредби и прѣдмети, за това ще оставя да говори по долу саморѫчното писмо на покойния С. Ил. Доброплодни — учитель на първитѣ ни класни училища въ градъ Котелъ и Шуменъ.

Отварянето на класоветѣ доде като една благодать и за учители и за ученици. Въ начало не е имало особени училищни здания нарочно за класове; отбранитѣ ученици за класни се помѣщаваха въ частни кѫщи. И ако тия кѫщи да бѣха съ една слаба обстановка, съ една осѫдна свѣтлина, но пакъ тѣ бѣха едно отлично помѣщение за новитѣ класни ученици. Тукъ трѣба да забѣлѣжимъ, че класнитѣ училища се отвориха още въ врѣмето на взаимнитѣ училища.

Въ взаимното училище ученикътъ като че ли бѣ нула при 200—300 другари, неговото тукъ присѫствие едва бѣ забѣлязано; честь бѣ за него, ако понѣ на мѣсеца веднаждъ учительтъ му го удостоеше съ единъ, ако и киселъ погледъ, или го попиташе какво прави и що учи. А тукъ сега срѣдъ 20—30 отбуръ другари, отдѣлени по отличие, често вижда учителя си и слуша го на всѣкой часъ да го запитва по урокътъ му. Тамъ, въ взаимното училище не бѣ му позволено да носи никаква книга — учебникъ, съ който да се занимава, а сега тукъ въ неговитѣ рѫцѣ сѫ нѣколко учебника, съ които може да се занимава и

ъ училището, и у дома си. Съ малко думи, тука ученикътъ се чувствуваше по достоинство, че той е вече ученикъ.

Отъ писаното на С. Доброплодни се разбира, е още прѣзъ год. 1842 имало въ България класни чилища, дори и прѣди урѣждането на взаимнитѣ чилища, но тѣ не сж били нищо друго, освѣнъ подобие на тогивашнитѣ гърцки класни училища, каквито ги е имало въ погърченитѣ градове, като въ Пловдивъ, Руссе и другадѣ, при това и не сж били чисто български, но смѣсъ по вечето съ гърцки. Разликата имъ отъ взаимнитѣ училища е била тая: въ класнитѣ стаи е имало по малко ученици, уравнени нѣкждѣ си на една сила по учението, съ учебници въ ржка и съ нарочно за тѣхъ прѣподаватель, безъ да има, обаче, нѣкакъвъ рѣдъ на учението. Ето що пише С. Доброплодни: „Слѣдъ като свършихъ наукитѣ си въ Константинополь, бидохъ призованъ за учитель въ градъ Котелъ година 1842. Тукъ азъ бѣхъ задълженъ да прѣподавамъ на два класа и единъ прѣдуготовителенъ, тъй както прѣподавалъ Даскалъ Райно, тоестъ всички прѣдмети на Гречески язикъ въ двата класса съ гречески учебници, като Аритметика, География, Священа История, Катихизисъ, Естествена История, Всеобща История, Геометрия, Френски язикъ, освѣнъ това прѣводъ отъ Старо-Елински на Ново-Гречески отъ старитѣ Грцки Класикери, като сжщеврѣменно имъ се прѣподаваше и старата Греческа Граматика и като имъ се разясняваше, гдѣто не разбираха добрѣ, на Българский язикъ. А на прѣдуготвителния классъ ставаше прѣводъ отъ Ново-Греческия язикъ на Български, а прѣдметитѣ имъ се прѣподаваха само на Българский язикъ, нагледно умствено и на черната таблица.

„Втората година станаха класоветѣ четри и азъ бѣхъ задълженъ да прѣподавамъ на всѣки классъ до рядъ по единъ часъ, и когато единия классъ имаше

урокъ и се испитваше или му се прѣподаваше, другитѣ классове въ двѣтѣ стаи бѣха задлъжени да се занимаватъ по своя си прѣдметъ, безъ да става никой най малъкъ шумъ и безъ да се чюва гласъ, подъ надзора на единъ всѣкоги опрѣделенъ надзиратель; позволяваше имъ се само да говорятъ, да се порасходятъ въ двора въ мѣжду-часието, а щомъ ударѣше звънеца, събираха се пакъ всички".

„Сжщо подиръ обядъ се работѣше по три часа, двата часа за классоветѣ, а единия за прѣдуготовителния классъ. Въ растояние на двата часа се занимаваха классоветѣ съ тъй називаемата тогива *тъхнологиа* или разборъ въ десетьтѣ части на словото и запознавание съ частитѣ на разнитѣ прѣдложения и периоди.

Освѣнъ горѣпоменатитѣ прѣдмети уведе се и прѣподаванието на Българската Неофитова Граматика три пжти прѣзъ недѣлята на всичкитѣ классове изобщо, като до тогива тѣ нѣмаха никакво понятие за Българска Граматика и частитѣ на словото, но само се водяха отъ Грѣцката Граматика и ги распознаваха.

„Всѣкой день начнаванието на прѣподаванието и свършванието имъ прѣди обядъ и подиръ обядъ, както и вечеръ прѣди да се распуснатъ, ставаше съ молитва. Задлъжени бѣха всичкитѣ ученици да се учатъ църковно пѣние половинъ часъ, и то избираха се два хора единъ за дѣсна и другъ за лѣва страна, за пѣятъ въ църква и ги обучавахъ да се пригответъ за Славословието и цѣлата служба. Лѣтосъ ставаха прѣподаванията подиръ обядъ вънъ отъ Котелъ по сѣнчаститѣ мѣста и поляннитѣ, когато прѣдметътъ го изискваше".

„Всѣка година ставаха годишни испити, на които се даваха и награди на отличнитѣ ученици" . . . .

„Като ме призова Шумненската община въ 1847 година прѣзъ мѣсеца Августъ за классенъ учитель и църковенъ пѣвецъ, азъ заварихъ тамъ Филаретова

когото приехъ приготвени на Гърцкий языкъ уче-
и, а той прие Взаимноучителнитѣ ученици, като
орский бѣше си далъ оставката. И тъй единъ самъ
работяхъ вь тъй нареченото тогива гръцко учи-
:е съ классоветѣ и съ приготвителния классъ, а
іаретовъ съ единъ помощникъ работеше въ Бъл
:кото взаимноучилище; като се расправяше на
ината често, че не е възможно да се постигне
:еляемия успѣхъ само съ единъ учитель, едва се
диха да условятъ още единъ учитель на име Хрис-
и Михаиловичъ (Златевъ), съ когото си раздѣлихме
дметитѣ и се введоха нѣкои прѣдмети и на Бъл-
ския языкъ. А Савва Филаретовъ като замина за
Русия да се учи, доде на негово мѣсто нѣкой си
кола отъ Чирпанъ. Общината като се убеди, че
іѣщението на гръцкото училище не отговаря на
кдитѣ, рѣши се и съзида год. 1849 едно доста
дно двуетажно ново училище. Когато додоха ун-
скитѣ Емигранти въ Шуменъ, услови се и единъ
якъ на име Манастирски за краснописанието и
:уванието. Това слѣдва тъй до 1852 година, до ко-
о азъ се отеглихъ въ Австрия, за да напечатамъ
ітѣ приготвени книги въ Земунъ и Бѣлъ-градъ...

„Прѣподавалъ сѫмъ въ Котелъ както и тукъ и
ученичкитѣ, което сполучихъ съ голѣми усилия
ждаване родителитѣ, понеже го имаха за срамота
се учатъ момичета на книжно учение“ . . . . . .

„Прѣзъ годината 1856 се завърнахъ въ Шу-
:ъ; първата ми грижа бѣше да убѣдя общината и
илищнитѣ настоятели, отъ които най ревностенъ
пе Матю Рачевъ и Хаджи Симеонко, че не можи
се работи сь малко учители, а трѣба толкосъ поне,
кото сѫ классоветѣ, и тъй въ рѣвностьта си за да
уподоби классното училище на полугимназия, съгла-
а се да условягъ потрѣбнитѣ учители и да при-
атъ отъ Австрия една сръбкиня учителка (Мила-
ича), на която дадоха помощница Българка, и тъй

классното училище отговарѣше до нѣгдѣ си на *Полугимназия*, като се въ него прѣподаваха всичкитѣ изискуеми прѣдмети и стари язици. Учителитѣ бѣха освѣнъ меня, Милановичъ (родомъ сърбинъ)—Д. Войниковъ, Параскева Дамянова, Симеонъ Хаджи Енчовъ и единъ турский учитель. Всѣка година ставаха публични испити, раздаваха се и награди". (До тукъ е отъ изложението на с. Доброплодни).

Прѣдуготовителенъ класъ. С. Доброплодни споменува за прѣдуготовителнитѣ класове, които и азъ заварихъ. Тѣ бѣха единъ видъ *чистилище*: Взаимния учитель ще избере по силнитѣ си ученици, които сж искарали всичкитѣ броеве на таблицитѣ и ще ги сгрупира въ особено помѣщение. Такивато ученици биваха до 40 – 50; но за да се опрѣдѣли, да ли тѣхнитѣ сили сж еднакви, при това и да можатъ да се уравнятъ, тѣ трѣбаше най-малко 6 мѣсеца или година да слѣдватъ въ прѣдуготовителния класъ. Тукъ имъ се прѣподаваше отъ единъ учитель въ съкратени учебници прѣдметитѣ: кратка Св. История, Катихизисъ, География, а най-много се глѣдаше на свободното четене съ прѣпинателнитѣ му знакове и на смѣтане четиртяхъ прости дѣйствия, краснописание и прочитъ отъ Славянски. Понеже тогива ставаха 6 мѣсечни изпити (прѣзъ януари) то, който ученикъ дадеше добъръ изпитъ, ще го прѣведатъ въ I класъ, а който не – ще си остане за годишния нареченъ главенъ изпитъ.

Постепенния напрѣдъкъ на класнитѣ училища, може да се каже положително, се дължи на достойнитѣ учители.

Не съ всички учители може да се похвали миналото на училищата ни: имаше и такива, които, слѣдъ едно кратко прѣбиване въ нѣкое Европейско училище, завръщаха се съ вирнати носове, горди, самонадѣяни, съ една само вънкашность — облѣкло по европейски (понеже тогива носията на населението бѣ турско облѣкло); такивато не само че не помагаха на

ıрѣдъка, но тѣ му и попрѣчваха. Благодарение на кното прѣкрито невѣжество, което скоро се открипе, тѣхното учителство е бивало малотрайно. По ıето, обаче, отъ получившитѣ едно истинско образание въ странство, бѣха и истински учители: въошевени отъ едно искренно доброжелание за въ полна юношеството — бѫдящата надѣжда на отечеѕото, прѣдани отъ сърдце и душа на святото за тѣхъ иятие — учителството, тѣ, съ своитѣ неуморими трузе, правяха чудеса по успѣха на учебното дѣло.

Въ края на настоящета ми II-ра часть ще прика имената на нѣкои отъ добрѣ познатитѣ ми допамятни учители, както и тѣхната плодотворна дѣяность.

Дисциплина въ класнитѣ училища.

Самата обстановка на класнитѣ училища доволно мѣни сѫществующитѣ безпорядоци и безчиния въ аимнитѣ училища. Всѣки класъ си имаше особна ая и въ всѣка стая — учитель, прѣподаватель. Повъ врѣме на прѣподаването владѣеше тишина. Но нъ отъ прѣданията, вънъ отъ училището, безчиния не можаха тъй лесно да се прѣкратятъ. Навиклъ ученикътъ още отъ взаимното училище на твърглавство, обръгналъ на разни видове наказания, той одължаваше сѫщото и въ класното училище. При лѣмото си желание, учителитѣ отъ класоветѣ, за да оже да се введе въ училището имъ изискуемиятъ дъ и тишина, така както сѫ виждали въ чуждеранитѣ училища, видѣха за полѣзно да се излоıтъ *длъжноститѣ* на ученицитѣ писмено, като се ставятъ така сѫщо писмено и *наказанията* за прѣжпницитѣ на тия длъжности. По тоя начинъ учецитѣ, ако не отъ уважение на своитѣ длъжности, понѣ отъ страха на наказанията, негли ще се по-

сѣпнатъ. И направиха го. Долеозначенитѣ длъжности сѫ съставени съгласно отъ всичкитѣ тогивашни учители: и класни и взаимноучителни, а потвърдени, както се види отъ подписитѣ, отъ училищнитѣ настоятели и отъ първомайсторитѣ на всичкитѣ еснафи. Подъ такава форма, тѣ зеха характеръ на единъ видъ *закони*, а за да имъ се даде по голѣма важность, тѣ бидоха прочетени на 1 януари 1859 та год. въ училищния салонъ въ присѫствието на всички ученици, тѣхнитѣ родители и всичкитѣ граждани, заедно съ подобающитѣ рѣчи, слова при такъвъ случай. И ето на 8 януари *Длъжноститѣ на ученицитѣ* заедно съ *наказанията* прѣписани на чисто съ църковни букви, поставени въ три красиви кръжила въ стъклени рамки, се покачиха на лично мѣсто въ прѣдворието, при входътъ на класното училище. И наистина, това не малко подѣйствува на учащитѣ се. Срѣщу едни строги наказания, потвърдени отъ лични граждани, нѣмаше вече кому да се оплачи наказания ученикъ, освѣнъ да глѣда да изпълня указанитѣ си длъжности. Понеже тоя законъ имаше сила и за взаимноучителнитѣ ученици, той се прилагаше напълно къмъ тѣхъ, като се изпълняха наказанията прѣдъ очитѣ на класнитѣ ученици. А и за класнитѣ ученици нѣмаше никакво снисхождение, само съ тая разлика, че за взаимнитѣ ученици наказанията се испълняха отъ самитѣ имъ учители, а за класнитѣ — отъ училищнитѣ слуги прѣдъ класния учитель. За запазване достолѣпието си, класнитѣ учители, при това и да покажатъ на ученицитѣ си до колко тѣмъ е отвратително да наказватъ, зяхвърлиха пръчката — това стралище за ученицитѣ, и не я носѣха вече изъ класоветѣ. Долеизложенитѣ *длъжности*, заедно съ саморѫчнитѣ подписи на учителитѣ, потвърдени тоже съ саморѫчнитѣ подписи на учил. настоятели и на еснафитѣ, сѫ запазени като документъ въ архивата на Шуменското Педагогическо училище.

I

Длъжности на ученицыты въ Шюмненскыты учебны заведенiя.

§ 1. Всѣкой ученикъ трѣба да е благочиненъ, да тдава приличнѫтѫ честь на родителиты си, на учи-елиты, на училищныты настоятели, на священицыты на всичкыты почтенны граждавы *).

§ 2. Ученицыты сѫ длъжни да дохождатъ всѣкый ень и рядовно на училището въ опрѣделеныты чясове.

§ 3. Когато ученицыты дойдѫтъ на училището да тиватъ право на мѣстото си и да ся покоряватъ на прѣделеныты отъ учителиты надзиратели.

§ 4. Единъ ученикъ като излѣзе отъ дома си, рѣба благочинно да отива право на училището безъ а се спира самъ тамъ.

§ 5. Ученикътъ трѣба да варди голѣма чистотѫ тгорѣ си да бѫде всякоги умытъ, вчесанъ и съ исты дрехы.

§ 6. Въ врѣме на прѣподаванiето ученицыты сѫ ъжни да вардятъ най голѣмѫ тишинѫ и да внима-атъ добрѣ.

§ 7. Всякъ ученикъ длъженъ е да изучява добрѣ роцыты си.

§ 8. Когато ся испытватъ ученицитѣ да не от-ѣщаватъ единъ вмѣсто другый.

§ 9. Когато единъ ученикъ си казва урока, икой отъ ученицыты да не смѣе да му шепне, тъй на испытанiе.

*) Запазено сѫщето провописание и всичко споредъ оргинала.

§ 10. Като излѣзе учительтъ отъ прѣподаваніето, всякъ ученикъ трѣба да остава мирно на мѣстото си и да си прѣговаря, и ако има нужда за вънъ да си дигне ржкж, за да земе позволеніе отъ надзирателя.

§ 11. Ученициты трѣба да не ся закачятъ помежду си, да не ся каратъ, бжхтятъ, псуватъ или думатъ прѣкорны имена, въ да ся обичятъ всѣкогы като братія безъ да имжтъ най малкж зависть помежду си.

§ 12. Ученикътъ е длъженъ да варди въ чистотж тъй своиты както и школскыты нѣща: да не дере или нацапва книгыты, да не разваля или чюпи нищо отъ потрѣбныты нѣща въ училището.

§ 13. Никой отъ ученицыты да не зема чюзды или училищны нѣща, и ако намѣри нѣщо загубено, да го дава на учителиты за да си намѣри ступана.

§ 14. Ученикътъ трѣба да не лъже никогы, а да казва всякогы истинжтж.

§ 15. Ножове, пищови, сопи и другы подобни оржжія сж забранени на всякъ ученикъ да гы носи у себе си было въ училището, было по вънъ.

§ 16. Ученицыти да не струватъ зло на никого человѣка, нито да повреждатъ животныты.

§ 17. Да не ся присмиватъ на разслабленыты, нито на никого, който е съ душевенъ или тѣлесенъ недостатъкъ.

§ 18. Никогы да не ся събиратъ съ вънкашны и развращены мемчета.

§ 19. Да не имжтъ никакво сношеніе съ развратно безобразны чековѣцы.

§ 20. Единъ ученикъ като си отива за обѣдъ или за вечеръ у дома си, трѣба по пжтя да варди голѣмо благочиніе.

§ 21. Всякъ надзиратель, опрѣдѣленъ отъ учителиты за въ училището и за въ пжтя, длъженъ е да внимава строго на повѣреныты нему ученицы; той ще забѣлѣзва имената на безчинныты и ще гы кажи на

ителиты, безъ да има изволеніе да удари нѣкого ъ съученицыты си.

§ 22. Сѫбботѫ вечерь, срѣщу Недѣлѭ — или ѣщу другъ нѣкой праздникъ, всичкыты ученици длъжни да дохождать на цръковно пѣніе у училището и отъ тамъ на вечерня у църквѫ; а въ недѣлѭ и праздникъ на Божественнѫтѫ службѫ и послѣ училището.

§ 23. Въ цьрквѫ да вардятъ най-голѣмѫ тишинѫ, стоятъ прави, да не ся оглядватъ на самъ и тамъ, не говорятъ, да не ся бутатъ единъ другъ, нъ да оятъ съ крайно благоговеніе.

§ 24. Всякъ ученикъ е длъженъ да варди всяы голямѫ душевнѫ чистотѫ и да страни отъ всякъ дъ развратность.

§ 25. При всичко това забраня ся на учениты да не піѭтъ никакво духовно питие, сир: нито но, нито ракіѭ и пр.

§ 26. Забранено е още на ученицыты да не пуѭтъ тютюнъ, нито на него подобны да употрѣблять, и да не ходять по кавенета.

§ 27. Всякъ ученикъ като оставя училището и ива или на нѣкоѭ работѫ или на нѣкое друго учище, длъженъ е да си земе свидѣтелството отъ Iумненското училище, подписано отъ учителиты и илищвыты настоятели и школския печятъ.

II

Наказанія за прѣстѫпленіята на длъжноститы на ученицыты въ Шюмненскыты учебны заведенія.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 1.

§ 1. Който ученикъ злослови заочно противъ учителиты безъ благословнѫ причинѫ, за първий пѫть ще му ся ударятъ 15 пръчкы по гърба, на вторый пѫть ще му ся ударятъ 30 пръчкы и на третій пѫть ще ся испѫжда отъ училището чрѣзъ училищныты настоятели.

§ 2. Който непочита учителиты си и не имъ ся покорява, ще му ся ударятъ въ всяко такова обстоятелство по 10 пръчкы на гърба.

§ 3. Който не отдава приличнѫтѫ почесть на родителиты си и не имъ ся покорява, ще му ся ударятъ 10 пръчкы по гърба въ всяко такова обтоятелство.

§ 4. Който не почита училищныты настоятели, ще му ся ударятъ 15 пръчкы по гърба въ всяко таково обстоятелство.

§ 5. Който не почита священницы и другы по-стары человѣцы, ще му ся ударятъ, спорятъ погрѣшкѫтѫ, отъ 4 до 10 пръчкы.

§ 6. Който ученикъ, съ еднѫ рѣчь, ускърби учителиты, или родителиты си, или другиго отъ гражданыты, освѣнъ що ще ся накажи съ пръчкы, ще ся затваря още и въ тъмницѫ.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 2.

§ 7. Който ученикъ не дохожда ежедневно и рядовно на училището, безъ благословнѫ причинѫ, ще ся наказва отъ 10 до 15 пръчкы, а ако бѣга отъ училището, ще му ся ударятъ 20 пръчкы, ще ся заплюва отъ ученицыты и ще ся държи единъ день въ тъмницѫ.

§ 8. Който не дохожда на опрѣдѣленыты чясове въ училището безъ благословнѫ причинѫ, ще ся наказва съ двѣ пръчкы.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 3.

§ 9. Когато единъ ученикъ дойде на училището и не отива право на мѣстото си, нъ мая се по вънъ, ще ся накажи съ 4 пръчкы.

§ 10. Който ученикъ не ся покорява на опрѣдѣленныты отъ учители надзиратели, ще му ся ударятъ отъ 4 до 6 пръчкы.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 4.

§ 11. Който ученикъ като излѣзе отъ дома си не отива право на училището, но ся захласва самъ тамъ, ще стои до вечерь гладенъ.

§ 12. Който безчинствува по пѫтищата като отива на училището или ся връща у дома си, ще му ся ударятъ 4 пръчки.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 5.

§ 13. Който ученикъ не е чистъ, умитъ и вчесанъ ще ся наказва съ 2 дръчкы.

§ 14. А ако нѣкой отъ ученицыты ще ся намѣри съ въшки, или да има нѣкоѭ болесть що болащисва (прилепчива, заразителна), както краста и др. подоб., не ще ся пропуща въ училището, до като ся изчисти.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 6.

§ 14. Който въ врѣмя на прѣподаваніето не варди найголѣмѫ тишинѫ и не внимава, ще ся турга да стои на колѣнѣ, а ако не мирува съвсѣмъ и смѫщава другыты, ще ся испѫжда отъ прѣданіе и послѣ ще ся накажи спорядъ погрѣшкѫтѫ.

Наказаніе за прѣстѫпленіе по § 7.

§ 15. Който ученикъ не си изучява добрѣ уроцыты, не ще яде единъ день, а ако не учи съвсѣмъ, то тогази освѣнъ що ще стои гладенъ, ще му ся ударятъ и 4 пръчкы.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 8 и § 9.

§ 16. Който ученикъ отвѣщава вмѣсто другыя, ще стои на коленцѣ до дѣ трае прѣданието, тъй и който шепне,

Наказаніе за прѣстжпленіе на § 10.

§ 17. Като излѣзе учительтъ отъ прѣподава ученикъ не остава мирно на мѣстото си и не прѣ ся накажи съ 4 пръчкы.

§ 18 Който излѣзе по вънъ безъ дозволеніе деленый надзиратель, ще му ся ударятъ 4 пръчкы

—

Наказаніе за прѣстжпленіе на § 11.

§ 19. Който ученикъ закачя съученика, или него, ще ся накажи съ 4 пръчкы.

§ 20. Който бжхте или псува другыго, ще рятъ отъ 4 до 10 пръчкы

§ 21. Който дума прѣкорны имена на дру накажи съ 4 пръчкы.

—

Наказание за прѣстжпленіе на § 12.

§ 22. Който ученикъ дере или цапа книгы, гови ще се накажи съ 4 пръчки, а ако сж учил чюжди, ще ги плати; тъй сжщо и ако счупи нѣш лищныты потрѣбы, ще ги заплати или ще гы ку това и ще ся накажи за дѣто не е внимавалъ.

—

Наказаніе за прѣстжпленіе на § 13.

§ 23. Който ученикъ земи чюжды нѣща или ще ся затвори прѣзъ деня въ тъмницж, и като п ва у дома си, ще ся начерни и заплюе отъ съуче

§ 24. Който намѣри чужды нѣща и не гы да телигы, ще ся начерни и заплюе отъ съученицыт

—

Наказаніе за прѣстжпленіе на § 14.

§ 25. Който ученикъ лжже, ще ся накажи с

—

Наказаніе за прѣстжпленіе на § 15.

§ 25. Който ученикъ носи ножове, пищов другы подобны оржжія, ще се накаже съ 10 пръч

§ 27. Който удари нѣкого съ ножь или го ра ще да е, ще ся изгонва изъ училището като еди чрѣзъ училищныты настоятели.

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 16.

§ 28. Който ученикъ ся закача съ человѣцыты и който зрежда животныты, ще му ся ударять отъ 4 до 10 пръчкы.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 17.

§ 29. Който ученикъ ся присмива на человѣцы що сѫ душевенъ или тѣлесенъ недостатъкъ, ще ся накажи съ 4 ьчкы.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 18.

§ 30. Който ся събере съ развращены момчета, за пьрй пѫть ще му ся ударять 6 пръчкы, а ако не ся остави да ся събира, ще ся наказва въ всяко такова обстоıлство по 10 пръчкы на гърба и ще ся заплюва отъ съуıицыты си.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 19.

§ 31. Който ученикъ има сношеніе съ безобразно разıтны человѣцы за първый и вторый пѫтіе ще му се удаъ отъ 10 до 20 пръчкы по гърба, и спорядъ погрѣшкѫтѫ се затваря въ тьмницѫтѫ, начерня и заплюва отъ учецыты, а на третій пѫть ще ся изгонва изъ училището зъ училищныты настоятели.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 20.

§ 32. Който ученикъ като си отива за обѣдъ или за ерь у тѣхъ си безчинствува по пѫтя, ще ся накажи съ ıръчки и, ако е по-голѣмѫ погрѣшкѫтѫ, ще ся заплюва учeницыты, или ще му ся ударять до 10 пръчкы по гърба.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 21.

§ 33. Който надзиратель не явява безчиницыты или не глѣдаа повѣреныты нему ученицы, ще ся накажи съ 4— ръчкы и ще ся замени съ другъ.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 22 и § 23.

§ 24. Кой отъ ученицыты не дохожда въ сѫбботѫ веь, въ недѣлѭ, на училището и на церквѫ и не стои бла-

гочинно, тъй сѫще и който не дохожда срѣщѫ праздникъ и въ праздникъ въ училището на пѣніе и сутрѣ въ църква, ще ся накажи съ 4 пръчки, освѣнъ ако има нѣкоѭ истенскѫ причинѫ.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 25.

§ 35. Който ученикъ не варди душевнѫ чистотѫ, ще ся испѫжда отъ училището чрѣзъ училищны-ты настоятели, като ся накажи съ 20 пръчкы.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 25.

Който ніе духовны питія ще му ся направятъ за нѣкои пѫтіе съвѣти, послѣ ще ся накажи и ако не ся поправи и съ наказаніе-то, ще ся испѫжда отъ училище-то като единъ развращенъ чрѣзъ училищны-ты настоятели.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 26.

§ 37. Който отъ ученицыты пуши тютюнъ или друго нему подобно, ще ся накажи съ 15 пръчкы, ще ся затваря и заплюва отъ ученицыты

§ 38. Който ученикъ ходи по кавенета, за первый пѫть ще ся съвѣтува, за вторый ще ся накажи и най-сетнѣ ако не ся остави, ще ся испѫди отъ училището като единъ развращенъ, чрѣзъ училищныты настоятели.

—

Наказаніе за прѣстѫпленіе на § 27.

§ 39. Който ученикъ остави училището безъ да ся обади на учителиты и си земе приличното училищно свидѣтелство, подписано отъ учителиты и училищныты настоятели и съ школскыя печятъ напечятано, ще се обнародува прѣдъ гражданыты, било по главныты училищны испытанія, било по другы общи и чястни събранія като единъ ученикъ, който излиза отъ училището съ безобразіе и безъ честь; на това родителиты му, родниныты му не ще смѣѭтъ да кажѫтъ нищо, защото сынъ имъ, или роднина-та имъ, излиза отъ училището не като честенъ и образованъ ученикь, нъ като безчестенъ и безобразенъ.

III

Длъжности на учителиты въ Шюмненскыты учебны заведенія.

§ 1. Всякой учитель трѣба да пази крайно благонравіе за да бѫде добъръ примѣръ за ученицыты, спорядъ както го изискува самото му званіе.

§ 2. Учительтъ трѣба да не злослови нигдѣ, нито прѣдъ ученицыты, нито прѣдъ человѣцыты противъ нѣкото отъ събратіята си; а ако има да ся оплачи отъ нѣкого отъ събратіята си, да ся отнася до училищныты настоятели.

§ 3. Всякъ отъ учителиты е длъженъ да прѣпода у врѣмя опрѣдѣленыты нему отъ училищнѫтѫ программѫ уроцы.

§ 4. Учителското надзирателство трѣба да бѫде строго връхъ доброто поведеніе на ученицыты, връхъ изпълненіето на длъжноститы имъ и връхъ наказаніето имъ спорядъ законытѣ на Шумненскыты учебни заведенія.

§ 5. Кога ся случятъ вяжны погрѣшкы въ училището между ученицыты, учителиты ще ся отнасятъ до училищныты настоятели.

§ 6. Когато ся накаже нѣкой ученикъ спорядъ училищныты законы и дойде нѣкой отъ родителиты на наказаныты ученицы, или другъ нѣкой да простува, учителиты ще го проваждатъ до училищныты настоятели за да ся увѣри всякой да ли е праведно спорядъ училищныты законы наказанъ ученикътъ.

§ 7. Также и ако ся случи нѣкой отъ гражданыты, кой ще да е, да ся кара съ учителиты, тій длъжни да го проводятъ до училищныты настоятели безъ да му казватъ друго.

§ 8. Въ сѫбботѫ вечеръ на църковно пѣніе единъ отъ учителиты ще ся намѣрва въ училището за да надглядва ученицыты мирно да стоятъ и ще гы отвежда благочинно въ църквѫ.

§ 9. Въ недѣля подиръ Божественѫтѫ службѫ, като отидѫтъ ученицыты въ училището, единъ отъ учителиты ще ся намѣрва за да гы поучи отъ недѣлното Евангеліе или друго нѣкое нравственно поученіе.

§ 10. Учителіети когато пріематъ ученикъ въ училището, трѣба да го записватъ въ разрядъ (класъ) спорядъ силѫтѫ му.

§ 11. Учителіети сѫ длъжни да празднуватъ само опрѣдѣленыты отъ Еснафыты праздницы

§ 12. На всякы шесть мѣсяца учителіети сѫ длъжни да правятъ испытанія и да записвать на расписъ показаныты отъ всякъ ученикъ успѣхы и въ годинѫтѫ ще имѫтъ единъ мѣсяцъ распусъ.

§ 13. Учителіети сѫ длъжни да чюѭтъ всякѫ вечерь отъ надзирателиты безчинницыты и да гы накажятъ спорядъ училищныты законы.

§ 14. Никой отъ учителиты не ще смѣе да докачи съ думѫ или съ писмо честьтѫ на нѣкого отъ гражданыты било лично, било заочно, тъй сѫще и никой отъ гражданыты не ще дързне да злослови за нѣкого отъ учителиты безъ благословнѫ причинѫ, ако бы да ся случи това, укоряемый учитель ще ся отнесе до училищныты настоятели, които сѫ длъжни да привыкатъ прѣдъ Еснафыты лицето, което укорява учителя, за да ся осѫди и накажи, ако е нуждно, чрѣзъ силѫтѫ на мѣстното правителство.

§ 15. Единъ отъ учителиты ще бѫде опрѣдѣленъ надъ училищнѫтѫ библіотикѫ и училищнѫтѫ книгопродавницѫ и той ще дьржи и прѣдава смѣткѫтѫ имъ на училищныты настоятели.

§ 16. Най-сѣтнѣ учителіети трѣба да ся отстраняватъ отъ всякѫ еднѫ погрѣшкѫ, която нанася безчестіе на Шюмненскыты учебны заведенія.

IV

Противоположна часть на длъжностыты на учителиты въ Шюменскыты учебны заведенія.

§ 1. За прѣстжпленіе на § 1 и § 2 до нѣкое врѣмя ся съвѣтува учительтъ, а послѣ ся разрѣшява отъ учителското званіе чрѣзъ училищны настоятели.

§ 2. За прѣстжпленія на § 3 училищныты настоятели съвѣтуватъ учителиты, и ако не ся оправятъ, отнематъ имъ сѫразмѣрно количество отъ заплатж-тж, и съ това ако не ся поправятъ, разрѣшяватъ ся отъ званіето си.

§ 3. За прѣстжпленіята на §§ 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 и 13 учителіети ся съвѣтуватъ и мжмрятъ отъ училищныты настоятели, а послѣ ся разрѣшаватъ отъ учителското званіе.

§ 5. За прѣстжпленіе на § 15 училищныты настоятели ще искатъ счета на библіотикжтж и на училищнжтж книгопродавницж и ще ги повѣряватъ другыму учителю.

§ 6. За прѣстжпленіе на § 16 училищныты настоятеліе до нѣкое врѣмя ще съвѣтуватъ учителя, който нанося безчестіе на улицата, а най-сѣтнѣ, съ извѣстіето на почтенныты еснафы, ще го разрѣшяватъ отъ учителското званіе.

V·

Длъжности на училищниты настоятели въ Шюмненскыты учебны заведенія·

§ 1. Училищнити настоятеліе опрѣдѣлени о
почтенныты Еснафы въ Шуменъ, ще имѫтъ пъл
властіе за да настояватъ и надглядватъ на Шумне
скыты училища тъй щото всякогы да бѫдѫтъ въ д
бъръ порядъкъ, и ще имѫтъ всякогы грыжѭ да
снабдяватъ, колкото е възможно, съ всичко що
нуждно и потрѣбно за доброто издържяніе и нап
дуваніе на тія учебны заведенія, като ся посрѣ
ватъ и улесняватъ всякогы отъ църковныты настоят
за разноскыты, които ще ставатъ отъ църковнѫтѫ ка

§ 2. Училищниты настоятеліе ще внимаватъ т
щото учителіети да си испълняватъ точно длъжн
титы, а за прѣстѫпленіята имъ да ги съвѣтува
или да гы разрѣшаватъ отъ службѫтѫ имъ споря
противоположнѫтѫ часть на учителскыты длъжнос

§ 3. Настоятеліети не ще можѫтъ да разрѣ
ватъ отъ служба едного учителя безъ благослов
причинѫ и безъ да засвидѣтелствуватъ, че учител
си е прѣстѫпилъ длъжноститы, спорядъ които с
може да ся разрѣши отъ учителското званіе.

§ 4. Когато ся случи да разрѣшатъ едного у
теля отъ службѫтѫ му, длъжни ся училищниты
стоятеліе да го заменятъ съ другъ достоянъ, тъй щ
порядокътъ на училищата да не бы да ся побърка

§ 5. Когато ще съгласяватъ нѣкого учителя,
глядатъ да е достоенъ за положеніето, за което
хващатъ, сир: да е снабденъ съ онія наукы и язи
които ще прѣподава на ученицыты.

§ 6. Настоятеліети сж длъжни да обиждатъ чясто илищата за да гы наглядватъ и снабдяватъ съ грѣбныты, които ще купуватъ съ врѣмя.

§ 7. По распуса ще имжтъ всякж грижж за правеніе и измазваніе на училищныты зданія, като вложятъ разноскыты да ся платятъ отъ църковгж касж.

§ 8. Училищнити настоятеліе сж длъжни да глягъ да ся плаща рядовно на учителиты отъ църковтж касж чрѣзъ църковныты настоятели.

§ 9. Тій сж длъжни сжще да донасятъ (гетирдисгъ) съ разноскы отъ църковнжтж касж тъй нуждни книгы и другы нѣща за училищнжтж библіотикж, кто и потрѣбныты учебны книгы за учиницыты, сподъ съобщеніето тѣмъ отъ учителиты.

§ 10. Тій трѣба да ударятъ училищный печятъ ъхъ училищныты книгы и връхъ продаваемыты отъ илищнжтж книгопродавницж книгы за да не ся гутъ и да не би учиницити да си купуватъ отъ вънждныты учибны книгы.

§ 11. Училищнити настоятеліе ще подаряватъ нѣкоіж книгж на сиромашкыты дѣца отъ колкото илищнжтж книгопродавницж ще спичели.

§ 12. Ако ся случи нѣкой отъ учителиты да ся ори и обезчести отъ нѣкого гражданина безъ блаэловнж причинж, и укоравный, или обезчестеный итель ся отнесе, спорядъ длъжностьтж си на училищныты настоятели, тій сж длъжни да привикатъ ѣдъ еснафыты лицето, което укорява или обезчевва учителя, за да ся усжди и накажи, ако стане ждж, чрѣзъ мѣстното правителство; защото такото лице, което укорява едного учителя, който върточно длъжностыты е съ намѣреніе да разстроява илищата, съставены за да ся въспитаватъ бедныты чица; таковато лице ще ся публикува чрѣзъ гаты (вѣстиици) като единъ чернодушенъ человѣкъ и нитель на народното ни просвѣщеніе.

Всичкыты до тукъ прописани училищни закони сѫ прѣглядани и удобрени отъ почтенныты еснафы въ Шюменъ, и всичкыты сѫ написани спорядъ собственното еснафско желаніе, за това и гы подтвърдяватъ съ собственныти тѣхны подписки съ намѣреніе, че Шюмненскыты учебни заведенія като ся управляватъ отъ настоящиты законы, заради личности да не ся случаватъ припятствія въ просвѣщеніто на благонадеждныты Шюмненскы юноши и ся растроятъ Шюмненскыты училища, за поддържаніето на които почтенниты еснафи въ гр. Шюменъ ся съгласяватъ помежду си и ся обѣщаватъ искренно да имѫтъ всякогы грыжѫ. Слѣдуватъ еснафскыты подписки, Шуменъ г. 1860 1-й януар.

Терзійскый Еснафъ:

Мітю Велику Герджіковлу
Ранчю Николовъ
Харalанъ Тодоровъ

Дикиджіискый Еснафъ:

Х. Иванчо Атанасовъ
Х. Нидѣлчю Ниделкувъ
Х. Виличку Тодоровъ

Бакалскый Еснафъ:

Станчю Димитровъ
Х. Илия Х.
Студенчю Златювъ

Казанджійскый Еснафъ:

Бр. П. Василовы
Вѫчю Николувъ
Енчю Нидѣлчювъ

Кюркчійскый Еснафъ:

Андонаки П. Бошнакъ
Студенъ Станувъ
Добри Теодоровъ

Балтаджійскый Еснафъ:

Димитръ Вълчувъ
Николчу Тодоровъ
Димитръ Коліевъ

Куюмджійскый Еснафъ:

Пантілъ Георговъ
Нидѣлчу Георгиевъ

Чобанскый Еснафъ:

Жеку Герговъ
Тони Жекувъ

Чифчійскый Еснафъ:

Батанъ Ивановъ
Панчу Осрухъ
Кару Крастевъ

Дюлгерскый Еснафъ:

Зир. Зир. Ивановъ
Дечко Банчювъ
Пеню Ивановъ

Керемитджійскый Еснафъ:

Виличку Х. Недѣлчювъ

Миханаджійскый Еснафъ:

Андрие (Ж.) Зековичь
Х. Валку Юрдановъ.

Училищни Настоятеліе:

Кулю Радевъ
Жечю П. Жечювъ

Учителіе:

А. П. Гранитскый
Д. П. Войниковъ
Николай И. Бацаровъ
Тодоръ Байчовъ
Анаст. Х. Ивановъ

Тържествено раздаване награди слѣдъ годишнитѣ изпити на ученицитѣ отъ класоветѣ.

„Бѣше врѣме, когато годишнитѣ изпити, а особно деньтъ въ който се раздаваха свидѣтелствата на ученицитѣ, бѣше и за училището, и за народа, а главно за по просвѣтената негова часть, единственниятъ по своята тържественость по своя националенъ колоритъ, училищенъ и народенъ праздникъ, слѣдъ праздника на народнитѣ ни просвѣтители Кирила и Методия. Не трѣбаше, обаче, да се измине много врѣме слѣдъ политическото ни освобождение, и нашитѣ народни училища доживѣха такива години, въ които бѣха нетимни да видятъ въ своитѣ огради, прѣзъ врѣмето на испита, па и въ деня за раздаване свидѣтелства, други лица освѣнъ ученици" . . . . .

(Окржжно отъ Министер. на Народното Просвѣщение год. 1898 Октомвр. 24 № 4592 Министръ *И. Вазовъ*).

Два особити велики народни праздници се създадоха у насъ помѣжду годинитѣ 1850 70. Първиятъ бѣ деньтъ на тържественото раздавание награди слѣдъ годишнитѣ изпити на ученицитѣ отъ класнитѣ училища, а вторня — деньтъ на свѣтитѣ наши равноапостоли св. Кирилъ и Методи; първиятъ бѣ и народенъ и училищенъ. Въ тържеството на тоя праздникъ участвуваха и родители, и учители, и ученици, и стари и млади, мжже и жени, безъ разлика на богатъ сиромахъ. Всички биваха радостни, дори и самитѣ священи здания: църквитѣ и училищата, украсени въ тоя день вънъ и вътрѣ съ вѣнци и цвѣтя, и

тѣ като да участвуваха въ радоститѣ на своитѣ весели посѣтители. Тукъ ще поговоря само за първиятъ празникъ.

За изпититѣ въ взаимнитѣ училища поговорихъ. Въ тия първоначални изпити, както видѣхме, не съществуваше нищо ползотворно за учащитѣ се, нищо напрѣдничаво по учението, тѣ си имаха само една външна бляскавость, много по нужна за тѣхъ врѣмена; тѣ си имахя своя особена цѣль. Не слѣдъ много години, обаче, тая цѣль бѣ вече постигната: училищни здания се устроиха и уредиха и тѣ вече се пълнѣха и прѣпълнѣха отъ доволно число ученици, а главното, че до тогивашната система на заплащането на учителитѣ съвършено се отмѣни; сега учителитѣ се заплащаха отъ общата църковно-училищна каса. Но и тия прѣобразования на училищата едва ли биха били полѣзни ако нѣмаше учители способни, които да оправдаятъ ожидаемитѣ ползи и успѣхи отъ тия учебни заведения. До тогивашнитѣ учители съ своя патриархъ Неофитъ Хилендарски, това що бѣха учили, това що бѣха виждали отъ своитѣ гръцки учители, това и прѣподава, това и правяха; по-вече нито можаха, нито знаяха.

Но ето за добра наша честь захванаха да прѣиждатъ отъ странство тия отъ нашитѣ младежи, които бѣха отишле въ по-горни училища за да се приготвятъ за по вѣщи учители *). И тия учители като да дойдоха тъкмо на врѣме: за тѣхъ имаше приготвени ученици, отъ които можаха да съставятъ класове, имаше и що годѣ за тѣхъ приготвено и осигорено възнаграждение.

Отъ годината 1848/50 ние вече виждаме, както въ много наши главни градища, тъй и въ градъ Шу-

---

Константинъ Огняновъ родомъ Сърбинъ, но единъ много голѣмъ доброжелатель за успѣхътъ на Българитѣ, въ своето издание *Забавникъ* — книга рѣдкость по полѣзностьта си за тѣхъ врѣмена, печатана въ гр. Парижъ въ година 1845 — говори, че още прѣзъ сѫщата година е имало въ Парижъ, Лайпцигъ българи ученици, които се приготвяли за бѫдащи учители.

енъ при учителитѣ С. Ил. Доброплодни и С. Филаретовъ да се образуватъ класни училища. Старитѣ учители си останаха пакъ при взаимнитѣ училища, както и самитѣ тия учители си останаха съ своята ланкастерска метода дори до годината 1870; само че годишнитѣ изпити и тѣхнитѣ тържества се отнѣха отъ тѣхъ като безполезни и се прѣнесоха въ новоотворенитѣ класни училища. Първитѣ класни изпити имаха два отдѣла: първи, врѣмето на екзаменуване учениците, втори — деньтъ за тържествено раздаване награди (намѣсто днешнитѣ свидѣтелства). Изпититѣ се продължаваха споредъ числото на класоветѣ: дѣто имаше два класа — една недѣля, а дѣто четири — до двѣ недѣли. За помѣщение на изпититѣ се избираше най голѣмата училищна стая. Изпититѣ ставаха публични — сѣкиму бѣ позволено да присжствува. До училищната врата имаше залепена програма, въ която се означаваше въ кой день, отъ кой класъ, ученици тѣ ще се испитватъ, и по какавъ прѣдметъ. Тия прѣдмети, отъ които отбираше публиката, като Св. История, Катихизисъ, География поставяха ги въ недѣленъ и празниченъ день, когато мало и голѣмо се считаше то до толкова много, щото ученицитѣ едва си проправиха пжть да излѣзатъ прѣдъ учителитѣ си за изпитъ. Въ дѣлничнитѣ дни дохождаха само родителитѣ на тия ученици, които щѣха да държатъ изпитъ, и по нѣколко лица любопитни граждани. При изпититѣ трѣбаше, безъ друго, да присжствуватъ всичкитѣ учители, както и училищнитѣ настоятели. При изпити бѣ позволено, освѣнъ прѣподавательтъ по екзаменувания прѣдметъ, да задаватъ вопроси и другитѣ учители. Но това се видѣ за непрактично: не стигаше на ученика дѣто се стѣсняваше отъ голѣма навалица слушатели, но и непонятнитѣ за него въпроси по вече го объркваха; често се случваха и скандяли мѣжду самитѣ учители. Такива неправилности, обаче, не можаха да траятъ за много години. Слѣдъ Кръмската война,

кждѣ г. 1858, надодоха отъ странство още по-
учители, съ по модерно образование. Огредиха
всѣки учитель да си изпитва своитѣ ученици,
да се произнася за успѣхътъ имъ. Другитѣ учи
да бждатъ като слушатели, така както си е и д

И присжствието на родители и слушатели
година на година се намаляваше, и то по тая п
на. Първо, че тѣ отъ по-вечето прѣдмети като
бираха, слушанието имъ бѣ безсладостно, слѣдов
но и присжствието имъ безполезно, дори и обт
телно за самитѣ тѣхъ, а освѣнъ това ставаха п
на да се стѣсняватъ и дѣцата имъ отъ тѣхнитѣ
сжствия. Това, понѣ, разбираха родителитѣ. Вт
родители, и граждани вече знаяха, че слѣдъ изп
ще има тържественъ редъ, въ който ще се даде о
за успѣхитѣ на ученицитѣ, и за това всѣки з
жаше любопитството си за тоя день.

**Деньтъ за тържественото раздаване н
гради**. Приготовленията за тоя день започваха
единъ мѣсецъ прѣди изпититѣ. Работитѣ на учи
тѣ се удвояваха по тия приготовления, а тия р
тѣ си расподѣляха помежду си, който за какво
способенъ. Единъ се заемаше по съставянето на
ната *рѣчь*, въ която се излагаха успѣхитѣ на у
цитѣ, недостатъцитѣ на училището, като се у
ха и срѣдствата за прѣмахването имъ, по кое
жаше да се учаква единъ по добъръ успѣхъ,
по добъръ напрѣдъкъ. Други отъ учителитѣ се
ха за съставянето на *училищни пѣсни*, *деклам
прѣдставления*, (за които по нататъкъ ще погово
като земаха грижата да упражняватъ и приг
по тѣхъ отбранитѣ ученици, а и учителитѣ не
по-вече отъ 5 до 6.

И училищнитѣ настоятели, каквито и да
както и тия отъ ученолюбивитѣ младежи, въ то
чай не стояха съ сгърнати ржцѣ, и тѣ участв
въ трудоветѣ на учителитѣ по приготовлението н

жеството. Едниземаха грижата за украшение на училището, други, което бѣ най главно, за купуването награди за учениците; тѣ отваряха листове за волни парични пожертвования, тръгваха по дюгени, по търговци и събираха една доста удовлетворителна сумица за купуване *награди*. А тия награди се състояха за по заможнитѣ ученици — разни полезни за прочитъ книги, а за бѣднитѣ — учебници нужни за идущата година.

Тържествения день за раздаването награди се опрѣдѣляше най близкия празниченъ день слѣдъ изпититѣ. Нѣмаше сега нужда както прѣди 7—8 години за „извѣстия" и „покани", нѣмаше гражданинъ който да не бѣ извѣстенъ за тоя день; самитѣ ученици бѣха калесницитѣ. Училището, въ което трѣбаше да стане тържеството, се украсяваше съ зелени вѣйки, изпопъстрени съ разни цвѣтя. Въ самия день, още въ църквата не се е дало отпустъ, училището се испълняше съ народъ. Въ врѣмето на тържеството, не само училищнитѣ прозорци се помрачаваха отъ накупчени слушатели, но и самия дворъ се попълняше. Мнозина оставаха благодарни само да слушатъ. Тържеството започваше съ водосвѣтъ, слѣдъ него пѣсни, послѣ *актътъ, декламации, прѣдставления,* като се завършваше съ раздаването наградитѣ. Понеже въ тѣхъ врѣмена нѣмаше *свидѣтелства*, то наградитѣ, за да послужатъ и като свидѣтелства, бѣха подписани саморъчно отъ учителя съ името на ученика, за кой прѣдмѣтъ за успѣха му се дава, съ какво прилежание и поведение е билъ и отъ долу се ударѣше училищния печатъ и толкова. Единъ прилѣжателенъ ученикъ се възнаграждаваше съ 3 4 награди по разни прѣдмети. Наградитѣ въ тоя день костуваха отъ 5—800 гроша. Изпититѣ започваха отъ 1 юли и траяха до 20 — Илинъ-день. Ваканцията или распусътъ се продължаваше до 10 августъ.

И тъй, може да се каже, че тия изпити и тър-

кждѣ г. 1858, надодоха отъ странство още по-нови учители, съ по модерно образование. Огредиха щото всѣки учитель да си изпитва своитѣ ученици, самъ да се произнася за успѣхътъ имъ. Другитѣ учители да бждатъ като слушатели, така както си е и днесъ.

И присжствието на родители и слушатели отъ година на година се намаляваше, и то по тая причина. Първо, че тѣ отъ по-вечето прѣдмети като не отбираха, слушанието имъ бѣ безсладостно, слѣдователно и присжствието имъ безполезно, дори и обтекчително за самитѣ тѣхъ, а освѣнъ това ставаха причина да се стѣсняватъ и дѣцата имъ отъ тѣхнитѣ присжствия. Това, понѣ, разбираха родителитѣ. Второ: и родители, и граждани вече знаяха, че слѣдъ изпититѣ ще има тържественъ редъ, въ който ще се даде отчетъ за успѣхитѣ на ученицитѣ, и за това всѣки задържаше любопитството си за тоя день.

Деньтъ за тържественото раздаване на награди. Приготовленията за тоя день започваха почти единъ мѣсецъ прѣди изпититѣ. Работитѣ на учителитѣ се удвояваха по тия приготовления, а тия работи тѣ си расподѣляха помежду си, който за каквото бѣ способенъ. Единъ се заемаше по съставянето на главната *рѣчь*, въ която се излагаха успѣхитѣ на ученицитѣ, недостатъцитѣ на училището, като се указваха и срѣдствата за прѣмахването имъ, по което можаше да се учаква единъ по добъръ успѣхъ, единъ по добъръ напрѣдъкъ. Други отъ учителитѣ се заемаха за съставянето на *училищни пѣсни*, *декламации*, *прѣдставления*, (за които по нататъкъ ще поговоримъ), като земаха грижата да упражняватъ и приготвятъ по тѣхъ отбранитѣ ученици, а и учителитѣ не бѣха по-вече отъ 5 до 6.

И училищнитѣ настоятели, каквито и да бѣха, както и тия отъ ученолюбивитѣ младежи, въ тоя случай не стояха съ сгърнати ржцѣ, и тѣ участвуваха въ трудоветѣ на учителитѣ по приготовлението на тър-

жеството. Едни земаха грижата за украшение на училището, други, което бѣ най главно, за купуването награди за ученицитѣ; тѣ отваряха листове за волни парични пожертвования, тръгваха по дюгени, по търговци и събираха една доста удовлетворителна сумица за купувание *награди*. А тия награди се състояха за по заможнитѣ ученици — разни полезни за прочитъ книги, а за бѣднитѣ — учебници нужни за идущата година.

Тържествения день за раздаването награди се опрѣдѣляше най близкия празниченъ день слѣдъ изпититѣ. Нѣмаше сега нужда както прѣди 7—8 години за „извѣстия" и „покани", нѣмаше гражданинъ който да не бѣ извѣстенъ за тоя день; самитѣ ученици бѣха калесницитѣ. Училището, въ което трѣбаше да стане тържеството, се украсяваше съ зелени вѣйки, изпопъстрени съ разни цвѣтя. Въ самия день, още въ църквата не се е дало отпустъ, училището се испълняше съ народъ. Въ врѣмето на тържеството, не само училищнитѣ прозорци се помрачаваха отъ накупчени слушатели, но и самия дворъ се попълняше. Мнозина оставаха благодарни само да слушатъ. Тържеството започваше съ водосвѣтъ, слѣдъ него пѣсни, послѣ *актътъ, декламации, прѣдставления,* като се завършваше съ раздаването наградитѣ. Понеже въ тѣхъ врѣмена нѣмаше *свидѣтелства*, то наградитѣ, за да послужатъ и като свидѣтелства, бѣха подписани саморъчно отъ учителя съ името на ученика, за кой прѣдмѣтъ за успѣха му се дава, съ какво прилежание и поведение е билъ и отъ долу се ударѣше училищния печатъ и толкова. Единъ прилѣжателенъ ученикъ се възнаграждаваше съ 3 4 награди по разни прѣдмети. Наградитѣ въ тоя день костуваха отъ 5—800 гроша. Изпититѣ започваха отъ 1 юли и траяха до 20 — Илинъ-день. Ваканцията или распусътъ се продължаваше до 10 августъ.

И тъй, може да се каже, че тия изпити и тър-

жества, които по сжщи начинъ се продължаваха дори до година 1872/75, постигаха своята благотворна цѣль. Въ врѣмето на изпититѣ излизаха на явѣ прѣзгодишнитѣ плодотворни трудове на тогивашнитѣ доброплодни учители. Въ врѣмето на наградитѣ родителитѣ, обществото слушаха, виждаха и сждѣха до колко тѣхнитѣ грижи за чадата имъ, тѣхнитѣ разноски по училищата, тѣхното довѣрие къмъ учителитѣ, сж оправдани. А и ученицитѣ се радваха, дори и гордѣяха като глѣдаха, че всичко това що става, що се говори, е само зарадъ тѣхъ. Участието на граждани, родители, учители, при тѣхния отчетъ, вдъхваше имъ едно вжтрѣшно възвеличено чувство, че катъ всичко това става за тѣхъ, то и отъ тѣхъ се очаква за въ бждаще, споредъ рѣчитѣ на учителитѣ, твърдѣ много. У прилѣжателнитѣ — се възбуждаше още по голѣма рѣвность къмъ учението, а у по слабитѣ - едно сърдечно раскайване, при това едно съревнование, за да могатъ и тѣ до година да получатъ достойна награда.

Тия отъ простичкитѣ родители, които сьглѣдваха у дѣцата си — ученицитѣ само една частна облага, едно свое частно добро отъ училището, радваха се, мислящецъ, че на скоро ще да иматъ учени помощници въ търговията си, отмѣна на старини. Но по просвѣтенитѣ граждани не гледаха само така просто на училищата; нъ — по надалечъ. Тѣ гледаха на своитѣ училища като на единъ священъ олтаръ, който ще хвърли въ сърдцата на млади и на стари оная искра на народното съмосъзнание, ще създаде у тѣхъ онова високопатриотическо чувство, оная велика сила, чрѣзъ които ще му се даде възможность да се бори за свойтѣ човѣшки правдини, така щото единъ день да се види освободенъ духовно и политически.

Училищнитѣ пѣснопѣния.

Училищнитѣ пѣснопѣния, може да се каже, бѣха като ангелска тржба, която призоваваше мало и голѣмо къмъ една благовѣстническа дѣятелность. Удоволствие, драгость бѣ за дѣцата, когато си испѣяха въ училището, слѣдъ учението, една пѣсень. А още по голѣмо удоволствие, още по голѣма драгость бѣ на тия, които имаха случай да ги послушатъ. „То като че пѣятъ ангелчета" кажеха, и на засмѣното имъ лице се отражаваше безкрайната имъ радость и благодарение.

Пѣснопѣнията вървѣха успоредно съ проповѣдитѣ: въ начало - църковни, послѣ – училищни, и най-сетнѣ — народни.

Църковното пѣснопѣние.

Първата църковна пѣсень въ училището бѣше сутрень прѣди учението: „Вся подаяй духъ святій"... или „Благословенъ еси Христе Боже нашъ, иже прѣмудри ловцы явлей . . ."

Въ недѣленъ или празниченъ день тропарътъ на храма, или „Достойно есть".

Но въ старитѣ врѣмена ученическитѣ пѣснопѣния не се ограничаваха само въ училището, тѣхната полза тамъ бѣ твърдѣ малка. Много по-вече струваха тѣ за въ църквата; пѣнието на ученицитѣ си имаше своята висока важность. Дѣтинскитѣ ученически сладки, невинни гласове украсяваха църквитѣ, привличаха повече народъ въ храмоветѣ, усилваха обичьта на родителитѣ къмъ училището. Тия, които имаха дѣца въ училището, радваха се, кукушенѣха се прѣдъ други, че дѣцата имъ *помагатъ въ църква*. Тия, които имаха дѣца, а небрѣжя за тѣхъ, възбуждаше се желание и у тѣхъ да испращатъ дѣцата си въ училище.

Помаганието на ученицитѣ въ църква въ начало

бѣ едно просто държание на *исо*, т. е. приглясяние на пѣвцитѣ, което се състоеше отъ едно продължително монотонно извивание на гласа и-и-и-и-и-и! Когато пѣвѣцътъ бѣ съ грубъ гласъ, или нѣкой гъгнивъ, *исото* прикриваше недостатъцитѣ му, писнатъ ония дѣца съ тънкитѣ си гласове, то заглушаватъ не само ушитѣ на пѣвецътъ, но и на близостоящитѣ. По послѣ захванаха учителитѣ да учатъ ученицитѣ да пѣятъ нѣкои църковни напѣви, като „Господи помилуй", „Святий Боже", „Молитвами Богородици" . . . И тия се слушаха съ удоволствие. А сподобѣше ли се нѣкой ученикъ да изучи, да изпѣе апостола, това ставаше прѣдметъ на похвални разговори между родители и роднини прѣзъ цѣлия празниченъ день.

Отъ год. 1850 ученическото църковно пѣснопѣние бѣ въведено въ училищата, като прѣдметъ. Всѣки сѫботенъ день ученицитѣ отъ класоветѣ и взаимното училище ще бѫдатъ събрани въ голѣмото помѣщение на взаимното училище.

Тукъ, подъ рѫководството на единого отъ учителитѣ-църковенъ пѣвецъ, ще се упражняватъ ученицитѣ на всички напѣви за прѣзъ врѣмето на литургията.

Така приготвени, тѣхната помощь, тѣхното пѣснопѣние въ църква излизаше прѣвъзходно, сладкопойно и драго за слушане. Тоя редъ на приготвяние въ училището ученици за църковно пѣние трая почти до освобождението ни.

Училищни пѣсни.

Съ пѣнието на ученицитѣ въ църква се привличаха гражданитѣ къмъ църквата. А съ училищнитѣ пѣсни — въ училището. Църковното пѣснопѣние благодарѣше само слухътъ, а училищнитѣ — чувството и сърдцето. Училищнитѣ пѣсни започватъ отъ год. 1857/8 заедно съ проповѣдитѣ въ училището. Училищнитѣ пѣсни бѣха разбирателни и за ученицитѣ, и за гражда-

тѣ, така сѫщо и проповѣдитѣ. Щомъ се пустнѣше рква и училището, което бѣ близо до църквата, ъмваше отъ ученически пѣсни. Това привличаше ножеството граждани да идатъ въ училището, дѣто благодарение слушаха отъ ученицитѣ пѣсни, а отъ ителитѣ проповѣди. Съ дохождането на Д. Войниква въ гр. Шуменъ пѣснитѣ още по-вече се подобри- съ нотното пѣснопѣние, както и народнитѣ проповѣди на сѫщия бѣха още по вече за слушане.

Прѣзъ год. 1859/65 Взаимното училище не поираше гражданитѣ — слушатели, които, на мѣсто да датъ слѣдъ църква по кафенета, прѣдпочитаха да дatъ въ училището.

Училищнитѣ пѣсни бѣха много и различни. Тукъ отбѣлѣжа само началото отъ тия, които слѣдваха се пѣятъ съ години дори до год. 1872.

Училищнитѣ пѣсни бѣха и едни отъ главнитѣ рашения въ тържественитѣ дни по прѣзгодишнитѣ ити.

Пѣсень, изпѣяна въ Силистренското училище въ лѣто 1859 отъ уч. П. Добрева.

Отечество, отечество наше мило,
Четире вѣкове тъмняло,
И отъ всичкы-ты народы забравено,
И отъ всичкы почти призрѣно.

Радуйся, радуйся и весели ся,
Слави Бога и надѣй ся,
Дойде, дойде и за твое-то часъ-тъ
Имя да ся чюе на свѣтъ-тъ.

Твой-ты много мили чада захванѫхѫ,
И съ рѣвность ся вдадохѫ
Наука да ся учатъ на свой языкъ,
Коя отъ тѣхъ была е далекъ.

Упознахѫ, упознахѫ веке всичкы,
Че най много языкъ Българскы
Трѣба Българи-ты да ся учиме,
За по-лесно да можеме,

Умны-ты наши силы да просвятиме,
Славата си да придобійме,
Славата на праотци-ты си славяны,
Коя вѣхнала до нинѣ . . . .

Молба Народна.

Отъ *Д. П. Войниковъ* год. 1865—70

Отче небесный, Боже всесилный,
Призри на насъ тосъ часъ;
Тебѣ ся молимъ, милость просимъ
За нашъ народъ милъ родъ. § 2

Той днесь съсъ жялость на тебѣ припада,
Ржцѣ издига къмъ небе,
Самата негова надѣжда
Остава само на тебе.

Отче небесный . . . .

Небесна помощь той векъ иска
За да отмахне тьмининѫ,
Що го покрыва толкозъ вѣка
Та да открые правдинѫ.

Отче небесный . . . .

Ты упази го отъ гонитель,
О! съхрани му цѣлостьтѫ,
Далечъ отъ него неприятель,
Що му враждува на свѣта.

Отче небесный . . . .

За него нѣма никакъ волность,
Никакъ народна правдинѫ,
Въ него свѣтовнѫ нѣма радость,
Отъ вѣка огнетенъ странѫ.

Декламации. Ако и на думата декламация
неизвѣстно значението ѝ за множината слушате
скоро врѣме, обаче ученическитѣ декламирания в
началото си още отъ врѣмето на учителя Изв
год. 1841. Декламирането бѣ като едно чуд
гражданитѣ. Да излѣзе единъ самъ ученикъ,
често пжти маловъзрастенъ, всрѣдъ едно хилядно

гво народъ, всички да ги гледатъ въ очитѣ, и той свободно да изговаря наизустъ думи на стихове, ıe стига това, но още и да придружава думитѣ ;ъ движения, това не бѣ малко чудо, особно за ь врѣмена, когато едно дѣте прѣдъ двама хора ;тѣсняваше да каже двѣ думи на скопосъ.

Декламации имаше твърдѣ нарѣдко, и то само тържественитѣ дни по годишнитѣ изпити. Тоя, о щѣше да декламира, трѣбаше учительтъ му да риготвя въ растояние най малко два мѣсеца.

Тукъ прилагамъ за образецъ само една декламя, съставена отъ Д. П. Войниковъ, и декламиı прѣзъ година 1862 отъ ученика Георги Жековъ мшекиевъ.

ДЕКЛАМАЦИЯ год. 1863.

Гласъ отъ мѫдрость
Къмъ Българскый народъ.

О! родолюбиви граждане,
Всички що желаете учение,
Дозволете ми да кажѫ азъ
Това що чювамъ както единъ гласъ.

Благотворно врѣмя настава,
Отъ наука заря загрѣва
За Българскый днешенъ народъ,
Този славенъ въ старо врѣме родъ!

Въ деветнадесятый този вѣкъ
Мѫдрость-та и него вика векь,
Да ся отъ дълбокъ сънь събуди
И отъ мрака ся освободи.

Стига толкось тѫзи тьмнина
Го лишавала отъ свѣтлина,
Врѣмя е да чюе мѫдрый гласъ,
Що му дума въ тоя миренъ часъ:

„О! народе, Бѣдный Българскый,
„Що си надаренъ съ даръ истенскый,
„Отвори и ти очи си векь
„Въ благотворный днешный ясенъ вѣкъ.

„Просвѣщеніе ти прилича,
„Мѫдрость тя веке обича,
„Иска да тя види съ наука,
„Що ти била съ врѣме прилика.
„Науми си че си ти роденъ
„Отъ единъ родъ съ дарба надаренъ,
„Кой ся въ старо врѣме славяше
„Съ книжовность напрѣдуваше.
„Неговата славна книжнина
„Била е съ врѣмя свѣтлина
„За славянскы днешни племена,
„Що сѫ зели нейни писмена.
„Тѣ си иматъ днесъ ученіе
„И народно просвѣщеніе,
„Ти же си останалъ въ простотия,
„Злѣ лишенъ отъ всѣка доброта.
„Стига, стига толкосъ ти си спалъ
„И въ невежество си тъй лежалъ,
„Врѣме е веке да ся сѫбудишъ
„И въ наука ти ся убѣдишъ“.
Тозъ е братя отъ мѫдростьта гласъ,
Който выка мѫдро всинца насъ,
Да ся втекнемъ къмъ ученіе
И ся видимъ въ просвѣщеніе!
Нѣка си напомнимъ въ тоя часъ
За сѫдбѫтѫ що злѣ гони насъ,
Днесъ народътъ ни е забравенъ
Въ тъмнината жално оставенъ.
Въ старити минѫли врѣмена
Той е билъ съ народна свѣтлина,
А въ сегашното това врѣмя
Е отъ вси покрусано племя.
Неговата мила народность
И прѣдрагата му книжовность
Всѣкога сѫ били гоними
Отъ врази неприятели.
Тѣ сѫ ни отъ всичко лишили,
Духоветѣ ни сѫ владѣли
Чрѣзъ Христовото свято имя
За да ни погърчатъ съ врѣмя!
Нашето самичко спасение
Не е друго освѣнъ ученіе:
Съ него ще добиемъ свѣтлина,
Та ще видимъ що е испитня.

О! Великый Боже, чюй нашъ гласъ
Катъ покажишъ милость зарадъ насъ
Отъ високото твое небе;

Подари на бедний нашъ народъ
Съ врѣмя да постжпи въ славенъ ходъ,
Като ся просвятя съ наука
Да достигне славнж сполукж.

Сжхрани му Боже цѣлостьта,
Имято му и народностьта,
Като му вджхнешъ чювство свободно,
За да мисли нѣщо народно!

Стига, Боже, наший родъ е спалъ
Безъ народно чювство е живѣлъ,
Дай на него векъ способность
Да познае що е народность

Прѣдставленията.

)тъ годинитѣ 1858/60 се прибавиха въ тоги-
ітѣ тържествени дни по раздаването награди на
цитѣ и, тъй нареченитѣ по тогивашному, *ирѣд-
ния.* Тѣ бѣха разговоръ помѣжду нѣколкома
вени ученици съ извѣстна *роля.* Тия разговори,
мѣшни, кога сериозни, кога умилителни, косвенно
аха лѣнивитѣ ученици, както и заглъхналитѣ въ
ество граждани. Главнитѣ автори на тия прѣд-
ния бѣха: † П. Р. Славейковъ и † Д П. Вой-
ь. Първия ги съчиняваше въ стихове, а вто-
ъ прости разговори, отъ които по-вечето сж на-
ни въ тогавашното ни едничко списание *Бъл-
книжици.* Тия разговори бѣха първитѣ теат-
прѣдставления за българина, и ако, както каз-
че отъ театритѣ можало да се извлѣче морал-
іза, то отъ прѣдставленията можеше да се из-
още по голѣма. —
Ісѣки единъ отъ слушателитѣ, младъ билъ или
въ прѣдставленията съзираше, като прѣзъ о-
ю, своитѣ пороци; едно самопризнание като че

обзѣмаше всѣкиго, единъ срамъ и дори едно раскайване. Въобще, въ всѣки едного се забѣлязваше едно вжтрѣшно прѣобразование, едно общо съревнование къмъ доброто и полезното.

Силата на църковно-училищнитѣ проповѣди у насъ отъ год. 1840 до 1872.

Проповѣдитѣ сж били едни отъ главнитѣ будилници по нашето възраждане. Въ начало проповѣдитѣ сж имали малко значение, понеже и тия, които сж биле проповѣдници тогива, малко сж искали да знаятъ за сжщинското значение на проповѣдитѣ и за тѣхната благотворность. Гръцкитѣ владици сж проповѣдвали, и то на рѣдко, по караманлийски турско нарѣчие — езикъ, който малцина разбирали. Проповѣдитѣ на гръцкитѣ владици сж биле прѣсилени, лицемѣрни, своекористни: тѣ сж говорили по вече за въ тѣхенъ интересъ. Появяванието на първата църковно-поучителна книга наречена *Софроние* *) даде възможность на първитѣ учители и священици да проповѣдватъ словото Божие на матерния си езикъ.

Прѣзъ година 1856 това сжщето Софроние биде прѣпечатано на чистъ български езикъ. * 2) То се

---

*) Издадена прѣзъ година 1806: „Издание на Софрония епископъ Врачански наречено кириакодромихонъ, сирѣчъ недѣлникъ, поучение на всѣхъ Недѣляхъ въ православнихъ церковахъ прочитаемая евангелиямъ въ всѣго лѣта съ толкованиемъ и нравоучение и на великии господскихъ празницѣхъ и на свѣтихъ празнуемий сказание душеполезная. Прѣписани отъ словенскаго и отъ греческаго глубочайшаго язика на болгарский простий язикъ отъ смиренаго Врачанскаго епископа Софрония, къ разумѣнию простому народу". Нача ся печатати Априлия и совершися Ноемврий. Въ лѣто отъ Рождество по плоти Бога слова 1806 Ноемврий".

* 2) 2 издание: „Евангелие поучително за сичкитѣ недѣли прѣзъ годината, за господскитѣ и богородични празници, и за по голѣмитѣ свѣтии. Собралъ отъ словянски и отъ гречески Софроний епископъ Врачански, родомъ Котленецъ, и сочинилъ на Български языкъ въ 1806 год., обаче много неразумително. А сега прѣписано и поправяно на чисто български языкъ, отъ Свищовскаго учителя Тодора Теодорова Хрулюва. И прѣгледано добрѣ отъ най искусни учители. А напечатано отъ Іована Стоянова Свищовчанина".

ушаше и разбираше по добрѣ отъ благочестивитѣ истияни. Съдържанието на Софронието бѣ тълкова‑е и обяснение на недѣлнитѣ и празнични евангелия. говата главна цѣль бѣ да поддържа и подкрѣпя ангелскитѣ добродѣтели у християнитѣ: почитанието поститѣ, святостьта на празницитѣ, милосердието мъ бѣднитѣ, чистотата на нравитѣ — добродѣтели, ито и тъй ги имаше у тогивашнитѣ наши хора.

До годината 1840/45 проповѣдитѣ се чуваха мо въ църквитѣ, но съ огварянето на взаимнитѣ илища проповѣдитѣ се прѣнесоха и въ училищата; бѣха първитѣ и главни украшения при освѣтяваго на нови училища, както и при годишнитѣ учечески испитания. Отъ то на сетнѣ, колкото по вече ждата за училища и учение ставаше по чувствина, толкова по вече училищнитѣ проповѣди стака по интересни и по усилени. Имаше за какво да говори и имаше на какво да биятъ тѣхнитѣ аври — учителитѣ, но имаше и кой да ги слуша. И удѣха се тогивашнитѣ малко много учени или сауци учители, блъскаха си главитѣ да съчинятъ *чи*, или както ги наричаха тогава *слова*, да ги украгъ съ разни примѣри и доказателства, за да могатъ внушатъ всѣкиму голѣмитѣ ползи отъ учението; изиваха тѣ милостьта, ученолюбието на родители, вждани къмъ тѣхнитѣ любезни чада и сграждвнга, лишени отъ душевното умствено свѣтило — учето; молѣха се съ трогателни думи за да убедятъ богати и сиромаси да испращатъ рѣдовно дѣцата въ училище, дѣто да ги оставятъ да слѣдватъ неѣкъснато и за по вечко врѣме, и тия родолюбиви лания на проповѣдницитѣ постепено се увѣнчаваха успѣхъ.

Съ появяванието на първия български вѣстникъ, реченъ „Цариградский вѣстникъ“, училищнитѣ *слова* прѣнесоха въ вѣстника. Въ начало, „Цариградский стникъ“ не бѣ толкова интересенъ за българина,

съдържанието му бѣ сухо, официално: султански ирадета, промѣняване на паши, везири, пѫтуване на държавни лица и пр., работи които българинътъ малко искаше да знае. Гордость и похвала бѣ за тогивашнитѣ учители да си съставятъ сами словце, да го кажатъ прѣдъ едно множество слушатели, но двяжъ по голѣма гордость бѣ за тѣхъ да видятъ словцето си напечатано въ вѣстника. Обнародването на словата въ вѣстника имаше значителна полза и за вѣстника и за четцитѣ, а особено за учителитѣ. Тия отъ по ученитѣ учители съставители на *словата* стараяха се да ги напишатъ по вѣщо, по правилно, защото словата имъ сега щѣха не само да се слушатъ отъ едно число слушатели, нъ щѣха и да се четатъ и слушатъ отъ едно по голѣмо число четци, по мѣжду които и множина учители. За слабоукитѣ учители вѣстникътъ бѣ още повече интересенъ, още повече цѣненъ. Попаднѣше имъ се случайно нѣкой вѣстникъ („Цариградский вѣстникъ“ се получаваше само въ градищата и то отъ нѣкой богатъ ученолюбецъ, по селата учителитѣ го чуяха, но не виждаха), четатъ тѣ въ него за разни училищни тържества, срѣщатъ всѣкакви слова съставяни отъ тѣхнитѣ по учени събратия—учители, четатъ похвалби отъ редакцията за съставителитѣ и знаятъ тѣ, че такивато слова сѫ полезни, но какво да правятъ, като сами не могатъ да си ги наредятъ — съчинятъ. Подпишатъ се за вѣстника и започватъ да го получаватъ: отъ това печатано словце си пооткраднатъ нѣколко рѣда, отъ тамъ си изберать нѣкои възклицателни, въпросителни фрази, отъ себе си пригудятъ нѣщо и ето ти че скърпили едно доста удобно словце, ако не за прѣдъ печата, то понѣ за прѣдъ тѣхнитѣ неуки слушатели. И еднитѣ и другитѣ отъ учителитѣ се застѫпваха да прѣпорѫчватъ вѣстника на своитѣ малограмотни приятели и съ това и вѣстникътъ се разпространяваше и славата на ораторитѣ се въздигаше. Проповѣдитѣ до година 1850

се занимаваха по-вечето за въ полза на училищата: за подобрението имъ, за подържането имъ, за голѣмитѣ блага отъ учението и пр. Но слѣдъ това врѣме, още по вече слѣдъ Кръмската война 1854—55, словата и рѣчитѣ зеха съвършено друго направление. Досегашнитѣ училищни проповѣди дадоха блѣстящъ успѣхъ: почти въ всички градища имаше вече съзидани и отворени нови взаимноучилища, а въ по голѣмитѣ, като въ градъ Шуменъ, Котелъ, Търново, Руссе, Стара Загора имаше вече и класни—нейдѣ съ 2, а нейдѣ съ по 4 класа; тукъ тамъ се отвориха и дѣвически училища, нейдѣ въ отдѣлни кѫщи, а нейдѣ въ общи; въ повечето голѣмички села тоже имаше училища, както въ с. Черковна — Провадийско (год. 1847), с. Девня—Варненско (год. 1848), с. Калипетра —Силистренско (год. 1850), с. Прѣславъ—Шуменско (год. 1848), и всичкитѣ тия се пълняха и прѣпълняха съ ученици и ученички, а това бѣ доказателство, че повечето отъ нашитѣ хора вече цѣняха ползитѣ отъ учението и че нѣмаше вече нужда да имъ се говори за това, когато тѣ съзнателно испълняха своя дългъ. Надлѣжаща нужда, прочие, бѣ щото словата да зематъ друга посока. Думата „Народность“ до тия врѣмена ако и да се чуваше, но малко значение ѝ се отдаваше; тя бѣ непонятна за мнозина. Но ето че и тая дума се сподоби да се постави като основа на бѫдащето ни духовно и политическо възраждане. Че и самитѣ нови училищни здания се прѣкръщаха съ думата „Народность“. До година 1858 надъ вратата на Шуменското класно училище личаха думитѣ *Шумненска полугимназия*, а въ годината 1859 тоя надписъ биде замѣстенъ съ думитѣ *Шумненско народно училище*. И въ училщето ученицитѣ гръмогласно възпѣваха думата *народность*. *Духъ народенъ ще повѣе, тъмна мъгла ще развѣе; свѣтлозарно слънце и у*

насъ ще огрѣе. *) Но тоя народенъ духъ трѣбаше да се раздухва, да се разпалва не само съ пѣсни, но и съ рѣчи, съ слова, съ проповѣди.

Загърмяха, прочие, проповѣди и въ църквитѣ, и въ училищата съ нови въодушевления, съ нови сили за новъ подвигъ, а и обстоятелствата бѣха се така сложили, щото нѣмаше нужда да се търси на какво трѣба да бие думата *народность*. Новия праздникъ Св. Кирилъ и Методи, Църковния вопросъ, пропагандата на протестантитѣ, които въ година 1859 бѣха се загнѣздили у нѣкои главни градища у нашенско, всички тия даваха изобиленъ материалъ на ораторитѣ. Такива проповѣди падаха на заболялото сърдце на разчувствуванитѣ вече слушатели като пролѣтни дъждове на зажедняла земя. Покажеше ли се проповѣдникъ — учитель на църковната амвона или училищна катедра, то всички присжствующи съ неисказано любопитство ще да се притискатъ къмъ мѣстото на проповѣдника и при една дълбока тишина, съ едно напрѣгнато внимание ще се мжчатъ да не испуснатъ ни една думица на оратора. И въ тия отъ тържественитѣ дни, каквито бѣха за църквата: *Св. Кирилъ и Методи, Въскресение, Рождество*, а за училищата — тържественитѣ раздавания на награди, ако и всѣка една рѣчь да трояше часъ - часъ и половина, пакъ не се забѣлѣзваше ни най малко отекчение отъ страна на слушателитѣ. И до тамъ бѣ увлѣченъ народътъ въ тия църковно — училищни народни проповѣди, щото ако се минѣше нѣкой голѣмъ праздникъ безъ *слово*, то тоя день празнуването се чувствуваше като нащърбено. Съ малко думи казано, *проповѣдитѣ, словата* прѣзъ годинитѣ 1856—1872 бѣха вѣнецъ, украшение на всѣко едно църковно и училищно тържество. Нѣмаше ли слово, нѣмаше и за какво да се говори прѣзъ цѣлия день, прѣзъ цѣлата недѣля. А всички тия да-

*) Изъ училищната пѣсень, изпѣта за пръвъ пжть на български всрѣдъ погърчения градъ Силистра год. 1859. Съставена отъ Даскалъ Добря Котленеца.

ваха на проповѣдницитѣ такава сила, такова въодушевление, такъвъ куражъ, щото понѣкога въсхитени тѣ забравяха, че се намиратъ всрѣдъ една деспотическа държава, а като че ли бѣха въ една мнима свободна България, ограничена съ четири стѣни. Слава Богу че нѣмаше вѣщи шпиони, каквито се появиха отъ послѣ, а то много проповѣдници би били убѣсени още на църковнитѣ или училищни врата. (За образецъ ще дамъ по долу извлѣчение отъ подобни *народни слова*).

Прѣзъ годината 1863 въ гр. Шуменъ бѣ постановено отъ товивашната градска община да се въспоменуватъ въ двѣтѣ църкви живитѣ и умрѣли благодѣтели (тия които подарили или завѣщали пари, или имотъ за въ полза на църковно-училищната каса); тия възпоминания трѣбаше да се придружаватъ и съ приличнитѣ при тоя случай *слова*. По тая причина проповѣдитѣ въ кратко врѣме указаха и тукъ своята материялна облага: споменуванието, име по име, благодѣтелитѣ даде поводъ, щото мнозина, които желаяха приживѣ да си чуятъ името помѣжду другитѣ благодѣтели, още и да си оставятъ споменъ слѣдъ смъртьта, поднасяха на общината своитѣ подаяния, било въ пари, било въ нѣкое недвижимо имущество; така щото, споменуванитѣ имена при църковната служба, които въ начало бѣха 50 живи и 23 мъртви, въ годината 1868 се въскачиха на 200 живи и 100 мъртви.

Отпослѣ за достодължно си видѣ, щото при смъртьта на нѣкой щедъръ благодѣтель да му се каже *надгробно* слово съ въспоминание на добродѣтелния му животъ, както и на неговото благодѣяние. Това даде поводъ, щото надгробнитѣ слова да станатъ като обичай. Днесъ една отъ грижитѣ на тия, които сж изгубили своя милъ, ближенъ, е да прибавятъ при погребалното шествие и музикална бэнда; а тогива, първата грижа на опечаленитѣ бѣ, да поканятъ нѣ,

кого отъ учителитѣ да каже слово при опѣлото на покойниятъ. Това бѣ едно нравствено успокоение за близкитѣ на умрѣлия. Присжтствующитѣ не четяха колко вѣнци сж се поднесли на покойниятъ, а си говорѣха така: „И слово му казаха“.

Прьвъ български проповѣдникъ въ градъ Шуменъ е билъ *Ст. Изворски*, слѣдъ него *Савва Доброплодни.* Доброплодни е проповѣдвалъ и въ църквитѣ и въ училищато. Той е билъ сладкогласенъ пѣвецъ, какъвто си бѣ и до старость. Но и съ сладкодумнитѣ си слова и проповѣди не е оставалъ по долу. Проповѣдитѣ на Доброплодни бѣха умилни, сърдечни и въ сжщото врѣме внушителни.

Слѣдъ Доброплодни (год. 1858) мѣстото на църковенъ проповѣдникъ застжпи учительтъ Н. И. Бацаровъ, а за училищенъ — Добри П. Войниковъ. И тримата тия проповѣдници, може да се каже, че споредъ врѣмето и обстоятелствата бѣха едни отъ най-доблѣственитѣ ратници по нашето възраждане. Сѣки единъ отъ тѣхъ си имаше по единъ свищенъ идеалъ, за него говорѣше, на него настояваше; и честити бѣха да видятъ осжществени своитѣ горѣщи желания за въ полза на единородцитѣ си. Тъй, врѣмената на *С. Доброплодни* год. 1848—50 изисквахя съзиждане на нови училища, задържане ученицитѣ за по дълго врѣме въ училището и испращане на способни ученици въ странство за бждащи учители; и покойния видѣ въ скоро врѣме съзидано, близо до новото Взаимно училище и друго класно (год. 1848), което самъ назова *Шумненска полугимназия*, че и друго дѣвическо (год. 1849). *Н. И. Бацаровъ* бѣ върлъ гонитель на протестанската пропаганда, която, въ лицето на първия тогива мисионеръ американецъ *Бретмана*, току що бѣ положила начало въ града. Бацаровъ бѣ още пламененъ ратникъ по борбата за освобождението ни отъ грьцкото духовенство, ревностенъ защитникъ по църковнитѣ ни правдини и

само къмъ тия относяше словата си; и той бѣ прьвъ при посрѣщането на Негово Блаженство Българ. Екзархъ Антимъ I-и. *Д. П. Войниковъ*, самъ распаленъ патриотъ, като имаше и дарбата на сжщински ораторъ, той и въ словата си и въ училищнитѣ пѣсни не само биеше на думата „Народность", но още отиваше до тамъ, щото почти откровено да оплаква сждбата на *покрусания и порабощения* ни народъ, осжждаше го, че недостойно тжпчи тая земя, напоена съ кръвьта на толкова български мжченици, напомняше съ исторически дати за славата и могжществото на България. И съ всички тия, покойния успѣ да хвърли въ сърдцата на тогивашнитѣ младежи искрата на народното самосъзнание, като подготви почвата на онова високо патриотическо чувство, чрѣзъ което, слѣдъ дълги и упорити борби, ние се видѣхме съ църковна и политическа свобода. И покойния Д. Войниковъ има честьта да види въ редоветѣ на българскитѣ апостоли свои ученици, най-сетнѣ, и за негово голѣмо щастие, той видѣ отечеството ни освободено и като да рече: Нынѣ отпущаеши раба твоего владыко, яко видѣста очи мои спасение твое. И помина се още въ първата година на освобождението ни.

Приложеното тукъ *слово*, съставено отъ Д. Войникова, ако и да е казано за прьвъ пжть въ годината 1861, но то е слѣдвало да бжде като образецъ на тогивашнитѣ проповѣдници слѣдъ Войникова до год. 1870.

Слово

За день-тъ на Св. Кырила и Методія *).

Любезни Съотечественици!

Ето ни и тжѭ годинж удостоени съ радостный, веселый и свѣтлый день за нашій народъ Българскый, день въ когото празнуваме блаженѫтж память на нашиты славны и всехвалны равноапостоли, просвѣтители Св. К. и М. Отистинж, тия двама Солунскы братія заслужаватъ голѣма почесть отъ насъ Българыты, като знаемъ, че тій сж които извлѣкохж народа ны изъ заблужденото идолопоклонство и го введохж въ пжтя на вѣчното блаженство. Когато е знайно вече, че тій сж иститы що измислихж нашиты писма; когато е доказано, че тій прѣвѣдохж Св. писаніе на Българскый языкъ; когато най сетнѣ тій подиръ голѣмы трудове и мжчнотіи сполучихж да просвѣтѭтъ нашиты прадѣды съсъ Евангелскжтж истинж и да гы покрьстѭтъ, ные имаме право да гы нарѣчемъ не само наши Апостоли, просвѣтители и крьстители, нъ и като вторы спасители на Българскый народъ. Може ли чювствителный Българинъ, да не почювствува еднж свѣтж веселбж, като е добрѣ увѣренъ, че днесь празнува паметьта на оныя Българскы Свѣтіи, които първо основахж Българскж православнж църквж на свѣта, чрѣзъ коѭто той се надѣе да сполучи спасеніе въ вѣчный животъ? Може ли той да не ся радува като знае добрѣ, че днесь тържествува празника на ония Българскы Апостоли, които сж оставили на матерния му языкъ книгж, съ коѭто той днесь ся моли Богу за да го направи причастникъ на небесното блаженство.

Всѣко истино Българско сьрдце днешный день ще ся въсхити като си науми, че днесь е паметьта на Св. М., който извърши славното покрьщеніе на Благочестивый царь Бориса, въ лицето на когото огрѣя първата заря на Христовото просвѣщеніе. Коя е онази Българска душа, която да не ся намѣри въ въсторгъ, като си напомни славныты онія врѣмена на Българскжтж Историѭ, които захващатъ отъ покрьщеніето на нашиты прѣдѣды, и на които първа причина сж тия двама Богодухновени Солунски братія.

---

*) Правописанието е сжщото на Д. Войниковъ.

Нѣка ми бѫде дозволено, братія! да изрѣкѫ нѣколко думи врьхъ Българското покрьщеніе, като знаете че ные днесь тържествуваме не само праздника на нашиты народны просвѣтители, нъ и хилядогодишното покрьшеніе на Българскый народъ.

Около половинѫтѫ на 9-й вѣкъ, достигна единъ найблагополученъ за народа ни день, дѣто прѣсвѣтата луча отъ православіето трѣбаше да огрѣе пьрво въ великолепныты палаты Борисовы и послѣ по всичкѫ тогивашнѫ Българскѫ дьржавѫ.

(Тукъ говори на пространо по житието на святиитѣ— подробности, които изоставямъ, като прибавямъ само слѣдующето),

Слѣдъ като нареди царьтъ учено Българско духовенство, погрижи ся да му постави еднѫ духовнѫ главѫ; той принуди чрѣзъ Императора Василій Македонскый Гърцкый Цариградскый Патріархъ Игнатія да рѫкоположи за Българскый Архіепископъ Теофилакта, който доде съ голѣмѫ славѫ въ великый Прѣславъ, дѣто има и прѣстола си. А по врѣмето на гърцкый патріархъ Фотія, Борисъ като гледаше, че гърцкото духовенство се ввираше въ Българіѭ не за друго, а само да глоби и кѫса Българскый народъ, испѫди колкото гърцкы священици ся намирвахѫ по Българскѫтѫ землѭ и отдѣли съвсѣмъ Българскѫтѫ Іерархіѭ отъ грьцкѫтѫ: отъ тогази ся състави Българскѫ независимѫ Іерархіѭ съ Българскый независимъ Патріархъ.

Тука е дума, братя, за онѫѭ Българскѫ независимѫ Іерархіѭ, която се продължи до прѣдъ сто години и коѭто ные днесь искаме, съ пълно народно право, отъ хора чернодушны, които прѣдъ единъ вѣкъ немилостиво ѭ грабнахѫ изъ слабыты наши рѫцѣ! Грабнахѫ и присвоихѫ едничкѫтѫ тѫѭ нашѭ Іерархіѭ, едничкото това наше утешеніе, едничкото наше народно право, което блажениты наши праотци оставихѫ само за да ся утешаваме! . . . Днесъ нѣмаме ные, братя, ный бедни Българи едничкѫтѫ тѫѭ радость, съ коѭто да се утешимъ и зарадваме въ прѣсвѣтлый тоя празникъ на нашиты праотци, на нашиты просвѣтители! . . .

Колко е жялостьна сѫдбата що гони днесь Българскый народъ! — О, сѫдбо! жялостьна сѫдбо! дали отъ вѣка си ты тъй гонила нашій народъ? дали всѣкога е былъ прѣдметъ на твоето безмилостьно гоненіе? — О народе, Българскый народе! дали ты всѣкогы си былъ лишенъ отъ всѣкъ видъ радость? дали ты всѣкогы си билъ потѫпканъ и огнетенъ отъ такива недоброжелатели—духовны пастиры? дали ты не си ималъ никогы твои народны пастыры, твоѭ народнѫ Іерархіѭ? . . .

Дѣ е днесь твоята независима Іерархія, коѭто благочестивый твой царь Борисъ състави? Дѣ сѫ народниты твои пастыри, твой пастырь Св. Теофилактъ патріархъ Прѣславскый, Св. Іоанъ, Св. Теофилактъ II, Св. Іокимъ Търновскый и пр.? Дѣ сѫ твойты народни пастыри Св. Климентъ Архіепископъ Охридскый, прѣподобный Наумъ Ерасмъ, Николай, Іоанъ Рилскый и другы Епископи и Архиепископи, които тія поучавахѫ по матерный ти язикъ на законыты Божіи на Православнѫтѫ ти вѣрѫ? Дѣ сѫ учениты твои списатели, които развивахѫ твоѭтѫ книжнинѫ, съ коѭто ся просвѣтихѫ толкози другы Славянскы народи, и съ коѭто още и днесь си извършватъ Божественѫтѫ службѫ, както що сѫ Руситы, Сърбиты и др? Всичко това ти принадлежеше, а днесь нищо не ти принадлежи; за всичко това бѣше достоенъ въ старо врѣмя, а днесь . . . Уви, братія Българе, дали ние не сме потомци на славныты оныя Българы, които ся наслаждавахѫ отъ всичкыты тыя свѣты и Божествены добрины? дали ные днесь не можемъ се нарече потомци на единъ народъ, който въ старо врѣмя ся славяше? дали ные не сме отъ кръвьтѫ на благочестивый царь Бориса, който ни е прѣдалъ своѭтѫ вѣрѫ и народность? О колко сме ся забравили, О колко сме останале назадъ отъ истыя родъ, отъ когото сме ся родили, като не можемъ днесь никакъ да ся съобразимъ съ него! Ные сме забравили и родъ, и народность, и славѫ, и честь, и всичко що е наше народно, наше Българско, като да не сме отъ Българскый родъ, отъ Българскѫ кръвь, нъ отъ единъ съвсѣмъ другъ родъ най доленъ, най покрусанъ, безъ никаквѫ народнѫ добринѫ и безъ никакво народно право.

Такива ли трѣба да бѫдатъ потомциты на великый Симеона, славный онзи царь, който въздигнѫ Българскѫтѫ славѫ до небето, който направи да потреперѫтъ всичкыты неприятели на държавата му, на народа му? такива ли трѣбва да бѫдатъ потомциты на Асѣня II, който расплака майкыты на толкози гърци и латины, за безкрайнѫтѫ имъ гордость и невѣрность, и гы покори подъ властьтѫ си? и, най сѣтнѣ, такива ли трѣба да бѫдатъ сыноветы на милѫтѫ ни майчицѫ Българіѭ, която въ старо врѣме не можеше да ся нарадва прѣдъ славѫтѫ на своиты храбры юнаци, а днесь отъ всѣкѫ странѫ оскърбенѫ, непрестано излива горкы сълзы прѣдъ слабостьта на недостойныты си днесь чада! Нъ що думамъ? Безъ да ви казвамъ че ные сме потомци на оныя Българы, които въ старо врѣмя быдохѫ достойни да си поставятъ независимѫ своѭ народнѫ Іерархія, и безъ да излагамъ злоупотреблепията на грьцкото духовенство, което въ

растоянiе близо на единъ вѣкъ държа народа ни въ дълбоко невѣжество и го глуби, нѣка видимъ дали единъ като нашiй многочисленъ народъ трѣба да ся владѣе отъ духовенството на единъ много по малочисленъ чуздъ народъ.

Не трѣба, братiя, не трѣба да ся отдалечяваме съвсѣмъ отъ рода, отъ когото происхождаме и да го забравимъ. Защо той насъ е доволно задължилъ, ные имаме да благодаримъ на нашиты праотци, едно че сѫ ни оставиле християне на свѣта, а друго . . . . какво мислите? че сѫ ни прѣдали народното си имя? не, нъ сѫ ни оставиле въ наслѣдство земѭ, коѭто съ врѣме тiй откупихѫ съ собственѫтѫ си кръвь и отъ коѭто ные днесь ся хранимъ. Тѣхната кръвь що тая земя попила не ще ли выка противъ неблагодарныты тѣхны потомци? и пръстьта що покрыва тѣхныя прахъ не ще ли въздиша дълбоко подъ недостойныты нозѣ на оныя що ѭ тѫпчѭтъ днесь?

Нѣка нашиты души, за любовь на честьта ни, отечеството ни, народностьтѫ ни, вѣрѫтѫ ни ся съземѫтъ отъ честолюбiе и съединѭтъ собственыты интересы съ народныты ни, отъ които само зависи благополучiето на цѣлъ нашъ народъ Българскый. Нѣка всякъ отъ насъ, за святѫтѫ честь на днешныты ни просвѣтители и крьстители Св. Кирилъ и Методiя, остави на странѫ всякъ видъ пристрастiе, своенравiе и всели въ сьрдце си народнѫтѫ онѭѭ любовь, която само може да съедини разныты духове на единъ народъ, и безъ коѭто любовь тоя народъ не може ся види никогы благополученъ не само на тоя свѣтъ, но още и на онзи.

Самиты Божествени закони нели ни налагатъ длъжность да любимъ брата си както самаго себе си? Кой отъ насъ не познава, че онзи който слѣзълъ отъ небето на земѭтѫ за да избави насъ човѣциты отъ вѣчнѫтѫ тъмнинѫ, ни казва: „Дѣто сѫ двама събрани въ миръ и любовь, тамъ съмъ и азъ“, сирѣчь дѣто единъ народъ е съединенъ чрѣзъ святѫтѫ тѭѭ любовь, тамъ е и благодать Божiя, тамъ е добрина, радость и веселiе? Когато народната тая любовь поникне въ сьрдце ни, тогази ные ще бѫдемъ полезни на народа си, на отечеството си, тогази само нашето имя ще остане за добро въ сьрдцата на нашиты потомци, тогазъ само нашiй народъ ще ся види съ наука и ученiе.

Великый Боже! който отъ неподвижныя си прѣстолъ въ най високото небо управлявашъ съ дълбокѫ тишинѫ безкрайното множество на небесныты и земны твары, всели, найсѣтнѣ, твоѭтѫ любовь въ сьрдцата на твоя народъ Българскый, като освѣтишъ неговѫтѫ душѫ съ зарыты на твоѭтѫ безсмьртнѫ свѣтлинѫ, отдай твоиты безчетны благодѣянiя на

народа, когото твойты поборници и святители св. К. и Методій увѣдохѫ въ недрата на своѭтѫ свѣтаѭ цьрквѫ. И вые славни всехвални славянскы Апостоли, Българскы просвѣтители, св. К. и Методіе, изходатайствовайте прѣдъ всеблагаго Бога неговѫтѫ благодать и силѫ надъ вашиты единородци Българы, за да противостоѭтъ дързостни и постоянни противъ лукавщиныты и интригыты на „*Кара казанъ*“, който не прѣстава отъ да тъпчи нашѭтѫ народность, нашѭтѫ книжовность, коѭто вые иститы ни оставихте, и гони наше Българско Богуслуженіе, което ни прѣдадохте, и за напрѣдъ ободрявайте ны къмъ истенското ученіе и просвѣщеніе, за да ся просвѣти вторый пѫть нашето бѣдно отечество и ся зарадва нашата мила България!

ГЛАВА XI.

Шуменски учителски съборъ.

Прѣзъ 1873 год. бѣ свикано отъ току що пристигналия Варно-Прѣславски митрополитъ въ своята епархия учителски съборъ. Той се откри на 12 априлъ 1873 г. въ центъра на епархията, гр. Шуменъ, и трая до 16 априлъ с. г.

Изработи се „*уставъ на селскитѣ училища* у Варно-Прѣславската Епархия.“

Ето главнитѣ постановления тамъ: Въ всѣко село на епархията трѣба да има училище. Всѣки селянинъ трѣба да испраща дѣтето си редовно на училище прѣзъ цѣлата селско-учебна година. Налага се глоба на тия родители, които прибиратъ дѣцата си отъ училището прѣди свършването на учебната година. Селско-училищната година трае 9 мѣсеца — отъ 15 септември до 15 юни. Ученицитѣ не трѣба да бѫдатъ млади отъ 6 години и да бѫдатъ присадени (прѣдпазени отъ сипаница). Учитель по селата на епархията става този, който е свършилъ съ успѣхъ нѣкое градско училище. Приематъ се за учители и лица съ по долне образование, слѣдъ като издържатъ

становениятъ за това изпитъ. Безъ врѣме никой учитель не може да напуща училищего. Селянитѣ не могатъ да натоварятъ учителя съ селско-обществена работа, а особено съ писарство и *каизамаллъкъ*. Безъ знание и одобрение отъ епархиалния съвѣтъ селянитѣ не могатъ да уволняватъ и назначаватъ учители. Въ врѣме на прѣподаване никой отъ селянитѣ не може да ходи въ училището и да безпокои учителя.

Училищно настоятелство. То се състои отъ три члена и се избира за година по общо съгласие. То се грижи за доброто на училището, което два или понѣ единъ пѫть седмично трѣбва да посѣщава. Заедно съ учителя училищното настоятелство се събира въ училището слѣдъ църковния отпускъ въ недѣля за обсѫждане училищни работи. Училищното настоятелство се съвѣтва съ селянитѣ за редовното пращане дѣцата въ училището; то иска свѣдения отъ учителитѣ всѣки мѣсецъ за успѣха, поведението и отсѫствията на ученицитѣ; то исплаща напълно на учителитѣ; то удовлетворява нуждитѣ на училището, като доставя книги, карти и други; въ споразумѣние съ епархиалния съвѣтъ то извѣстява единъ мѣсецъ по рано за уволнението на учителя; то подпомага бѣдни ученици съ пособия. Учительтъ продава учебницитѣ на ученицитѣ за смѣтка на настоятелството.

Длъжноститѣ на учительтъ сѫ: съвѣстно да испълнява своитѣ длъжности; редовно и на врѣме да дохожда въ училицето; ежедневно да бѣлѣжи успѣхитѣ на ученицитѣ, поведението и отсѫствието имъ и за това всѣки мѣсецъ да съобщава на училищното настоятелство, а всѣки три мѣсеца — чрѣзъ послѣднето, на епархиалния съвѣтъ; да се грижи за повѣдението на ученицитѣ вътрѣ и вънъ отъ училището; въ наказанието си да бѫде умѣренъ; да събира ученицитѣ всѣка сѫбота прѣди вечернята и да ги упражнява въ църковно пѣние, а въ недѣля слѣдъ църковния от-

пускъ да имъ разяснява евангелието; да ходи съ тѣхъ всѣкога на църква; да прави изпитъ въ края на учебната година.

Изпититѣ се опрѣдѣлятъ два мѣсеца по рано отъ епархиалния съвѣтъ. Отпускътъ (ваканцията) на учителя се разрѣшава отъ училищното настоятелство. Учителитѣ се цѣнятъ за година — отъ 15-и септември до сжщата дата на слѣдната година. Учителитѣ се задължаватъ да приложатъ общата програма, изработена на събора. Програмата и цѣлия уставъ се измѣнятъ въ годишния учителски съборъ, който става всѣка година. Епархиалния съвѣтъ опрѣдѣля деньтъ на свикването му.

Слѣдватъ по това: програмата на основнитѣ училища въ градоветѣ и селата, опрѣдѣлянето на учебници, които трѣбва да бждатъ введени. Опрѣдѣлянето на часоветѣ. Понеже всички тия подробно сж печатани другадѣ, тукъ ги изоставямъ.

Влиянието на устава за селскитѣ учители. За тогивашнитѣ учители, особено за селскитѣ, съставянето на настоящия „уставъ“ бѣ *благодатъ* свише. Изоставенъ селския учитель, въ ония беззащитни за него години, на произволътъ на нѣкой свирѣпъ чорбаджия, или на нѣколко невѣжи селяни, (които винаги имаха надмощие надъ добритѣ и ученолюбиви селяни), покрусанъ, униженъ, умаленъ по вече и отъ единъ селски падарь, сега той се виждаше като възроденъ въ новъ животъ. До вчера прѣзрянъ дори и отъ най послѣдния селянинъ, сега се виждаше зачетенъ като лице, за което се застжпваха градски учители, на чело съ едно високопоставено лице — българинъ владика. Но да видимъ до колко и какъ би отговорилъ тоя „уставъ“ на родолюбивитѣ грижи на съставителитѣ му, както и на радоститѣ на добритѣ учители. По видимому съставянето на истава изглеждаше много по лесна работа, отъ колкото неговото приложение. Написавъ така и испратенъ по принуд-

:жность, това би било една празна работа. А задъл-
:енията въ устава не можаха да бждатъ приложени
ь сила такава, каквато нѣмахме тогива: трѣбаха
бежденият, расправяне, указване добритѣ му сѣт-
ини, така щото да се испълни главата на всѣки
динъ селянинъ. Това като взе прѣдъ видъ, съвѣтътъ
ѣши да прѣдложи на двама отъ градскитѣ учители,
оито по добрѣ познаваха селянитѣ и тѣхния духъ,
а обикалятъ всичкитѣ български села отъ Шумен-
ка епархия, да събиратъ селянитѣ, да имъ проче-
атъ, разяснятъ подробно устава, да наредятъ учи-
ищни настоятелства, да вzематъ нужнитѣ бѣлѣжки
гъ дотогавашния ходъ на училищата, дѣ има учи-
ель, дѣ нѣма, каква плата получаватъ, колко ученици
матъ и пр. Избранитѣ тия двама учители нарекоха
евизори: тѣ бѣха именно Т. Байчевъ и Ил. Р. Блъсковъ.

Тукъ му е редътъ да обясня, какъ тия наречени
евизори сж обикаляли селата и съ какво възнагражде-
ие. За да се плати на ревизоритѣ, за да бждатъ
остоянно само надъ тая работа, би било добрѣ; но
гъ гдѣ можеше да имъ се заплати?

Шуменската градска община едва смагаше за
аплатата на своитѣ учители, тя можеше да помага
а селата нравствено, а парична сила нѣмаше. Да се
ска заплата за ревизоритѣ отъ селянитѣ, това едва
і можаше и да се помисли. На учителитѣ си една
ищожна плата не можаха да заплатятъ, а камо ли
за ревизоръ? Че и друго зло: говори, проповѣд-
ай, наставлявай тогивашния нашъ селянинъ, той съ
нимание за всичко щѣше да те слуша; познаваше, че
оворишъ за негово добро, и на обѣщанията си бѣ
едъръ; но щомъ се обърнешъ съ срамежливи очи
а му поискашъ пари, заплатата за труда си, като
е ли всичко говорено падаше долу прѣдъ неговитѣ
и — осуетяваше се. Като заповѣдь отъ по горне
ѣсто отъ владиката, той можеше да заплати една
ищожна сумица понѣ отъ 50 гроша, колкото за

пѫтни разноски, но щомъ заминешъ ще си рече: — „И туй било за пари; гражданитѣ не дохѣждатъ при насъ за друго, освѣнъ да ни скубятъ".

Друго нѣщо е, ако за прѣвъ пѫть не му се поискатъ пари. Тогава и ревизорътъ съ по другъ куражъ ще да говори. За това се видѣ за добрѣ, никакво възнаграждение да не се иска отъ селянитѣ, а да се плащатъ отъ общата каса пѫтнитѣ разноски за ревизоритѣ, които въ едно и сѫщо врѣме и да си учителствуватъ въ града, и да ходятъ по ревизия, и тая ревизия да се испълня само въ празднични дни, или прѣзъ коледнитѣ и великденски ваканции. Трудно бѣ, наистина, но ревностнитѣ ревизори постоянствуватъ въ тая мѫчна обиколка една година (1874), до когато можаха да обиколятъ всичкитѣ села и да испълнятъ точно мисията си, като прѣдадоха и изискуемитѣ бѣлѣжки, свѣдѣния по дѣлото си.

Но и тая мѣрка се видѣ трудна и неприспособима. Ревизоритѣ се умориха: цѣла недѣля си блъскай главата въ градскитѣ училища съ пълни 5 часа на день, и намѣсто въ празниченъ день да си отпочинешъ, както господъ далъ, то ходи съ една татарашка по селата и тамъ пакъ си блъскай главата съ селянитѣ. Но сега какво да се прави? Ревизоритѣ настаниха училищни настоятели, съвършено некѫдърнитѣ учители уволниха, на настоятелитѣ се даде надѣжда, че ще ревизорътъ по често да дохожда и да имъ спомага въ работата, а на учителитѣ се каза, на основание на устава, че ще иматъ въ единъ опрѣдѣленъ день годишенъ изпитъ, и че на тоя изпитъ ще присѫствува ревизорътъ, за да види и чуе на ученицитѣ му успѣхитѣ, отъ което зависи неговото бѫдяще.

А на тия обѣщания и порѫчки трѣбаше да се устои. Иначе, старателнитѣ учители, като не щѣше да има кой да оцѣни, похвали успѣха имъ, щѣха да отпаднатъ духомъ; за лѣнивитѣ щѣше да бѫде едно

ıгодѣяние, а училищнитѣ настоятели щѣха да мах·
тъ съ ржка и да кажатъ: „и това било вѣтъръ".
така селскитѣ училища отново биха заглъхнали,
прѣки толкова трудове и разноски.

Какво да се прави?

Въ 1874 год., прѣзъ великата недѣля се пови-
ха въ митрополитския домъ всичкитѣ градски учи-
ли, и класни и взаимни, и се помолиха да прие-
тъ за прѣзъ идущитѣ пролѣтни праздници, както и
дѣлни дни да присжтствуватъ всѣки въ едно опрѣ-
лено село като *асистентъ* при годишнитѣ селски
ıити. Пжтнитѣ имъ разноски ще се плащатъ отъ
ıото.

Колко голѣма бѣ радостьта и благодарностьта на
бранието! Учителитѣ, не само на драго сърдце
иеха тая покана, но още и заявиха, че за да не
правятъ селянитѣ разноски, по брички отъ града,
за което щѣше да е тежко за селянитѣ, по добрѣ
испращатъ отъ селото си нѣкоя конска кола, или
къ осѣдланъ конь, съ който да отиватъ по селата.

—„Достатъчно ни е, говорѣха учителитѣ, че по-
ıй една толкова добра и народополезна работа,
мъ да направимъ нѣколко пролѣтни разходки по
тъ въздухъ.

И започна се новъ подвигъ, съ прѣсни сили, съ
городно въодушевление. Въ митрополията прѣдва-
телно се назначаваха селата, въ които идущия
ıзникъ или недѣля ще да станатъ изпити, извѣстя-
ше се това и на селскитѣ училищни настоятели,
го се поканваха на изпратятъ конь или кола за
ıдския учитель.

И ето въ сжбота ще видите отъ едно село доп-
каруца, отъ друго — коње; и тръгваха добритѣ
ители радостни, весели, като на сборъ, безъ да
гледватъ на татарската каруца, или на накичения
вжжа и дрипаво седло дръгливъ конь. И всичкитѣ
я учители (помежду които бѣхъ и азъ) не само съ

голѣмо усърдие и внимание присжтствуваха съ часове на изпититѣ на ученицитѣ, но и всичкото си друго врѣме употрѣбяваха въ полза на селото. Въ църква държаха проповѣди, сжщо и въ училището, едната имъ дума бѣше врѣдъ: селянитѣ дѣцата си да испращатъ въ училището си, да промислятъ за училищни приходи и пр. При това и разгледваха смѣткитѣ на училищнитѣ настоятели.

Радваха се добритѣ селяни, съ благодарение посрѣщаха и изпровождаха вожделенитѣ си гости до отвънъ селото. Гледаха на тѣхъ като на апостоли по просвѣщението. Молѣха се на г-да учителитѣ, да ги не забравятъ, до година пакъ да имъ дойдатъ по изпититѣ на гости.

Но не само Шуменскитѣ села се посѣщаваха отъ родолюбивитѣ тогивашни градски учители, но и много по далечни. Днешното названйе *Шуменски окржгъ*, *окржжие*—такова нѣщо нѣмаше тогава. Имаше име само Варно-Прѣславска Епархия. А въ тая епархия влизаха освѣнъ всички български села отъ днешния Шуменски и Варненски окржгъ, но и нѣколко села отъ Разградско, именно: Кара Арнаутъ, Бей Арнаутъ и Хърсово. Така, добритѣ учители, кога като имаше 2 — 3 празника наредъ, или коледна или великденска ваканция, отказваха се отъ почивка, отъ празничнитѣ си удоволствия и ходѣха дори въ селата Девня, Авренъ, Гебеджа, Хърсово, села отдалечени отъ гр. Шуменъ на 10—12 часа растояние, и то съ какви мжки, усилия и прѣпятствия! Но тамъ гдѣто работата се върши съ съзнание, че се изпълнява единъ святъ дългъ, съ една искрена ревность и въодушевление, съ една народна любовь, тамъ тая любовь всичко прѣодолява, всичко се върши весело, и наистина радостни, весели и приятни бѣха тия обиколки.

Тия обиколки на учителитѣ продължаваха дори до год. 1875/6, когато подобни ходения по селата вече станаха подозрителни отъ турскитѣ власти.

ГЛАВА XII.

Трима народни учители.

Савва Илиевъ Доброплодни.

С. И. Доброплодни е роденъ въ градъ Сливенъ, ина 1820 декември 3-и; започналъ да учителвува год. 1842, и като учитель билъ е до година 78 въ Тулча. Какво е било образуванието му каки неговата учителска дѣятелность, оставямъ да гори неговото саморжчно писмо.

„Господинъ И. Блъсковъ! Бѣхъ Ви се обѣщалъ моето писмо до Васъ отъ 28 декемврий миналата дина (1883), че когато имамъ врѣме, ще ви напиа нѣщичко, до колкото помня, по историята на Шуменскитѣ училища и пр., въ врѣмето на моето училствувание тамъ и другадѣ"·

„Азъ като свършихъ курса си въ Константиноълъ въ тъй нареченото въ Куру-Чешме училище „Века школа Народна" и си приехъ дипломата (атеата) надписана отъ Всѣленский Константинополский атриархъ, а подписана отъ свѣтия му Синодъ и Диктора на училището, бѣхъ призованъ въ Котелъ за ісенъ учитель и се условихъ още въ Царий-градъ 5000 гроша".

„Въ тукашното ми—Котленско учителствувание личнитѣ ми ученици, свидѣтели на моята учител дѣятелность, отъ Котелъ и отъ окржга, които се еха при меня и които отъ рѣвность къмъ науката одължиха учението си и по други мѣста, бѣха слѣюощитѣ: Иванъ Попъ Кировъ (отъ послѣ Генералъ шелский), Савва Вълчевъ отъ Жеравна (отъ послѣ ларетовъ, учитель въ градъ Шуменъ, София и послѣ кретарь въ Руското посолство въ Цари градъ)· Геги Вълковъ (отъ послѣ Докторъ Мирковичъ), Петъръ аджи Димчевъ, Панаиотъ Хаджи Добревъ, Иванчо арананчевъ отъ Сливенъ (отъ послѣ Пановъ), Стой-

ко Чолакътъ, Хаджи Георги, Иванъ Ивановъ, Жечо Хаджи Райновъ, Христо Хаджи Стояновъ, Иванчо и Кирчо Хаджи Петрови синове, Иванъ Калевъ и други още, които не мога да си напомня, търговци и учители. Отъ третокласнитѣ ученици, Савва Филаретовъ бѣше призованъ отъ Шуменъ за учитель, въ което врѣме тамъ имаха за Митрополитъ Порфирия Прѣславский, който имъ бѣше довелъ единъ гръцкий пѣвецъ Хаджи Тодораки, който пѣеше въ църква по гръцки и прѣподаваше на Българскитѣ Шумненски момчета и момичета Гречески първоначално учение по старата метода, Букварь, Осмогласникъ (Октоихъ), Псалтиръ и Апостолъ, като тѣ се считаха тогива отъ заблужденитѣ гъркомани за по благородно образование.

„Прѣзъ годината 1847 напустнахъ учителствуването си въ Котелъ и се прѣмѣстихъ въ градъ Шуменъ, дѣто бихъ призованъ за учитель и пѣвецъ (год. 1847 м. Авгостъ); тукъ учителствувахъ до год. 1852. Слѣдъ това врѣме заминахъ за Австрия, за да напечатамъ моитѣ приготвени книги въ гр. Земунъ и Бѣлградъ, и когато въ врѣме на Кръмската война, като раздавахъ напечатанитѣ си книги въ Казанлъкъ 1853 година, малко остана да бжда уловенъ отъ турскитѣ власти, ако не бихъ избѣгалъ въ Австрия, а тукъ — въ Австрия сполучихъ да стана професоръ въ Карловачката велика Гимназия на старият гречески языкъ отъ 1853 до 1856 на III, IV, V, VI, VII и VIII класъ. Слѣдъ три години, като си зехъ *званично свидѣтелство*, подписано отъ директора на гимназията и потвърдено съ саморучния подписъ на тогивашния Патриархъ Карловецкий *Иосифъ Райчъ* и подпечатанъ съ гимназиалния и Патриархийския печатъ, по призоваванието на Шумненци, додохъ пакъ въ гр. Шуменъ. Тукъ бѣхъ избранъ и удобренъ за Директоръ на класното мжжко и дѣвическо училище. И тукъ главнитѣ ми ученици, свидѣтели на моята учителска дѣятелность, до колкото

мня отъ първото ми учителствувание въ гр. Шу-
нъ год. 1847—1852, сж слѣдующитѣ: Добри Вой-
ковъ, Симеонъ Хаджи Енчевъ, Стамати Хаджи Си-
оновъ, Величко Куцаровъ, Матей Хаджи Анаста-
въ, Хаджи Янко Шалварджиевъ, Василаки Спирдо-
въ, Костаки Х. Д. Поповъ, Николаки Дяковичъ, Ва-
лаки и Димитраки Върбеви, Покойний Попъ Сте-
нъ отъ Жеравна, сегашний Хаджи Попъ Панайотъ,
опъ Василъ, Стефанъ Желѣзовъ и други много, мѣ-
у които бѣше и Райчо Илиевъ Блъсковъ, който,
о и да бѣше учитель въ едно Провадийско село
рковна, дохождаше да се учи. А отъ второто ми
ителство въ гр. Шуменъ год. 1856—1859 възраст-
тѣ ми ученици, до колкото помня, бѣха: Василъ
румевъ (или сега Епископъ Климентъ), Василъ Па-
мански (или сегашний Василъ Стояновъ), Стоянъ
опъ Радославовъ (или сегашний Докторъ С. Радо-
ловъ въ Руссе), Иванчо Хаджи Василевъ, (или по-
йний Докторъ Иванъ Шишмановъ отъ Ямболъ), Ра-
славовъ отъ с. Златарица (бившъ Разградски Ин-
екторъ и Мировий Сждия), Злати Матевъ и други
рговци и учители, сега чиновници".

Поздравлявамъ Ви и съмъ Вашъ: С. И. Доброплодний
Разградъ, 22 Априлий 1884 год.

До тукъ е извлѣчение изъ писаното отъ самия
броплодни.

Една отъ главнитѣ услуги на С. Доброплодни за
чеството ни е била тая: у него е имало голѣма
клонность, още отъ начало на учителството си въ
телъ, да убѣдява по възрастнитѣ си ученици, пра-
тъ що правятъ, какъ и какъ, щомъ поприврършатъ
ществующето учение въ България, да не се спи-
тъ, но да отиватъ въ странство, въ Европа, да про-
лжаватъ наукитѣ си. Навѣрно, че тая идея трѣба
се е породила въ него, когато самъ е билъ въ
анство, като ученикъ въ Цариградъ; а по послѣ,

по Кръмската война, когато е забѣгналъ въ Австрия, дѣто е билъ професоръ въ Карловачката Велика Гимназия на стария гръцки езикъ, тая идея у него още по-вече се е усилила. Какъ е той увѣщавалъ учениците си да отиватъ въ странство по учение, съ какви насърчителни съвѣти ги е въодушевлявалъ, че отечеството за въ бѫдаще твърдѣ много очаква отъ тѣхъ да бѫдатъ не само възпитатели на младото поколение, но и рѫководители на народа, всички тия сѫ описани въ разказътъ „Ученикъ и благодѣтели, или „чюздото си е чюздо“, помѣстенъ въ подлистницитѣ на в. „Съвѣтникъ“ год. 1860, нареденъ отъ ученикътъ му В. Друмевъ, когато той — В. Друмевъ, † Високопрѣосвящени Климентъ Търновски, е продължавалъ наукитѣ си въ странство — Одеса.

По врѣмето на Доброплодни по-вече се е прѣдпочиталъ и твърдѣ много цѣнялъ тоя учитель, който е билъ и Високомусикословѣснѣйши, т. е. който е знаялъ основно църковното пѣние по гръцката *мусика* и е ималъ, при това, и сладъкъ гласъ. А Доброплодни е притѣжавалъ напълно тая дарба. Той е билъ сладкогласенъ църковенъ пѣвецъ До негово врѣме въ Шуменската църква се е пѣяло по гърцки. Шумненци сѫ обичали сладкопѣнието на дотогивашнитѣ мусикословѣсни гърци, ако и да не го разбирали. Тѣ не искали да слушатъ гъгнивото и грубо пѣние на българскитѣ стари учители, ако и да било по славянски езикъ; а Доброплодни е пѣялъ и сладко, и ясно, и разбирателно; той е и причината да се исхвърли съвършенно гръцкото пѣние изъ българската Шуменска църква (год. 1850).

Савва Вълчевъ Филаретовъ, родомъ Жеравненецъ, (Котленска околия), е билъ на послѣднѣ ученикъ въ Котленското Елинославянско училище при учителя Савва Доброплодни. Отъ тукъ се разбира, че училищата въ града Котелъ сѫ стоели по горѣ отъ Шуменскитѣ. Филаретовъ е дошелъ за учитель въ

града Шуменъ прѣзъ 1846 година. Той е искалъ по образеца на Котленското класно училище, да устрои такова въ гр. Шуменъ. Тукъ заварилъ до 30—40 възрастни ученици при бившия тогива гърцки учителъ Х. Тодораки, при когото учили само гърцки да четатъ и пишатъ, безъ обаче да сѫ разбирали нито дума отъ четеното. Филаретова настанали въ една кѫща, тя и за негово жилище,тя и за училище. Училищно здание е нѣмало друго, освѣнъ взаимноучителното ново устроено, което е било прѣпълнено съ 200 до 300 ученика. Филаретовъ е знаялъ чисто гърцки езикъ, но знаялъ е и да прѣвожда отъ гърцки на български. Безъ да промѣни нѣкои отъ прѣдмѣтитѣ на прѣдшественика си, на когото сѫ имали пълно довѣрие и голѣмо почитание гражданитѣ, той захваналъ прѣподаването на гърцки езикъ, но въ сѫщото врѣме и съ прѣводъ на български. Това отворило очитѣ на Шуменскитѣ тогива първи и главни елинисти ученици, които започнали да учатъ съзнателно. Добрината, любезностьта, кроткия и търпеливъ характеръ на Филаретова, неговата усърдна грижа, да възбуди любознателность у тия възрастни ученици, драгостьта му съ която е сърдечно посрѣщалъ мало и голѣмо, всички тия му спомогнали да привлѣче къмъ себе си въ едно кратко врѣме и гражданитѣ, и учащитѣ се: всички обикнали своя новъ учитель.

Ето какъ се изразява С. Филаретовъ отъ послѣ въ едно свое писмо до приятеля си въ Русия — Михаила Петровича. „Тукъ все още господарствува патриархална простотия: нищо не можи да се направи съ бързане и разпаленость. Изпърво трѣба да слѣзешъ на едно стѫпало съ тия, на които да подѣйствувашъ; по такъвъ начинъ като дѣйствувахъ, азъ се харесахъ". *)

---

*) Гледай списание „Искра" година II № 11, 12 заглавие: *Нѣколко исторически документи за възраждането на Българитѣ.*

Казватъ, че едно врѣме учителитѣ биле жестоки: хукали, биели, ругали ученицитѣ си, това е истина, но тогива нѣмало е ни педагогики, ни дисциплинарни правилници, ни училищни закони, нищо такова, което да ржководи учителя и ученици, или да привлѣче любознанието на ученика. Длъжни сме, обаче, да изповѣдаме, че тогива е имало, ако и рѣдкость, такива учители, които като че сж биле естествено родени за учители, възпитатели, такива, които денонощно си блъскали главитѣ да измислятъ способи. чрѣзъ които да привлѣкатъ не само ученицитѣ си къмъ учението, но и тѣхнитѣ потънали въ невѣжество родители. Прѣдставете си бѣдния труженикъ, добродушния Филаретовъ, сѣдналъ въ срѣдъ двора подъ сѣнката на доживѣлата и до днесь круша, (иначе въ тъмнитѣ, ниски, влажни стаи, които му служали за училище бѣ невъзможно, освѣнъ зимѣ отъ нѣмай кждѣ), наоколо постлани двѣ три рогозини, на които сѣдятъ плоскомъ ученицитѣ му на донесенитѣ си малки миндерчета, всрѣдъ тѣхъ самъ Филаретовъ, тоже сѣдналъ плоскомъ на възголѣмичъкъ миндеръ, (за да има да сѣднатъ и тия отъ гражданитѣ, които, отъ любопитство за новото му учение, често го посѣщаваха) и ето го че прѣподава География. Расправя, че земята е валчеста, че се върти около себе си, около слънцето, нѣщо съвършено непонятно за тогивашнитѣ ученици; всички го зяпатъ съ недоумѣние. Карти, глобусъ, таквато пособия тогива едва ли имената имъ се знаяха. Но ето го Филаретовъ устъркуля една диня прѣдъ ученицитѣ, посрѣдствомъ нея показва нагледно какъ земята е околчеста, послѣ я срѣзва на двѣ равни половини, видъ на двѣ полукжлба, начертава по повърхностьта на кората съ върха на ножчето си петъ-тѣхъ части на свѣта, и съ това ги до нѣкждѣ подсѣща. *)

*) Когато баща ми † Райчо Ил. Блъсковъ бѣ учаникъ при Савва Филаретова, азъ, ако и маловъзрастенъ, по любезноститѣ на Филаретова позволено ми бѣ да присжствувамъ на подобни прѣдания.

Отъ година 1848 на самъ, т. е. отъ врѣмето на Филаретова, нуждата за по добри учители бѣ захванала да става по чувствителна. До колко горѣщо Филаретовъ е съчувствувалъ на тая нужда и до колко той се е въодушевлявалъ отъ идеята за бѫдащето благо на еднородцитѣ си, чрѣзъ вѣщи народни учители, това най ясно се разбира отъ слѣдующитѣ му думи, изказани на своя уженонъ ученикъ — Райчо Ил. Блъскова. „Земледѣлецътъ, който за прървъ пѫть корени земята, разкопава, разорава и разработва трънливото поле за посѣвъ на нивя, това ако и да е за него голѣма мѫка, но сладкитѣ надѣжди, че той ще не само скоро да пожене богата жетвя, но ще остави и добъръ споменъ за дѣцата си, го укрѣпяватъ и радватъ; но учителството, мой Райчо, стои много — много по-горѣ отъ разработването на дива търниста земя. Свято и спасително е нашето занятие, особено за тебе, който си учитель помѣжду такива прости хора. Ако ти залѣгнешъ съ голѣмо присърдце за окопитването на тия хорица, ако и това да бѫде за тебѣ мѫка голѣма, но съ врѣме, ако си живъ, ще видишъ, какви щатъ сладки за тебе и отечеството ни плодове да излѣзатъ. Ти си учитель и днесъ учишъ 15—16 годишни дѣца момчета, но ти си младъ и не ще усѣтишъ, кога сѫ изминали годинитѣ, и ти ще видишъ отъ твойтѣ ученици излѣзли попове, учители, съ една рѣчь учени мѫже, и само си въобрази каква ще бѫде тогава твоята радость, като ще често да се срѣщашъ съ твои ученици, които станали хора на честь и съ които ще се разговаряшъ тъй сѫщо, както ние съ тебе сега се разговаряме; ще си отбирате приказката; ти ще поустарѣешъ, а старостьта е умъ и разумъ, и ти ще ги пакъ съвѣтвашъ, и тѣ пакъ ще тѣ слушатъ, а това какво е, малка чессь ли ще бѫде за насъ, малка похвала ли? А не видишъ ли, каква нужда иматъ селата и градищата отъ учители и попове? Нема тия, които ги има сега, съ кошъ ли

сж паднали отъ небото? И тѣхъ сж ги учили кат
насъ учители, може би и много по долни отъ нас
учители. Честити сме, добъръ случай и за насъ, да
се подпрѣтнемъ и да работимъ, защото *жетвата е
изобилна, а жетвари малко,* казва евангелието". *)

С. Филаретовъ учителствува до година 1848 въ
гр. Шуменъ, слѣдъ което врѣме той замина за въ
Русия да продължава образованието си. Трогателна
бѣ неговата раздѣла съ граждани и ученици. Мно-
жество родители и почти всичкитѣ му ученици го
испроваждаха съ насълзени очи.

С. Филаретовъ е свършилъ курсъ въ Московски
университетъ въ 1857 година съ подръжката на И.
Н. Денкооглу—Софиянецъ; послѣ е управлявалъ учи-
лищата въ София, гдѣто е въвелъ прѣподаванието на
Руски езикъ. Той е умрѣлъ прѣждеврѣменно въ 1863 год.

Тукъ, като още по голѣмо доказателство за бла-
гитѣ душевни качества на покойния Филаретовъ, ще
прѣведа слѣдующето негово писмо, испратено до ре-
дакцията на *Българскитѣ книжици* въ Цариградъ и
печатано въ Мѣсецословътъ на сжщитѣ книжици го-
дина 1859-та.

„... Когато на 1853 год. ми дойде сѐ въ едно
врѣме печално извѣстие за прѣждеврѣменната смърть
на двоица отъ нашитѣ най-надѣжни млади — смърть,
която послѣдвала въ Прага и въ Венеция, — тогава
азъ усѣтихъ въ себе си такова силно душевно по-
трѣсение, което може да разумѣе само оня човѣкъ,
който е ималъ злочестие да изгуби приятели, които
онъ отъ все сърдце е обичалъ за нихната нравственна
чистота. Нито до тогава, нито пъкъ послѣ сжмъ ималъ
притезание да пиша стихове, но въ това извънредно
душевно настроение, умисленъ подъ сѣнката на едно
дърво въ градината, надраскалъ сжмъ надъ кората на
една книга, която се прилучи въ то врѣме въ ржцѣтѣ

*) Изъ автобиографията на Райча И. Бкъсковъ, печатана въ *Сборникъ на Народни Умотворения,* томъ I-и.

ми, прилагаемото тукъ възпоминание въ такъвъ видъ, въ какъвто тукъ се види. Азъ го не наричамъ, нито Ви го пращамъ като стихотворение. Но като нарѣждахъ сега книгитѣ си, случайно забѣлѣжихъ тѣзи драскулки надъ речената книга, и мень дойде желание, да спомена пакъ своитѣ умрѣли приятели и съученици, като имъ повторя тия иститѣ думи:

ВЪЗПОМИНАНИЕ

За Никола Д. Катрановъ отъ Свищовъ, който се помина у Венеция въ 1853 година на 24 годишна възрасть, а се е училъ въ Императорский Московский Университетъ.

—

За да обикнемъ добритѣ хора
Намъ не ни трѣба тъй много врѣме.
Двѣ-три недѣли, или четри,
Безъ много думи, безъ увѣрения,
А тамъ усѣщашъ какъ ти въ сърдцето
Любовь и дружба се вкореняватъ.

—

Онѫзъ година по това врѣме,
Далечъ отъ мѣсто гдѣ сме родени, *)
Далечъ отъ майка, баща, роднини
Въ древна столица на родно племе
Ми са видѣхме и запознахме,
Чувства високи тукъ ни зближиха.

—

Азъ още помня, не ще забравя
Твойтѣ думи прощални мили,
Кога да тръгнешъ по пѫтя желѣзенъ
Далечъ да идишъ здравие да търсишъ,
Азъ още помня твойтѣ вѫздишки,
Тежки печални, прѣдгробни!

---

*) На 1852 година заварихъ Никола Катрановъ въ Масква, поживѣхме заедно съ него до 2 недѣли. Извѣстниятъ родолюбецъ Г. Денкооглу узна отъ лѣкарьтъ, че Катрановъ е боленъ отъ чехотка, зе го съ себе си и го заведе въ Виена, гдѣто го глѣдаха лѣкари. Искуството като не можи да му помогне, посъвѣтваха го да иде на по топълъ климатъ въ Венеция дано нѣщо, но и това не помогна! С. Ф.

Сякашъ да бѣще жива раздѣла,
Гаче ли нѣщо намъ я прѣдсказа,
Гаче безъ да щѣшъ нѣкаква жалость,
Печаль дълбока и неутешима,
Бѣ на лице ти изображена:
Тъй ти ни изгледа—та послѣ тръгна.

—

Другари вѣрни, до часъ послѣдний,
Бѣха се сбрали да те провождатъ;
Единъ прѣзъ—други—те прегърнаха
Весело здраве ти пожелаха!
Тѣ се възвиха, но азъ съглѣдахъ
Кога изъ очи сълзи ронѣха. . . . .

—

Мина се зима, дойде и пролѣть,
Азъ сѐ поглѣдвахъ и се надѣя;
Книга не пишешъ, не се обаждашъ,
По това мисляхъ скоро да дойдешъ,
Но що да чюя, що да ми кажатъ:
„Умрѣлъ Катрановъ, умрѣлъ горкия!“

—

Каква загуба и каква жалость!
Какви надѣжди и благи мисли,
Се изгубиха и се затриха!
Още по жално кога помисля,
Че онъ помина въ млади години,
Въ възрасть любезна, пъленъ отъ сили!

—

Но сълзи наши тукъ не помагатъ,
Божията сѫдба не измѣняватъ!
Духъ животворенъ що си ти ималъ,
Любовь къмъ братя що си ти питàлъ,
Вѣчно да вѣятъ изъ твой зеленъ гробъ,
Одушевляватъ Българский младъ родъ!

—

Прощавай брате, прощавай друже,
Нѣка ти бѫди на утѣшение —
Сълзи отъ сърдце отъ съжелѣние,
Да се утѣши твоята сѣнка,
Дѣто отсѫдѣ чюятъ се думи:
„Умрѣлъ Катрановъ, умрѣлъ горкиятъ!“

(Савва Филаретовъ)
Москва 1853. Августь 17-й.

Добри П. Войниковъ е роденъ въ градъ Шуменъ на 10 ноември 1833 г. Баща му е билъ свещеникъ отъ по-събуденитѣ въ неговото врѣме. Въ ѣтинството си Войниковъ се е отличавалъ по своята ротость и благонравие: не е обичалъ да безчинствуа по улицитѣ, а е прѣкарвалъ свободното си врѣме ь домътъ си. Въ училището е билъ най-добрия и рилѣжателенъ ученикъ. Тия му благонадѣжни каества сж привлѣкли любовьта и доброжеланието особенно на неговия учитель С. Доброплодни и на неовитѣ сродници *Братия Стоянови*—лични граждани. ървия винаги го съвѣтвалъ да отиде да дири висше бразование въ странство, а вторитѣ се застжпили а мѣсто родители (защото баща му отдавна билъ е починалъ) за неговото издържане въ странство. 'ака Войниковъ и самъ съ постоянството си въ 1855 од. заминалъ за Цариградъ, гдѣто постжпилъ въ Беешкото френско училище. Въ 1858 год. се завърлъ въ родното си мѣсто, което много обичалъ, и ѣто се прѣдалъ на учителството, къмъ което ималъ лѣма наклоность. Войниковъ поелъ училището отъ Доброплодни. Всичко ново насадено отъ Доброодни Войниковъ е уплодотворилъ.

Войниковъ заварилъ класното училище съ наание и надписъ „Шумненска Полугимназия", която : отговаряла на името си: той снема тоя надписъ го замѣстя съ името „Шумненско Народно Училище." о това се залавя на работа. Първата негова грижа била да въведе такъвъ редъ, да даде такова направение въ училището, което да отговаря на назначеието си. Една отъ главнитѣ негови грижи е била да каже на ученикътъ досегашнето му заблуждение съ тарото машинално учение, което се учало само за ще и заливосване ученически и родителски очи, та-, щото ученикътъ, не да учи само за похвала отъ рата, но да учи съзнателно, когато е въ училище-, и кога излѣзе изъ него, самъ да се труди за

своето самоусъвършенствуване. По това глѣдалъ, що-то родители граждани да познаятъ още по добрѣ бѫдащитѣ ползи за народа отъ училищата, да знаятъ защо харчатъ и по това да удвояватъ своитѣ усилия за подържането имъ.

Но най главната дѣятелность на Войникова се е заключавала особено въ да внуши на граждани, ученици, какво ще каже думата „народность", (която е личала надъ училищнитѣ врата). Съ помощьта на многото прочитане на разни истории за Българитѣ, той най-распалено е говорялъ по българската история (има и съставенъ учебникъ по нея), старaялъ се да запознае еднородцитѣ си съ славното минало на многострадалния български народъ, за което едва ли е ималъ нѣкой да знае до тогава, говорялъ е за честититѣ врѣмена на Българина при своитѣ царе: Крума, Симеона, Асѣня и пр., като ги сравнявалъ съ съвременното съвършено виско и заспало състояние на Българина.

Въ началото на своята дѣятелность (год. 1858) Войниковъ е ималъ за свои сътрудници: Х. Анастасъ Блюдаровъ, Милановъ (сърбинъ), А. П. Гранитски, Н. Ив. Бацаровъ, Ил. Р. Блъсковъ и Т. Байчевъ.

Его какви писменни по тѣхната дѣятелность свѣдения имамъ отъ покойния Н. И. Бацаровъ, който самъ е билъ въ работитѣ по тѣхъ години (писмото му е отъ 13 февруар. 1881 год.).

„Прѣзъ годината 1852 училищното настоятелство отреди за главенъ учитель Д. П. Войникова, който да има грижата за тѣхното прѣобразование. Той като гражданинъ и рѣвностенъ патриотъ, залови се на работата съ голѣма енергия. Най напрѣдъ свали надписа на училищното название „полугимназия" и го замѣни съ надписъ „Шумненско Народно Българско Училище." Отъ това излѣзе на явѣ думата „народность". Тази дума — „народность" ний учителитѣ взехме за първъ девизъ въ своята дѣятелность

за да я вдъхнемъ въ сърцата на народа си, а най по вече на младежитѣ—ученици. Най напрѣдъ, ний се сговорихме да съживимъ това име „народность“ чрѣзъ проповѣди (скаски) така: азъ и Блъсковъ проповѣдвахме всѣка недѣля и прѣзъ голѣмитѣ еснафски праздници въ църквата, а Войниковъ, слѣдъ отпускъ на църквата, въ училището на ученицитѣ, дѣто се събираха и отъ гражданитѣ доволно слушатели. Проповѣдитѣ, които се даваха въ църква, се отнасяха върху потжпканата ни народность отъ гръцкото духовенство, замѣстението имъ съ наши народни пастири; при тия освѣтлявахме слушателитѣ въ течението на църковния ни въпросъ. Проповѣдитѣ, които се даваха въ училището се отнасяха върху нашето минало, настояще, по народното просвѣщение, отечестволюбие и свобода. Освѣнъ тия, при годишнитѣ, полугодишнитѣ испити, ставаха тържествени раздавания награди. И защото при тия тържества се събираха почти всички граждани, гражданки, мало и голѣмо, Войниковъ намираше добъръ случай да изказва горнитѣ наши идеи, чрѣзъ разговори между ученицитѣ, които наричахме „прѣдставления“.

Д. П. Войниковъ е билъ учитель въ градътъ си отъ год. 1858, въ неговото учителствуване Шумненци видѣха училищата си съ много по добъръ редъ и съ много по отличенъ успѣхъ. Покойния, като да бѣше роденъ за такъвъ учитель, какъвто се изискваше въ тѣхъ години. Той бѣше не само учитель, но и примѣренъ възпитатель и добъръ проповѣдникъ. Обичаше ученицитѣ си, обичаше гражданитѣ си, обичаше и цѣлия си народъ, и тая си обичь той показваше и на дѣло. Рѣвностенъ да види родината си по на горня степень на образованието, обзетъ отъ горѣщо желание да види пробудено у всѣкиго народното честолюбие, народната гордость, да види съгражданитѣ си съединени съ братска любовь да дѣйствуватъ всички еднодушно за общото благо на

отечеството, — за всички тия и други, той не жалѣше ни трудъ, ни врѣме. За покойния почивка нѣмаше. Сутрѣнь рано, или послѣ обѣдъ ще го намерите, почти всѣкоги, сѣдналъ въ скромната си стаичка до масата, отъ прѣдѣ му разни учебници на френски, отъ които черпѣше и приготвяше материялъ за прѣподаванията си прѣзъ деньтъ. (Тогава български напечатани учебници за въ класове имаше издадени твърдѣ малко). Вечерь се занимаваше да мърчина съ прѣподавание нотно пѣние на по първитѣ отъ ученицитѣ си (защото, тогава нотното пѣние не бѣ введено като прѣдметъ въ училищата); прѣдаваше още и частни уроци на възрастни момци.

Въ училището, освѣнъ като се занимаваше постоянно съ по петь часа на день прѣподаване, но и всѣка вечерь ще да събере слѣдъ отпускъ всички ученици въ училищния салонъ, тамъ ще наставлява, съвѣтва, поучва ученицитѣ, или съ изобличения ще да поправя тѣхното повѣдение въ училището и на вънъ. Въ празниченъ день на вечернята, както и на утрената служба, заедно съ всичкитѣ си ученици ще да присѫствува на богослужението, и тамъ е билъ примѣръ на багочестие. Слѣдъ църква непрѣмено всѣка недѣля въ училището ще държи скаска къмъ ученицитѣ си. Като земаше поводъ отъ казаното Евангелие въ църква, той ще на дълго и широко да се простре връхъ длъжноститѣ на ученика къмъ Бога, къмъ родителитѣ, къмго сами себе и къмъ отечеството. И приказваше тъй ясно, тъй просто и сладко, щото не само всички ученици безъ отекчение слушаха съ внимание проповѣдитѣ на учителя си, но и гражданитѣ пълнѣха и прѣпълнѣха училището, за да чуятъ нѣщо назидателно и за себе. Словата му често се продължаваха часъ, часъ и половина.

Въ негово врѣме Шумненскитѣ училища видѣха годишни изпити каквито трѣба. И до сега гражданитѣ, както и ученицитѣ на покойния, помнятъ и

ѥ могатъ да исхвалятъ тогавашнитѣ тържествени [д]ни по „раздаване награди“ и четение „актътъ“ по [у]спѣхитѣ и отличията на ученицитѣ. Сладкогласнитѣ [у]ченически пѣсни, декламирания написани отъ него, [р]азговори по между ученицитѣ (нарѣчени прѣдставения), разни слова относящи се въобще за подбуждане гражданина, ученика къмъ учението, къмъ длъжноститѣ на всѣкиго къмъ отечеството, всички тия, въ [п]одобни тържествени дни, тъй привличаха старо и [м]ладо, мѫже и жени, щото не само училището, но и [у]чилищния дворъ не побираше множеството любопитни [с]лушатели.

И на вънъ покойния се отнасяше съ всѣкого [л]юбезно. Нѣмаше тогава, като днесъ, кафе—шантани, [к]азина и пр., но и да имаше, надали покойния би [п]осѣщавалъ таквивато заведения. Духътъ на врѣмето [б]ѣше тогава такъвъ, щото учитель, кой би искалъ [д]а бѫде полѣзенъ на населението, трѣбаше прѣдпазливо да внимава надъ себе си: дѣ ходи, какво прави, [с]ъ кого се сбира. Еднъжъ мръднѣше ли на учителя [г]рака му на криво, той не годинясваше. Покойния [п]азѣше учителското си достолѣпие; търпѣше съ благодарение единъ подобенъ ограниченъ животъ,—иначе [н]е и не можеше; тъй той спечели общо уважение; [д]умата му се слушаше и почиташе отъ всѣкиго, родителитѣ гледаха на него, като на единъ усърденъ [в]ъспитатель и благодѣтель за рожбитѣ си, а ученицитѣ гледаха на него, като на единъ свой искренъ [д]оброжелатель.

Съ всички свои отлични примѣрни качества покойния въздигна името „учитель“, което до тогава [т]върдѣ малко се зачиташе, и въ лицето на всички [н]егови съврѣмени учители. А до каква степень гражданитѣ обичаха и почитаха своитѣ учители, слѣдующиятъ примѣръ ще покаже.

Смъртьта на учителя Х. Анастаса Ив. Блюдаровъ, убитъ на 6 октомври 1862 г. въ гр. Шуменъ.

Прѣзъ годината 1862 върлуваше единъ звѣръ разбойникъ — турчинъ, на име Юсрефъ, въ срѣдъ самия градъ Шуменъ. Свободно ходѣше той въ край градскитѣ кръчми, дѣто особено отъ вечерь до срѣднощь пиянствуваше съ своитѣ другари, тоже кръвници, безъ да заплаща. Но не стигаше това, разбойникътъ изгонваше изъ кръчмитѣ по най грубъ начинъ, съ псувни на вѣра и народность, тия отъ работницитѣ, които на вечерь, слѣдъ цѣлъ дневенъ трудъ, биха наминали въ кръчмитѣ да си починатъ и почерпятъ съ по чаша ракийца, а той самъ да остане и да се разполага както ще съ кръчмаритѣ. Една вечерь на 6-и октомври 1862 год. учительтъ Х. А. Блюдаровъ, като се завръщалъ отъ расходка съ нѣколцина свои другари, чува въ една кръчма край градътъ гласътъ на Юсрефа, който псувалъ по най безчестенъ начинъ и кръчмаря и присжствующитѣ; тъй — Хаджи Анастасъ не можилъ да се стърпи, отбилъ се кждѣ кръчмата и, безъ да влѣзе въ нея, отъ вратата забѣлѣзалъ на разбойника, че тукъ не е въ гората, но се намира срѣдъ града, и трѣба малко да си посвива усгата. Злѣ докаченъ отъ тия думи Юсрефъ, разяренъ като звѣръ, измъква изъ поясътъ си двата си пищова, гръмва срѣщу Х. Анастаса и го ранява злѣ. Всички уплашени хукватъ да избѣгатъ, но Х. Анастасъ, слѣдъ нѣколко крачки бѣгане, пада на земята раненъ, пристигва го кръвникътъ и свободно набива въ гърлото на нещастния учитель ятаганътъ си, завъртява го нѣколко пжти за да му отрѣже гръкланя и най сетнѣ испразня още единъ пищовъ отгорѣ му; кръвьта забликала отъ уста, носъ и отъ другитѣ куршумени рани, и Х. Анастасъ съ страшни мжки, слѣдъ 8 часа прѣдаде Богу духъ. На другия день извѣстието за убийството на Х. А. Блюдаровъ като гръмъ се разнесе

въ цѣлий градъ. Училищата се затвориха, еснафи, аботници, търговци, всички напустнаха работитѣ си се трупаха край кжщата на покойния, за да разбеатъ добрѣ истината, дали до снощи живиятъ имъ уитель е мъртавъ — убитъ. Сърцераздирателна картиа! Срѣдъ двора носило, на носилото ковчегъ, въ кочега учителя Х. А. Блюдаровъ мъртавъ, грозно обеэбразенъ. Кой какъ погледнѣше на тоя младъ, до чера живъ, пъленъ съ енергия учитель, тая нещатна жертва, затуляше очитѣ си и съ плачъ се оттеляше. Въ сжщия день бѣ погрѣбението му. Нѣмаше огава ни камбани, които съ своя жаленъ гласъ да звѣстяватъ за смъртьта на нѣкого си, нѣмаше ни раурни черно обкржжени писма, съ които да се извѣстява за смъртьта на извѣстенъ починалъ, но ще ли е повѣрва читательтъ като кажа, че почти всичкото ългарско населѣние, мало и голѣмо, което броеше съ хиляди, придружаваше съ наведени очи, потопени въ ълбока тжга и милость, погребалното шествие на покойния мжченикъ! Цѣлия този день всичкитѣ българжи дюгени бѣха затворени. Турското правителство югледна на това тържествено, погребално шестие върдѣ съ лошо око, то му отдаде характеръ, видъ на емонстрация. Но такова нѣщо като демонстрация и езнамъ що, тогавашното българско население не разбираше, нито искаше да знае. То си изпълняваше и испътни единъ свой народенъ дългъ къмъ тогова, койо често му е расправялъ що е народность и за коя·о той си проля кръвьта! . . . Но че значително поимя това на турскитѣ власти, стана явно, когато то е мѣрки да дири разбойникътъ Юсрефа, когото слѣдъ динъ мѣсецъ намѣриха и го убиха.

Часть третя

ЧИТАЛИЩАТА

год. 1868.

ГЛАВА XIII.

Подтикъ къмъ прочитането.

ъ се започнало и постепено усилвало у насъ любо-
) къмъ прочитането год. 1820—1860. — Благотвор-
яние на нѣкои съврѣмени за прочитъ книги, а именно:
ю г. 1817 — Житие св. Алексия г. 1837 — Алек-
г. 1844 — Забавникъ год. 1845 — Пѣсни 1846 —
ιховний 1850 — *Смѣсна Китка* 1852 — *Девъ Приказки*
и тѣ жени 1853 — *Прѣдвѣстникъ Горскаго Пѫтника*
Нова мода календаръ г. 1858 — Начало прочитане
. Вечерно училище г. 1862 — Протестански мисио-
Недѣлно училище — Вѫпиюща нужда за отваряне
ı.

ГЛАВА XIV.

Читалищата.

ройството на читалищата — Трудоветѣ на първитѣ
ватели — Учителитѣ, като главни инициатори по
з читалища — събиране помощь по визитни дни—
ие бѣдни ученици отъ читалищата. Първитѣ прѣд-
ı или *театри* — Единъ достопамятенъ примѣръ отъ
ка благотворителность на читалищата.

ГЛАВА XIII.

Пидтикъ къмъ прочитането.

„Азъ поставихъ камень угѫлній и показахъ стези, които, като послѣдува человѣкъ, намира путь правдый, благополучный и спасителний“.

(Сп. „Любословие“ отъ Фотинова).

Какъ се е започнало и постепено усилвало у насъ прочитанието г. 1826—1860. Въ начало на нашето възраждане, любознателностьта на нашитѣ млади и стари хора е била удивителна. Обичаха тѣ да слушатъ полезни поучения и наставления отъ мѫдри хора, а много по-вече обичаха да ги слушатъ отъ книга. Рѣдкость бѣха тогива и много голѣма рѣдкость грамотни хора; но появѣше ли се нѣкой такъвъ, тѣ ще го посрѣщнатъ и приематъ, като най скъпъ гость. А отворѣше ли той книга и захванѣше ли да прочита отъ нея, това което бѣ приятно и полезно за слушателитѣ, тѣ ще се навалятъ на около му, ще го слушатъ съ зяпнали уста, ще се силятъ всичко да запомнятъ, за да расправятъ на други. И глѣдаха тѣ на такъвъ ученъ човѣкъ, като отъ Бога испратенъ. За неграмотнитѣ хора книгата бѣше като прѣдметъ священъ *), а за грамотнитѣ бѣше прѣдметъ, който иmаше да имъ открие нова свѣтлина, като ги обогатѣе съ нови знания, които тѣ съ драгость прѣдаваха на ближнитѣ си. Но и тогивашнитѣ книги, съ тѣхно

---

*) Нашитѣ едновремешни стари сѫ отдавали такъвъ почитъ на книгата, както и на хлѣба. Да видятъ троха хлѣбъ на земята, или откъсекъ на нѣкоя печатана книга, каквито сѫ биле тогива по-вечето църковни и червенослови, съ благоговѣние ще се наведатъ, ще го зематъ и тикнатъ на страна. За грѣхъ се е считало да се тъпче подъ кракъ хлѣбътъ и книгата.

то съврѣменно и полезно съдържание, заслужваха отистина голѣмата честь, която имъ отдаваха тогивашнитѣ грамотни и неграмотни хора.

Малко на брой сж биле и малки на обемъ първитѣ наши за прочитъ книжки, но колкото и да сж биле малко, тѣхната полза е била твърдѣ голѣма. Тѣ сж биле свѣтилници, които сж свѣтели прѣдъ грамотнитѣ, които отъ своя страна сж ржководѣли неграмотнитѣ. Да земемъ за примѣръ първиятъ нашъ български букварь, нарѣченъ *Рибенъ букварь*, издаденъ година 1825. До неговото издаване сжществуваха въ тогивашнитѣ килии единъ видъ Руски буквари червенослови, които можаха да запознаятъ ученика само съ срички и нѣкакви Руски изрѣчения, като: „Буди благочестивъ“, Уповай на Бога“. Нищо интересно, нищо привлѣкателно нѣмаше въ тѣхъ, което да възбуди любознателностьта на учащия се. На грамотностьта се гледаше като едно просто занятие, на букваритѣ като на мъртво слово; отъ тѣхъ ученикътъ да се научи колкото да си записва името, и това бѣ достатъчно. Рибений, обаче, букварь съ своето богато съдържание, всичко написано на чистъ български езикъ, направи такъвъ прѣвратъ, особно въ възрастнитѣ малограмотни, щото отъ тогива е останала думата да се говори, че учението отваряло очитѣ на человѣка, и че учениятъ има четри очи. Всички отъ послѣ издадени книги до 1850 година, за които по долу ще говоря, току рѣчи, слѣдваха по духътъ и направлението на Рибений букварь; а тѣхното направление бѣ такова: любовь къмъ книжното прочитане, рѣвность къмъ учението, като изворъ на нашата настояща и бждаща доброчестина, укрѣпяване вѣрата и надѣждата къмъ Бога, облагородяване на похвалнитѣ нрави у Българина, обичь къмъ семѣйния му животъ, обичь къмъ всичко що е добро; зговоръ, съгласие и съревнувание къмъ всѣко общо дѣло и особенно къмъ църкви и училища. Понеже много отъ тия стари кни-

ги вече сѫ на забравяне, тукъ виждамъ за нужно да направя една честь, съ нѣкои кратки въспоминания, понѣ за тия отъ по забѣлѣжителнитѣ.

I

Книга сія глаголемая **Мытарства** *Прѣведèсе трудовъ благоговѣйнаго въ монáсѣхъ Прѣчестнѣйшаго г. Іоакіма дáскала Крчовскаго, Иждивèніемъ же православныхъ христіянъ Штипскихъ и прòчихъ грáдовъ Болгáрскихъ за душéвное ихъ спасение напечатисе настояниемъ благопочтеннородныхъ господаровъ Димитріа Филиповича жителя и купца Кратовскаго, родомъ изъ Егридере Паланка. Въ Будинѣ града, печатано писмены Кралевск. оунівсрсітета 1817.*

Днесъ, когато искаме да отдадемъ честь на нѣкоя похвална книга, наричаме я *настолна*. Но въ старо врѣме нашитѣ бащи и дѣди сѫ отдавали по голѣма честь на извѣстна любима тѣмъ книга: тѣ сѫ я порѣждали горѣ на поличката близо до свѣтицитѣ и кандилото, на мѣстото нарѣчено *иконостасъ*. Такава голѣма честь е имала и книгата *митарства*. Въ всѣка една кѫща, била тя попска, даскалска, хаджийска, свѣтогорска, па била тя и на нѣкой що-годѣ грамотенъ человѣкъ, непрѣменно ще се намѣри до свѣтицитѣ и книгата *митарства*. Кое е способствувало за распространението на тая толкова рано издадена книга? това ще се помѫча да обясня.

Съдържанието на тая книга е: въ прѣдисловието си тя призива всичкитѣ православни християни на покаяние — душевно спасение, като заплашва всѣкиго съ наказанията на онзи свѣтъ за извѣстни грѣхове. Слѣдъ това идатъ 20 отдѣла, нарѣчени 20 *митарства*. Ангелътъ щомъ земе душата на человѣка, непрѣменно ще я прѣведе прѣзъ всѣко едно отъ митарствата. Въ тия митарства душата ще дава отчетъ от-

дѣлно за всѣки единъ грѣхъ, така напримѣръ, въ първото — за лъжата, въ второто — за кражбата и колкото по нагорѣ отива, толкова за по тѣжки грѣхове се испитва. Ако благодѣянията на душата наддѣлятъ надъ грѣховетѣ — ангелътъ ще я отведе въ рая, ако ли не — то ангелътъ отстъпва отъ душата, прѣдава я на дяволитѣ, които я отвеждатъ въ ада на вѣчно мъчение. Въ 20-тѣхъ митарства, дѣто се испитва за извѣстенъ грѣхъ, има описани и мъкитѣ, на които се прѣдава душата на онзи свѣтъ.

Като единъ видъ спомагало е дошло да способствува на тая книга и на тия 20 тѣхъ митарства слѣдующето. Извѣстно е, че отъ България до 1860 година отиваха по цѣли дружини наши богати селяни въ Св. Гора на поклонение. На завръщане, по мѣжду другитѣ подаръци тѣ донисаха и по цѣли купове книжни свѣтици, нарѣчени *щампи*. По мѣжду другитѣ изображения отличаваше се една свѣтица по голѣмината си и по многото си образи, подъ название *Страшний Съдъ*. Тукъ личаха особенно мъкитѣ на грѣшнитѣ въ ада. Около ада имаше изобразени 20 отдѣлки, въ които се виждаха особени мъки за извѣстни грѣхове; така напримѣръ, въ една отдѣлка горятъ грѣшнитѣ до поясъ, въ друга — до шия — въ третя — яма пълна съ змии, които гризатъ немилостиво грѣшнитѣ и пр. Тия и други свѣтици свѣтогорцитѣ раздаваха на всѣкиго отъ тѣхнитѣ посѣтители, така щото, въ всѣка къща цѣлата источна стѣна подъ кандилото се испъстрѣше съ разни щампи — свѣтици, мѣжду които най-грозната по изгледътъ бѣ тая на *Страшний Съдъ* Извѣстно е, че изображенията дѣйствуватъ много повече, ако се разкажи и историята имъ. Събрали се въ недѣленъ день цѣла куда стари и млади, навалили се около свѣтицитѣ, като прѣгледватъ съ любопитство всѣка една. Ето ти го дѣдо попъ или нѣкой грамотенъ дошелъ, снеме книгата *Митарства* отъ иконостаса и забере да прочита и да

раскрива грѣховетѣ, за които се мжчатъ грѣшнитѣ въ всѣка една отдѣлка. И ето виждашъ, че всѣки си отива съ наведена глава и съ съкрушено сърдце. Каквато и да е била тая книга, обаче, по тоя начинъ нейното разпространение е увеличило значително числото на четцитѣ: малограмотнитѣ се усилвали въ прочитането, а много бабички настоявали да се изучатъ внучкитѣ имъ на книжно прочитане, за да могатъ и тѣ, кога и да е, да прочитатъ на други подобни книги.

II.

Житие святаго Алексія, человѣка Божія, посвящено на сынови и чада болгарски изъ прѣзелна *) *любовъ отъ Константина Огняновича родомъ Серба.* *Въ Будимъ* 1833 година.

Колко жени, старци, съмъ расплаквалъ съ прочитането на тая книжка, че и ученици, че и ученички, че и самъ азъ съмъ се просълзвалъ! Прѣзъ год. 1857—60, когато бѣхъ въ селото Айдемиръ (Силистренско) учитель, празниченъ день нѣмахъ спокойствие отъ посѣтители любослушатели.

— Хади, даскале, прочети ни пакъ житието на святаго Алексия, но прочети ни го отъ край до край.

— Ихъ, даскале, да се научи момчето ми колкото тебе да чете, че да ми прочита такива жаловни книжки, денѣ и нощѣ нѣма се наситя да слушамъ.

К. Огняновъ е билъ единъ ревностенъ доброжелатель къмто своитѣ еднородници — българитѣ; това доброжелание той е показалъ и на дѣло. Той е прѣживѣлъ у насъ като учитель въ най мрачнитѣ години; като образованъ, той е знаялъ че невѣжеството се прогонва чрѣзъ просвѣщението, а просвѣщението се достигва чрѣзъ учение и чрѣзъ прочитане книги. Той е знаялъ още, че Българския народъ е *особенъ за високи дѣла, нъ умъ его загубва се у*

*) Твърдѣ голѣма.

темнота невѣжества, *) *това по правда може да се рече, какъ въ България много философи пасатъ свини*, и за това той е искалъ първомъ да го подведе къмъ книжно прочитане. Огняновъ е можалъ да даде на малцината тогивашни читатели по добра книга, както е послѣднето му издание *Забавникъ* (год. 1845), но той е слѣдялъ духътъ на народа. Виждалъ той, по-голѣмата часть отъ народа ни обича да чете и слуша книги съ духовно съдържание, както *митарството, житието на Св. Георгия, Св. Димитрия*, за това и той е издалъ подобни на тия съ по отборъ съдържание: *житието на Св. Алексия*. Но съ издаването на това житие ноговата цѣль не е била само да възбуди у насъ любовь къмъ четенето, но още и друго — по важно: *въспитанието на дѣцата* чрѣзъ училища и книжно прочитане. Ето какъ говори Огняновъ въ своето прѣдисловие на рѣченото житие: „по това искамъ да Ви побудимъ да познаете, Вй кой стѐ родйтели, какъ Евфиміанъ (бащата на Алексия) при толкò богàтства и слàва желалъ е на сина си Алѐксия просвѣщение и благообразование. Вижте какъ е думалъ на учителя му: *да го научи, не само да четѐ и пйше, но да знáе, да се чува отъ порóка и грѣхá, да буде доброжелателенъ*". Послѣ Огняновъ се обрѫща и къмъ майкитѣ съ тия думи: „А Вй дщери Бълγарския! подражàйте мàти Алексиеву, воспитàвчйте чада вàша на стрàхъ Божия по закону, грѐите ихъ отъ младость съ любовь къ бедному непросвѣщенному своему отѐчеству".

Книжката Житието на Св. Алексия е принесла на читающитѣ и слѣдующата полза. Прѣдварително ще кажа, че тогивашнитѣ четци—учители (по между които и азъ) по вечето не знаяха и свободно да прочитатъ. А неправилното четение, спънато прочитание, се слушаше отъ любопитнитѣ съ прозявки. За да

*) Гледай прѣдисловието на сѫщото житие.

услади и задоволи единъ учитель слушателитѣ си съ четението, той трѣбаше по напрѣдъ да го прѣговори и го улесни за по добро разбирание за себе си, че тогива и за други. Но житието на Св. Алексия бѣ написано на стихове, а да се чете стихотворение съ спжнато четене, излиза съвършено безвкусно, отъ колкото ако се чете правилно. Прѣговарянето, прочитането на тая книжка отъ четцитѣ, даде поводъ на упражнение за четене стихотворения, съ изискуемото сладкодумство и умиление, чрѣзъ което и четеното биваше по привлѣкателно и по внушително.

Нѣколко думи за издателя на житие Св. Алексия и Забавника. Констатинъ Огняновъ е билъ родомъ Сърбинъ. До колко той е обичалъ българския народъ, това се показва въ прѣдисловието му на поменатото житие: „Нищо толко усердно не желаемъ, колко просвѣщение Ваше. И вие чрѣзъ многолѣтно мое помежду Васъ прѣбиване, увѣрилисте се, какъ съмъ азъ всекога къ Вамъ съ горѣща любовь одушевенъ билъ. Мое горѣщо желание е да се собудите отъ сонъ невѣжества и возлюбите просвещения. Но о, уви! Ще ли то скоро да буде? Ще ли нѣкога и въ Болгария да възсия уча прѣмудрости? Въ Болгария, кажемъ, кое е отечество Ваше і, кое е нѣкога славно̀ било, отъ което се Ви, обаче, несъ стидите какво що видехъ многохъ да се отричатъ отъ ова име *Болгаринъ*. А защо да се отричате отъ своего рода зика? еда и Ви не сте потомци такоже иста — и народа оего су: Руси, Серби и проч? И не е ли срамота да се отичате славнѣйшаго имене? найпаче трѣба да се хвалите......“

И своята любовь К. Огняновъ къмъ насъ българитѣ я исказвалъ на дѣло. Освѣнъ поменатата книга, той е напечалъ на свои разноски книгата *Лѣтний Кръгъ* година 1843. *Букварь* 1845, *Забавникъ* год. 1846. Но не е само това. Въ тѣхъ години, когато всѣки се е страхувалъ да каже лоша дума противъ гръцкото духовенство, когато и малцина наши книгоиздатели, нѣкои отъ страхъ, нѣкои отъ невѣжество, нѣкои отъ користолюбие, не само че не се погадвали гръцкото духовенство, но още сѫ го и въсхвалявали до небеса, тогива Огняновъ откровено е говорѣлъ, чрѣзъ печатанитѣ си книги, противъ враждебното намъ гръцко духовенство. Огняновъ явно въ своя *Забавникъ* ги е осѫждалъ съ думитѣ:

„Ако въ Гърция бѣха отишле българи владици и тамъ да служатъ на непонятния тѣмъ славянски езикъ и да имъ проповѣдватъ на български, щѣха ли да ги приематъ? Но въ България не само че приемаме гърцки владици, не само че гледаме гърцкия езикъ да прѣодолява надъ славянския и да се тъпчи отъ тѣхъ Българщината, нъ за това още богато ги възнаграждаваме."

Тукъ прилагамъ извлѣчения отъ двѣ стихотворения изъ *Забавникъ*.

I

По училищата.

Прибири дѣцата Цано,
Че занеси ги рано, рано
  На сколиото — на кое?
На алилодидактикото —
Или на елиникото? —
  Хадамъ, на кое да е,
Нека отидатъ да играятъ,
Че въ кѫщи зло правятъ.
. . . .

II

Българското попство.

Господь, братко, закъснява
Ама никому не прощава,
То ще доде време, братко,
Да се сѫдимъ ние малко
Съ тия гърци завистливи,
Съ тия хора горделиви,
Кои толко зло ни правятъ
И потътъ ни всякъ день пукатъ .... *)

III.

Мудрость добраго Рихарда. Отъ французскиятъ на славянобългарскиятъ нашъ языкъ, прѣведена отъ

---

*) Глѣдаи сп. „Училищенъ Прѣгледъ" год. 1906 кн. VI м. Юни, дѣто имамъ писано за К. Огняновича по обширно за неговитѣ издания.

Гавриила Кръстовича Котленица въ Будимъ 1837 г.

Тая книжка бѣше много малка на форматъ, колкото днешнитѣ календарчета. Ясниятъ езикъ, както интересното съдържание на тая книжка, още и малката ѝ цѣна, всѣкиго привличаха да си я купи, да си я има и прочита. По лицето на читающитѣ се забѣлѣзваше до колко тѣ разбираха полезностьта на подобни книги: гледашъ го задълбоченъ чете съ внимание мѫдроститѣ на Рихарда, мѫчи се, ако е възможно, да ги запамяти; затвори книжката и съ едно благоговѣние ще я скѫта въ пазвата си. И, наистина, тая книжка заслужваше вниманието, почетьта на тогивашнитѣ четци, които съзираха въ наставленията ѝ нѣщо по горѣ отъ тогивашнитѣ тѣхни наставници. Ето въ кратцѣ съдържанието ѝ. Въ извѣстенъ градъ се отваря търгъ за продаване на много евтени вѣщи, че още и на почакъ. Близо до тоя търгъ сѣдналъ старецъ, събралъ наоколо си надошлитѣ купувачи, расказва имъ за лошата сетнина отъ купуването излишни вѣщи, ако и да сѫ евтени. Доказва страшнитѣ съсипии вслѣдствие на почакъ (вересия) вземена стока. Той настоятелно прѣпорѫчва трудолюбието и спестовностьта, като най-прѣдпазителни мѣрки отъ бѣдностьта. За потвърдение на думитѣ си, старецътъ прибавя подходящи пословици, а тия пословици подсладяваха и привличаха четцитѣ къмъ прочитането на тая толкова полезна книжка, като правяха още по впечатлителни спасителнитѣ думи на стареца. Ето нѣколко отъ тия пословици: „който купува това що му не трѣбва, прода ще скоро онова, що му трѣба".— „Който не знай да пести парата, той не ще има никога гроша". Додѣто имамъ двѣ овце и една крава, всѣкий ми дума „*добръ день*". — „Сиромашията винаги хлопа на вратата на ленивиятъ".— „Нощовитѣ отъ които постоянно се зема брашно, а не се присипва, скоро имъ се вижда дъното".— „Бутай работата си и не оставяй тя тебе да бута".— „Не платенъ кожухъ не

топли“. — „Немарливостьта е нашъ врагъ“.— „Падне ли гвоздейчето отъ петалото на коня, пада и петалото, пада и коньтъ заедно съ всадникътъ, и неприятельтъ го пристига и го поразява“.— „Едно малко камаче прѣкатурва цѣла кола“. — „Лѣностьта прояжда тѣлото, както ржждата желѣзото“. — „Водата капка по капка и камъкъ пробива“.

IV.

Александрия. *Историята на Великий Александра Македонецъ. Пръведе отъ грьцки на славяно-бългорски учитель Хр. П. Василевъ Протопоповичъ отъ Карлово. Бълъ-градъ, въ княжеская сръбска типографія год. 1844.*

Ако сждимъ по неимовѣрното съдържание на тая книга, ще рѣчемъ че не заслужва да се говори нищо по нея. И, наистина, по чуднитѣ и дивнитѣ пророчества и сънища за раждането и смъртьта на Александра, по неговитѣ изъ вънъ естествени походи и побѣди, по неговото отиване въ ада, ние не можемъ нарѣче тая книга история, а единъ видъ митология грьцка, отъ който езикъ е и прѣведена. Но при всички тия, азъ мога да кажа, че и Александрията е послужила, като едно важно спомагало за нашето саморазвитие – плодъ на книжното прочитане. До това врѣме старитѣ килии бѣха дали доволно ученици вече възрастни, любопитни да прочитатъ. Къмъ прочитането бѣ ги доволно засладилъ Рибений букварь, но той бѣ вече станалъ отрѣпка въ тѣхнитѣ ржцѣ, а и други книги нѣмаше твърдѣ за прочитъ. *Царственикъ* бѣ голѣма рѣдкость. А появяването на каква годѣ книга съ увлѣкателно съдържание би увеличило числото на четцитѣ и би усилило у тѣхъ рѣвность къмъ прочитането; когато, напротивъ, нѣманeто — ги затжпяваше и правяше да забравятъ и това, което безъ никаква основа бѣха учили. И ето ви книгата Александрия. Нѣка кажемъ, между впрочемъ и това, че едновpѣ-

єшнитѣ наши хора имаха голѣма вѣра въ напечаѵното слово. Отъ една страна тая вѣра, отъ друга ірана увлѣкателното съдържание на Александрията, ;нията ѝ езикъ, приложете при тия и отпечатването съ едри букви, привличаха до толкова читающитѣ тѣхнитѣ слушатели, щото можа да кажа книгата лександрия, макаръ и скъпичка, харчеше се като >пълъ хлѣбъ. Съ удивителното бързо распространеіе на книгата Александрия твърдѣ много се распрограни и любопитството къмъ прочитането, което мно) способствува отъ послѣ за купуване на всѣка ноиздадена книга.

Книгата Александрия се състоеше отъ 8 печатни оли; цѣна отъ 8 до 12 гроша.

V.

Ново-Български пѣсни (по случай обиколката а Султанъ Абдулъ Меджида год. 1846—7). Печат. Ѣлградъ г. 1851, цѣна гр. 6.

Тая книжка можемъ да нарѣчемъ Първа Българка Пѣснопойка — първа по своитѣ невини пѣснички, акива, каквито бѣха невини и тия, които пръвъ пѫть ропѣха пѣсни отъ книга. На ученицитѣ не бѣ позвоено въ тѣхъ прѣдосторожни врѣмена да пѣятъ друи пѣсни вънъ отъ училището, освѣнъ църковни, но ега тѣмъ бѣ позволено, прѣдъ своя учитель, прѣдъ воитѣ развѣселени, по зимнитѣ празници, родители и однини съ книжка въ ржка да попълнятъ съ пѣсни ѣхнитѣ веселби. Въ тая пѣснопойка имаше похвални ѣсни султану, на сърбския князь, на Търновския влаѣка, който бѣ избавилъ едно българско момиче отъ турчване. Имаше и нѣколко пѣсни училищни, които ъспѣваха ползата на учението. По мѣжду тия и еінъ интересенъ расказъ за единъ синъ, който далъ аща си подъ сждъ. Синътъ обвинява баща си прѣдъ кдиитѣ, защото се отказва отъ него и прижевѣ лищава отъ наслѣдство; бащата се оплаква отъ си-

нътъ си, че е билъ пияница, развратникъ и че малко оставало да съсипи и баща си. Синътъ не отказва обвиненията на баща си, но показва за това виноватъ баща си, който отъ малъкъ не го съвѣтвалъ, не го далъ на нѣкакъвъ занаятъ или учение, а само го е галялъ, като казвалъ: синъ ми да е живъ, това що-то имамъ спечелено ще му стигне да яде и пие додѣто умре. Сждътъ рѣшава, синътъ да се ползува отъ наслѣдството на баща си само слѣдъ смъртьта му, а бащата, понеже не си испълнявалъ отеческитѣ си обязаности, да се накаже съ непогребение слѣдъ смъртьта му (наказание най грозно въ врѣмето на старитѣ Елени).

Тая книжка се състоеше отъ 3 коли на малъкъ форматъ, цѣна 6 гроша. Но при всичко че бѣше толкова скжпа, пакъ се търсѣше и купуваше съ охота: четѣше се, пѣеше се, дори и съ многото четене, прѣговаряне, ученицитѣ бѣха я изучили цѣла на изустъ.

VI.

Зракъ духовний, прѣводъ отъ Руски отъ Онуфрия Хилендарскаго, Цариградъ г. 1850.

Когато се случаше да видимъ книга съ изображения (картинки), умътъ ни отиваше по нея, а въ книгата *Духовенъ Зракъ* имаше 8 картинки, съ чисто отпечатани изображения. Съдържанието на тая книга бѣ основано на евангелскитѣ думи: „Ако окото ти е чисто, всичкото ти тѣло ще бжде свѣтло; ако ли бжде окото ти лукаво, всичкото ти тѣло тъмно ще бжде“ *). Изображенията прѣдставляваха человѣческото сърдце и лице: когато сърдцето е чисто отъ всѣкакви пороци, а особено отъ седемтяхъ смъртни грѣхове, тогива и у образътъ на человѣка личи една чистота на лицето и свѣтлина на очитѣ. Но когато човѣкъ започне да допуска у сърдцето си грѣшки, прѣстжпле-

---

Евангелие отъ Матея, глава 6 стихъ 23.

ния, то постепенно лицето му и очитѣ потъмняватъ, а щомъ го обладаятъ — лицето му става съвършено мрачно, грозно и отвратително.

Въ съдържанието на книгата е описано благорасположението на сърдцето и душата, спокойствието на съвѣстьта, когато тѣ сѫ свободни отъ всѣкакъвъ видъ грѣшки и прѣстѫпления. Описани сѫ и слѣдствията отъ грѣховетѣ, които ни подлагатъ и тукъ на свѣтовни врѣмени мѫки и наказания, както и на оня свѣтъ на вѣчно мѫчение въ ада. *Духовний зракъ* подѣйствува нравствено твърдѣ много на читателитѣ. Нашитѣ едноврѣмешни хора и тъй отбѣгваха отъ всѣкакъвъ видъ грѣшки и прѣстѫпления, но сега съ прочитането, гледането, слушането на тая книга, тѣ още по-вече ставаха прѣдпазливи дори и отъ най малкитѣ грѣшки, които биха потъмнили или почернили чистото лице.

VII.

Смѣсна Китка, 1852 година, Букурещъ — отъ П. Р. Славейковъ.

Благодать е за зажаднелия пѫтникъ, който пѫтува прѣзъ безводнитѣ Делиормански страни, когато нѣкой го срѣщне и му подаде крачунка съ бистра вода; очитѣ му свѣтватъ четри. Такава благодать бѣ и за насъ появяването на книгата *Смѣсна Китка*. Отъ 7—8 години насамъ, отъ издаването на книгата *Забавникъ* *), ние освѣнъ нѣколко дрѣбни книжки, друга по голѣма и по забавна, още и полезна книга нѣмахме честьта да видимъ. А сега, прѣдъ насъ, нова книга по голѣма отъ Забавника съ хубаво име — *Смѣсна Китка*, съ по хубавъ форматъ, а още съ по хубаво съдържание. Искашъ да си я купишъ, но нѣма отъ кѫдѣ. Искашъ да си я доставишъ, нъ не знаешъ въ кой градъ се намира, че и да знаешъ,

*) За която твърдѣ малко споменахме при книгата *Св. Алекси Человѣкъ Божи*.

какъ можъ си я достави, когато пощята не носѣше печатани книги. Щастие бѣ за тогова, който се здобиеше, отъ кого и да бжде, съ книгата *Смѣсна Китка* и да си я има за нѣколко дни у себѣ си, та да може удовлетвори повъзможности любопитството си. А въ нея всичко, всичко любопитно, приятно за четене. И въ *Забавника* на *Огнянова* имаше разкази, нъ въ тѣхъ се забѣлѣзваше нѣщо не вѣрно, нѣщо като басни, въ които говорятъ звѣроветѣ съ человѣчески думи; а въ *Смѣсна Китка* разказитѣ всички истински, всички изъ съврѣмения животъ на извѣстни лица съ имената имъ, съ мѣсторождението имъ и съ годинитѣ, въ които се е случило разказаното произшествие. Тукъ се срѣщаме съ дѣда Ивана, на комуто единътъ кракъ е дървенъ, като да го глѣдаме и слушаме, какъ съвѣтва, какъ настанява на работа своитѣ трима сина Гергя, Петра и Ивана. Глѣдаме ги, какъ подъ надзора на баща си тѣ захващатъ да спестяватъ мадъкъ капигалецъ, когото постепенно умножаватъ; ето ти ги порастнали момци, взематъ прошка отъ баща си и отиватъ въ свѣта по печалба. Слѣдъ много години виждаме ги да се завръщатъ при прѣстарѣлия си баща богати търговци. На смъртния си часъ той ги благославя, счита се за щастливъ че има кой да му затвори очитѣ, издъхва като честитъ баща при още по честити синове.

Ето Ви и другъ расказъ: Г нъ Астинксъ, богатъ человѣкъ, но много опърничавъ, такъвъ сжщо да се случи и синъ му Каролъ, баща и синъ не могли да живѣятъ на едно: при едно силно скарване, бащата испжжда упорития си синъ, който забѣгва въ чуждина. Не слѣдъ много врѣме, синътъ признава погрѣшката си, раскайва се и се залавя на работа. Съ честността си и трудолюбието си въ странство, той забогатява и се завраща при баща си съ много имане. Той заваря баща си испадналъ до толкова, щото и отъ кжщата, въ която стоялъ, е билъ испжденъ, по

нѣмане да заплати наема; заварилъ го когато оплаквалъ своята сѫдба съ думитѣ: — „защо да осѫждамъ хората, че ме испѫждатъ немилостиво изъ кѫщата си, когато азъ постѫпихъ по немилостиво, като испѫдихъ рожденото си чядо отъ дома си“? Въ сѫщото врѣме се срѣщатъ и се опрощаватъ единъ другъ. Синътъ, чрѣзъ богатството си поврѫща прѣжното състояние на баща си.

По нанататъкъ виждаме, какъ Юний Векнеръ, родомъ Ирландецъ, прѣзъ год. 1760, като билъ въ единъ корабъ, хвърга се въ морето за да избави нѣкой нѣщастенъ, за когото той отъ послѣ става жертва. По нататъкъ, какъ единъ бѣденъ ученикъ е искаралъ учението си въ училище съ голѣма икономия. И колкото прѣлистешъ листата на *Смѣсна Китка*, толкова по хубави разкази, толкова по вече ти се развеселява душата и толкова по вече като да свѣтва на прѣдъ очитѣ ти. Въ начало стихотворения, кждѣ краятъ пакъ стихотворения, всички гладки, всички увлекателни, а нѣкои дори и много смѣшни, каквото е стихотворението *Магарешката муза на Парнасъ*. Четешъ отъ едина край до другия, не можешъ да утолишъ жаждата си, поврaщашъ се и повтаряшъ и сѐ сѫщата сладость. И не видѣхме отъ то на сетнѣ, дори и слѣдъ Кръмската война, подобна драгоцѣнна книга, каквато бѣ *Смѣсна Китка*.

VIII.

Двѣ приказки за славнитѣ жени отъ С. Спасова. Бѣлградъ г. 1853, и Земледѣлие отъ Н. Икономовъ, печатано въ Бѣлградъ 1853.

Старитѣ наши списатели бѣха учителитѣ—почти по вечето самоуци. Нещастни! не имъ стигаше дѣто по цѣлъ день въ училището на 200—300 дѣца гълтаха прахътъ, но и нощѣ, прѣдъ мъждивата лояна свѣщь, ще си блъскатъ главитѣ за да напишатъ и съставятъ нѣщо полезно за родътъ си. Вкусили тѣ

сладостьта на прочитането, искатъ да засладятъ и другитѣ съ него, чрѣзъ издаването на една каква годѣ книжка; и отъ послѣ, ще ставатъ ще падътъ, кое съ свои, кое съ чузди пари ще я напечататъ. Ако издадената имъ книга сама си пробие пѫть и се распространи, (защото тогива нѣмаше нито книжарници, нито пѫтни книжари, които да прѣпорѫчатъ или распространятъ коя да е книга), то издательтъ радомъ ще се зарадва, че е сполучилъ съ цѣльта си; ако ли пъкъ се разхарчи книгата и си извади паритѣ, това ще го счита за голѣма печалба. Но ако изданието удари на камъкъ, то издательтъ щѣше съ години да си пари кокалитѣ.

Двѣтѣ горни книги сѫ издадени отъ Даскалъ Никола, бивши учитель, послѣ † Свещеникъ Икономъ въ Разградъ. Книжката *Двѣ прикаски за славнитѣ жени* носи името на сѫпругата му С. Спасова, като издателка; тя — книжката се дѣлѣше на двѣ части: въ първата се въсхвалява жената като добра сѫпруга и другарка, като прилѣжна майка за дѣцата си, като пазителка на сѫпругътъ и дѣцата, дори до самопожертвувание. Всички тия добродѣтели на жената сѫ потвърдени съ примѣри на извѣстни славни жени. Езикътъ бѣ доволно гладъкъ и ясенъ. Въ много училища, гдѣто имаше ученички, книжката *Двѣ прикаски* се введе като спомагало за свободенъ и разбранъ прочитъ. Освѣнъ другитѣ благотворни прѣимущества, които имà тая книга за читателитѣ, тя още много спомогна за въ полза на нашиятъ прѣзрѣнъ тогива женски полъ: на дѣвическитѣ училища захвана да се глѣда съ по голѣма рѣвность и прилежание, а на самата жена не като на робиня въ кѫщи, но като на майка въспитателка, помощница и другарка. Съдържанието на втората часть може да се искаже съ тия кратки думи, *че въ свѣтътъ благодѣтелитѣ оскудяватъ, защото неблагодарностьта прѣодолява.* Книжката *Двѣ прикаски* се състоеше отъ 48 страници,

цѣна 2 гроша; нейното распространение бѣ успѣшно.

Но съ книгата *Земледѣлие* пострада не само издательтъ, но и всѣки който искаше да я прѣпоржча. Тя бѣ нарѣдена и като книга за прочитъ, и като учебникъ. Мнозина учители, кажете го отъ нѣмане на учебници, кажете го отъ рѣвность да помогнатъ на прѣдипотопното тогавашно земледѣлие, введоха я въ училищата. Но, горкитѣ, злѣ си испатиха! - „Седналъ, даскала, подъ сѣнка въ училището и заловилъ се да ни учи какъ сж билъ копаялъ бобъ и какъ се косѣло сѣно; хей, даскале! лозето не ще молитва, а мотика, я да те опъна азъ тебе на лозето, да люлѣешъ мотиката цѣлъ день, че тогива да те науча азъ какъ се глѣда лозе, а не като тебе отъ книга.

IX.

Прѣдвѣстникъ Горскаго Пжтника: печатанъ въ Нови Садъ отъ Г. С. Раковски въ 1856 година.

Въ годината 1854 м. юни 14 день, рускитѣ войски се отеглиха отъ България. Тѣ си отидоха, а заедно съ тѣхъ и послѣднитѣ надѣжди на българина за неговото освобождение загинаха. Българинътъ отчаяно подви пакъ вратъ и захвана да си цѣри ранитѣ отъ изминалата война. Изглеждаше, като че младо и старо да бѣ убито. Но всрѣдъ тия отчаяния, всрѣдъ нови угнетѣния, ето че се появява хвърчаща брошура нарѣчена *Прѣдвѣстникъ Горскаго Пжтника*. Наричамъ я хвърчаща, защото нейното прѣминуване, прѣхвъркване отъ Нови-Садъ въ България, не бѣ подушено отъ турскитѣ шпиони, както се случи отъ послѣ съ книгата „*Горски Пжтникъ*“ и „*Освобождението на Сърбитѣ*“, отъ които повечето се задържаха въ Сърбия и тамъ въ дънъ земя потънаха. Хвърчаща, казвамъ, бѣ тая брошура, защото тя хвърчеше отъ градъ въ градъ, отъ село въ село и се распространяваше, безъ да се знаеше, кой я носи и разнася. А тогива имаше даскали и даскалчета почти въ всѣко село,

Събираха тѣ своитѣ селяни празниченъ день въ училището, безъ нѣкой да ги подозира, и съ распаленость имъ прочитаха тая, току речи, бунтовническа книжка.

Съдържанието на *Прѣдвѣстникъ Горскаго Пжтника* можемъ да го раздѣлимъ на двѣ. Въ първия отдѣлъ сж описани причинитѣ на Руско-Турската война (въ 1853 55) и пагубнитѣ слѣдствия отъ тая война, въ която пострадаха повече българитѣ. Похваляваше ся цѣльта на Русия за освобождението на поробенитѣ християни отъ турцитѣ, осждждаха се Европейскитѣ съюзни държави, които бѣха се подигнали да помагатъ на Турция, като говори: „Знае ли Европа, въ какво бѣдство, сиромашество, угнетения въздиша подвластний заробений подъ турско иго българский народъ? Знае ли Европа колко неповинни кърви се проливатъ днесъ въ България отъ турци кръвопийци? Знае ли колко дѣвици ся обезчестятъ и търговци ся отъ злодѣйци немилостиво посачатъ и събличатъ? Защо толко небрежение за насъ показва? Еда ми не сми достойни за нейно помилвание и добродѣтелность? . . .“ По надолу Раковски съ ядъ описва користолюбивитѣ цѣли на Англофранцузитѣ, които бѣха нахлули въ България въ врѣмето на войната, така: „но они малко грижа имаха за страждущето человѣчество. Тий разхождаха ся и пжтешествуваха по България: прѣглеждаха и описуваха нейна плодовита земя и я нахождаха приятна и сходна, за да разни художествени заведения тамъ съставятъ и устроятъ. Бълнуваха за многочислени прѣселения, съ весели и радостни гласове, като че сж наслѣдили бащино свое достояние“. А за страданията на българското население въ врѣме на войната Раковски его какъ се отзовава: „въ лѣто 1853 почто начна разбой, почна и огнетения надъ българи. Правителство Отоманско наложи данъци чрѣзвичайни и извънредни на бѣдни българи. Силомъ бѣха упуждени, за да многочислени войски прѣпитаватъ безъ ни една заплата;

българи одѣяни за турски войски безъ заплата даваха сироти! Българи бѣдни бичомъ биени немилостиво отъ турци, крѣпостни укрѣпления за турци творѣха! Притомъ сонмища арнаути и Азиятски неуредени войски, като гладни мечки разярени, распрѫснаха ся по всея България, яки би съ българомъ ратъ имели: грабеха! разоряваха, незащитими български села! Оскверниха бракове, обезчестиха дѣвици, проливаха неповина християнска кръвь! Вся пѫтища, гори, планини изпълниха ся отъ мѣстни злодѣйци турци. Бѣдни българи отъ вся страни притеснени".

Втората часть се състои отъ стихотворения, отъ които най-интересното е подъ заглавие: *Отлѫчие отъ България едного распаленаго родолюбца Българина*, лѣто 1853. И това стихотворение на Раковски, както и тия въ Горски Пѫтникъ, сѫ написани на единъ своеобразенъ славяно-български езикъ, безъ всѣко художество, но по идея тѣ стоятъ твърдѣ високо.

До това врѣме ний нѣмахме българска история, освѣнъ *царственикъ*: едва прѣзъ година 1862—63 имахме по обширна българска история, издадена отъ Д. П. Войниковъ и съ нейното разпространение се разпространи и идеята у българина, че той е ималъ славно минало. Горнето, обаче, стихотворение, написано така поетично и така трогателно, даде поводъ на мнозина, които имаха щастието да се здобиятъ съ тая книжка, силно да се заинтересуватъ за миналата слава на българския народъ. Но не само това: унилия духъ у българина като да се пробуди, изгубенитѣ надѣжди у него се възродиха и, можемъ да кажемъ, че въ тия стихотворения се възпитаха бѫдащитѣ борци за нашата свобода.

Въ поменатото стихотворение *пѫтникътъ* се отбива въ стария Прѣславъ да посѣти развалинитѣ му. (Тия развалини, остатъци отъ миналото величие на старата столица Прѣславъ и до днесъ сѫществуватъ). Тукъ той прѣговаря историята отъ врѣмето на царь Бо-

риса до разорението на българското царство и жалостно запитва:

„Борисе! гдѣ сж твои палати сияйни?
Борисе, гдѣ сж твои прѣкрасни градини?
Уви! мълчание страшно на все владѣе!
Пустйя грозна все мѣсто е обладала.

България бѣдна! гдѣ е твой прѣстолъ?
Свобода твоя, какъ конечно изчезна?
Величества твоего знакъ не е осталъ?
. . . .

Пжтникътъ отчаянъ отдѣля, се отъ Прѣславската пустиня и се запжща къмъ Велико Търново, дано тамъ да намѣри по сжществени памятници, които да свидѣтелствуватъ за величието на тая втора бивша славна столица; но и тукъ тжжно въсклицава:

„Но проклѣта наша сждба немилостива
Истребила е българска мила дрѣвность!
Ржка отоманска все е искоренила!
И ту не оставила наща драгоцѣность!

—

Притворила наши свѣтіи храмове
Въ нечисти турски погански джамии!
Съборища на четници Мохамедови
В'дворове имъ гжмжатъ като зли змий!

Пжтникътъ като говори за сждбинитѣ на България по врѣмената на царетѣ, които сж царували въ Търново, не забравя и фанариотското духовенство, което бѣ се присъединило къмъ нашия общи врагъ, като горѣ гори нажалено:

„Народе Българский, народъ окаяний!
Ти си притеглилъ и сѐ още теглишъ
Отъ два неприятели злобливи силни!
И отъ день въ днѣ въ по зло попадвашъ.

Граждански владѣтели свирепи турци,
Владеятъ надъ тебе с'строгость немилно,
Духовний твой пастири злобливи гърци
Затъмнятъ тебе с'невѣжество безбожно".

Стихотворението свършва съ военитѣ дѣйствия на Руситѣ при обсадата на града Силистра, година 1854, така:

„Но слушамъ! Марсова тржба наблизо ехти!
Край Дунавъ околъ стари градъ Дростолъ
Топове гърмятъ, страшно вся земля—трепти!
. . . .

—

Свѣщенъ дългъ и мене зове да ида
В'юнашко поприще жарко с'устремление
За вѣра храбро да умра и за свобода
Тиранско да отхвърлимъ угнетение!

Тукъ нѣма да говоря за важностьта на книжното прочитание, което се усилваше още по вече чрѣзъ четене и слушане на събития, които се косноваха до нашата кожа, но ще кажа за патриотическото настроение. Изведнаждъ стана чуденъ прѣвратъ въ душитѣ на млади и стари. Съблазнителнитѣ любовни пѣсни на нѣкои печатани пѣснопойки, каквито бѣха: „Отъ дѣ да начена, ахъ! любезна моя!" . . . „Гиздаво момиче, Бѣло Иваниче, Вчера те видѣхъ, Катъ те видяхъ, Вѣрвай изгорѣхъ" . . . се замѣстиха съ новитѣ пѣсни: „Кждѣ си вѣрна ти любовь народна" . . . „Юнашка кръвь възврѣла закипяла. Юнакъ на бой върви, върви за вѣра".

X.

Нова мода календаръ отъ П. Р. Славейковъ, Цариградъ год. 1857.

„Да та ритне турчинъ съ обутъ кракъ, казватъ,

толко не боляло, отъ колколо ако та ритни циг
съ босъ кракъ".

Не ни стигаха отчаянитѣ мѫки и усилия въ
бата ни съ гръцката патриаршия за нашитѣ цър
права, но ето че и други много по слаби отъ
жалки сѫщества, се присъединиха къмъ нашия
вешъ врагъ, като се опълчиха противъ насъ: Гъ
отъ съмнителна рода, власи, гагаузи, цинцари,
ри и наши българи гъркомани, всички тия като
викаха противъ насъ и противъ нашитѣ справед
искания. Слаби да ни напакостятъ, тѣ се задово
ха само съ подигравки, това което оскърбяваше тв
много нашата национална честь. Едни казваха:
гато бжде отъ циганинъ войникъ, тогива би ще
българинъ патрикъ". Други казваха. „Българит
дебелоглави, българитѣ сж *китапсжзи*, (нѣматъ п
ность), тѣхната книга биволътъ я подсторилъ на
и я изялъ". Въ Варненско едво село *Караюсеинъ*
кашни гърчолии селяни накичатъ едно магаре съ
рона отъ буренакъ и го посочватъ на Българит
тѣхенъ патрикъ.

Българинътъ бѣ на отчайване.

Обиколенъ отъ такива злобни единовѣрци, к
на сѣки часъ глѣдаха да му напакостятъ, а на ср
му силна скала патрикътъ, който, както казва
съ топъ да го биятъ не се събарялъ, а пъкъ ни
мжчимъ съ перо да го съборимъ, какво можаше
гаринътъ да прави, че да не се отчайва? Но ет
нашия незабравимъ поетъ и хумористъ П. Р.
вейковъ, излиза съ своята *Нова мода календаръ* и
казва, че и у перото има достатъчна сила. „Н
мжжъ, който знай да вържи гащи, пише той, н
който знай да дращи". Неговото мото бѣ: *Смѣй*
дѣдо да се смѣемъ, че дано се проумѣемъ. И наис

на смѣхъ произвождаха неговитѣ хитри подигравки, но тѣ така остро бичуваха нашитѣ врагове, така умѣстно, щото тѣ бѣха слаби да ги опровергаятъ. *Нова мода календарь* бѣ распространенъ твърдѣ много; любителитѣ му отъ честото прочитане бѣха научили наизустъ разни фрази, които като съ пословица искавзваха насърчителнитѣ си възражения противъ враговетѣ си. И цѣната му не бѣше твърдѣ голѣма; така пише на край: Славейковъ Календарь сѫмъ нова мода, Мили мои българи! Наумихъ си да ви дода. Да ви искамъ азъ пари. Но за мень се не скъпете. Дайте цванецъ и купете, Но купете да четете. . .

. . . .

Любопитството за четене вѣстници - почва за читалища. Его че се появи и церковния въпросъ. Въ началото му имахме само единъ вѣстникъ, а имено „Цариградский вѣстникъ" (год. 1848, започнатъ отъ Ив. А. Богоровъ). „Цар. вѣстникъ" въ първитѣ си години имаше само 400—500 спомоществуватели; по вечето негови читатели бѣха учителитѣ, и то отъ що годѣ поукопитенитѣ. Въобще, любопитството за прочитане, слушане вѣстникъ у по вечето отъ нашитѣ хора бѣше съвършено слабо. Този, който приемаше вѣстникъ, считаха го за голѣмъ човѣкъ, защото приемалъ „газета" отъ *Стамбулъ* (Цариградъ) и нищо по вече. Па и едничкия този „Цариградский вѣстникъ" до Кръмската война (1845/6 г.,) едва ли имаше съ що да позанимае Българина, понѣ по неговитѣ собствени работи, и съ това да му привлѣче любопитството и вниманието; той по вече се пълнѣше съ турски, чиновнически официялности и царски работи. Едва прѣзъ деветь броя въ десети ще срѣшнешъ нѣкоя дописка изъ нѣкой нашъ градъ, пълна съ прѣкалени хвалби за нѣкое училище, което съ напрѣдъкътъ си *крачало съ исполински крачки, или пъкъ за нѣкое, на*

което на вратата укачили куфарътъ. Най богатъ материялъ по български работи се доставяше на „Ц. вѣстникъ“ по врѣмето, когато захванаха да ставатъ изъ градищата годишни „испитания“ на учениците, придружени съ тържества и награди (год. 1855—1870).

Тогива само той започена да се пълни съ описания по испитанията и съ дълги и широки слова (рѣчи казани отъ учителитѣ или отъ ученицитѣ), но на такивато новини, дописки, се любуваха пакъ сѫщитѣ тия, които ги пишеха. Прѣзъ год. 1857 се появи новъ български вѣстникъ на име „Българска Дневница“, издаванъ отъ Г. С. Раковски. Смазаниятъ подъ вѣковното турско иго Българинъ едва ли можаше да си поговори нѣщо противъ турскитѣ угнѣтения и понѣ съ думи да се поотуши, а камо ли да пише за тѣхъ въ вѣстникъ? Но ето го Раковски, задъ гърба на Австрия въ своята „Б. Дневница“ въ уводнитѣ ѝ статии загърмя: „Голѣмитѣ държави мислятъ и се грижатъ за своитѣ голѣми работи: Франция за своитѣ владения въ Египетъ, Англия за своитѣ колонии въ Америка, Русия за своето свободно плаване по Черно море. За насъ тѣ малко, или никакъ не сѫ интересни. Ние трѣба да обърнемъ нашето внимание, нашитѣ мисли къмъ кървава Босна Херцеговина, къмъ стражъдуща Македония, къмъ стѣняюща подъ гърцко-духовно иго България, тамъ сѫ нашитѣ братия и сестри, и тамъ трѣба да бѫдатъ осрѣдоточени нашитѣ погледи“. Съ такивато и други распалени статии, съ които смѣло изваждаше на явѣ „Б. Дневница“ гърцкитѣ злоупотребления, въ кратковрѣменото си сѫществуване (излиза всичко до 19 броя), доде да посбута и поокуражи Българина, а заедно съ това да привлѣче и неговото любопитство къмъ вѣстници. А Български църковенъ вопросъ още по живо и по живо се повдигаше: всѣки, и грамотенъ и неграмотенъ искаше да чуе, да знае, що се говори и пише изъ вѣстницитѣ по нашитѣ църковни работи, когато вече отъ всич-

китѣ по първи български градища имаше наши прѣдставители по църковния ни въпросъ въ Цариградъ. Наистина, почти всѣка недѣля идѣха писма съ извѣстия отъ прѣдставителя тамъ до града, който го е испроводилъ, но само съ това не се задоволявяха любопитнитѣ, тѣ искаха да знаятъ въ кой градъ какъ сж постжпили еднородцитѣ имъ съ гърцкия си владика, какъ сж го прокудили; какво мисли Султанътъ, Патриархътъ, по нашия църковенъ вопросъ, при тия, и кой градъ какъ отива съ своитѣ училища. И чудно, и радостно, и утешително бѣ това явление, това въодушевление, това пробуждане отъ вѣковния сънъ на нашия Българинъ, и драго бѣше на поукопителнитѣ наши тогивашни хора, да глѣдатъ едно такова явление у своитѣ си; и какъ да не бѣ имъ драго? До вчера нашия тогавашенъ Българинъ едвали любопитствуваше да знае що става въ ближното му село или градъ по църкви, училища, а сега той горѣщо се интересуваше да знае, не само що става въ разнитѣ далечни страни на отечеството му, но дори що става и въ *голѣмото село* (Цариградъ), що се върши тамъ и крои по неговата черга. Честьта на вѣстницитѣ се повдигаше; името вѣстникъ произнасяше съ почитъ и уважение. *) Щомъ се чуеше, че на еди кой спомоществуватель вѣстникътъ му е пристигналъ, всѣки ще си остави и работата, и занятието, и търговията, и ще тича да чуе какво ново има. Първитѣ лица, които приемаха всички тогива издавани вѣстници и периодически списания, бѣха учителитѣ. Тѣмъ не дотѣгваше, но още имъ бѣше и драго, не само да прочитатъ на всеуслишание вѣстника, дума по дума, но още и да го растълкуватъ, да приложатъ

*) Помня добрѣ, когато бѣхъ настоятель на в. „Право“ и в. „Зорница“ 1869—72, отъ които за първия имахъ 50 спомоществуватели, а за втория 200 (като по евтенъ) въ врѣмето на турски рамазанъ, когато само по нощѣ отваряха пощата, принуденъ съмъ билъ отъ моитѣ прѣгрижни спомоществуватели да чакамъ до 3—4 часа (по турски) нощѣ, докато доди кефа на агитѣ отъ пощата да зема вѣстницитѣ и да ги раздамъ пакъ по нощя на спомоществувателитѣ.

нѣщо и отъ себе си, за да го разбере по ясно любопитното простолюдие. Не тегота, но гордость бѣше на читающия, който не се уморяваше отъ да повтаря и потретя една и съща статия и на тия слушатели, които отъ послѣ пристигаха. А какъ да не четешъ съ драгость и охота? Гледашъ ковачътъ оставилъ чукътъ, ботушарътъ — мущата, терзията — иглата, бакалинътъ — терезиитѣ, селянинътъ — колата, и всички се надвесили надъ тебе съ едно напрѣгнато любопитство, изобразено на тѣхнитѣ ухилени лица, всрѣдь една голѣма тишина, съ отворени уста, зяпнали те, гледатъ да не испуснатъ нито дума отъ четеното, така щото кого дѣ срѣщнатъ, да могатъ и тѣ да му прѣдадатъ сжщитѣ новини.

Но тоя свѣтилникъ на свѣтлината, тая заря на просвѣщението — вѣстникътъ нужно бѣ да освѣти и селското население, на което на плѣщитѣ, така сжщо, тяжеше една часть отъ разноскитѣ по църковния ни въпросъ, и което, между впрочемъ, гледаше съ недовѣрие на разрѣшенето му. Тогавашния селенинъ мъчно бѣше да го убѣдишъ да даде пари за вѣстникъ, а че и вѣстницитѣ не бѣха евтини: годишната имъ прѣдплата бѣ 180 — 200 гроша. Мнозина, обаче, наши родолюбиви граждани се притекоха на помощь на селянитѣ, като имъ подаряваха вѣстници. Подарители на вѣстници за селата се появиха и извънъ България. Вѣчно незабравимитѣ съ благодѣянията си Докторъ Петъръ Беронъ и Маринчо Бенли, които живѣяха въ Влашко, освѣнъ парични помощи, съ които спомагаха на много селски училища, испращаха и по 20 годишнини вѣстници за разни села (год. 1862/69). Споменувамъ само тѣхъ, защото съмъ ималъ честьта да раздавамъ благодѣянията имъ. Тогавашнитѣ вѣстници извѣстяваха и за други подобни благодѣтели.

Такивато подаръци засладиха селянитѣ къмъ слушането на вѣстници, така щото, отъ то на сетнѣ, тѣ захванаха сами да си ги купуватъ. По тоя начинъ,

ітателитѣ на вѣстницитѣ се умножаваха, въ сжщото)ѣме и вѣстницитѣ наспоряваха. Освѣнъ „Цариградкий вѣстникъ“, който слѣдва да се издава до год. 1861, освѣнъ „Българска Дневница“, която се издаваше ъ Новий Садъ, появиха се единъ слѣдъ други слѣіующитѣ български вѣстници.

год. 1859 „България“, Д. Цанковъ
„ 1860 „Дунавски Лебедъ“, Раковский
„ 1862 „Турция“, Геновичъ
„ 1863 „Съвѣтникъ“, Михаиловски, Бурмовъ
„ 1864 „Българска Пчела“, Ваклидовъ
„ 1865 „Зорница“, А. Лонгъ
„ 1866 „Гайда“, Славейковъ, „Врѣме“ Бурмовъ
„ 1867 „Македония“, Славейковъ
„ 1868 „Дунавска Зора“, Войниковъ
„ 1869 „Право“, Найденовъ
„ 1870 „Училище“, Блъсковъ.

Да река да изброявамъ огромнитѣ ползи, които и принесоха тия вѣстници до год. 1870 та, въ това е виждамъ слабъ. *) Ще кажа само това, че чрѣзъ ѣстницитѣ бидоха свързани помѣжду си всичкитѣ ългарски общини — селски и градски и, които, като)ѣзъ една телеграфическа жица, бѣха се осрѣдотоіли въ главната станция, проектирана отъ приснопаітния Иеромонахъ Неофита Бозвелията, именно стоіцата Цариградъ; чрѣзъ вѣстницитѣ се насърчаваха, одушевяваха, подкрепяваха въ своитѣ общеполезни рѣдприятия, като за църкви, училища, читалища всичи общини, като се надпрѣварваха, коя да се покаже

*) „Тѣзи органи и будители (вѣстницитѣ) на народното съзнание, ле сж употрѣбими своеврѣменно за да се достигне великата народна ль: възраждането. И какъ бързо сравнително става туй събуждане, туй ѣстяване и възраждане на Българский народъ? Съ каква бързина се звиха у насъ събитията, едни отъ други по знаменити, по сждбоносни окараха съ омайна неожиданость новий свободенъ животъ на Българ? Ако на първитѣ български дѣятели би се казало, че въ 50 години ългария ще направи туй чудо напрѣдъкъ, то тѣ щѣха да се помжчатъ доказватъ, и основателно, невъзможностьта на подобно явление.
(С. С. Бобчевъ, въ Юбилейния Сборникъ на Фотинова).

по дѣятелна по общеполезнитѣ си и родолюбиви свои подвиги. Вѣстницитѣ бѣха като единъ запаленъ свѣтилникъ въ ржцѣтѣ на тогивашнитѣ доста похвални учители, които и сами си свѣтѣха съ него, въ сжщото врѣме освѣтяваха и всички свои околни, като имъ указваха пжтьтъ на просвѣщението и напрѣдъкътъ.

Вечерни и недѣлни училища година 1862. Добри книжки за прочитане наспоряваха, вѣстницитѣ, тия будилници на народното ни свѣстяване, ставаха по интересни, по за слушане, едно бѣ неудовлетворително: колкото слушатели тѣ се умножаваха, толкова читающитѣ бѣха недостатъчни. Ето единъ силенъ потикъ къмъ *самообразование.* Тия, които знаеха криво лѣво да попрочитатъ, сега искаха по свободно да прочитатъ; а тия които бѣха съвсѣмъ неграмотни, жално поглеждаха къмъ книгата.

Тия, отъ невѣжитѣ родители, които въ изминалитѣ вече години, за да не дадатъ нѣкоя помощь за училищата, прѣзрително говорѣха: „защо е на сина ми учение, нѣма го правя попъ я?“ сега като да се срамяха отъ думитѣ си. Едно съзнателно раскайване се виждаше у тѣхъ, че тѣ ако останали слѣпи, защо сж оставили и синоветѣ си такива. До вчера калфи, чираци, които въ слѣпотата си ходѣха да се подигравать съ книжовното учение въ стиховетѣ на П. Р. Славейковъ: *„Азъ“ се не яде, „Буки“ не оре, „Веди“ не копай, „Глаголъ“ иска дай!,* стихове съ които Славейковъ подиграваше самитѣ тѣхъ, сега и тия калфи, чираци, като че се вразумяваха; виждаха тѣ, че при каквото и да е занятие безъ писмо се̂ не може. Но какво да се прави? тѣ сега биха зарѣзали и мастори, и занаятъ, биха дали мило и драго, само да се научатъ колкото да си позаписватъ. Нъ ето че станали на възрасть момци на 18—25 години, а нѣкои си уженени, нито бѣ прилика да се прѣравнягъ съ малкитѣ дѣца въ училището, нито пъкъ го и приемаха. Въ изминалитѣ за тѣхъ благоприятни врѣмена тѣ буй-

зуваха, безчинствуваха, като прѣкарваха празнични си дни въ всѣкакви лудурии, а сега глѣдашъ ги, къ единъ навелъ се надъ букваря и мжчи се да срича, уги се навелъ надъ плочата си и дращи букви, мжсе да сглобява имена: Иванъ, Стоянъ, Петко, Драиъ. Искаха тѣ и желаяха да се понаучатъ отъ малмалко, но дѣ, и какъ? „Жетвата бѣ изобилна, а ботници нѣма".

Протестанскитѣ мисионери. Прѣзъ годинитѣ 59/60 за пръвъ пжть постжпиха въ града Шуменъ рвитѣ протестански мисионери: Господинъ Лонгъ, сподинъ Бретманъ. Първия не се застоя твърдѣ ого, той остави града и замина за Търново; втория застоя до година 1863/4. Господинъ Бретманъ бѣ щъ Американецъ. Справедливостьта го изисква да жа, че той, като человѣкъ, бѣ съ една високо-благодна душа, а като мисионеръ, бѣ искрено прѣданъ служението си.

Въ тѣхъ врѣмена въ града Шуменъ какво е нѣ аптека, нито го чувахме, нито го знаяхме; а за карь сжществуваше въ града единъ Евреинъ, който повикваше за болно само при *исходѣ души*. Госпонъ Бретманъ бѣше самъ докторъ лѣкарь, а въ кжта си имаше цѣла аптека; той ревностно посѣщаше болнитѣ и свободно приемаше у дома си нужющитѣ се, и всичко това безъ платно, но съ цѣль. кжщата си имаше отдѣлна стая за домашно Богослужение. Понеже бѣ научилъ Български писменъ ікъ, заедно съ дъщеря си, той извършваше Богуженнието на Български, чрѣзъ разни проповѣди, съени отъ него, стихотворения и пѣсни. Богуслужето му се посѣщаваше отъ тия, които той бѣ облаѣтелствувалъ, ако и малцина да бѣха; но и тия ѣщения траяха твърдѣ малко. Твърдъ въ своята вославна вѣра, българинътъ нищо го не привличаше, нищо се не подкупваше. Но Бретманъ се не отіваше, той забѣлѣза голѣмото лакомство на младитѣ

къмъ учението, поиска да се въсползува отъ тоя удобенъ случай и устрои *вечерно училище*, съ нарочно здание, съ всичкитѣ му принадлежности, за възрастни ученици. На 2-и мартъ 1862 година вечерьта, при доста събрана любопитна публика, прѣдварително поканена отъ Бретмана, помѣщението на вечерното училище биде освѣтено по протестански. Ученици имаше прѣдварително подписани до 40 възрастни момци.

Заднитѣ цѣли на това протестанско благодѣяние разбираха само учителитѣ, които се рѣшиха да противодѣйствуватъ. Така, на другата недѣля въ двѣтѣ църкви се казаха рѣчи, съчинени отъ Господина Д. П. Войниковъ, въ които на дълго и широко се исказаха гибелнитѣ слѣдствия отъ протестанството за вѣрата и народностьта ни. И тия проповѣди така силно повлияха на гражданитѣ, щото всичко направено, уредено, проповѣдвано отъ Господ. Бретмана, изведнъжъ рухна Казахъ, че Бретманъ бѣ високо образованъ человѣкъ; той видѣ, че за неговото мисионерско служене тукъ нѣма почва, позна, че всички негови усилия сж напразно, взе си „збогомъ" отъ градътъ и си отиде, безъ вече да се завърне. Сега прѣдстоеше на учителитѣ да се застжпятъ за възрастнитѣ ученици. Въ идущата година, прѣзъ месецъ юли, се отвори *недѣлно училище*. И чудно! на първо извѣстие бѣха събрани до 120 ученика отъ 18 до 30 годишна възрасть. Но какво можаха да направятъ двама само учители съ толкова ученици, още и безъ никаква дисциплина? Единъ иска да учи само да си записва името, другиятъ — ракамъ (смѣтане) третиятъ — само прочитъ. Всѣки иска да му се прѣдава това, което си го има за нужно. По такъвъ начинъ, тава недѣлно училище можа да играе само прѣзъ двата мѣсеца на ваканцията; щомъ доди м. септември, то се затвори по нѣмане достатъчно сили за неговото благотворно сжществувание.

ГЛАВА XIV.

Читалищата и тѣхното първоначално устройство.

За недѣлнитѣ е вечерни училища говорихъ кратко, защото тѣхното сѫществувание бѣ кратко. Но съ читалищата не биде сѫщото. Шумненскитѣ читалища водятъ началото си отъ година 1867, едното наречено „св. Арх. Михаилъ", другото — „Напрѣдъкъ", които сѫществуватъ и до днесъ. Започнати съ една голѣма рѣвность и любовь отъ първитѣ тѣхни основатели, отпослѣ въ продължение на сѫществуванието имъ до освобождението ни, сѫщо така тѣхнитѣ настоятели, членове сѫ работили съ сѫщето въодушевление, съ сѫщата ревность и драгость, съ каквато сѫ биле започнати. Стои се, прочие, да се поговори по вече за тѣхъ, особено за тѣхното първоначално устройство, толкова трудно за тогивашнитѣ врѣмена.

Съ распространението на прочитането почвата за читалища бѣ вече приготвена. Но трѣбаше да има за едно такова ново прѣдприятие и хора прѣдначинатели, водители. Тѣ бѣха готови. За учителитѣ тогива нѣмаше никакво развлѣчение; такивато мѣста, като кафе-шантани, казина, дѣто мнозина днесъ убиватъ драгоцѣното си врѣме, тогива бѣха рѣдкость. Па и дѣто ги имаше, обществото не глѣдаше на тѣхъ съ добро око. Едничкото развлѣчение и удоволствие за учителитѣ бѣше, когато ги поканяха тия отъ тѣхнитѣ съграждани, които си ги почитаха, зимѣ у дома си на угощение, а лѣтѣ скупомъ съ нѣколцина, вънъ по лозята, по полето. Тукъ учителитѣ развиваха всичкото свое красноречие върху прѣобразуванието на обществото, както го изискваха врѣмената. По такъвъ начинъ, учителитѣ си имаха свои съмишленици и сътрудници. А каква искреность сѫществуваше помежду такивато родолюбиви учители и помѣжду тия тѣхни послѣдователи! Да замине недѣля, безъ да се съберать, разговарятъ или нагостятъ,

или безъ да се срѣщнатъ или видятъ, това бѣше една голѣма празнина и за еднитѣ, и за другитѣ.

И тъй, прѣдначинатели за отваряне читалища имаше. Но и тия прѣдначинатели трѣбаше да умѣятъ да пипатъ прѣдосторожно. Нашия Българинъ и до днесъ си има тоя недостатъкъ: говори му за добрини, той те слуша, но щомъ се косне работата до кисията му, тамъ: *не чува Божко за бала.*

Началото на нашитѣ читалища се започна въ помѣщения, избрани въ срѣдоточието на градищата— частни кафенета, дѣто всѣки, който приемаше вѣстникъ, донасяше го и се четеше отъ едного на всеуслишание. И наемъ за зданието се не плащаше. А кафенето си е общо, тамъ не можаше да се забрани и на турчина, и на циганина да не дохождатъ и да не смущаватъ, че и на кафеджията не изнасяше да се ограничи само съ читалницитѣ, които, въ ревностьта си да слушатъ вѣстници, често забравяха и кафе да пиятъ.

— „Добрѣ ще е да си имаме наше частно помѣщение, дѣто да не може до дохожда кой да бжде и да ни смущава", исказаха мнение учителитѣ.

— „Но ще трѣба да платимъ наемъ", отговаряха слушателитѣ.

— „*Отъ сто бради по единъ косъмъ, ето ви цѣла брада*", казватъ по любопитнитѣ: като искаме доброто, трѣба да пораздрънкаме и кисиитѣ си.

— „Е, хайде да речемъ на *добъръ часъ*", каже учительтъ и поднася перо и хартия, за да запише всѣки що му се откъсне отъ сърдцето.

И ето ви събрани накупъ 4—500 гроша. Има и за наемъ, има и за вѣстници. И помѣщение веднага се намира: то вече не ще носи името кафене, а *читалище.*

— „Но трѣба по напрѣдъ, за „добро начало", да си направимъ въ него водосвѣтъ, кажатъ старитѣ: ние така знаемъ".

Дава се обявление, че въ еди-кой празниченъ день, слѣдъ отпускъ на църквата, ще се освѣтява читалището. Добъръ случай за учителитѣ, за въ тоя день да се приготвятъ съ назидателни рѣчи слѣдъ водосвѣта. Всичко е готово. Въ опрѣдѣления день помѣщението се пълни прѣпълня отъ народъ, надошелъ по вече отъ любопитство по едно такова ново прѣдприятие. Водосвѣтътъ се испълня при най голѣма тишина и благоговѣние. Его го на срѣдъ и проповѣдникътъ. Той приказва, расказва за голѣмитѣ ползи отъ читалищата, като прѣвърша съ исказани срѣдства и уреди за по лесното му подържане, и на край потвърдява рѣчьта си съ думи отъ Евангелието: „дѣто сѫ събрани двама или трима въ моето име, тамъ съмъ и азъ".

Веднага слѣдъ това се е пристѫпвало къмъ избирането на 2—3 настоятели, писаръ и касиеръ. Гласоподаване, удобрение ставаше явно. Никакви съпротивления отъ страна на избранитѣ не се е чувало; съ това имъ се отдаваше една честь, и таквата почетна служба се посрѣщаше отъ всѣкиго съ благодарение.

Ако и настоятелитѣ да бѣха длъжни да се стараятъ за подписването на повечко членове, но тая грижа не се оставяше само връхъ тѣхъ. Всѣки единъ, който и да е билъ той, младъ, старъ, записанъ веднъжъ за членъ на читалището, той бѣ нравствено задълженъ да поканва въ читалището тия отъ своитѣ приятели, т. е. да ги отклонява отъ кафенета, кръчми, дѣто празниченъ день слушаха само празнословия, когато тукъ имаше какво да видятъ и чуятъ. Радость бѣ за тѣхъ, когато сполучаха да приведатъ нѣкого еснафина отъ вънъ и да го убедятъ да се запише за редовенъ членъ. А всѣки новодошелъ се посрѣщаше отъ настоятелитѣ по най учтивъ начинъ, макаръ и да билъ единъ отъ най долнитѣ работници. А радостното и утешителното бѣ това, че този комуто не се

надѣвашъ, той излизаше много по рѣвностенъ, много по щедъръ, отъ колкото би си помислилъ.

Всѣки принасяше лептата си, но и всѣки имаше що да види на срѣщу даденото му малко пожертвувание. На срѣдъ читалището дългова̀та маса, на масата нѣколко вѣстници отъ нови по нови, едно двѣ списания, по стѣнитѣ народни картини, въ единъ кътъ малко долапче (видъ на библиотека), което отъ едина край се пълнѣше съ рѣдъ по рѣдъ наредени сбирки отъ вѣстници и списания.

За още по голѣмо насърчение настоятелството въ началото, прѣди още да се сключи читалищната година, прѣбързваше да даде смѣтка на прихода и разхода. Свикваха се съ обявления всички ученолюбиви-били тѣ членове, или не, на събириние, тукъ се прочитаха тържествено, име по име, членоветѣ, пожертвувателитѣ съ даденитѣ имъ помощи, явяваше се подробно и разхода, и ето ви на масата артисали готови пари около 1000 - 1500 гроша. И всѣки оставаше доволенъ.

— „Отъ тия пари да отдѣлимъ за купуване учебници на бѣдни, на прилѣжателни ученици — ученички, часть да се даде подъ лихва, щото да послужи зв фондъ, при който всѣка година да се прилагатъ лишнитѣ (зиадето) пари, съ които да се има прѣдъ видъ съзиждането на едно наше особно здание „Читалище“, съ всичкитѣ му удобства“. Това мнение се исказваше отъ младитѣ настоятели, и общо удобрение послѣдваше отъ всички.

И дѣлото се започваше и съ въсторгъ, и съ радость, и съ ревность.

Началото за спомагане на бѣдни ученици. Такова нѣщо, като подаряване бѣдни ученици съ учебници или книжки, пера, до година 1865-та не бѣ познато. А цѣльта за помагане на бѣдни ученици бѣ една отъ най-голѣмитѣ благодѣяния на читалищата ни. Това бѣше едно утешение, едно подкрѣпление за бѣднитѣ родители, желающи да испращатъ дѣцата си въ

училище, тъй като по нѣмане срѣдства за подържането имъ, отдѣляха ги безъ врѣме отъ училището.

Раздаването подаръци на бѣднитѣ ученици ето какъ ставаше въ начало: то бѣ тържествено — помощитѣ като да се виждаха незначителни прѣдъ значението на тържеството, което си имаше свойтѣ цѣли. Читалищното настоятелство, заедно съ учителя и съ бирника (който познаваше добрѣ състоянието на всѣкиго), ще запишатъ именно бѣднитѣ ученици, ще накупятъ книги, пера, плаки и други ученически потрѣби и нѣколко учебничета. Въ единъ голѣмъ праздниченъ день ще се поканятъ всички присжствующи въ църква, да се отбиятъ въ училището; никой не отказваше. Тукъ прѣдъ очитѣ на всички ще да се раздадатъ подаръцитѣ на бѣднитѣ ученици. А каква радость за бѣднитѣ родители и ученици! какво душевно удоволствие за членовѣтѣ отъ читалището! какво съревнование за тия още не членове на читалището! това може всѣки да си го прѣдстави.

Но бѣднитѣ ученици наспоряваха въ училището, Учакващицъ помощь отъ читалището, това радваше всѣкиго, но въ сжщото врѣме и разноскитѣ се умножаваха. Благодѣянието не можеше и не трѣбаше да се спре. Ето Ви, че се прѣдставила всрѣдъ читалищното събрание жена вдовица, водещицъ за ржка дѣтето си — момченце или момиченце, облѣчено въ скъсани дрѣхи; плачи клѣтата и се моли да ѝ се помогне, за да направи на сирачето си за Великъ-день единъ катъ дрѣшки. Всѣки я познава, че е наистина бѣдна; и кое сърдце би се стърпяло да не удовлетвори молбата на нещастната? — И такива бѣдни, онуждени за дрѣшки, захванаха да се появяватъ по-вече и по-вече, трѣбаше срѣдства. А съ 100—150 члена, по 20 гроша годишно спомоществувание, за какво по прѣди? Дали за вѣстници, дали за фондъ, дали за подържане бѣдни? Днесъ е лесно: издай една лотария отъ 1000 билета, домами публиката съ нѣколко пълни нумера; армони-

ки, цигулки и други лжжи-очи, и ето че си изигралъ 5—6000 левчета. Но тогива такивато игри не минуваха. И тъй, за *читалищното* настоятелство, за неговитѣ членове прѣдстоеше по голѣма дѣятелность. Трѣбаше да търсятъ извори.

Читалищни членове и тѣхнитѣ трудове. Първитѣ наши читалищни членове, редовни платци, можемъ да ги раздѣлимъ на три разреда: младежи, срѣдня възрасть мжже и старци. Ето и тѣхнитѣ грижи и трудове. Младежитѣ бѣха най-рѣвностнитѣ дѣйци по събирането парични помощи за умножаването доходитѣ на читалището. Драго бѣше на човѣка да глѣда, какъ тия млади, срѣщу всѣки имененъ день, (като Никулъ-день, Ивановъ день, Петровъ-день и пр), всички събрани въ читалището, едни записватъ имената на тия лица, които трѣбаше на тезоимения имъ день да посѣтятъ, други съчиняватъ визитнитѣ билети, като гледатъ да ги направятъ съ такава редакция, щото да покъртятъ сърдцето на комуто ще го поднесатъ, за да би билъ подаръкътъ му по щедъръ.

Въ визитния день, младежитѣ, придружени съ нѣкои отъ по личнитѣ отъ срѣдната възрасть мжже, ще се раздѣлятъ на нѣколко дружини и ще потръгнатъ тозъ часъ слѣдъ църква по кжщята на тия, които празнуватъ имения си день. Домакинътъ радомъ ще се обрадва, че го почели членоветѣ отъ благодѣтелното читалище, ще ги посрѣщне най-любезно, тѣ ще му подадатъ съ една вѣжливость молитствувателния билетъ, и той ще ги подари вече, споредъ силата си, съ 5, 10, до 50 гроша. Имаше, наистина, и такива, на които не имъ се толкова свидѣше да похарчатъ на деня си 50 — 100 оки вино, отъ колкото да дадатъ 2 — 3 гроша за читалището; такивато въ невѣжеството си дори накрусваха читалищнитѣ посѣтители съ думитѣ; „като просяци сге потръгнали", но подобни оскърбения тѣ забравяха, когато на вечера провѣряха, че отъ по вечето лица сж били посрѣщ-

ги най-добрѣ, и събраната сума е доста удовле-
)рителна.

Старитѣ бѣха насърчители и подкрѣпители на
адитѣ. Тѣмъ, както на вънъ и въ цьрква имъ се
цаваше почетно мѣсто, както си го заслужваха, та-
и въ читалищата винаги имъ се отстжпваше най-
чното мѣсто. Тѣ глѣдаха съ радость и душевно
оволствие на дѣятелностьта на младитѣ, на чадата
, и отечески ги подканяха съ думитѣ; „дѣ олумъ,
момчетата ми, работете, ние сме съ васъ, насъ
гледайте, ние сме вече стари.“ Уви! нѣмаме вече
сива старци, и надали нашето общество ще види
;е единъ пжть такивато стари, които да се отлича-
гъ съ едно заслужено уважение, по причина на
книтѣ отечески грижи, щедри за всѣко благотво-
гелно дѣло, примѣрни съ своята висока нрав-
іеность!

И тъй, както вижда читательтъ, отъ нашитѣ пър-
іачални читалища се е извличало въ едно сжщо
ѣме двояка полза: душевна храна, полезното прѣ-
)вание празното врѣме на членовете му и благо-
яние за бѣднитѣ. Достопохвално е и това: ние
:то започваме нѣкое полезно прѣдприятие отъ на-
ю съ голѣмо въодушевение, но отпослѣ отпадаме.
читалищата ни, обаче, отъ основанието имъ до осво-
кдението ни, подобно одпадание твърдѣ рѣдко се
іабѣлѣжвало.

инъ достопохваленъ и достопамятенъ примѣръ отъ най висока благотворителность на читалището „св. Архангелъ Михаилъ“.

Прѣзъ годината 1877-ма януари 16-и день, бъл-
ското население отъ градоветѣ Османъ-Пазаръ и
:умая, го постигна голѣмо нещастие. Турскитѣ
,овни и не редовни войски, прѣдъ вадъ на набли-

жаването на Руските войски, отъ които бѣгаха, зехя та запалиха отъ четири страни тия два града. Врѣмето бѣ срѣдъ най лютата зима. Подпалванията сж станали нощѣ. Мнозина отъ гражданитѣ сж биле избити. Въ градоветѣ сж биле натрупани по причина на войната и множество българи отъ околнитѣ села. Опасностьта е била обща. Всички, за да спасятъ понѣ живота си, ударили на бѣгъ срѣдъ пищенията на куршуми и срѣдъ обгърнатитѣ отъ пламъци здания. Бѣганието е било сърдцераздирателно: плачъ, олелия, викъ до Бога. Безъ да се видятъ единъ съ другъ: мжжъ съ жената си, или баща съ дѣцата си, тѣ потеглили на права посока, прѣзъ снѣжни прѣспи, прѣзъ непроходими горища, долища за въ градъ Шуменъ. Уви! Каква печална картина! мжжетѣ, както и да е; но жени, дѣца, момичета, кои боси, кои по чорапи, безъ обуща, кои полуголи съ нощното си облѣкло, съ скоченели крака и ржцѣ, прѣмръзнали, ставащицъ, падащицъ, борили се за спасение! На всѣка крачка опасность, страхъ, а този страхъ още по вече е билъ осиленъ, когато се чували пушки на башибозуци, които сж глѣдали да ги прѣварятъ и да довършатъ съ тѣхъ. Благодарение на съдѣйствието на първенцитѣ българи въ гр. Шуменъ, прѣдъ турскиятъ воененъ комендантинъ, е била изпратена войска да прѣсрѣщне и запази бѣжанцитѣ.

Въ сжщия день (17 януари) читалищното настоятелство, заедно съ своитѣ членове се распорежда, щото на тия бѣжанци, които сж се упжтили къмъ градътъ имъ Шуменъ за спасение, да имъ се укаже приличното человѣколюбиво гостоприемство.

А българскитѣ кжщя въ гр. Шуменъ бѣха прѣпълнени отъ турски бѣжанци, които на всѣки день прѣидваха до толкова, щото и улицитѣ не ги побираха, нъ пакъ всѣки прие, по распорежданието на читалищнитѣ членове, да смѣсти, макаръ и въ сж-

іата си стая, по едно домочадие отъ извѣстнитѣ ни ѣжанци, които вече пристигваха въ града.

Мѣстото, въ което трѣбаше по напрѣдъ да слѣ-тъ бѣжанцитѣ, да се позатоплятъ и подкрѣпятъ съ ана и, отъ то на сѣтнѣ, да се настанятъ по кж-ята, бѣ читалищното здание. Ревъ и писъкъ се нов-гна тукъ отъ клѣтитѣ бѣжанци! едни плачатъ и сатъ за убититѣ си родители, други — за изгубе-тѣ си рожби, трети — за оставенитѣ си пеленачета ъ пжтя подъ снѣга, то да имашъ сърдце отъ ка-ькъ, пакъ не би се отърпялъ да не заплачешъ. На італищнитѣ членове прѣдстоеше голѣмъ подвигъ: ни утешаваха плачущитѣ, други се растичаха да ърсятъ изгубенитѣ, трети да настаняватъ по кжщята ıасенитѣ, а други тръгнаха по просия по кжщя, по огени, за дрѣхи, съ които да облѣкатъ полуголитѣ ѣжанци. Но това не бѣше достатъчно, трѣбаше ѣбъ, а гражданитѣ, които бѣха почти като въ об-да, едва имаха колкото за себе си; читалището на-ли човали съ брашно, распореди се, щото всѣко мочадие отъ бѣжанцитѣ да дохожда въ читалищния мъ, отъ дѣто му се даваше редовно нужната пор-я отъ брашно и отъ пари. Това трая цѣли 4 мѣсеца.

Освѣнъ волнитѣ пожертвувания на гражданитѣ пари и дрѣхи, които се събираха отъ читалищ-тѣ членове, (които още и денѣ и нощѣ ходяха по жщята за да надглѣдватъ бѣжанцитѣ), читалищната са иждиви по тѣхъ повече отъ 40,000 гроша отъ питалътъ си.

Приложение

ДОКУМЕНТИ.

I.

Рѣчь казана отъ учителя Д. Константинова *) при първото събирание по основанието на днешното читалище св. Арх. Михаилъ.

Почтенно събраніе,

Сякой день четемъ по вѣстницитѣ, сякой день чуваме отъ пѫтници, че на врѣдъ ся отварятъ читалища. Туй стрѣмленіе къмъ отваряніе на такива поучителни заведенія е единъ знакъ за напрѣдваніе на нашія народъ; то показва рѣвностьта и усърдіето на нашитѣ млади къмъ ученіето, къмъ общото добро; отъ туй стремленіе не остана назадъ и нашія градъ, и ній сме ся събрали днесъ тука да отворимъ и празнуваме отваряніето на читалището си.

Цѣльта на нашето читалище, както ще види почтенното събраніе отъ уставътъ му, ще бѫде да се даде едно мѣсто на младежитѣ ни, отъ дѣто да черпятъ полезни познанія за убогатяваніе умоветѣ си и за олучшеніе тѣхнитѣ нрави и относки, и съврѣменно да намѣрятъ въ него приминуваніе празното врѣме полезно, да намѣрятъ забавленія, нъ забавленія полезни, поучителни, а не вредителни и убиточни.

Ній живѣйми въ едно такова врѣме и въ такова едно мѣсто, дѣто младія кога излѣзе отъ училището, свършилъ или несвършилъ, и влѣзе въ свѣта, за-

---

*) Д. Константиновъ, единъ отъ инициаторитѣ читалищни, е съставилъ, казалъ и запазилъ настоящата рѣчь, но, за жалость, деннословието отъ тоя знаменитъ день липсува.

бравя завчасъ наученото въ училището и за нѣколко врѣме оприличава на онѣзи, които не сѫ никакъ прѣкрачяли училищнія прагъ. И защо туй тъй? Защото младото момче когато остави училището, повече пѫтя безъ врѣме, слѣдователно безъ никакви начала, безъ никакви познанія, безъ никакъвъ понѣ вкусъ за ученіе, отива да слугува при нѣкой дюкенджия, или при нѣкой занаятчія, тамъ съ какви фаща да ся събира той? Вѣроятно че ще се събира съ онѣзи, които му се прѣдставятъ. И какви сѫ тези негови другари? Повечето пѫтя млади, глупави момчета, които намѣсто да гледатъ да си съставятъ едно бѫдѫще, като спестяватъ сяки день, сяка година, по нѣщо отъ спечеленото, вдадени сѫ вече повечето по сякакъвъ видъ достоплачевни недостатъци. И нашія ученикъ, колкото отвръщеніе и да усѣща къмъ поведеніето на другаритѣ си въ първо врѣме, колкото срамежливо и аджемія и да се показва, видишъ го, малко по малко, привикналъ на нравитѣ, разговоритѣ и забавленіята на своитѣ другари и, за малко едно врѣме, у приличенъ съвсѣмъ на тѣхъ, въ нѣкои отношенія даже по горенъ отъ тѣхъ. А защо туй тъй? Защото ученикътъ, който излазя отъ училището, ще търси естественно забавленіе и другари. А самси да си намѣри, да си измисли, като неможе, като нѣма и домашна отхрана, като нѣма здрави начала за поведеніе извлѣчено отъ родители, или учители, наставници, като нѣма вече и надзоръ строгъ нъ разуменъ, послѣдва естественно примѣра на своитѣ другари и имъ заприличва. За да ся даде, прочее, цѣръ на туй зло, трѣба да ся даватъ на младитѣ забавленія невини, забавленія поучителни.

Тѫзи нужда ся е усѣтила 10 — 12 години напрѣдъ въ града ни, и съ тѫзи цѣль, сякамъ, бѣше са съставило тогава читалище. Ній можемъ да се гордѣемъ, че прѣдначинаніето на тѫзи мисъль е излѣзла отъ насъ, и днесъ щѣхме съ пръстъ да се по-

казваме отъ сички български общини, ако това читалище трааше и до днесъ, нъ за зла честь. . .

За да постигне, прочее, читалището горѣпомѣнатата си цѣль, поканва ся сякий членъ отъ днешното събираніе да му помага споредъ силитѣ си, било нравственно, било вещественно, поканятъ се особно Г-да учителитѣ съ тѣхнитѣ публични лекціи и прочитанія, да ни управятъ въ правія пѫть.

Защото състояніето на финансіитѣ на читалището е още слабо, за първа година то не можи да обѣщава много на почтеннитѣ си членове. Колкото до сега, ето и расписа на вѣстницитѣ, които прѣзъ тѫзи година ще бѫдатъ на разположеніето на почтеннитѣ му посѣтители.

Отъ българскитѣ:

Македонія, *Право*, *Турція*, *Дунавъ* и *Босна*.

Отъ турскитѣ:

Теряккѫ и *Мумеизъ*.

Отъ гърцкитѣ:

Неологосъ, *Византиосъ* и *Кліо*.

Отъ френскитѣ:

Куріеръ д'Оріянъ, *Ендепандансъ Белжъ*.

А по нататъкъ, когато читалището ся усили финансіално, настоятелството се обѣщава, че ще го снабди и съ други списанія полезни на членоветѣ му.

А колкото за съставеніето и сдобиваніето на една библиотека що годѣ пълна, понѣ отъ български до сега издадени книги, настоятелството намѣри за благословно да събере една волна помощь, за туй зема дързостьта да покани сякиго отъ туй днешно почтенно събираніе, да помогне по силитѣ и по волята си за съставеніето, купуваніето потрѣбнитѣ книги на тѫзи библиотека.

ТАБЛИЦА

Която означава денословието, както и цѣльта на ществующето и днесъ въ гр. Шуменъ — долнемахлско читалище „Напрѣдъкъ“. Тая таблица, писана е прѣзъ годината 1871, и днесь е запазена.

Чаталище „Напрѣдъкъ“

Започва третата си година отъ 15 Августъ 1871 г.

Състави се съ цѣль: 1-во да спомага на бедни ученици, 2-ро да се събиратъ въ него членоветѣ му и да се занимаватъ съ прочитание на български книги и вѣстници.

Кой да е членъ плаща за година гроша 24.

Чаталището приема вѣстници: 1-во *Дунавъ*, 2-ро *Македония*, 3-то *Турция*, 4-то *Право*, 5-то *Анатоли* (караманлийски), 6-то *Зорница*, 7-мо *Читалище* и 8-мо *Училище*.

Отваря се само Недѣля и празникъ.

Състави се и **Милостиво Дружество** при сѫщето читалище, съ цѣль да помага съ дрѣшки и други, нужни за бѣдни ученици. Спомоществуванието е 12 гроша въ годината.

Всѣки членъ е свободенъ да пита настоятелството, колко помощь се е събрало въ тритѣ изминали години и за какво се е харчило.

—○ Цѣна 1·50 лев. ○—